

КАЗАКСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ПРЕЗИДЕНТІНІҢ
ЖАНЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК
БАСҚАРУ АКАДЕМИЯСЫ

ISSN: 1994 – 2370 (Print)

ISSN: 2959 – 0302 (Online)

МЕМЛЕКЕТТІК

БАСҚАРУ ЖӘНЕ МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТ

2 (93), 2025

«МЕМЛЕКЕТТІК БАСҚАРУ
ЖӘНЕ МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТ»
ЖУРНАЛЫ
№2 (93) 2025
247 п.

JOURNAL
«PUBLIC ADMINISTRATION
AND CIVIL SERVICE»
№2 (93) 2025
247 p.

ЖУРНАЛ
«ГОСУДАРСТВЕННОЕ УПРАВЛЕНИЕ
И ГОСУДАРСТВЕННАЯ СЛУЖБА»
№2 (93) 2025
247 с.

Меншік иесі және шығарушы:
«Қазақстан Республикасы
Президентінің жанындағы Мемлекеттік
басқару академиясы» РМҚК

Owned and published by
RSE «Academy of Public
Administration under
the President of Kazakhstan»

Собственник и издатель:
РГКП «Академия государственного
управления при Президенте
Республики Казахстан»

Ғылыми редактор: А.Р. Масалимова
Ғылыми редактордың орынбасары: Ш.Т. Шаяхметова

Editor-in chief: A. Massalimova
Executive editor: Sh.T. Shayakhmetova

Научный редактор: Масалимова А.Р.
Заместитель научного редактора: Шаяхметова Ш.Т.

Редакция алқасының мүшелері:
М. Гарсия-Мурило (АҚШ)
Кошербаев Д.Б.
Х. Янг (Ұлыбритания)
Р.Т. Дуламбаева
С. Кондри (АҚШ)
К.Ф. Шерьязданова
А.М. Марголин (Ресей)
Г.А. Джунусбекова
А.С. Есенгельдина
А.М. Есиркепова
М.Б. Қадырова
Л.И. Кусаинова
А.А. Құралбаев
А.Қ. Шәріпов

Members of editorial board:
M.A. Garcia-Murillo (USA)
D. Kosherbayev
H. Yeung (UK)
R. Dulambayeva
S.E. Condrey (USA)
K. Sheryazdanova
A. Margolin (Russia)
G. Junusbekova
A. Yessengeldina
A. Yessirkepova
M. Kadyrova
L. Kussainova
A. Kuralbayev
A. Sharipov

Члены редакционной коллегии:
М. Гарсия-Мурило (США)
Д.Б. Кошербаев
Х. Янг (Великобритания)
Р.Т. Дуламбаева
С. Кондри (США)
К.Ф. Шерьязданова
А.М. Марголин (Россия)
Г.А. Джунусбекова
А.С. Есенгельдина
А.М. Есиркепова
М.Б. Кадырова
Л.И. Кусаинова
А.А. Куралбаев
А.Қ. Шарипов

Жауапты хатшы
М.М. Муратова

Executive Secretary
M. Muratova

Ответственный секретарь
М.М. Муратова

Корректор
Ж. Ускенбаева

Corrector
Zh. Uskenbayeva

Корректор
Ж. Ускенбаева

Техникалық хатшы
Д. Болатбек

Technical secretary
D. Bolatbek

Технический секретарь
Д. Болатбек

Дизайнер
Ф.К. Ертасова

Designer
F. Yerassova

Дизайнер
Ф.К. Ертасова

Есепке қою туралы
22.04.2021 ж. №КЗ21ВРҮ00034765
күәлікті Қазақстан Республикасы Ақпарат
және және қоғамдық даму министрлігі берген.
Алғашқы есепке қою кезіндегі нөмірі
мен мерзімі №2848-Ж, 25.04.2002 ж.

Registration number: №КЗ21ВРҮ00034765.
Date of issue: April 22, 2021.
Issuing authority: Ministry of Information
and Public Development
of the Republic of Kazakhstan.
Date and number of the first-time registration:
№2848-Ж / April 25, 2002

Свидетельство о постановке
на учет №КЗ21ВРҮ00034765 от 25.04.2021 г.
выдано Министерством информации
и общественного развития Республики Казахстан.
Дана и номер первичной постановки
на учет №2848-Ж от 25.04.2002 г.

Журнал мемлекеттік басқару, халықаралық
қатынастар және экономика салалары
бойынша диссертациялардың негізгі
нәтижелерін жариялау үшін ұсынылатын
ғылыми басылымдар тізіміне енгізілген
(ҚР БҒМ Білім және ғылым саласындағы
сапаны қамтамасыз ету комитеті Төрағасының
2022 жылғы 28 қаңтардағы №22 бұйрығы
және 2024 жылғы 5 ақпандағы №177 бұйрығы).

Journal is included in the List of scientific
publications recommended for publication
of the main results of dissertations
in the public administration, international
relationships and economics
(Order of the Committee for Control
in the Sphere of Education and Science
of the Ministry of Education and Science
of the Republic of Kazakhstan
No.22 dated January 28, 2022
and No.177 dated February 5, 2024).

Журнал включен в Перечень научных
изданий, рекомендуемых для публикаций
основных результатов диссертаций
в области государственного управления,
международных отношений и экономики
(Приказ Председателя Комитета по контролю
в сфере образования и науки МОН РК
№22 от 28 января 2022 года
и №177 от 5 февраля 2024 года).

Мекенжайы: Қазақстан Республикасы
010000, Астана қ., Абай даңғылы, 33 А
Тел.: 8 (7172) 75-34-97, 75-10-41
e-mail: journal@apa.kz

Address: 33 A, Abay ave., Astana
Republic of Kazakhstan, 010000
Тел.: 8 (7172) 75-34-97, 75-10-41
e-mail: journal@apa.kz

Адрес: Республика Казахстан
010000, г.Астана, пр. Абая, 33 А
Тел.: 8 (7172) 75-34-97, 75-10-41
e-mail: journal@apa.kz

Мақаланы қайта басу, микрофильм жасау
және басқа да көшіру кезінде міндетті түрде
журналға сілтеме жасалуы тиіс.
Редакция алқасының пікірі авторлардың
көзқарасымен сәйкес келмеуі мүмкін.

References to the journal are mandatory in cases
of reprinting, microfilming and other forms of
copying the journal articles. The opinion of the
Editorial Board of the journal may not coincide
with the point of view of the authors of the
articles.

При любых формах копирования статей
ссылка на журнал обязательна.
Мнение редакционной коллегии
журнала может не совпадать
с точкой зрения авторов статей.

Мерзімділігі: жылына 4 рет
Тираж: 50 дана

Published 4 times per year
Circulation: 50 copies

Периодичность: 4 раза в год
Тираж: 50 экземпляров

МАЗМҰНЫ/ CONTENT/СОДЕРЖАНИЕ

МЕМЛЕКЕТТІК БАСҚАРУ ЖӘНЕ МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТ/ PUBLIC ADMINISTRATION AND CIVIL SERVICE/ ГОСУДАРСТВЕННОЕ УПРАВЛЕНИЕ И ГОСУДАРСТВЕННАЯ СЛУЖБА

Kabdesov Kenzhekhan, Mussabalina Dinara, Saban Celik «Commuting and Wellbeing: A Bibliometric Analysis and Policy Insights».....	2
Barlybayeva Aliya, Sadykova Kuralay, Nemec Juraj «Instruments for Government support for innovation: international experience and options for Kazakhstan».....	18
Тайжанова Жанар, Бекіш Ұлан, Есенгельдина Анар, Скрипко Татьяна «Қазақстанның мемлекеттік органдарының жобалық кеңсесінің цифрлық жетілуін бағалау ерекшеліктері».....	31
Оспанова Айгерим, Мусина Гульмира, Казанцев Андрей, Байгабылов Нурлан «Реализация государственной политики цифровизации высшего образования: пример американских университетов».....	42
Tubekova Dana, Massadikov Khairulla, Nakip Mahir «The impact of the concept of "Listening state" on the socio-economic development of the region».....	59
Жунтырбаев Түрбек, Stasiukynas Andrius «Практика рассмотрения жалоб Уполномоченным по правам человека в Республике Казахстан».....	71

ЭКОНОМИКА/ ECONOMY/ ЭКОНОМИКА

Абдрахманова Динара, Жунусова Асель, Дуламбаева Раушан, Ниязбекова Шакизада «Влияние урбанизации на неравенство доходов в Казахстане: региональный аспект».....	86
Андекина Регина, Капаев Сержан, Tunç Medeni «Внедрение девятой цели устойчивого развития в Казахстане: вызовы и возможности».....	100
Орынбекова Гульнар, Женисхан Дарима, Беспаетова Роза, Абылкасимова Жибек, Мадиярова Диана «Факторы, определяющие организационно-управленческие механизмы развития сельскохозяйственных кооперативов».....	111
Беспалый Сергей, Кусегенов Чингиз «Инвестиционные показатели: влияние на технологическую модернизацию и экономический рост в Казахстане».....	125
Кенжин Жаксат, Куангалиева Турсынзада, Нурсапина Канбиби, Каирлиева Гаухар, Цауркубуле Жанна «Металлургия өнеркәсібі негізінде қала құраушы кәсіпорындардың ҒЗТҚЖ-дағы инвестициялық белсенділігін зерттеу».....	139
Kenzhebayaeva Aliya, Mukhamedzhanova Aliya, Suleimenova Gulimzhan, Iztayeva Aimzhan «Sustainable project management: principles and standards».....	153

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР/ INTERNATIONAL RELATIONS/ МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ

Прниязова Альбина, Ben Jarihani, Назрин Багирова «Орталық Азиядағы су дипломатиясының институционалдық теориялық аспектілері».....	164
Botakuz Makhsul, Medeubayeva Zhanar, Aptsiauri David «EU experience in implementing sustainable development goals: features and advantages of approaches».....	179
Rasool Ghulam, Delovarova Leila, Shah Nawaz Mangi «Examining an alliance between Kazakhstan and Pakistan: exploring new discourse».....	204
Supyaldiyarov Islam, Gusseinov Eldaniz, Aliyeva Saule «Strategic discourses: a content analysis of Xi Jinping's and Vladimir Putin's speeches on Central Asia».....	211
Bokova Bella, Yasar Sari «Cooperation between Turkey and the European union during the cold war(1947-1991)».....	219
Нигманов Таир, Таштемханова Райхан, Толипов Фарход «Фактор Евроскептицизма и феномен политического кризиса в Франции и Германии: состояние и сравнительный анализ».....	230

МЕМЛЕКЕТТІК БАСҚАРУ ЖӘНЕ МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТ

PUBLIC ADMINISTRATION AND CIVIL SERVICE

ГОСУДАРСТВЕННОЕ УПРАВЛЕНИЕ И ГОСУДАРСТВЕННАЯ СЛУЖБА

COMMUTING AND WELLBEING: A BIBLIOMETRIC ANALYSIS AND POLICY INSIGHTS

**Kenzhekhan
KABDESOV***

*PhD Candidate, Department of Public and Municipal Administration, College of Social Sciences, KIMEP University, Almaty, Republic of Kazakhstan,
kenzhekhan.kabdesov@kimep.kz, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1484-6640>*

**Dinara
MUSSABALINA**

PhD, Postdoc, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Republic of Kazakhstan, d.mussabalina@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0216-0780>

**Saban
CELIK**

Professor, Izmir Katip Celebi University, Izmir, Turkey, prof.saban.celik@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4918-4598>

Manuscript received: 03/02/2025

Revised: 24/05/2025

Accepted: 26/05/2025

DOI:10.52123/1994-2370-2025-1426

UDC 331.556.2

CICSTI 05.11.27

Abstract. Commuting's impact on wellbeing is a growing focus in urban planning and public policy, reflecting its influence on daily life and health. Despite extensive research, quantitative analysis remains limited. This article conducts a bibliometric review of commuting and wellbeing literature from 1987 to 2024, using Scopus data (N=404). The analysis explores publication trends, key contributors, and thematic areas, identifying the United States, the United Kingdom, Australia, China, and Germany as primary research centers. Prominent journals include Journal of Transport and Health and Transportation Research Part A: Policy and Practice, with institutions such as Utrecht University and the University of Melbourne leading in research on commuting's psychological and socioeconomic effects. Results indicate an increased focus on commuting's health, inequality, and environmental impacts since 2020. It is anticipated future studies will explore technological innovations in commuting and their long-term impacts on diverse social groups, underscoring this field's ongoing evolution.

Keywords: commuting, wellbeing, bibliometric analysis, VosViewer

Аңдатпа. Күнделікті өмір мен денсаулыққа әсерін ескере отырып, Маятниктік көші-қонның әл-ауқатқа тигізетін әсері урбанистика мен қоғамдық саясаттың басты назарында. Зерттеулердің ауқымды болғанына қарамастан, сандық талдау әлі де шектеулі болып отыр. Бұл мақала Scopus деректерін (N=404) пайдалана отырып, 1987-2024 жылдар аралығындағы көлікпен жүру және әл-ауқат тақырыбындағы әдебиеттерге библиометриялық шолу жасайды. Талдау АҚШ, Ұлыбритания, Австралия, Қытай және Германияны негізгі зерттеу орталықтары ретінде көрсете отырып, басылымдардың, негізгі авторлардың және тақырыптық бағыттардың тенденцияларын қамтиды. Journal of Transport and Health, сондай-ақ Transportation Research Part A: Policy and Practice сияқты журналдар беделді басылымдар қатарында, ал Утрехт университеті мен Мельбурн университеті көлікпен жүрудің психологиялық және әлеуметтік-экономикалық әсерлерін зерттеуде көш бастап тұр. Нәтижелер 2020 жылдан бастап денсаулық, теңсіздік және экологиялық әсерлерге қатысты назардың артқанын көрсетеді. Алдағы зерттеулерде көлік жүйесіндегі технологиялық жаңалықтар мен олардың әртүрлі әлеуметтік топтарға ұзақ мерзімді әсерлері қарастырылады деп күтілуде, бұл саланың үнемі дамып отыратынын көрсетеді.

Түйін сөздер: маятниктік көші-қон, әл-ауқат, библиометриялық талдау, VosViewer

*Corresponding author K.Kabdesov, kenzhekhan.kabdesov@kimep.kz

Аннотация. Влияние маятниковой миграции на благополучие становится важным направлением в городском планировании и общественной политике, отражая ее воздействие на повседневную жизнь и здоровье. Несмотря на широкий спектр исследований, количественный анализ остается ограниченным. В данной статье представлен библиометрический обзор литературы о маятниковой миграции и ее влияния на благополучие граждан за период с 1987 по 2024 годы на основе данных Scopus (N=404). Анализ охватывает тенденции публикаций, ключевых авторов и тематические области, выделяя США, Великобританию, Австралию, Китай и Германию как основные центры исследований. Среди ведущих журналов – Journal of Transport and Health и Transportation Research Part A: Policy and Practice, а такие университеты, как Утрехтский университет и Университет Мельбурна, являются лидерами в исследовании психологических и социально-экономических аспектов поездок. Результаты показывают рост интереса к вопросам здоровья, неравенства и экологических воздействий с 2020 года. Ожидается, что будущие исследования будут изучать технологические инновации в сфере транспорта и их долгосрочные последствия для различных социальных групп, что подчеркивает постоянное развитие данной области.

Ключевые слова: поездки на работу, благополучие, библиометрический анализ, VosViewer

Introduction

The association between commuting and well-being has sparked an interest in research within the domain of urban planning and public policy. This relationship is of critical importance within modern society as millions of people from all corners of the planet engage in daily commutes. The emerging number of studies that explore different aspects of commuting such as, but not limited to, the length or the mode of commuting as well as the effects it has physically and psychologically on commuters illustrates the importance of the topic. Recently, studies have focused on different aspects of commuting alongside health such as work or life satisfaction and the impact these behaviors have on an individual's well-being.

“Active commuting,” which describes cycling or walking to work, is considered to significantly increase both physical health and wellbeing [1, 2]. These forms of commute are associated with a healthier lifestyle and mental health. Such evidence underlines the importance of incorporating active travel approaches in urban planning interventions or public health campaigns. On the contrary, longer commutes have been linked to heightened stress and decline of life quality and mental health [3]. Such correlation emphasizes a need for proper and impactful design of transportation infrastructure to reduce the negative consequences of commuting.

The study further illustrates an understanding of the nuances associated with commuting and its impact across particular groups. For example, longer commute times are detrimental to women's health and wellbeing, particularly within small local labor markets [4]. This gender-specific

impact highlights the need for more comprehensive gender sensitive transport policies that consider the varying needs of commuters. Moreover, the role of commuting in enhancing job skills and productivity has been studied, and it has been reported that active commuting in addition to shorter travel distances can lead to improved employee productivity [5].

The greater attention this subject has received has accompanied a growing volume of research which needs a robust bibliometric study to integrate and understand the growth, scope, and focus of this type of scholarly activity. Using the traditional definitions of economic domains as a frame of reference, this research offers a detailed bibliometric analysis of available research on commuting and wellbeing. This research utilized a systematic collection of documents via Scopus database, using keywords related to commuting and wellbeing. This particular strategy resulted in producing a comparatively higher number of documents (N=404) which were all furtherly examined and processed using the VOSviewer program. This analysis facilitated the observation of the key tendencies and patterns in the literature, such as the most representative countries, journals, and institutions which made contributions to this issue, the most popular keywords, and the most often quoted articles. In addition, the study grouped the most influential articles into separate clusters (N=32, 8 clusters) thereby deepening the analysis of thematic concentrations in this area.

The data collection included several steps. The first step encompassed the Scopus database where relevant documents were collected and later checked for relevance and quality. Further step included data visualization and analysis with the help

of VOSviewer software. The study contributes to the current literature on commuting and wellbeing by presenting the quantitative analysis of the scholarly works published in Scopus database outlining the most productive countries, institutions, journals, relevant themes, and keywords. This study assists the academic world in providing direction and motivating cross border research on an international scale to further understand the relation between commuting and wellbeing.

This research is arranged as follows: Methodology section describes data collection and analysis process employed for the research. Following part includes results and the discussion section which contains the examination of the geographical and historical developments of commuting and wellbeing research.

Methodology

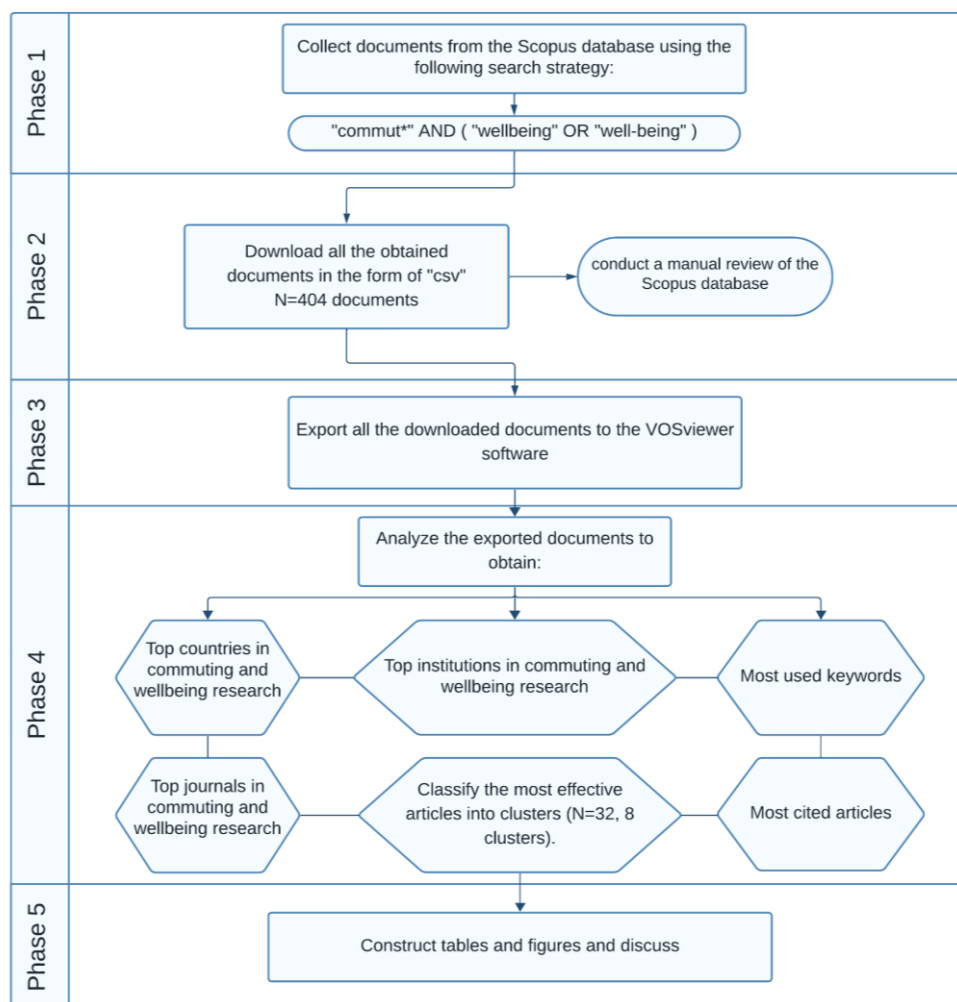
The present article has undertaken a bibliometric analysis of literature on commuting and wellbeing. It employs a specific methodology using Scopus and VOSviewer software. VOSviewer is a tool designed to create and view bibliometric maps [6]. The software has many functionalities such as co-citation, bibliographic coupling, and co-authorship maps, as well as text mining that aid with analyzing large text data [7].

In conducting the bibliometric analysis of research on commuting and wellbeing, the PRISMA (Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses) methodology was applied. The search for relevant documents was carried out in the Scopus database using specific inclusion criteria. These criteria stipulated that only English-language articles, published (not in-press), and strictly articles (excluding reviews, book chapters, etc.) were to be considered. Following these criteria, a total of 404 documents from the Scopus database were included in the analysis.

As a prominent guideline for systematic review and meta-analysis, the PRISMA methodology promotes guiding principles to conduct and report research activities. In essence, it comprises a set of 27 items and a four-part flow diagram in order to facilitate precise reporting and accounting for the review process and thus improving the standards and flexibility of systematic reviews and bibliometric analyses [8]. This methodological rigor provided by PRISMA is especially useful in urban planning and designing since PRISMA guides in analyzing and developing a robust evidence-based approach by synthesizing the past literature [9].

The study was conducted in five distinct phases to ensure a thorough examination of the research landscape as shown in Figure 1.

Figure 1. Bibliometric review structure methodology chart

Note —Compiled by the authors

The phase one included a keyword data collection from the Scopus database, the keywords which were used include: “commut*” AND (“wellbeing” OR “well-being”). Over 404 relevant documents were sourced from this dataset. The second phase entailed a review of the downloaded documents to ensure their relevance and quality. The third phase included using the VOSviewer software which is specially designed for the bibliometric analysis. Subsequently, in the third phase, the refined dataset was exported to VOSviewer. The exportation of the documents to VOSviewer followed in the fourth stage of the research’s implementation. This analysis provided several important results, in particular, the most prominent countries, journals and institutions in the field of commuting and wellbeing, the most reported keywords, the articles that received the most citations, and the influential articles sorted into clusters. In this area, 32 articles were

identified that were sorted into 8 clusters. The final stage

comprised the synthesis of tables and figures and their subsequent deliberation with the aim of providing an accurate appeal of the results.

Results And Discussion

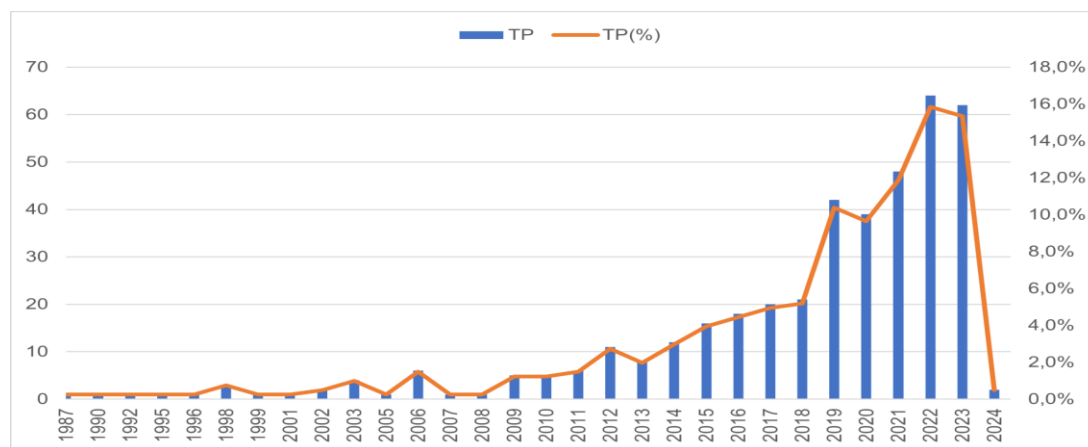
Overview of The Historical and Geographical Trends of Commuting and Wellbeing Research

A bibliometric analysis of the literature on commuting and wellbeing spanning from 1987 until January 2024 highlights a considerable development in research productivity. Such publications spanned 404 articles to which the patterns and trends of the publications are remarkable. The account of the annual trends in published documents and their citation between 1987 and 2024 is presented in Figure 2.

There were very few research interests of this nature in the earlier periods. Starting from 2010, it became more noticeable that this trend was caused by the growth of academic research and policy activity in the 2010s and later on, which led to in 2019; there were a total of 42 leads to the publications which accounted for. 10.4% of the total output. This pattern is still evident,

with 2022 and 2023 being the most active periods for the publication of articles (64 articles - 15.8% and 62 articles - 15.3% of the total, respectively). This suggests a growing interest in these themes, which is likely due to changes in urban environments and social efforts to pursue more sustainable commuting options.

Figure 2. Total publication based on Scopus database from 1987 to 2024

Note —Compiled by the authors

Commuting and wellbeing research have a total of 74 countries' contributions to its publications. The United States held its first place with a staggering 24.7% of total publications over the last decade. UK, Australia, China, and Germany published at a rate of 19.3%, 9.1%, 8.9%,

and 8.4%, respectively. Moreover, the US, Canada, Netherlands, Sweden, India and Hong Kong contributed with more than 10 publications each. According to the VoSviewer software and Scopus database, the top ten nations have published a combined total of 95% or more throughout these years.

Table 1. Distribution of Top 10 leading countries from 1987 to 2024 according to VOSviewer

Country	Number of documents	Number of citations	Total link strength
United States	100	3080	318
United Kingdom	78	2259	475
Australia	37	1325	97
China	36	698	217
Germany	34	572	165
Canada	31	735	98
Netherlands	29	1575	285
Sweden	19	850	119
India	12	218	7
Hong Kong	11	116	64

Note – TP; Total publication, TC; Total citation, TLS; Total link strength. Compiled by the authors.

Figure 3 indicates that there is a great attention on commuting and wellbeing research, including the USA, Australia, China, Canada, India and European countries.

Figure 3. Distribution of Top ten leading countries from 1987 to 2024

Note —Compiled by the authors

Key Journals in Commuting and Wellbeing Research

The chosen 404 papers were published in 160 journals indexed in Scopus suggesting a wide distribution of publishing and a wide interest in the research topic of commuting and wellbeing. This section analyzed the 15 journals which published most papers on

commuting and wellbeing from 1987 to 2024. A ranking summary of their publications, their citations and their total link strength on commuting and wellbeing is provided in Table 2.

Table 2. Top 15 leading journals in commuting and wellbeing research from 1987 to 2024

Journal	TP	TC	TLS
Journal Of Transport And Health	19	313	51
International Journal Of Environmental Research And Public Health	18	145	13
Travel Behaviour And Society	17	476	71
Sustainability (Switzerland)	14	140	29
Transportation Research Part A: Policy And Practice	13	500	59
Transportation Research Part D: Transport And Environment	12	130	37
Journal Of Transport Geography	11	554	65
Transportation Research Part F: Traffic Psychology And Behaviour	11	259	27
Transportation	10	582	55
Bmc Public Health	6	37	1
Plos One	5	144	0
preventive medicine	5	510	59
transport reviews	5	291	43
transportation research record	5	98	0
cities	4	192	8

Note: TP; Total publication, TC; Total citation, TLS; Total link strength. Compiled by the authors.

In study areas such as commuting and well-being, the figures for the top 15 journals show a particular distribution of publications which speaks volumes about where attention is being paid by scholars. Among the top of the list, the Journal of Transport and Health comes first with its 19 publications which is roughly around 4.70 of the total 404 articles published from the year 1987 to the month of January of 2024. In the same manner, the International Journal of Environmental Research and Public Health comes next with 18 publications that make up for about 4.46 % of the total articles. Travel Behaviour and Society has made his contributions of 17 publications and this is equivalent to 4.21 of the total. With 14 publications (3.47 of total), Sustainability (Switzerland) and Transportation Research Part A: Policy & Practice with 13 publications (3.22 of total) show the growing trend of research on policy as well as sustainable and wellbeing-oriented commuting. By combined contribution of 23 publications, Transportation Research Part D: Transport and Environment, and the Journal of Transport Geography portray the significance of geographic and environmental perspectives in studies on commuting. In addition, with 11 of published papers, Transportation Research Part F: Traffic Psychology and Behaviour contributes by

further investigation into the psychological aspects of commuters underlining the human context of transport research.

Key Institutions in Commuting and Wellbeing Research

Table 3 contains a list of the top fifteen institutional contributors to commuting and wellbeing research from 1987 to 2024, ordered according to the quantity of publications. In first place is the Dutch institution, Universiteit Utrecht, which has the highest volume with 10 publications that correspond to around 2.48% of the total articles. In second place is University College London in the UK with 8 publications that represent roughly 1.98% of the total. This research is indeed very international in scope, as represented by the fact that both The University of Hong Kong and MRC Epidemiology Unit, alongside University of Melbourne, came in next with 7 publications, which marks 1.73% of total each. There are equally 5 contributions from Karlstads Universitet, Chinese University of Hong Kong, Delft University of Technology, Göteborgs Universitet, Universidad de Zaragoza, University of Toronto, The University of Sydney, Umeå Universitet, The University of Western Australia, and Tongji University (1.24% of total each).

Table 3. Top 15 leading institutions in commuting and wellbeing research from 1987 to 2024

Organization	Country	TP
Utrecht University	Netherlands	10
University College London	United Kingdom	8
The University of Hong Kong	Hong Kong	6
MRC Epidemiology Unit	United Kingdom	7
University of Melbourne	Australia	7
Karlstad University	Sweded	5
Chinese University of Hong Kong	Hong Kong	5
Delft University of Technology	Netherlands	5
University of Gothenburg	Sweden	5
University of Zaragoza	Spain	5
University of Toronto	Canada	5

The University of Sydney	Australia	5
Umeå University	Sweden	5
The University of Western Australia	Australia	5
Tongji University	China	5

Note – TP; Total publication. Compiled by the authors.

Keywords' Characteristics

A study of 404 articles produced an average of 4 keywords per article, which amounted to the creation of 1593 keywords. The central thematic concerns are captured by the most popular keywords that are referred to the most, such as: 'commuting' (125), 'human' (117), and 'humans' (98), signifying the emphasis put on the aspect of human behavior in relation to commuting. Other relevant keywords are 'wellbeing' (70), 'transportation' (60), and even 'mental health'

(41), showcasing predominant areas of research.

The keywords 'female' and 'male' also appear 84 times each, hinting towards a gender sensitive orientation in the research. These studies might also be of interest for certain regions as 'China' was mentioned 34 times. The top 20 most commonly found keywords in the articles reviewed are displayed in Figure 4.

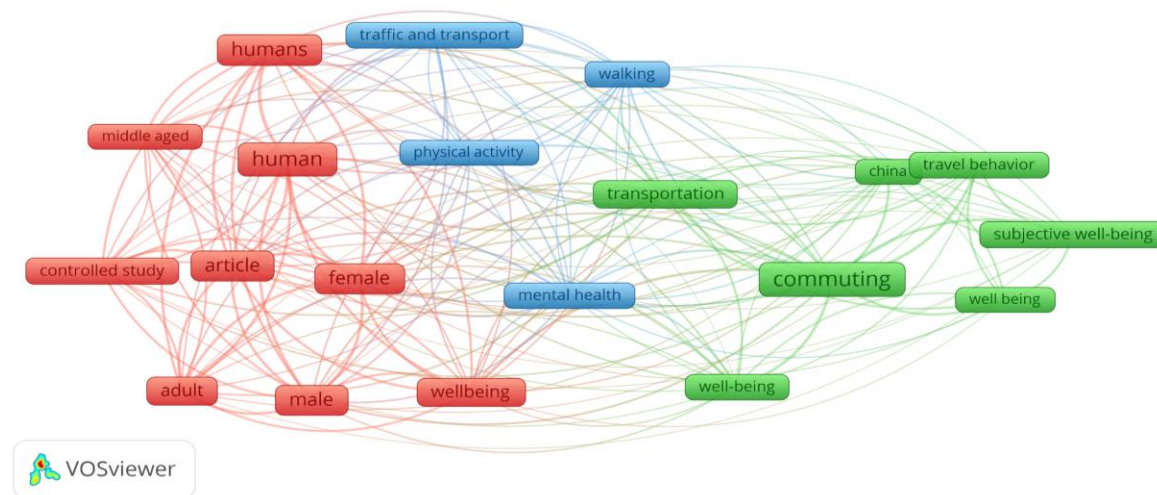

Figure 4. Illustration of top 20 keywords

Note —Compiled by the authors

The VOSviewer visualization integrates inter-related concepts within commuting and wellbeing research that is divided into three clusters, which are potentially thematic focuses. The red cluster covers mainly the hierarchical and methodological keywords that include 'humans', 'human', 'female', 'male', 'middle-aged', 'adult', 'article' and 'controlled study'. The demographic descriptors point to an interest in the human factors within the age and gender diversity, as well as 'article' and 'controlled study'

pointing to the research design and methodology of the study.

The keywords 'walking', 'physical activity', 'mental health', and 'wellbeing' as contained in the blue cluster are more towards health related and lifestyle correlates of commuting. This means it is a cluster that studies the health and psychological effects of commuting in addition to the possibilities of active travel and its effects on mental and physical health.

Green cluster contains key words that seem to pay attention to the social and policy consequences of commuting such as, ‘transportation’, ‘travel behavior’, ‘China’, ‘subjective well-being’, ‘wellbeing’, and ‘traffic and transport’. It portrays a great deal of emphasis on the broader social sciences and policy factors-oriented research with particular attention, as indicated by ‘China’, to **Citation Network Analysis**

Among the gathered materials, the most important studies exceeding 90 citations were specified and grouped into 8 clusters, as pointed out in Figure 5. These important

a geographic area, which implies there is a concentration of studies in that region or with people of Chinese origin.

The connections and overlaps between these groups demonstrate the multidisciplinary nature of the research on commuting and wellbeing because it includes demographic factors, health, and social factors.

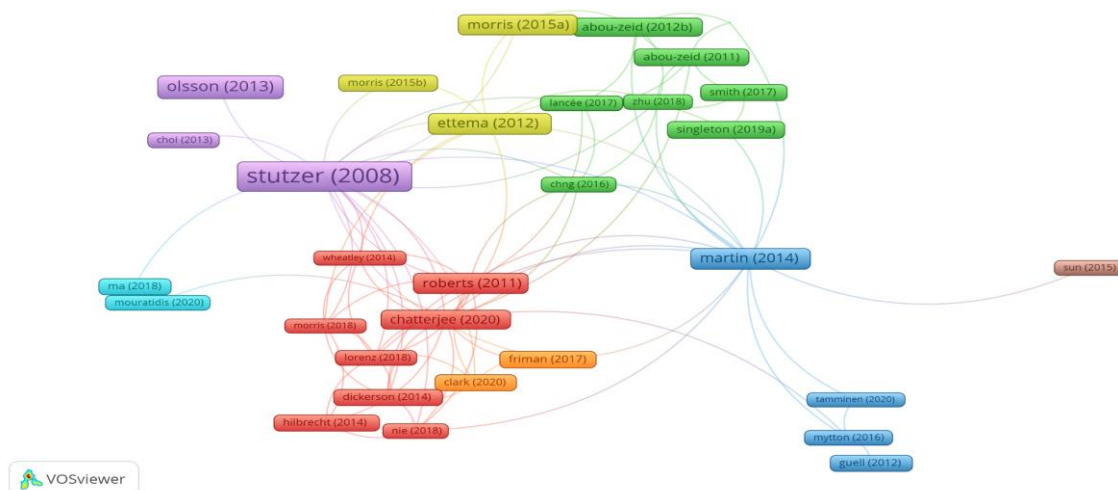
studies went in upwards of 32 documents and the publications were classified accordingly.

Table 4. Classification of the most significant publications with more than 90 citations based on Scopus database from 1987 to 2024

Cluster	Classification	Color
Cluster 1	Commuting Impact on Psychological Health and Life Satisfaction	Red
Cluster 2	Commuting Experience and Modal Choices	Green
Cluster 3	Active Commuting	Blue
Cluster 4	Emotional Wellbeing	Yellow
Cluster 5	Overall Happiness	Violet
Cluster 6	Urban Living Conditions	Light Blue
Cluster 7	Daily Travel and Wellbeing	Orange
Cluster 8	Commuting to School	Brown

Note —Compiled by the authors.

Figure 5. Illustration of clusters of the publications as the most significant studies with more than ninety citations

Note —Compiled by the authors

Cluster 1: Commuting Impact on Psychological Health and Life Satisfaction.

The analysis of the relationship between commuting and well-being was categorized in Cluster 1 and it dealt with a broad spectrum of associated sources and factors of commuting in which a VOSviewer computerized program was used. This cluster includes topics such as the effects of commute duration on well-being [10, 11], in contrast to the studies which emphasize negative long commuting impacts from research [3, 12]. The cluster also touches both the methodological approaches and the substantive issues in the assessment of the effects of commuting on life satisfaction, including the argument that an ordered fixed-dependent variable approach is preferred for identification purposes [10].

There is a broad appeal to these studies, as they note that improvements in the commuting experience are needed, and so are the details on the commuter's preferences in relation to the urban and transportation design. Policies that do enhance the particular journey are highlighted as policies that should also enhance commuting variation in satisfaction that rises from the changing patterns of commuting [13]. Moreover, gender factors also point out the need for

recognition of the daunting issues women face because of increasing workload at home [14, 15]. Lastly, the trade-offs and

economic compensation of undertaking long commutes are documented as higher wages and homeownership.

Cluster 2. Commuting Experience and Modal Choices.

This cluster addresses the impact of the mode of transport on the individual commuter's self-rated wellbeing (SWB) and their personal level of satisfaction. The research under this cluster focused on the adjusted commuting patterns, the social comparison effects, and their relationships to commuting enjoyment [17, 18, 19]. Results indicate that travel satisfaction is dynamic rather than stable based on the change in commuting practice and one's awareness. Other studies further explore the relationship between neighborhood integration, various

commuting patterns, and how each of them impacts commuters' wellbeing [20].

Walking alone increases life satisfaction significantly, above any other form of activity. Improved public transportation connection is linked to lower mental distress; however, this connection is all relative [21]. Furthermore, there is a strong need for particular combinations of commuting duration and mode which can prove more effective, bringing infinite possibilities of wellbeing.

To further explore these topics, research under this cluster delved into how different modes of transportation influence various features of SWB [22, 23]. The findings show that higher levels of wellbeing are maintained by active commuting modalities such as walking and bicycling rather than by motorized transportation. This strongly endorses the fact that diversified and active commuting options need to be enforced by legislation to elevate overall public health and commuter's happiness, emphasizing the importance of taking social & psychological factors into account for the transportation policy.

Cluster 3: Active Commuting.

In Cluster 3, the focus is on active commuting. The research in this cluster primarily highlights the positive effects of active travel and of being physically active on both mental health and wellness. Guell et al. plead for the qualitative angle within social practice theory arguing that decisions on active commuting are deeply rooted in individuals' context and challenging the assumption of purely quantitative models being feasible [24]. Further research provides a strong quantitative basis for linking active commuting to better psychological wellbeing and minimal sickness absence through cycling. Study by Martin et al. (2014) shows that substituting driving with active travel such as walking and taking public transport enhances psychological health [25]. This synergy is reinforced by Mytton et al. (2016) who show that riding a bicycle to work as a normal exercise lowers illness absence days in addition to improving mental health outcomes [2]. Physical activities are positively associated with mental health, hence lowering the prevalence of poor mental health outcomes.

Cluster 4: Emotional Wellbeing.

Commuting affects commuters emotionally, which is what this research

focuses on, including the positive and negative implications that different forms of travel, their duration, and a person's personal travel activities inflict on them. Research under this cluster found out that while travelling on public transport, social interactions increase satisfaction. Yet, activities such as ICED (interpersonal cognitive and emotional dynamics) set pieces can be undertaken to improve satisfaction levels but do not significantly improve one's wellbeing.

Cluster 5: Overall Happiness.

The fifth cluster in VOSviewer classification shows the interactions between commuting behavior and satisfaction by employing the concept of subjective well-being (SWB). If commuting could be made more pleasurable through shorter distances and the inclusion of some form of physical activity such as walking or cycling, the positive effects of such increased self-imposed commuting-stationary work would be beneficial in assisting people in achieving enhanced work-life balance. However, the weight of income or standard of living, or even some other factor, is strong enough to justify the expenditure, only to find out moving burns too much common sense.

Cluster 6: Urban Living Conditions.

The impact of urban living conditions on subjective wellbeing is the focus of cluster 6 as shown by vos viewer clustering. The cluster identifies commute, neighborhood and housing in Oslo as having an indirect and direct relationship with job satisfaction and other life domains.

Studies emphasize the importance of environmental factors such as individual factors as well as the existence of a particular standard of safety as well as housing conditions.

Cluster 7: Daily Travel and Wellbeing.

The VOSviewer classification of Cluster 7 aims to understand how commuting and daily travel relate to subjective well-being

(SWB). Greater commute times are associated with lower job and leisure satisfaction and greater stress. In contrast, life satisfaction does not appear to be significantly affected by these factors unless they persist. A notable exception concerns the effects of commuting, which vary with respect to gender, as active commuting such as walking is found to be beneficial to SWB. The results suggest that a careful selection of commute activities can increase well-being in conjunction with the gains from employing and residing in a particular area.

Cluster 8: Commuting to School.

Cluster 8 focuses on active commuting to school and its possible impacts on both physical and mental health. Active commuters had a significantly lower body mass index (BMI) in comparison, as well as a lower percentage of body fat, waist circumference, and reduced odds of being obese and having depressive symptoms. This underlines the importance of ACS from a physical and mental health perspective and the necessity for policies that foster active transportation among children. Research under this cluster outlines key considerations in implementing WSBs such as logistics, safety, trust, health and wellness, emotional, and education. It is proposed that addressing these factors may enhance the appeal of WSB and make them a feasible way of promoting healthy active commuting among children.

Most Cited Articles in Commuting and Wellbeing Research from 1987 to 2024

This section offers an analysis of the top 15 most-cited publications on commuting and wellbeing research, spanning the period from 1987 to January 2024, as detailed in Table 5. This review synthesizes studies on the multiple effects of commuting, including psychological well-being, economic obstacles, cultural transformations, and environmental concerns.

Table 5. Top 15 most cited publications in commuting and wellbeing research from 1987 to Jan 2024

Publication	Citation
Timperio, A., Ball, K., Salmon, J., Roberts, R., Giles-Corti, B., Simmons, D., Baur, L.A. & Crawford, D., 2006. Personal, family, social, and environmental correlates of active commuting to school. <i>American Journal of Preventive Medicine</i> , 30(1), pp.45–51.	632
Stutzer, A. & Frey, B.S., 2008. Stress that doesn't pay: The commuting paradox. <i>Scandinavian Journal of Economics</i> , 110(2), pp.339–366.	503
Schor, E.L., 2003. Family pediatrics: report of the Task Force on the Family. <i>PubMed</i> , 111(6 Pt 2), pp.1541–1571.	337
Olsson, L.E.T., Ettema, D., Friman, M. & Fujii, S., 2013. Happiness and Satisfaction with Work Commute. <i>Social Indicators Research</i> , 111(1), pp.255–263.	292
Martin, A., Goryakin, Y. & Suhrcke, M., 2014. Does active commuting improve psychological wellbeing? Longitudinal evidence from eighteen waves of the British Household Panel Survey. <i>Preventive Medicine</i> , 55(5), pp.448–453.	248
Ettema, D., Friman, M., Gärling, T. & Olsson, L.E., 2012. How in-vehicle activities affect work commuters' satisfaction with public transport. <i>Journal of Transport Geography</i> , 24, pp.215–222.	237
Morris, E.A. & Guerra, E., 2014. Mood and mode: Does how we travel affect how we feel? <i>Transportation</i> , 42, pp.25–43.	214
Chatterjee, K., Chng, S., Clark, B., Davis, A., De Vos, J., Ettema, D., Handy, S., Martin, A. & Reardon, L., 2019. Commuting and wellbeing: a critical overview of the literature with implications for policy and future research. <i>Transport Reviews</i> , 40(1), pp.5–34.	206
Roberts, J., Hodgson, R. & Dolan, P., 2011. "It's driving her mad": Gender differences in the effects of commuting on psychological health. <i>Journal of Health Economics</i> , 30(5), pp.1064–1076.	204
Van Vugt, M., Meertens, R.M. & Van Lange, P.A.M., 1995. Car versus public transportation? The role of Social Value Orientations in a Real-Life Social dilemma. <i>Journal of Applied Social Psychology</i> , 25(3), pp.258–278.	188
Epley, N. & Schroeder, J., 2014. Mistakenly seeking solitude. <i>Journal of Experimental Psychology: General</i> , 143(5), pp.1980–1999.	183
Abou-Zeid, M., Witter, R., Bierlaire, M., Kaufmann, V. & Ben-Akiva, M., 2012. Happiness and travel mode switching: Findings from a Swiss public transportation experiment. <i>Transport Policy</i> , 19(1), pp.93–104.	161
Barbieri, D.M., Lou, B., Passavanti, M., Hui, C., Hoff, I., Lessa, D.A., Sikka, G., Chang, K., Gupta, A., Fang, K., Banerjee, A., Maharaj, B., Lam, L., Ghasemi, N., Naik, B., Wang, F., Mirhosseini, A.F., Naseri, S., Liu, Z. & Rashidi, T.H., 2021. Impact of COVID-19 pandemic on mobility in ten countries and associated perceived risk for all transport modes. <i>PloS One</i> , 16(2), e0245886.	152
Newsham, G.R., Birt, B.J., Arsenault, C., Thompson, A., Veitch, J.A., Mancini, S., Galasiu, A.D., Gover, B.N., Macdonald, I. & Burns, G.J., 2013. Do 'green' buildings have better indoor environments? New evidence. <i>Building Research & Information</i> , 41(4), pp.415–434.	152
McLafferty, S. & Preston, V., 1992. Spatial mismatch and labor market segmentation for African-American and Latina women. <i>Economic Geography</i> , 68(4), p.406.	150

Source: Author's own work.

Empirical studies on the active forms of commuting cite the environmental factors and the health benefits associated with such activities for children and adults as vital to the definition of active commuting. Likewise,

scholars approach the topic from the opposite end by analyzing the psychology surrounding commuting in addition to its focus on the emotional aspects of riding bicycles and other forms of commuting which aids in improving

emotional wellbeing [16]. This change in situation and lifestyle from ordinary commuting to active forms of commuting is believed to alter their overall happiness.

Such commuting activities are also pursued from a psychological and sociological perspective, focusing on family and gender. In this context, studies illustrate that the changes in the family structure in conjunction with the changing responsibilities and duties that a parent has negatively impacts the commuter psychological wellbeing with a caveat that women are the differentiated sufferers because of their changing domestic obligations [14]. It is important to understand the specific changes in the long term as well as in the external context or environment to how something, like attitudes or commuting behavior, is performed. Scholars discuss long term emotions and how daily commuting and other types of intervention affect happiness and emotional wellbeing [13, 17]. The COVID-19 pandemic illustrates the intensifying effects of global catastrophes on commuting modes and perceptions of transport risk bringing forth new cases of commuting and perception of risk.

Future Trends of Commuting and Wellbeing Research

Research on commuting and well-being is now at the forefront of focus, as evidenced by a notable rise in published work in this area. The Scopus database shows there is a significant increase in publications, suggesting there is more and more attention being paid to this subject within academia. This increase in research output is complemented by an increase in citations, demonstrating that this field's importance is being recognized more widely. From 2019, there has been a significant rise in both the number of publications and their share of the total, showing a growing interest in this study topic, potentially due to increased funding and academic acknowledgment of its relevance. The annual percentage of total publications is increasing, particularly after 2020. There is an increase in the overall percentage contribution of recent articles to the area, which corresponds with increased academic and potentially policy interest in the effects of commuting on wellbeing. The future areas of research are expected to focus on several uncharted areas that emerge from

the bibliometric analysis. Even though there is significant literature on the psychological and physiological aspects of commuting, there are not many integration studies of technologies into commuting practices, the socio-economic effects of commuting, and the effects of commuting patterns on wellbeing over longer time periods.

Conclusion

This research employed a bibliometric approach to gauge the diversity of literature on commuting and wellbeing based on the Scopus database, and subsequently employed VosViewer for data visualization. Overall, 404 documents were reviewed in order to determine the key countries, institutions, and journals that occupy this particular research area. As the outcomes reveal, the major producers are the United States, the United Kingdom, Australia, China and Germany, and as such, there is substantial output in this area. One of the most publishing journals are Journal of Transport and Health, International Journal of Environmental Research and Public Health, Travel Behaviour and Society, Sustainability (Switzerland), and Transportation Research Part A: Policy and Practice. The forefront in this area of research is occupied by Utrecht University, University College London, The University of Hong Kong, MRC Epidemiology Unit, and the University of Melbourne.

The citation network analysis further grouped the 32 articles into 8 clusters based on the effects of psychology and life satisfaction regarding commuting, commuting experiences, and modal choices like active commuting, emotional and overall wellbeing, urban happiness, daily travel and wellbeing, and commuting to school. There was a crossover in evaluation and the top 15 most cited articles on the corpus were evaluated as well.

Based on the bibliometric analysis we highlight several key recommendations which can be proposed for future research directions and practical implementation in the fields of urban policy and transport planning. First, in light of the growing attention to inequality and the health implications of commuting, it is recommended to empirically study the disparities in commuting experiences and outcomes across different social and demographic groups, including

women, older adults, and low-income workers. Such research might inform the development of more inclusive, equitable, and gender-sensitive transport policies. Second, the identified trend toward increasing scholarly focus on “active commuting” highlights the necessity of promoting policies that support active mobility infrastructure. In this context, it is advisable to design and implement urban interventions that enhance the accessibility and safety of pedestrian and cycling networks, particularly in densely populated residential areas. These efforts can serve as effective tools for improving both physical and mental health at the population level. Third, given the rising interest in innovative transport solutions, future research should explore the long-term effects of digitalization, remote work, and smart mobility systems on individual wellbeing. Precisely, it is essential to assess how emerging forms of mobility, such as micromobility and flexible work schedules, affect stress levels, quality of life, and labor productivity. Integrating these dimensions into future scholarly and applied research agendas is crucial for fostering sustainable and human-centered transport development.

References

1. Humphreys, D.K., Goodman, A. & Ogilvie, D., 2013. Associations between active commuting and physical and mental wellbeing. *Preventive Medicine*, 57(2), pp.135–139. <https://doi.org/10.1016/j.ypmed.2013.04.008>.
2. Mytton, O., Panter, J. & Ogilvie, D., 2016. Longitudinal associations of active commuting with wellbeing and sickness absence. *Preventive Medicine*, 84, pp.19–26. <https://doi.org/10.1016/j.ypmed.2015.12.010>.
3. Hilbrecht, M., Smale, B. & Mock, S.E., 2014. Highway to health? Commute time and well-being among Canadian adults. *World Leisure Journal*, 56(2), pp.151–163. <https://doi.org/10.1080/16078055.2014.903723>.
4. Jacob, N., Munford, L., Rice, N. & Roberts, J., 2018. The disutility of commuting? The effect of gender and local labor markets. *Regional Science and Urban Economics*. <https://doi.org/10.1016/j.regsciurbeco.2019.06.001>.
5. Ma, L. & Ye, R., 2019. Does daily commuting behavior matter to employee productivity? *Journal of Transport Geography*, 76, pp.130–141. <https://doi.org/10.1016/j.jtrangeo.2019.03.008>.
6. Van Eck, N.J. & Waltman, L., 2009. Software survey: VOSviewer, a computer program for bibliometric mapping. *Scientometrics*, 84(2), pp.523–538. <https://doi.org/10.1007/s11192-009-0146-3>.
7. Van Eck, N. & Waltman, L., 2011. Text mining and visualization using VOSviewer. ArXiv, abs/1109.2058.
8. Page, M.J., Moher, D., Bossuyt, P.M., Boutron, I., Hoffmann, T., Mulrow, C.D., Shamseer, L., Tetzlaff, J., Akl, E.A., Brennan, S., Chou, R., Glanville, J., Grimshaw, J., Hróbjartsson, A., Lalu, M.M., Li, T., Loder, E., Mayo-Wilson, E., McDonald, S. & McKenzie, J.E., 2021. PRISMA 2020 explanation and elaboration: updated guidance and exemplars for reporting systematic reviews. *BMJ*, n160. <https://doi.org/10.1136/bmj.n160>.
9. Abusaada, H. & Elshater, A., 2022. Notes on Developing Research Review in Urban Planning and Urban Design Based on PRISMA Statement. *Social Sciences*. <https://doi.org/10.3390/socsci11090391>.
10. Dickerson, A., Hole, A.R. & Munford, L., 2014. The relationship between well-being and commuting revisited: Does the choice of methodology matter? *Regional Science and Urban Economics*, 49, pp.321–329. <https://doi.org/10.1016/j.regsciurbeco.2014.09.004>.
11. Lorenz, O., 2018. Does commuting matter to subjective well-being? *Journal of Transport Geography*, 66, pp.180–199. <https://doi.org/10.1016/j.jtrangeo.2017.11.019>.
12. Wang, Y. & Sousa-Poza, A., 2018. Commute time and subjective well-being in urban China. *China Economic Review*, 48, pp.188–204. <https://doi.org/10.1016/j.chieco.2016.03.002>.
13. Chatterjee, K., Chng, S., Clark, B., Davis, A., De Vos, J., Ettema, D., Handy, S., Martin, A. & Reardon, L., 2019. Commuting and wellbeing: A critical overview of the literature with implications for policy and future research. *Transport Reviews*, 40(1), pp.5–34. <https://doi.org/10.1080/01441647.2019.1649317>.
14. Roberts, J., Hodgson, R. & Dolan, P., 2011. "It's driving her mad": Gender differences in the effects of commuting on psychological health. *Journal of Health Economics*, 30(5), pp.1064–1076. <https://doi.org/10.1016/j.jhealeco.2011.07.006>.
15. Wheatley, D., 2014. Travel-to-work and subjective well-being: A study of UK dual career households. *Journal of Transport Geography*, 39, pp.187–196. <https://doi.org/10.1016/j.jtrangeo.2014.07.009>.
16. Morris, E.A. & Zhou, Y., 2018. Are long commutes short on benefits? Commute duration and various manifestations of Well-Being. *Travel Behaviour and Society*. <https://doi.org/10.1016/j.tbs.2018.02.001>.
17. Abou-Zeid, M., Witter, R., Bierlaire, M., Kaufmann, V. & Ben-Akiva, M., 2012. Happiness and travel mode switching: Findings from a Swiss public transportation experiment. *Transport Policy*, 19(1), pp.93–104. <https://doi.org/10.1016/j.tranpol.2011.09.009>.
18. Abou-Zeid, M. & Ben-Akiva, M., 2011. The effect of social comparisons on commute well-being. *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, 45(4), pp.345–361. <https://doi.org/10.1016/j.tra.2011.01.011>.

19. Abou-Zeid, M. & Ben-Akiva, M., 2012. Well-being and activity-based models. *Transportation*, 39(6), pp.1189–1207. <https://doi.org/10.1007/s11116-012-9387-8>.
20. Chng, S., White, M.P., Abraham, C. & Skippon, S., 2016. Commuting and wellbeing in London: The roles of commute mode and local public transport connectivity. *Preventive Medicine*, 88, pp.182–188. <https://doi.org/10.1016/j.ypmed.2016.04.014>.
21. Lancée, S., Veenhoven, R. & Burger, M., 2017. Mood during commute in the Netherlands: What way of travel feels best for what kind of people? *Transportation Research Part A: Policy and Practice*. <https://doi.org/10.1016/j.tra.2017.04.025>.
22. Zhu, J. & Fan, Y., 2018. Commute happiness in Xi'an, China: Effects of commute mode, duration, and frequency. *Travel Behaviour and Society*, 11, pp.43–51. <https://doi.org/10.1016/j.tbs.2018.01.001>.
23. Smith, O., 2017. Commute well-being differences by mode: Evidence from Portland, Oregon, USA. *Journal of Transport & Health*, 4, pp.246–254. <https://doi.org/10.1016/j.jth.2016.08.005>.
24. Guell, C., Panter, J., Jones, N.R. & Ogilvie, D., 2012. Towards a differentiated understanding of active travel behaviour: Using social theory to explore everyday commuting. *Social Science & Medicine*, 75(1), pp.233–239. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2012.01.038>.
25. Martin, A., Goryakin, Y. & Suhrcke, M., 2014. Does active commuting improve psychological wellbeing? Longitudinal evidence from eighteen waves of the British Household Panel Survey. *Preventive Medicine*, 55(5), pp.448–453. <https://doi.org/10.1016/j.ypmed.2012.08.032>.

МАЯТНИКТИК КӨШІ-ҚОН ЖӘНЕ ӘЛ-АУҚАТ: БИБЛИОМЕТРИКАЛЫҚ ШОЛУ МЕН САЯСИ ҰСЫНЫСТАР

Кенжехан КАБДЕСОВ* PhD ізденуші, Қоғамдық және муниципалдық басқару кафедрасы, Әлеуметтік ғылымдар колледжі, КИМЭП университеті, Алматы, Қазақстан Республикасы, kenzhekhan.kabdesov@kimep.kz, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1484-6640>

Динара МУСАБАЛИНА, PhD, постдокторант, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан Республикасы, d.mussabalina@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0216-0780>

Сабан ЧЕЛИК, Профессор, Измир Кятип Челеби университеті, Измир, Түркия, prof.saban.celik@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4918-4598>

МАЯТНИКОВАЯ МИГРАЦИЯ И БЛАГОСТОЯНИЕ: БИБЛИОМЕТРИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ И ПОЛИТИЧЕСКИЕ РЕКОМЕНДАЦИИ

Кенжехан КАБДЕСОВ* соискатель степени PhD, кафедра государственного и муниципального управления, Колледж социальных наук, Университет КИМЭП, Алматы, Республика Казахстан, kenzhekhan.kabdesov@kimep.kz, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1484-6640>

Динара МУСАБАЛИНА, PhD, постдокторант, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Алматы, Республика Казахстан, d.mussabalina@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0216-0780>

Сабан ЧЕЛИК, Профессор, Измирский университет Кятип Челеби, Измир, Турция, prof.saban.celik@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4918-4598>

INSTRUMENTS FOR GOVERNMENT SUPPORT FOR INNOVATION: INTERNATIONAL EXPERIENCE AND OPTIONS FOR KAZAKHSTAN

Aliya BARLYBAYEVA	<i>DPA candidate at the Institute of Management of the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Kazakhstan, Astana, Republic of Kazakhstan, a.barlybayeva@apa.kz, ORCID ID https://orcid.org/0009-0009-3468-0271</i>
Kuralay SADYKOVA*	<i>PhD, Deputy Director, Associate Professor of the Institute of Management, Academy of Public Administration under the President of the Republic of Kazakhstan, Astana, Republic of Kazakhstan, k.sadykova@apa.kz, ORCID ID https://orcid.org/0000-0001-8232-5121, Scopus ID: 57195343363</i>
Juraj NEMEC	<i>PhD, Professor, Department of Public Economics, Faculty of Economics and Administration, Masaryk University, Brno, Czech Republic, Juraj.Nemec@econ.muni.cz, ORCID ID https://orcid.org/0000-0003-1028-1275, Scopus ID: 55909995900</i>

Manuscript received: 03/12/2024

Revised: 18/03/2024

Accepted: 19/03/2025

DOI:10.52123/1994-2370-2025-1384

UDC 334.021.1

CICSTI 26.21.01

Abstract. The article analyzes the instruments of government support for innovation activities in foreign countries and Kazakhstan. The innovation policy of any country is based on government support. In Kazakhstan, factors such as the insignificant effectiveness of reforms, a low level of innovation in the basic sectors of the economy, and weak positions in international innovation rankings make the issue of revising existing government support instruments very relevant. The article summarizes and analyzes the most common instruments of government support from the point of view of effectiveness. A comparative analysis of international and domestic experience in implementing these tools was carried out. An analysis of international experience in the implementation of government support instruments shows that the active role of the government plays a key role in building an effective state innovation policy. The article identified gaps and attempted to identify problems of low efficiency of existing instruments of government support for innovation in Kazakhstan. Based on the research, have been proposed measures to improve existing instruments of government support for innovation.

Keywords: innovation, innovation policy, instruments of government support for innovation, innovation potential, innovative development.

Аңдатпа. Мақалада шет елдердегі және Қазақстандағы инновация саласындағы мемлекеттік қолдау құралдары талданады. Кез келген елдің инновациялық саясаты мемлекеттік қолдауға негізделген. Қазақстанда жүргізіліп жатқан реформалар тиімділігінің жеткіліксіздігі, экономиканың негізгі салаларындағы инновациялардың төмен деңгейі, халықаралық инновациялық рейтингтердегі әлсіз позициялар сияқты факторлар мемлекеттік қолдаудың қолданыстағы құралдарын қайта қарау мәселесінің өзектілігін арттыра түседі. Бұл шығарылымда мемлекеттік қолдаудың тиімділік тұрғысынан кең таралған шаралары жинақталған және талданған. Халықаралық және отандық тәжірибе бойынша әдіс-тәсілдерді енгізуге салыстырмалы талдау жүргізілді. Мемлекеттік қолдау құралдарын енгізудің халықаралық тәжірибесін талдау тиімді мемлекеттік инновациялық саясатты құруда үкіметтің белсенділігі шешуші рөл атқаратынын көрсетеді. Зерттеу барысында авторлар олқылықтарды анықтап, Қазақстандағы инновацияны мемлекеттік қолдауға қатысты қолданыстағы құралдардың төмен тиімділігі бойынша проблемаларды анықтауға әрекеттенді. Талдау негізінде инновацияны мемлекеттік қолдаудың қолданыстағы құралдарын жетілдіру бойынша шаралар ұсынылды.

Түйін сөздер: инновация, инновациялық саясат, инновацияны мемлекеттік қолдау құралдары, инновациялық әлеует, инновациялық даму.

Аннотация. В статье проведен анализ инструментов государственной поддержки инновационной деятельности в зарубежных странах и Казахстане. Инновационная политика любой страны основывается на государственной поддержке. В Казахстане такие факторы, как незначительная эффективность проводимых реформ, низкий уровень внедрения инноваций в базовые сектора экономики, слабые позиции в международных рейтингах по инновациям делают вопрос пересмотра действующих инструментов государственной поддержки весьма актуальным. В статье обобщены и проанализированы наиболее распространенные меры государственной поддержки с точки зрения эффективности. Проведен сравнительный анализ международного и отечественного

*Corresponding author: Kuralay Sadykova, k.sadykova@apa.kz

опыта реализации этих инструментов. Анализ международного опыта в реализации инструментов государственной поддержки показывает, что активная роль государства играет ключевую роль в построении эффективной государственной инновационной политики. В ходе исследования выявлены пробелы и предпринята попытка определить проблемы низкой эффективности действующих инструментов государственной поддержки инновационной деятельности в Казахстане. На основании проведенного анализа предложены меры по совершенствованию действующих инструментов государственной поддержки инноваций.

Ключевые слова: инновация, инновационная политика, инструменты государственной поддержки инноваций, инновационный потенциал, инновационное развитие.

Introduction

According to global practice, the state plays the primary role in shaping the directions and scale of innovation. Government support for innovation drives economic growth, social development, and technological advancements. A well-structured innovation policy strengthens the country's competitiveness in the global economy through research, creative entrepreneurship, and knowledge dissemination. At the same time, the objectives of the innovation support policy are quite diverse.

Regardless of the type of instrument being considered, implementing business support is a complex task that necessitates increasing internal capacity in government agencies as well as improving beneficiary innovation planning. The role of the state, first of all, is in the form of forming a policy that promotes competition, protects intellectual property and eliminates bureaucratic barriers.

Currently, there are more than 100 instruments of government support for innovation in the world, from the "idea" stage to the "scaling" stage. This article discusses the most common instruments of government support for innovation on a global scale, based on OECD studies that confirm the importance of government support for innovation [1].

These days, the following concerns are the main focus of the state's innovation policy implementation:

1. A combination of tax incentives and grant financing for innovations.
2. Establishment of advanced innovation centers, also known as think-tanks, innovation parks, incubators, research hubs, and digital platforms, to form an innovation infrastructure.
3. Provision for preferential lending.
4. Direct financial support in the form of innovation vouchers.
5. Government orders promote innovation.

6. Public-private partnership (PPP) – collaboration between government, academia, and industry to commercialize research.

This article will analyze the international experience of government support for innovation in this context. The study's goal is to systematize international experience in the implementation of state-sponsored innovation instruments and to examine the possibilities for improving Kazakhstan's existing support instruments.

The article addresses the following research questions:

What instruments of government support for innovation exist around the world, and how effective are they?

What approaches can be tailored to Kazakhstan's specific conditions in order to improve the country's innovation policy?

To accomplish this goal, the following tasks will be completed:

- Analyze international experience of government support for innovation.
- Describe current measures of government support for innovation in Kazakhstan.
- Make recommendations for adapting international experience to Kazakhstan's specific conditions.

The study's relevance stems from Kazakhstan's low level of innovative development, as evidenced by its poor international standing. Kazakhstan ranked 81st out of 132 countries on the 2023 Global Innovation Index (GII). Furthermore, the primary sources of funding for research and development (R&D) are the state budget (more than half of R&D funding), enterprise own funds, and foreign investment. Public spending on R&D continues to rise, but the share of R&D costs borne by enterprises' own funds is decreasing. Foreign investment in R&D remains low.

Clearly, the state's efforts to promote innovation are insufficient to propel the country toward an innovative economy. The revision and optimization of state innovation

support measures will enable Kazakhstan to demonstrate its innovative potential.

The issue of analyzing the various instruments of government support used around the world is extremely important and is widely discussed in scientific circles. Thus, Zuniga P. investigates how public policy can foster innovation and create conducive conditions for research activity. Defining innovation as a fundamental driver of long-term productivity and economic growth, he observes that innovative development is influenced not only by government support for innovation, but also by the country's political structure, civic awareness and activity, corruption levels, and social disunity [2]. Hicks D. examines the influence of government institutions on stimulating innovation and their role in the development of new technologies, and demonstrates how effective policy change introduces structural changes into the innovation process [3]. Ding H. investigates how a variety of factors (e.g., R&D investment, human capital, social freedom, democracy, globalization, and national welfare) contribute to high national innovation efficiency. Thus, the author connects innovation to economic growth and the fight against social problem.

Materials and methods

The study compares international experience in government support for innovation to identify the most appropriate instruments in Kazakhstan's context. The authors analyze previous studies to consider theoretical approaches and analyze the effectiveness of certain government support instruments used in various countries. Important elements include the work of OECD experts who identified key issues in the effectiveness of government-supported innovation measures used in different countries. The comparative analysis method is used to compare various government support instruments in different countries and determine their applicability to Kazakhstan.

Furthermore, the statistical analysis method is used, and data on various indicators of government support for innovation in Kazakhstan and other countries are provided. Data from the OECD, the Bureau of National Statistics of the Republic of Kazakhstan, and the authorized body in the field of innovation are used, allowing for an assessment of Kazakhstan's current innovation environment.

Thus, the research methods include an analytical approach with an emphasis on international comparison and analysis of statistical data, which allows the authors to make recommendations for Kazakhstan based on the successful experience of other countries.

Results

The state stimulates innovation activities, which yields excellent results. In all developed countries, the state, through its support instruments, facilitates innovation development. According to global experience, the volume of government support should continue until income from innovation activities exceeds expenses.

There are generally two types of innovation support instruments: direct and indirect. Grants, preferential lending, partial interest rate subsidies, government orders, and so on are examples of direct interventions. Indirect ones include the establishment of conditions for the implementation of innovative ideas, such as tax incentives.

According to OECD experts, **tax incentives** are the primary and most effective measure of government support for innovation globally.

According to the OECD Database, the share of tax incentives in total government support for innovation has increased in the member countries from 36% in 2006 to 56% in 2018, while in the EU countries this figure has doubled from 26% to 57%, respectively [5]. This is due to the requirements of the World Trade Organization Rules, which do not welcome direct government support for specific organizations or industries.

The effectiveness of tax incentives was studied within the framework of the OECD microBeRD Project. The main policy findings of the microBeRD project include the following:

- the impact of tax incentives on experimental research is approximately twice as large as that on fundamental and applied research;
- R&D tax incentives increase not only expenditure but also the level of human resources. In addition, tax incentives stimulate additional commercial R&D both because existing R&D performers increase their R&D expenditures (intensive margin) and because additional firms begin to conduct R&D (extensive margin);

– heterogeneity of business response: the additional contribution of R&D tax incentives is larger for small (1.4 units) and medium (1 unit) firms compared to large companies (0.4 units). This reflects the fact that smaller firms, on average, conduct less R&D than larger firms, while introducing economic resources. A small additional contribution of input resources (0.3 units) is also characteristic of firms engaged in industries with high R&D intensity (pharmaceuticals, computer manufacturing, scientific research);

– policy mix: the analysis shows the same level of additional costs for direct R&D funding measures (1.4 units) compared to tax incentives, which indicates the need for complementarity between direct and indirect support measures.

Over the past decade, expenditure-based R&D tax incentives have become the main instrument for supporting R&D in many OECD countries. More precisely, 55% of all public support for R&D in OECD countries was provided through tax incentives.

For example, most OECD countries provide R&D tax breaks, with Spain and France providing the most generous subsidies. Brazil, India, South Africa, and China all offer attractive R&D tax incentives. Singapore stands out for nanotechnology, while Ireland, Belgium, Canada, and the United States are leaders in biotechnology. Some countries provide incentives for incremental investment (above a required baseline) in R&D, while others consider all investments..

Tax breaks are also popular for attracting new investment into innovative or

knowledge-intensive businesses. In China, for example, the first year of income is completely tax-free (two to five years), followed by a 50% rate (three to five years). In India, the exemption is valid for ten years after the start of production in a specific zone for software, hardware, or export-oriented production. In Israel, exemptions are provided for seven years from the first income and up to ten years in a special economic zone.

China, Malaysia and Singapore offer direct incentives for venture capital companies. In China, venture investors in high-tech projects can offset 70% of their investments against future income. Investors in Malaysia who finance start-ups have an exemption from certain income through deductions for 10 years. The company's investment losses can be offset against other taxable income in Singapore [7].

Furthermore, the primary indirect taxes worldwide are value added tax (VAT) and customs and excise duties. There are numerous taxes levied at almost every stage of product production (goods or services), which can increase or decrease the country's attractiveness. Their application may include the use of free trade zones, the reduction of VAT rates on consumer transactions, and the simplification of compliance with requirements for non-resident organizations.

Table 1 shows examples of countries from various sources that have implemented mechanisms to provide tax incentives to entities engaged in innovation activities and enterprises conducting research and development.

Table 1. Examples of tax incentives around the world

Tax incentives	Countries
Super deduction for R&D expenses (including 150%)	China, India, Malaysia, Singapore, UK
R&D tax credits	Ireland, Japan, Korea, UK, USA
Accelerated depreciation for R&D investments	China, Finland, Germany, Singapore, UK
Deduction of capital expenditures used for R&D	Finland, Germany, India, Ireland, Malaysia, Singapore, UK
Reducing the social tax on R&D personnel	China, Netherlands
Tax breaks for income related to R&D.	China, Ireland, Israel, Korea, Malaysia, Netherlands, Singapore
Special tax incentives for R&D companies.	Israel, Malaysia, Singapore
Reduction of property tax for property used in research and development	India
Tax breaks tailored to geographic location, industry, size, and other factors.	Finland, Germany, India, Israel, Japan, Korea, Malaysia, Singapore, UK
Subfederal tax incentives	China, India, Israel, Korea, USA
Investment tax credit for investments in "high-tech"	China, India, Japan, Korea, Singapore

hardware and/or software	
Customs incentives	China, India, Malaysia, USA
Tax breaks for businesses	China, India, Israel, Korea, Malaysia, Singapore
Special economic zones	China, Germany, India, Japan, Korea, Malaysia, UK

Note: Compiled based on [8]

Thus, government incentives for new innovative companies encourage existing market participants to compete by modernizing and innovating. As a result, tax breaks are advantageous to both new and established businesses. Existing players may have little incentive to innovate if they know the government will bail them out to keep jobs. At the same time, forms of support for start-ups are frequently less relevant (available) for established businesses. They may also require government assistance, such as funding to cover the costs of acquiring and protecting intellectual property. Obviously, existing companies are more frequently confronted with the challenge of modernizing production. As a result, they will respond more positively to investment tax breaks for equipment purchases and information technology implementation. Furthermore, because multinational enterprises spend a significant amount on R&D, many countries can use tax breaks to

encourage them. For example, in Ireland, Belgium, and Israel, foreign company branches accounted for more than 60% of total business R&D. Global R&D corporations and their subsidiaries own a significant number of patents, including in the field of ICT. Several OECD and BRICS countries allow for increased depreciation, which allows for more than 100% reimbursement of R&D costs. This lowers the cost of investment and the effective tax

rate on income, resulting in an interest-free loan from the government to the taxpayer.

In Kazakhstan, until today, the Tax Code provided only one norm for stimulating innovation. According to Article 254 of the Tax Code, R&D expenses, except for capital expenses, and expenses on the acquisition of exclusive rights to intellectual property for their further commercialization, are deductible. However, these rules have not had a significant impact on the growth of innovation activity. In addition, from January 2025, a package of amendments will come into force on the deduction of expenses for the creation of scientific centers at research universities and corporate income tax benefits. The right to

reduce taxable income by 50% of the amount of deductions for R&D and the acquisition of intellectual property rights for the commercialization of R&D results will be granted [9].

The next most common and effective measure of government support is the **Centers of Excellence (Growth Centers)**. The main goal of the Growth Centers is to unite the potential of science and business to reveal their commercial opportunities and stimulate the implementation and creation of innovations. In many countries, a network of specialized organizations is being created that perform the functions of industry Growth Centers. For example, in the UK, 10 such centers are successfully operating, in Australia and Finland - 6 Centers, and in Sweden - 19. These Centers are created in a specific priority industry for the country and their main task is the innovative development of this industry, including productivity growth, export development and entry into value chains.

For example, in Australia, the Centers are created by industry: cybersecurity, medical technology and pharmaceuticals, energy resources, advanced technologies, agro-industry, mining technologies. And from 2017 to 2021, the government, represented by the Department of Industry, Innovation and Science, invested 238 million dollars in these 6 industry growth centers. These centers also help Australian industry implement local research and development, as well as align policies and programs in the field of industry and innovation. In Sweden, the Ministry of Enterprise and Innovation and the Swedish Agency for Innovation Systems (VINNOVA) have created 19 Centers in such areas as anti-diabetic food, bionanocomposites, biomaterials, bicycles of the future, ICT, wireless communications, technologies for education and healthcare, industrial materials engineering, smart use of packaging and paper, mobile life, innovative logistics, protein technologies, wireless sensor networks, etc. The main result, in addition to the creation of centers, is the emergence of new spin-off companies, patents, publications, and technology transfer to production. In the UK,

the Catapult Centers aim to unite enterprises and the scientific community to jointly solve key problems in industries and create new products and services. Their task is to help the best "academic" ideas be realized and embodied in a commercial product. These centers have been created in the following areas: high-tech manufacturing, satellite programs/technologies, cell and gene therapy, digitalization, renewable energy sources, energy systems, applied semiconductor applications, medicines, cities of the future, transport systems and an economy based on digital technologies. The UK government has determined that these areas are strategic for the country. The centers have two permanent sources of funding: public investment and commercialization of their projects. According to information available in open sources, the amount of public and private investment to date has amounted to more than 2 billion pounds sterling.

In Finland, 6 Science, Technology and Innovation Centers (SHOK) have been created in such areas as energy and the environment, bioeconomics, mechanical engineering, construction, healthcare and well-being, infocommunications. They position themselves as a platform for interaction between industry and advanced research. The main goal of these centers is the innovative development of industry clusters and the creation of radical innovations. The centers have test and experimental sites for testing.

In Norway, the SFF Norwegian Center's of Excellence scheme is a funding instrument of the Research Council of Norway (RCN) established in 2000 to enhance the quality of Norwegian research [10]. The research conducted in the centres must be innovative and have high potential to produce groundbreaking results that will expand the boundaries of international research. SFF centers can receive support for a total of ten years (an initial period of six years with the possibility of a four-year extension) [11]. Currently operating are: Birkeland Centre for Space Science, Centre for Arctic Gas Hydrates, Environment and Climate, Centre for Autonomous Marine Operations and Systems, Centre for Biodiversity Dynamics, Centre for Multilingualism in Society across the Life Course, Centre for the Study of the Legitimate Role of the Judiciary in Global Order, Norwegian Centre for Mental Disorders Research, Centre for Interventional Research in Maternal and Child Health, Centre for

Evolution and Earth Dynamics, Centre for Cancer Biomarkers, Centre for Molecular Inflammation Research, and the Frederick Institute for Systems Neuroscience. Kavli, Center for Environmental Radioactivity. The centers have provided new knowledge, created important innovations for Norwegian and global industry, the public sector and, in general, increased the international reputation and authority of Norwegian science. Kazakhstan is also on the way to implementing this idea of creating similar centers. Considerable work has been done to legislatively enshrine the norms for the formation of Industry Technological Competence Centers (ITCC) in the Entrepreneurial Code of the Republic of Kazakhstan, defining their tasks and sources of funding. Moreover, at the Council on Technology Policy under the Prime Minister of the Republic of Kazakhstan in 2023, 8 ITCs were approved in the oil and gas industry, in the areas of the electronics industry, the agro-industrial complex, electric power, nuclear energy and technology, healthcare, in the field of green and in the direction of Industry 4.0. However, it should be noted that these ITCs are not provided with funding and do not fully implement their functionality provided for in the legislation.

The next measure of government support for innovation, which has become widespread in the world, is the **instruments of lending and project guarantees**.

A striking example is the Small Business Administration (SBA) in the United States, which provides businesses with government guarantees for loans of up to 90%. This is an excellent incentive for start-up businesses to implement innovative solutions.

The UK also has the Loon Guarantee Scheme, which provides guarantees to banks when financing start-up businesses. The state guarantees from 70% to 85% depending on the region.

Germany also has a program of government investment allowances/subsidies, as well as preferential lending for small and medium-sized businesses. In addition, assistance is provided with initial capital to businesses in the event of their investments in the modernization and expansion or transformation of production.

Instruments for subsidizing interest rates on loans and guaranteeing loans have

also been actively developed in Japan. The Small Business Corporation, created with the participation of the Japanese government, provides government guarantees for loans as part of its activities, and, if necessary, attracts private credit institutions. Along with the Corporation, credit guarantees for small businesses are also provided by associations - public organizations that operate on a commercial basis, there are about 50 of them. The activities of these associations are carried out in a similar way to insurance funds, for the issued guarantee from small businesses a contribution of 1% of the loan amount is due, additional membership fees are provided. The Association guarantees up to 80% of the loan in case of its insolvency. These associations have had a huge positive effect in increasing the innovative activity of entrepreneurs. Small businesses have the opportunity to get loans even without collateral. The business lending tool is also well developed in France. Such companies as the National Credit Guarantee Fund, the Regional Development Society, the Institute for Industrial Development, the Innovation Financing Company, which issue loans for specific purposes as part of their activities, operate successfully. In addition, there is a special Bank for the Development of Small and Medium-Sized Enterprises, which was created using the mechanism of public-private partnership, and financial organizations are also among the shareholders. The bank provides small and medium-sized businesses with interest-free loans, and in some cases subsidies of up to 30 thousand francs.

In Italy, in order to reduce the debt burden during the formation period, loans are given for up to 15 years when creating a company, and for 10 years when modernizing or expanding existing companies. In addition, young entrepreneurs are given special benefits subject to periodic audits.

In South Korea, such business support tools as lending and interest rate subsidies are implemented through the Fund for Structural Changes in Small and Medium-Sized Enterprises, the Industrial Development Fund, the Social Support Fund, the Civil Investment Fund and other funds. In addition, preferential conditions are provided for companies in the event of equipment upgrades.

In Israel, the Small Business Support Fund operates successfully, which directly

provides preferential loans to small businesses, also issues a state guarantee of up to 40% of the loan amount to entrepreneurs and additionally makes payments of up to 75% of the costs of business support of projects. The condition for preferential lending is that the enterprise contributes at least 25% of its own funds from the loan amount. It is interesting that when financing an export-oriented business, funds are also provided for marketing research and an advertising campaign. Also in Israel, a system has been built for providing state guarantees to private banks for their risks when lending to small businesses. In the Czech Republic, the Czech-Moravian Bank for Guarantees and Development has also been operating since 1992, which guarantees up to 70% of the loan amount for small and medium-sized businesses and subsidizes interest rates on existing loans. Thus, as world practice shows, the above-described measures of lending and guaranteeing loans for enterprises with the highest level of risk, that is, those starting or implementing innovative solutions, are an excellent incentive for development.

There are no instruments for lending to innovative activities in Kazakhstan. There are separate lending mechanisms within the framework of the programs for the development of the agro-industrial complex and through the NCE "Atameken" and Damu. However, these measures do not apply exclusively to innovative products and solutions; these are measures to support entrepreneurship, not necessarily innovative. Moreover, beginning entrepreneurs who would like to implement innovative solutions face the problem of providing collateral when lending in second-tier banks, which is their mandatory requirement. These facts have a negative impact on the innovative activity of businesses.

The next common instrument of government support is **innovation vouchers**.

Strategic planning of innovative development of small and medium-sized businesses based on the use of an innovation voucher guarantees the targeted spending of funds. As an example, we will give the scheme for issuing an innovation voucher in Denmark. The voucher is issued for a specific study. At the same time, network cooperation with technology and innovation centers is encouraged when conducting research and development. Projects are financed within 2

million euros, subject to co-financing from businesses up to 50%, and from a scientific organization up to 25%. The research institute is responsible for preparing the study, and the Danish Agency for Science, Technology and Innovation is responsible for the assessment and final decision on the application. Organizations participating in the project must provide an annual financial report on expenses. It should be noted that vouchers are allocated mainly for projects to develop new products or processes in SMEs.

According to the OECD, the most innovatively developed country in the post-Soviet space is Estonia. In Estonia, the innovation voucher tool, co-financed by the European Regional Development Fund, has become widespread. Vouchers are mainly allocated for the modernization of production and the creation and implementation of new products. The program for the provision of innovation vouchers aimed at the modernization of production is aimed at technology transfer, protection of intellectual property, and expansion of cooperation between business and the scientific community. The funds allocated under the innovation voucher can be used for the development of design solutions, feasibility studies and feasibility studies, testing, patent analysis, patent registration, etc. The voucher is provided for an amount of up to 4,000 euros, but not more than 80% of the project costs, 20% must be contributed by the company itself. The duration of the project should not exceed 18 months [12].

In Bulgaria, the project "Financial scheme for supporting knowledge transfer in enterprises - voucher system" is being implemented, for which the Government has approved additional expenses. The project provides financial resources to small and medium-sized businesses for the implementation of innovative solutions and technologies [13]. In the UK, the Innovate UK Technology Strategy Board fund issues innovation vouchers for the use of external expert services [14]. The main types of expert activities subject to payment by voucher are the development of approaches to improving a product, process, service, design, as well as business management systems and intellectual property. Universities, research organizations, consulting centers can act as experts. In Kazakhstan, there is no tool for providing an innovation voucher. Only within the framework of the Tech Orda program,

launched by the Ministry of Digital Development, Innovation and Aerospace Industry of the Republic of Kazakhstan and the international technopark of IT startups Astana Hub, vouchers are allocated to private IT schools for the training of Kazakhstani specialists [15].

The next effective instrument of government support for innovation is grant funding. To ensure government support for innovation in most countries, grant funding and subsidies, which cover a significant portion of project costs, have become the most widespread.

For example, one of the largest funding programs in the world is provided by the European Commission within the framework of its Framework Programs for Research and Technological Development [16]. The principle of funding projects in the framework program is co-financing. The standard reimbursement rate is 50%, while it can reach 75% for non-profit government agencies, SMEs, research organizations or universities. For advanced research, the reimbursement rate can even be 100%. Funding is provided through competitions for universities, research institutes, companies and researchers from EU member states, as well as associated and candidate countries.

Enterprise Ireland's Research, Development and Innovation (RD&I) Fund provides R&D and proof-of-concept grants of 45% (small), 35% (medium) and 25% (large) to companies with no maximum limit, and up to 50% for digital process innovation projects of €150,000 [17]. In the UK, the main source of available innovation grants is Innovate UK, which supports funding of up to £1 billion per year to address four key industry challenges: clean growth, future mobility, artificial intelligence and healthcare [18]. Financial grants are provided to support and encourage businesses to undertake research and development, including testing innovative ideas. The main requirement for most UK grants is that the project must be completed in the UK. To solve these problems, various competitions are held, for example: Innovation UK – Biomedical Catalyst with a funding share of 25 million pounds sterling per project, NHS Future Hospital initiatives with a funding share of 50-80%, ESA Business Applications - with a funding share of 50-80% and in the amount of 500 thousand pounds sterling and others. In addition, it is possible to note the grants of the Small Business Research Initiative (SBI) are

contractual grants from the government with a 100% funding rate.

In Germany, the costs of setting up an investment facility can be significantly reduced by financial incentives provided in the form of grants under certain conditions [19]. The program "Joint Task for Improving Regional Economic Structures" (Gemeinschafts Aufgabe - GRW) is supervised by the Federal Ministry for Economic Affairs and Climate Action. The actual number of incentives provided varies from region to region depending on the economic indicators. For example, subsidies of up to 25 to 45% are offered for small companies, 10-35% for medium-sized companies, and from €200,000 to 25% for large companies. Another central innovation program for SMEs (ZIM - "Zentrales Innovationsprogramm Mittelstand") in Germany stimulates market-oriented technological research and development in German SMEs. Within the framework of the ZIM, companies and research institutes can receive grants for ambitious projects without any restrictions on the field of technology application. The key criterion is the innovativeness of the project and the level of demand for its results [20]. Singapore's enterprise development agency Spring implements the Start Up SG program to provide financial support to startups [21]. Thus, for breakthrough technologies, a grant of up to \$250,000 is allocated to confirm the project's concept and up to \$500,000 to confirm its viability. The following requirements are set: registration in Singapore for less than 5 years, implementation in Singapore, at least 30% local participation, annual revenue of less than \$100 million or a company with fewer than 200 employees. Another program, Start Up SG Founder, is designed for new innovative businesses, which are provided up to \$30,000 with 30% co-financing from the startup. The program also provides mentoring and business guidance from Singaporean incubators through an accredited partner. This program is for Singapore citizens and permanent residents who must adhere to the following conditions: plans to own at least 30% of the shares of the new company, devote reasonable time to the business and make key decisions in the company, no funding from other government organizations. Australia's national science agency, CSIRO, offers a range of grant programs for small and medium-sized businesses [22]. In particular, the Innovation Connections program supports

businesses in R&D projects with leading researchers from Australian universities with grants of up to \$50,000, STEM+Business sends young STEM researchers to businesses to conduct a research project with grant support of up to \$115,000 per year, and the CSIRO Kick-Start program connects startups and small businesses with CSIRO's research expertise and capabilities to conduct research with grants of up to \$50,000. Malaysia's leading agency for digital transformation launched the Global Technology Grant in 2021, which aims to support Malaysian technology companies to enter the global arena by enhancing their capabilities to innovate, develop and commercialise products and services. The grant is open to local and foreign technology companies registered in Malaysia [23]. The grant offers two types of incentives: 1) for technology companies (to help local technology companies scale up), 2) for technology accelerators (aims foreign technology companies to set up centres of excellence focused on marketing innovative products and services for the global market). The first type of grant covers up to 50 per cent of the total project cost or up to RM2 million, and up to 30 per cent of the total project cost or up to RM2 million for foreign companies. The second type of grant covers up to 30 per cent of the project cost or up to RM2 million.

The Global Innovation and Technology Alliance (GITA) of India, established on the recommendation of the Prime Minister's Council on Trade and Industry in 2010, offers up to 50% of R&D expenditure to develop new technologies/products in partnership with industries from Canada, Israel, Korea, Italy, Spain, Sweden [24]. GITA is a "not-for-profit" public-private partnership jointly promoted by the Technology Development Council, the Department of Science and Technology, Government of India, and the Confederation of Indian Industry to professionally manage public funds to provide flexibility to industries to undertake R&D with global partners. In Canada, the CanExport Innovation program offers innovation grants to domestic companies as they enter international markets and work with foreign organizations to develop partnership agreements [25]. CanExport Innovation does not cover the R&D costs themselves, but supports the conclusion of agreements. Companies can receive up to 75% of eligible travel, accommodation, meetings and translation expenses up to a

maximum of \$75,000 in Canadian Government Innovation Grants.

In Kazakhstan, grant funding is the most common tool for supporting both R&D and the implementation of innovative solutions and technologies. Thus, the Science Committee provides program-targeted and grant funding. The Science Fund provides grants for the commercialization of scientific and technical activity results. QazInnovations JSC provides three types of grants for the commercialization of technologies, technological development of enterprises and industries.

According to the Science Fund, following the results of the competition for grant funding for 2023-2025, 72 grant agreements were concluded for the commercialization of scientific and (or) scientific and technical activity results. The approved grant amount for the entire implementation period (2023-2025) is 21.4 billion tenge. The volume of co-financing for the entire implementation period (2023-2025) is 7.5 billion tenge [26]. From 2011 to 2021, QazInnovation JSC concluded 324 agreements on the provision of innovation grants for a total of more than 13.3 billion tenge. In the context of considering the instruments of government support for innovation, the authors also propose to consider public procurement. Since public procurement is an important part of economic activity, and in most countries it accounts for an average of 10-15 percent of the gross domestic product (GDP) [28]. Public procurement can become a key means of activating innovation activities that develop the potential to stimulate new technologies to achieve socio-economic goals.

For example, the Build in Canada innovation program helps innovators bridge the "pre-commercial gap" in government testing and trial contract competitions. In Ireland, the Small Business Innovation Study has the status of a national innovative pre-commercial procurement initiative.

Government procurement is actively used to stimulate demand for innovation in developed countries [29]. In the United States, government procurement is developing areas such as large passenger aircraft, semiconductors, and the Internet. In France, the development of nuclear energy and technologies in the construction of the railway industry is stimulated. In Germany, in accordance with a special Agreement, a

number of ministries purchase innovative products in traditional areas and are required to publish long-term procurement plans. In Russia, priority is given to innovative products, and a quota of less than 10% of the total procurement volume is set. In Croatia, the procurement requirement is linked to environmental innovation, while the UK has a procurement program with advance commitments, under which government agencies undertake to purchase unproduced products or services at a certain time in the future. The historical experience of South Korea is also interesting, when in 1982 the government introduced a policy of public procurement of personal computers for public schools to promote the development of a new computer industry, and later for public administrative services. As part of these programs, the government introduced technical specifications and local content requirements. In general, governments of developed countries have recently focused on a number of demand-side innovation policies - from public procurement of innovations to standards that stimulate innovation. At the same time, in addition to the implementation of these mechanisms, an important component is training for government agencies on their practical application. The Law of the Republic of Kazakhstan "On Public Procurement" (clause 2, Article 5 of the Republic of Kazakhstan) also provides for a norm that customers, when planning and implementing public procurement, must proceed from the priority of acquiring innovative and high-tech goods and services [30]. However, the procedure for determining these goods and services is not provided for by law, and the procurement system and the process of selecting suppliers do not sufficiently stimulate their development.

Discussion and Conclusion

Thus, comparing the instruments of government support for innovations in Kazakhstan to international experience in implementing similar instruments leads us to the conclusion that the country has the main elements of government support for innovation activities, which include certain tax incentives, created infrastructure, and financial support measures. Despite legislative regulation of most measures, these standards remain inoperative. In this regard, the authors see the need to strengthen monitoring of legislative norm

implementation, raise the status of innovation policy, and strengthen innovators' active civic roles. The instruments of government support for innovation activities currently in place in Kazakhstan are distinguished by a formal approach, a disregard for cause-and-effect relationships, and an inconsistency between the instruments' objectives and the country's

strategic goals. All of these factors point to the need for improved measures, a more flexible mechanism for planning, and an evaluation of the effectiveness of government support for innovation. In this regard, Kazakhstan accepts the following approaches to government support for innovation.

Table 2. Possibilities for applying best practices in Kazakhstan

Tax incentives	- standard tax preferences, including low corporate tax rates instead of incentives for certain types of targeted investments - predictability of the tax regime - tax platform
Centers of excellence	- Growth centers/ Competence centers/ Centers of excellence - financing instruments – programs to support research institutes, universities, startups, enterprises; consortia - balanced ecosystem
Innovation vouchers	- to conduct research - to modernize production - to create and implement new products - at the same time, network cooperation with technology and innovation centers
Grant programs	Evaluation of the effectiveness of programs in terms of their contribution to the economy, assistance in strengthening interaction between business and science, development of innovative infrastructure, establishment of international partnerships and promotion of exports
Government procurement	Offtake contract mechanism for companies to plan production activities with a focus on implementing innovations and improving employee competencies

Note: compiled by the author

In terms of tax incentives for innovators, the authors conclude that the country's tax legislation should be thoroughly reviewed with the goal of stimulating innovative activity. In this regard, OECD analysts believe that enterprises prefer standard tax preferences, such as low corporate tax rates, over incentives for specific types of targeted investments. Corporations value predictability in their tax regimes. Fiscal incentives for innovation should be considered as part of a comprehensive innovation strategy and investment climate. It is important to understand that tax incentives lower the costs of innovation, which stimulates its stimulation. Countries that have been successful in encouraging innovation develop a tax platform that includes a number of elements for corporations: low taxes (via tax breaks, a general low tax rate, or industry-specific low tax rates); an R&D tax regime; an innovation system tax regime; and a holding company regime. Furthermore,

these countries focus on investor taxation, such as eliminating double taxation. A formal

implementation strategy for Centers of Excellence has also been identified. It is

considered necessary to review the implementation paths taking into account the following systematized features:

- Growth Centers/Competence Centers/Excellence Centers created in the world are of an industry nature;

- financing instruments are clearly regulated and interconnected with programs to support research institutes, universities, startups, enterprises and, in some cases, their consortiums;

- the main tasks of the Centers are to consolidate efforts, including through the creation of an ecosystem of breakthrough innovations, conducting advanced research, assisting in the commercialization of developments, testing technology, improving knowledge and competencies, ensuring access to global supply chains, eliminating barriers and obstacles.

Given the demonstrated effectiveness of project lending and guaranteeing instruments, as well as the provision of innovation vouchers, Kazakhstan should

consider introducing them as state innovation support instruments.

In terms of grant programs, it appears appropriate to conduct an audit of the various types of grants available in Kazakhstan in order to assess their effectiveness and contribution to the economy. As international experience shows, grant programs are widely used to address a variety of barriers and problems. They can aim, for example, at lowering costs in order to stimulate innovation, promoting stronger interaction between business and science, developing innovation infrastructure, forming international partnerships, and promoting exports. In this regard, it is proposed to consider the possibility of introducing grant programs that are currently unavailable in Kazakhstan, based

on their proven high efficiency in international practice.

In terms of public procurement, it appears appropriate to universally implement the offtake contract mechanism, which will allow businesses to plan production activities and direct investments toward innovation implementation and employee competency improvement.

Finally, we note that in order to advance to a new level of technological development, Kazakhstan will need to significantly reform its current policy, not only in the area of innovative development, but also in all basic sectors of the economy. Since innovations are cross-sectoral, innovation policy cannot be considered in isolation from other policies.

References

1. OECD Reviews of Innovation Policy. – URL: https://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/oecd-reviews-of-innovation-policy_19934211 (accessed: 01.05.2024).
2. Zuniga P. The Impact and Effectiveness of Innovation Policy: Evidence from Middle-Income Countries, 2024. – URL: <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/d3d62fd8bf435a032da07aca3f3aab67-0050022024/original/Impact-and-Effectiveness-of-Innovation-Policy-Pluvia-Zuniga.pdf> (accessed: 21.04.2024).
3. Hicks D. Policy screening by structural change detection: Can policies effectively boost research system performance // Proceedings of 17th International Conference on Science and Technology Indicators, 2012. – URL: https://works.bepress.com/diana_hicks/35/ (accessed: 16.09.2024).
4. Ding H. What kinds of countries have better innovation performance? – A country-level fdQCA and NCA study // Journal of Innovation and Knowledge. – 2022. – Vol. 7, No. 4. – P. 1–12. – URL: <https://doi.org/10.1016/j.jik.2022.100215> (accessed: 06.01.2024).
5. The EC-OECD STIP Compass database. – URL: <https://stip.oecd.org/stip/space-portal> (accessed: 26.10.2024).
7. The Impact of R&D tax incentives. Results from the OECD microBeRD+ project. – OECD Science, Technology and Industry Policy Paper. – 2023. – No. 159. – URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/1937ac6b-en.pdf?expires=1733222997&id=id&accname=guest&checksum=D9854A4C6765579E45021B7AA637C82A> (accessed: 03.02.2024).
8. OECD R&D tax incentives database. – URL: <https://www.oecd.org/en/topics/sub-issues/rd-tax-incentives.html> (accessed: 11.08.2024).
9. PwC Innovation. Government's Many Roles in Fostering Innovation. – URL: <https://www.pwc.com/gx/en/technology/pdf/how-governments-foster-innovation.pdf> (accessed: 22.07.2024).
10. Кодекс Республики Казахстан от 25 декабря 2017 года № 120-VI ЗРК «О налогах и других обязательных платежах в бюджет (Налоговый кодекс)» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1700000120> (accessed: 24.11.2024).
11. Evaluation of the Norwegian Centres of Excellence (SFF) Funding Scheme. – 2020. – URL: https://www.khrono.no/files/2020/05/19/SFF_Evaluation.pdf (accessed: 26.09.2024).
12. The Research Council of Norway. Norwegian Centres of Excellence scheme. – URL: <https://www.forskningsradet.no/en/apply-for-funding/funding-from-the-research-council/sff/> (accessed: 13.11.2024).
13. Innovation Voucher. OECD STIP Compass. – URL: <https://stip.oecd.org/stip/interactive-dashboards/policy-initiatives/2023%2Fdata%2FpolicyInitiatives%2F14898> (accessed: 07.04.2024).
14. Cornet M., Vroomen B., Steeg M. Do innovation vouchers help SMEs to cross the bridge towards science? – CPB Netherlands Bureau for Economic Policy Analysis. – 2006. – February 20. – URL: <https://www.cpb.nl/en/publication/do-innovation-vouchers-help-smes-cross-bridge-towards-science> (accessed: 27.10.2024).
15. Innovate UK Technology Strategy Board. – URL: <https://www.ukri.org/councils/innovate-uk/> (accessed: 24.09.2024).

16. Astana Hub. Tech Orda 2024. – URL: <https://astanahub.com/ru/techorda/> (accessed: 14.11.2024).
17. Funding opportunities in research and innovation. European Commission. – URL: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/funding/funding-opportunities_en (accessed: 26.09.2024).
18. Research, Development & Innovation Fund. Enterprise Ireland. – URL: <https://www.enterpriseireland.com/en/supports/research-development-innovation-fund> (accessed: 16.11.2024).
19. Innovate UK Grants: Empowering Innovation Across the UK. – URL: <https://uk.figroup.com/innovate-uk-grants-empowering-innovation-across-the-uk/> (accessed: 29.10.2024).
20. Incentive Programs in Germany. Germany Trade & Invest (GTAI). – URL: <https://www.gtai.de/en/invest/investment-guide/incentive-programs/cash-incentives-for-investments> (accessed: 15.10.2024).
21. Central Innovation Programme for SMEs (ZIM). Federal Ministry for Economic Affairs and Climate Action. – URL: <https://www.bmwk.de/Redaktion/EN/Artikel/SME-Sector/technology-neutral-project-support-01.html> (accessed: 11.06.2024).
22. Startup SG Network Singapore. – URL: <https://www.startupsg.gov.sg/programmes> (accessed: 01.05.2024).
23. SME Connect programs. Commonwealth Scientific and Industrial Research Organisation. – URL: <https://www.csiro.au/en/work-with-us/funding-programs/SME/SME-Connect-programs> (accessed: 01.05.2024).
24. Malaysia's Digital Economy. Malaysia Digital Economy Corporation (MDEC). – URL: <https://mdec.my/grants> (accessed: 11.07.2024).
25. Embrace Geospatial's Future. The Geospatial Information & Technology Association. – URL: <https://gita.org.in/> (accessed: 21.11.2024).
26. Casemore C. Program Update: CanExport Innovation Funding for Research Partnerships. – 2019. – URL: <https://www.mentorworks.ca/blog/government-funding/canexport-innovation-overview/> (accessed: 18.07.2024).
27. Информация о реализуемых проектах Фонда. АО «Фонд науки». – URL: <https://sciencefund.kz/grant-funding/> (accessed: 01.09.2024).
28. Мониторинг. Социально-экономические показатели. АО «QazInnovations». – URL: <https://qazinn.kz/ru/monitoring> (accessed: 25.11.2024).
29. Recovering Better: Public Procurement for Innovation and Sustainable Development. UNECE. – Geneva: UN, 2021. – URL: https://unece.org/sites/default/files/2021-05/ECE_CECI_2021_5_2103936R.pdf (accessed: 08.11.2023).
30. Бакулина А. Проблемы модернизации и перехода к инновационной экономике // Евразийский международный научно-аналитический журнал «Проблемы современной экономики». – 2020. – No. 4 (76). – P. 34–37.
31. Закон Республики Казахстан от 4 декабря 2015 года «О государственных закупках». – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000434> (accessed 01.11.2024).

ИННОВАЦИЯЛАРДЫ МЕМЛЕКЕТТІК ҚОЛДАУ ҚҰРАЛДАРЫ: ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕ МЕН ҚАЗАҚСТАН ҮШІН МҮМКІНДІКТЕР

Алия БАРЛЫБАЕВА, Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясының докторанты, Астана, Қазақстан, a.barlybayeva@apa.kz, ORCID ID <https://orcid.org/0009-0009-3468-0271>

Құралай САДЫҚОВА*, Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы Басқару институты директорының орынбасары, доценті, Астана, Қазақстан, k.sadykova@apa.kz, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-8232-5121>, Scopus ID: 57195343363

Юрай НЕМЕЦ, PhD, профессор, Мемлекеттік экономика департаменті, Масарик университетінің экономика және басқару факультеті, Брно, Чехия, Juraj.Nemec@econ.muni.cz, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-1028-1275>, Scopus ID: 5590099

ИНСТРУМЕНТЫ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОДДЕРЖКИ ИННОВАЦИЙ: МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ И ВОЗМОЖНОСТИ ДЛЯ КАЗАХСТАНА

Алия БАРЛЫБАЕВА, докторант Института управления Академии государственного управления при Президенте Республики Казахстан, Астана, Казахстан, a.barlybayeva@apa.kz, ORCID ID <https://orcid.org/0009-0009-3468-0271>

Құралай САДЫҚОВА*, заместитель директора, доцент Института управления Академии государственного управления при Президенте Республики Казахстан, Астана, Казахстан, k.sadykova@apa.kz, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-8232-5121>, Scopus ID: 57195343363

Юрай НЕМЕЦ, PhD, профессор, Департамент государственной экономики, факультет экономики и управления, Университет Масарик, Брно, Чешская Республика, Juraj.Nemec@econ.muni.cz, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-1028-1275>, Scopus ID: 5590099

ҚАЗАҚСТАННЫҢ МЕМЛЕКЕТТІК ОРГАНДАРЫНЫҢ ЖОБАЛЫҚ КЕҢСЕЛЕРІНІҢ ЦИФРЛЫҚ ЖЕТІЛУІН БАҒАЛАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Жанар ТАЙЖАНОВА	<i>Ph.D, Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы, Астана, Қазақстан, zh.taizhanova@apa.kz, ORCID ID https://orcid.org/0009-0006-7178-6575</i>
Ұлан БЕКИШ	<i>PhD, Халықаралық ақпараттандыру академиясының академигі, Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы, Астана, Қазақстан, ulan.bekish@apa.kz, ORCID ID https://orcid.org/0000-0001-8979-4238, Scopus ID: 57200142980</i>
Анар ЕСЕНГЕЛЬДИНА*	<i>э.ғ.к., профессор, «Зерттеулер, талдау және тиімділікті бағалау орталығы» ЖШС, Астана, Қазақстан, yanar77@inbox.ru, ORCID ID https://orcid.org/0000-0002-7752-916X, Scopus ID: 56289701800</i>
Татьяна СКРИПКО	<i>э.ғ.д., профессор, Туризм және қонақ үй менеджменті университеті, Гданьск, Польша, tanya.skrypko@wstih.pl, ORCID ID https://orcid.org/0000-0001-7905-5677, Scopus Author ID: 56328035200</i>

Қолжазбаның редакцияға түскен күні: 14/02/2025

Қайта өңделген күні: 14/04/2025

Қабылданған күні: 18/04/2025

DOI: 10.52123/1994-2370-2025-1445

ӨОЖ 338.24

ГТАХТК 06.52.35

Аңдатпа. Мақалада мемлекеттік органдардың жобалық кеңселерін цифрлық трансформациялау және олардың цифрлық жетілуін бағалау мәселелері қарастырылған. Жобалық кеңселерді цифрландыру мемлекеттік басқарудың тиімділігін, ашықтығы мен бейімделуін арттыруда маңызды рөл атқарады. Зерттеу барысында жобалық кеңселердің цифрлық жетілуін бағалаудың халықаралық тәжірибесіне талдау жүргізілген, сондай-ақ цифрлық жетілуді бағалаудың негізгі бағыттары анықталған. Жобалық кеңселерді цифрландыру деңгейін анықтау үшін төрт негізгі өлшемді қамтитын кешенді модель ұсынылған: стратегиялық басқару, ұйымдастырушылық жетілу, технологиялық жетілу және цифрлық мәдениет. Әр өлшем үшін бағалау критерийлері мен әдістері анықталған. Зерттеу нәтижелері мемлекеттік басқарудағы цифрлық жетілудің артуы ұйымдық, технологиялық және кадрлық факторлармен тығыз байланысты екенін көрсетеді. Мақалада мемлекеттік органдардың цифрлық жобалық кеңселерін дамыту және олардың цифрлық жетілуін арттыру бойынша нақты ұсыныстар берілген. Алынған нәтижелер бұдан әрі мемлекеттік басқарудың цифрлық трансформациясын жетілдіру, цифрлық саясатты оңтайландыру және цифрлық технологияларды тиімді енгізу үшін пайдаланылуы мүмкін.

Түйін сөздер: мемлекеттік басқару, мемлекеттік орган, жобалық кеңсе, цифрландыру, цифрлық жетілу

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы цифровой трансформации проектных офисов государственных органов и оценки их цифровой зрелости. Цифровизация проектных офисов играет важную роль в повышении эффективности, прозрачности и адаптивности государственного управления. В ходе исследования проведен анализ международного опыта оценки цифровой зрелости проектных офисов, а также выявлены ключевые направления оценки цифровой зрелости. Для определения уровня цифровизации проектных офисов предложена комплексная модель, включающая четыре ключевых измерения: стратегическое управление, организационная зрелость, технологическая зрелость и цифровая культура. Для каждого измерения определены критерии и методы оценки. Результаты исследования показывают, что повышение цифровой зрелости в государственном управлении тесно связано с организационными, технологическими и кадровыми факторами. В статье представлены конкретные рекомендации по развитию цифровых проектных офисов государственных органов и повышению их цифровой зрелости. Полученные результаты могут быть использованы в дальнейшем для совершенствования цифровой трансформации государственного управления, оптимизации цифровой политики и эффективного внедрения цифровых технологий.

Ключевые слова: государственное управление, государственный орган, проектный офис, цифровизация, цифровая зрелость

Abstract.

The article discusses the issues of digital transformation of project offices of government agencies and assessment of their digital maturity. Digitalization of project offices plays an important role in increasing the efficiency, transparency and adaptability of public administration. The study analyzes the international experience in assessing the digital maturity of

*Хат-хабарлар бойынша автор: А. Есенгельдина, yanar77@inbox.ru

project offices and identifies key areas for assessing digital maturity. To determine the level of digitalization of project offices, a comprehensive model is proposed that includes four key dimensions: strategic management, organizational maturity, technological maturity, and digital culture. Criteria and evaluation methods are defined for each measurement. The results of the study show that the increase in digital maturity in public administration is closely related to organizational, technological and personnel factors. The article provides specific recommendations for the development of digital project offices of government agencies and increasing their digital maturity. The results obtained can be used in the future to improve the digital transformation of public administration, optimize digital policy and effectively implement digital technologies.

Keywords: public administration, government agency, project office, digitalization, digital maturity

Кіріспе

Жаһандық цифрлық трансформация жағдайында мемлекеттер озық технологиялар мен әдістемелерді енгізу есебінен жобаларды басқарудың тиімділігін арттыруға ұмтылады. Бұл үдерісте стратегиялық бастамаларды үйлестіруді және іске асыруды қамтамасыз ететін мемлекеттік органдардың жобалау кеңселері маңызды рөл атқарады. Олардың цифрлық дамуының негізгі аспектілерінің бірі жобалық кеңсенің цифрлық құралдарды енгізуге және тиімді пайдалануға дайындық деңгейін анықтауға мүмкіндік беретін цифрлық жетілуді бағалау болып табылады.

Қазақстанның мемлекеттік секторына жобалық басқаруды енгізу әлеуметтік-экономикалық өзгерістер жағдайында мемлекеттік органдардың ашықтығын, тиімділігі мен бейімделуін арттыруға бағытталған. Мемлекеттік басқаруды дамытудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасы аясында [1] жобалық кеңселерді институционализациялау үдерісі басталды.

Бастапқыда оларды үйлестірумен Қазақстан Республикасының Ұлттық экономика министрлігі айналысқан [2], бірақ 2023 жылдан бастап бұл функциялар Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігіне берілді [3], бұл мемлекеттік басқаруды цифрландырудың стратегиялық бағытын көрсетеді. Сондай-ақ, Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің өкіміне сәйкес [4] Цифрлық Үкімет Кеңсесінің құрылымында жобалық басқаруды үйлестіру үшін Ұлттық жобалау кеңсесі құрылды.

Бүгінгі таңда Қазақстан цифрлық трансформация стратегиясын белсенді түрде іске асыруда, сондай-ақ мемлекеттік органдарда жобаларды басқарудың заманауи әдістерін енгізуде. Алайда, мемлекеттік басқарудағы жобалық

кеңселердің цифрлық жетілуін бағалау үдерісі әлі де терең зерттелген.

Мақаланың мақсаты мемлекеттік органдардың жобалық кеңселерінің цифрлық жетілу деңгейін бағалау әдістемесін әзірлеу және оның мемлекеттік басқарудың тиімділігіне ықпалын анықтау болып табылады.

Осы мақсатқа жету үшін мынадай міндеттерді шешу қажет:

- жобалық кеңселердің цифрлық жетілуге қатысты халықаралық тәжірибені талдау;

- мемлекеттік органдардың жобалық кеңселерінің цифрлық жетілуін бағалаудың әдістемелік негізін әзірлеу;

- цифрлық жетілу деңгейін бағалайтын негізгі көрсеткіштерді анықтау.

Материалдар мен әдістер

Зерттеудің әдістері жалпы ғылыми зерттеу тәсілдерінен, сондай-ақ салыстырмалы, жүйелік және сараптамалық бағалау әдістерінен тұрады. Мемлекеттік басқарудың цифрлық трансформациясын жетілдіру, цифрлық саясатты оңтайландыру және цифрлық технологияларды тиімді енгізу үшін ғалымдардың ғылыми мақалаларына шолу, нормативтік құжаттарға талдау жүргізілген.

Нәтижелер

Мемлекеттік органдардың жобалық кеңселерін цифрландыру мәселесі отандық және халықаралық әдебиеттерде белсенді зерттелуде. Қазақстанда мемлекеттік басқарудың цифрлық трансформациясы мемлекеттік сектордың тиімділігін, ашықтығы мен бейімделуін арттырудың негізгі тетіктерінің бірі ретінде қарастырылады.

Мәселен, Н.Е. Островская және басқалар «мемлекет платформа ретінде» тұжырымдамасына сүйенеді, оның шеңберінде цифрлық технологиялар бюрократиялық кедергілерді азайту,

шешім қабылдауды жеделдету және мемлекеттік қызметтерді жекелендіру үшін қолданылады [5].

Мемлекеттік сектордағы жобалық басқарудың маңыздылығы серпінді әлеуметтік-экономикалық орта жағдайында күрделі ведомствоаралық бастамаларды іске асыру қажеттілігіне байланысты. А.Р. Маргамов атап көрсеткендей, жобалық кеңселердің цифрлық трансформациясының сәттілігі көбінесе нормативтік құқықтық реттеудің толықтығына, цифрлық шешімдердің қол жетімділігіне және мемлекеттік қызметкерлердің құзыреттілік деңгейіне байланысты [6]. Сонымен қатар, мемлекеттік басқаруға ақпараттық-коммуникациялық технологияларды енгізудің өңіраралық диспропорцияларында көрінетін цифрлық теңсіздік мәселесі айтарлықтай әсер етеді.

Мемлекеттік жобалық кеңселерді цифрлық трансформациялау орталықтандырылған стратегиялық тәсіл негізінде жүзеге асырылатын Қытайдың тәжірибесі ерекше назар аударуға тұрарлық. Қытайдың муниципалды органдарында жүргізілген зерттеулер мемлекеттік мекемелердің цифрлық жетілу деңгейі процестерді автоматтандыру дәрежесімен ғана емес, сонымен қатар қызметкерлердің цифрлық сауаттылық деңгейімен, сондай-ақ цифрлық шешімдерді қолданыстағы мемлекеттік басқару жүйесіне біріктіру мүмкіндігімен анықталатынын растайды [7].

Зерттеудің жеке бағыты цифрлық жетілудің жобаны басқару тиімділігіне әсерін талдаумен байланысты. Сонымен, бірқатар жұмыстарда жобалық кеңселердің цифрлық жетілуін бағалаудың бірыңғай стандарттарының болмауы цифрлық трансформация стратегияларының сәйкес келмеуіне әкелетіні атап көрсетілген [8]. Бұл тұрғыда жобаны басқарудың жетілуін бағалаудың қолданыстағы модельдерінің көпшілігі кадрлармен қамтамасыз ету, кәсіби стандарттардың болуы және процестерді автоматтандыру дәрежесі сияқты құрылымдық және инфрақұрылымдық элементтерді елемейтінін ескеру маңызды [9]. Бұл цифрландыру процестерін ұйымдастырушылық және процестік өлшемдерге бөлетін екі деңгейлі цифрлық жетілу моделін ұсынатын зерттеулермен расталады [10]. Бұл тәсіл мемлекеттік

жобалық кеңселердің цифрлық трансформацияға дайындық дәрежесін дәлірек анықтауға және оларды одан әрі дамыту стратегиясын жасауға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, мемлекеттік басқарудың цифрлық трансформациясы бірқатар сын-қатерлермен ұштасады, олардың ішінде мемлекеттік органдар қызметкерлері тарапынан өзгерістерге қарсылықты атап өтуге болады. Египетте жүргізілген зерттеулер цифрлық шешімдерді енгізудің тиімділігі көбінесе қызметкерлердің мотивациясы мен дайындық деңгейіне байланысты екенін көрсетеді, бұл өз кезегінде білім беру бағдарламаларын белсенді түрде енгізуді және кадрлармен жүйелі жұмыс істеуді талап етеді [11]. Бұл тұрғыда әрі қарайғы зерттеулердің маңызды бағыты жобалық кеңселердің цифрлық жетілуін ғана емес, сонымен қатар қызметкерлердің цифрлық шешімдерді қолдануға дайындығын бағалау құралдарын әзірлеу болып табылады.

В. Страуб және басқа ғалымдар [12] Ұлыбританияның мемлекеттік секторындағы бюрократиялық процедураларды автоматтандырудағы жасанды интеллекттің әлеуетін бағалауды зерттеген. Авторлар 143 миллион мемлекеттік транзакцияны оңтайландыру үшін жасанды интеллект технологиясын қолдану мүмкіндігін талдап, мемлекеттік қызметтерді автоматтандыруға байланысты ықтимал пайда мен тәуекелдерді бағалайды. Жұмыс мемлекеттік басқаруды табысты цифрландыру технологиялық, нормативтік-құқықтық және этикалық жақтарды қамтитын кешенді тәсілді талап ететінін атап көрсетеді. Жасанды интеллектті енгізу операциялық шығындардың едәуір қысқаруына және мемлекеттік органдар жұмысының тиімділігін арттыруға әкелуі мүмкін, алайда авторлар жасанды алгоритмдерін пайдалану кезінде ашықтық пен бақылау қағидаттарын сақтау қажеттілігіне назар аударады. Зерттеудің маңыздылығына қарамастан, ол автоматтандырылған жүйелерді енгізу нәтижесінде туындауы мүмкін ұйымдастырушылық өзгерістерді, сондай-ақ мемлекеттік қызметшілерді жаңа технологияларға бейімдеу мәселелерін жеткілікті түрде қарастырмайды.

Мемлекеттік сектордағы цифрлық трансформация мен білімді басқарудың байланысын А. Алваренга және т.б. ғалымдар зерттеген [13]. Авторлар мемлекеттік қызметтерді цифрландыру тек экономикалық әсер ғана емес, сонымен қатар мемлекеттік ұйымдар ішіндегі білімді басқару тетіктерін жетілдіруге ықпал ететінін атап көрсетеді. Португалияның қоршаған ортаны қорғау министрлігінің мысалында жүргізілген сандық талдау цифрлық трансформация тек технологияны енгізуді ғана емес, сонымен қатар білімді тиімді басқаруды, ведомстволар арасында тәжірибе алмасуды және деректерді үйлестіру үшін цифрлық платформаларды құруды қажет ететінін көрсетеді. Зерттеу цифрлық үкімет пен білімді басқарудың өзара байланысын зерттеуге арналған жұмыстардың жетіспеушілігін анықтайды, бұл осы салада одан әрі зерттеу қажеттілігін туындатады.

Л. Попова және басқа ғалымдар [14] Еуропалық Одақ елдерінде цифрлық технологияларды енгізу тәжірибесі қарастырылады. Авторлар Мемлекеттік басқарудың цифрлық трансформациясы мемлекеттік қызметтердің тиімділігін арттыруға, әкімшілік шығындарды азайтуға және сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін азайтуға ықпал ететінін атап көрсетеді. Зерттеу цифрландыру процесінде мемлекеттік биліктің әртүрлі деңгейлері арасындағы өзара әрекеттесу дәрежесін бағалауға мүмкіндік беретін институционалдық тәсілді қолданды. Еуропалық тәжірибені талдау көрсеткендей, цифрлық трансформацияның сәттілігі көбінесе цифрлық дамудың нақты стратегиясының, нормативтік-құқықтық реттеудің және цифрлық шешімдерді басқару жүйесіне біріктірудің болуымен анықталады. Жұмыста цифрландыруды дамытудың негізгі бағыттары айқындалған, алайда цифрлық технологияларды енгізу кезінде туындайтын кедергілер, сондай-ақ ұйымдастырушылық және мәдени факторлардың цифрлық трансформация жылдамдығына әсері жеткілікті егжей-тегжейлі қарастырылмаған.

Зерттеу тәсілдерінің айырмашылығына қарамастан, барлық жұмыстар мемлекеттік басқарудың цифрлық трансформациясы технологиялық дамуды, кадрлық даярлықты және нормативтік-құқықтық

бейімделуді қамтитын кешенді тәсілді қажет ететіндігімен келіседі. Ұсынылған зерттеулердің кемшіліктері цифрлық өзгерістерге ұйымдық бейімделу мәселелерін жеткіліксіз пысықтау, сондай-ақ әртүрлі елдер мен мемлекеттік басқару секторлары арасында салыстырмалы талдаудың болмауы болып табылады.

Қарастырылған жұмыстарды талдау мемлекеттік басқарудың цифрлық трансформациясы қосымша зерттеуді қажет ететін көп қырлы мәселе болып қала беретінін көрсетеді. Цифрландырудың тиімділігін бағалау, оның көрсетілетін қызметтердің сапасына әсері, сондай-ақ мемлекеттік қызметшілерді жаңа технологияларға бейімдеу әдістеріне ерекше назар аудару қажет. Әрі қарайғы зерттеулер халықаралық тәжірибені ескеруі керек, алайда цифрлық стратегияларды ұлттық ерекшеліктер мен қолданыстағы әкімшілік құрылымдарға бейімдеу керек.

Осылайша, ғылыми әдебиеттерді талдау мемлекеттік органдардың жобалық кеңселерін цифрландыру ұйымдық, технологиялық және кадрлық факторларды ескере отырып, Цифрлық жетілуді жүйелі бағалауды талап ететін кешенді процесс екенін көрсетеді. Әлемдік тәжірибеде цифрлық жетілуді бағалаудың әртүрлі үлгілері пайдаланылады, алайда олардың Қазақстанның мемлекеттік басқару жағдайларына бейімделуі одан әрі зерттеуді қажет етеді. Шет елдердің тәжірибесі жобалық кеңселерді цифрландыруға орталықтандырылған көзқарас, цифрлық жетілуді бағалау стандарттарын және мемлекеттік қызметшілердің цифрлық сауаттылығын арттыру жөніндегі кешенді бағдарламаларды әзірлеу қажеттілігін растайды.

Мемлекеттік органның жобалық кеңсесінің цифрлық жетілуін бағалау оның цифрлық трансформацияға дайындығын талдаудағы негізгі кезең болып табылады. Цифрлық технологияларды дамыту мемлекеттік мекемелерден өзінің басқару процестерін бейімдеуді, заманауи IT-шешімдерді енгізуді және персоналдың цифрлық құзыреттерінің деңгейін арттыруды талап етеді. Осыған байланысты цифрлық жетілуді бағалау цифрландырудың технологиялық, сонымен қатар ұйымдастырушылық,

стратегиялық және мәдени аспектілерін ескеруі керек.

Әдебиеттер мен халықаралық тәжірибені талдауға сүйене отырып, біз мемлекеттік органның жобалық кеңсесінің цифрлық жетілуін бағалау моделін

ұсынамыз, ол төрт негізгі өлшемге негізделген: стратегиялық басқару, ұйымдастырушылық жетілу, технологиялық жетілу және цифрлық мәдениет (кесте 2).

1-кесте. Мемлекеттік органның жобалық кеңсесінің цифрлық жетілуін бағалау моделі

Өлшемі	Негізгі талаптар	Бағалау әдісі
Стратегиялық басқару	Стратегияның болуы, мемлекеттік органдармен үйлестіру, цифрландыру мониторингі	Құжаттарды талдау, басшылықпен сұхбат
Ұйымдастырушылық жетілу	Цифрлық жобалық басқару стандарттары, автоматтандыру деңгейі, мемлекеттік қызметтермен интеграция	Процестерді талдау, сандық құралдарды зерттеу
Технологиялық жетілу	IT-шешімдерді пайдалану, ақпараттық қауіпсіздік, үлкен деректер, жасанды интеллект	Техникалық аудит, деректерді талдау
Цифрлық мәлімет	Қызметкерлердің құзыреттілігі, қатысу деңгейі, цифрлық мотивация	Сауалнамалар, білімді тестілеу

Ескерту: авторлармен [6, 7, 9, 10, 11, 12, 15, 16] әзірленген

Мемлекеттік органның жобалық кеңсесінің цифрлық жетілуін бағалаудың ұсынылған моделі цифрлық трансформацияның негізгі жақтарын кешенді талдауға негізделген. Оған төрт өлшем кіреді: стратегиялық басқару, ұйымдастырушылық жетілу, технологиялық жетілу және цифрлық мәдениет. Бұл параметрлерді бағалау жобалық кеңсенің цифрлық дайындық деңгейін бағалауға, әлсіз жақтарын анықтауға және одан әрі дамудың стратегиялық бағыттарын дайындауға мүмкіндік береді.

1. Цифрлық трансформацияны стратегиялық басқару. Бұл өлшем цифрлық технологиялардың жобалық кеңсенің стратегиялық мақсаттарына және мемлекеттік бағдарламаларға интеграциялануын көрсетеді. Бағалаудың маңызды критерийлері цифрландырудың нақты стратегиясының болуы, оның мемлекеттік басқару мақсаттарымен келісілуі, сондай-ақ мемлекеттік органдар арасындағы үйлестіру дәрежесі болып табылады. Сонымен қатар, цифрлық трансформация процестеріне жедел түзетулер енгізуге және оңтайландыруға мүмкіндік беретін цифрлық бастамалардың тиімділігін бақылау маңызды фактор болып табылады.

Бағалау әдістері: бұл өлшемді талдау үшін стратегиялық құжаттарды

зерттеу, жобалық кеңсе басшылығымен сұхбат және реттеуші актілерді бағалау қолданылады.

2. Ұйымдастырушылық жетілу және цифрлық инфрақұрылым. Бұл өлшем жобалық кеңсенің цифрлық трансформацияға институционалдық дайындық деңгейін сипаттайды. Бағалау жобаларды цифрлық басқару стандарттарының болуы, процестерді автоматтандыру деңгейі және мемлекеттік цифрлық платформалармен интеграция дәрежесі сияқты критерийлер негізінде жүргізіледі. Стандарттау және автоматтандыру деңгейі неғұрлым жоғары болса, жобалық кеңсе цифрлық трансформация тұрғысынан неғұрлым жетілген болып саналады.

Бағалау әдістері: ішкі ұйымдастырушылық процестерді талдау, жобаларды басқару үшін қолданылатын цифрлық құралдарды зерттеу және мемлекеттік ақпараттық жүйелермен интеграция дәрежесін бағалау.

3. Технологиялық жетілу және инновациялық әлеует. Бұл өлшем жобалық кеңсенің техникалық базасын және оның озық цифрлық шешімдерді енгізу қабілетін бағалайды. Негізгі критерийлерге ақпараттық технологияларды қолдану деңгейін (бұлтты есептеу, үлкен деректер, жасанды интеллект), ақпараттық қауіпсіздікті

қамтамасыз ету және ІТ инфрақұрылымын масштабтау мүмкіндігін жатқызуға болады.

Бағалау әдістері: ІТ жүйелеріне техникалық аудит жүргізу, цифрлық технологияларды қолдану туралы деректерді талдау, процестерді автоматтандыру дәрежесін және киберқауіпсіздікті бағалау.

4. Сандық мәдениет және адами капитал. Жобалық кеңсенің цифрлық жетілуі көбінесе технологияға ғана емес, сонымен қатар қызметкерлердің цифрлық құзыреттілік деңгейіне де байланысты. Бұл өлшемді бағалау персоналдың цифрлық

сауаттылық деңгейін, қызметкерлерді цифрлық шешімдерді қолдануға ынталандыруды, сондай-ақ цифрлық трансформация процесіне қатысу дәрежесін талдауды қамтиды.

Бағалау әдістері: қызметкерлерге сауалнама жүргізу, цифрлық дағдыларды тестілеу және цифрлық құзыреттілікті арттыруға бағытталған оқыту бағдарламаларын зерттеу.

Әрбір өлшем 5 балдық (1 – бастапқы деңгей, 5-ке дейін – жоғары жетілу деңгейі) шкала бойынша бағаланады (2-кесте).

2-кесте. Кіріс мәліметтері және нәтижелерді түсіндіру

Деңгей түрлері және нәтижелердің мәні	Балл мөлшері
Цифрлық жетілудің бастапқы деңгейі, цифрлық технологиялардың минималды интеграциясы	1
Негізгі деңгей, сандық шешімдерді шектеулі пайдалану	2
Орташа деңгей, цифрландыру стандарттарының болуы, ішінара автоматтандыру	3
Жоғары деңгей, цифрлық құралдар мен автоматтандырылған жүйелерді белсенді енгізу	4
Цифрлық жетілудің жоғары деңгейі, технологияларды басқару процестеріне толық интеграциялау	5

Ескерту: авторлармен әзірленген

Орташа өлшенген балл негізінде жобалық кеңсенің қорытынды цифрлық жетілуі есептеледі. Алынған деңгейге байланысты процестерді оңтайландыруды, жаңа технологияларды енгізуді және қызметкерлердің цифрлық құзыреттерін арттыруды қоса алғанда, одан әрі цифрлық трансформация бойынша ұсынымдар әзірленеді.

Жобалық кеңсенің цифрлық жетілуін бағалаудың ұсынылған моделі цифрландырудың ағымдағы деңгейін жүйелі түрде талдауға, проблемалық аймақтарды анықтауға және одан әрі цифрлық даму стратегиясын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Осы әдіснаманы пайдалану мемлекеттік органдарға цифрлық трансформацияның қазіргі заманғы сын-тегеуріндеріне неғұрлым тиімді бейімделуге, олардың цифрлық ортадағы операциялық тиімділігі мен басқарылуын арттыруға мүмкіндік береді.

Мемлекеттік органның жобалық кеңсесінің цифрлық жетілуін бағалаудың ұсынылған моделі цифрлық технологияларды енгізудің ағымдағы жай-күйін анықтауға, проблемалық салаларды

анықтауға және одан әрі цифрлық даму стратегиясын әзірлеуге мүмкіндік беретін цифрлық трансформацияны кешенді талдау құралы болып табылады.

Бұл модельді қолдану бірқатар негізгі артықшылықтарды қамтамасыз етеді, олардың ішінде мыналарды атап өтуге болады:

- жобалық кеңсенің цифрлық жетілуінің объективті диагностикасы. Модель мемлекеттік жобалық кеңселерді цифрландыру деңгейін жүйелі түрде төрт негізгі өлшем негізінде бағалауға мүмкіндік береді: стратегиялық басқару, ұйымдастырушылық жетілу, технологиялық жетілу және цифрлық мәдениет. Бұл цифрлық трансформацияның күшті және әлсіз жақтарын анықтауға ықпал етеді, бұл болашақта мемлекеттік органдарға кемшіліктерді мақсатты түрде жоюға мүмкіндік береді;

- цифрлық трансформация бойынша стратегиялық ұсынымдар әзірлеу. Нақты анықталған критерийлер мен бағалау әдістерінің арқасында модель мемлекеттік органдардың жобалау кеңселерінде цифрлық стратегияларды әзірлеу және

түзету үшін пайдаланылуы мүмкін деректерді ұсынады. Бұл жобаларды басқарудың тиімділігін арттыруға, әкімшілік шығындарды азайтуға және шешім қабылдау процестерін жеделдетуге мүмкіндік береді;

- цифрлық технологиялар мен ресурстарды пайдалануды оңтайландыру. Технологиялық жетілуді бағалау жасанды интеллектті, үлкен деректерді, бұлтты технологияларды және автоматтандыру құралдарын пайдалануды талдауды қамтиды. Бұл озық цифрлық шешімдерді енгізу деңгейін айқындауға және оларды мемлекеттік құрылымдарда оңтайлы пайдалану жолдарын ұсынуға мүмкіндік береді;

- мемлекеттік қызметшілердің цифрлық құзыреттерін дамыту. Модель цифрлық дағдылардағы олқылықтарды және қызметкерлердің цифрлық өзгерістерге дайындығын анықтай отырып, қызметкерлердің цифрлық мәдениеті мен құзыреттілік деңгейін ескереді. Бұл мемлекеттік органдарға табысты цифрлық трансформацияға ықпал ететін оқыту мен кәсіптік дамытудың нысаналы бағдарламаларын әзірлеуге мүмкіндік береді;

- мониторинг және салыстырмалы талдау үшін база құру. Бұл модель мемлекеттік органдарға уақыт бойынша жобалық кеңселердің цифрлық жетілуінің өзгеруін бақылауға және әртүрлі мемлекеттік құрылымдар арасындағы цифрландыру деңгейлерін салыстыруға мүмкіндік беретін динамикада пайдаланылуы мүмкін. Бұл цифрлық трансформацияның ең жақсы тәжірибелерін салыстыруға және бөлісуге мүмкіндік береді.

Ұсынылған модельді пайдалану мемлекеттік органдарға цифрландыру процесіне жүйелі түрде жақындауға, цифрлық құралдарды пайдалануды оңтайландыруға, персоналдың цифрлық сауаттылығын дамытуға және цифрлық трансформацияның стратегиялық басымдықтарын құруға мүмкіндік береді. Нәтижесінде бұл мемлекеттік басқарудың тиімділігін арттыруға, бюрократиялық рәсімдерді қысқартуға және мемлекеттік қызметтердің сапасын жақсартуға әкеледі.

Талқылау

Мемлекеттік органның жобалық кеңсесінің цифрлық жетілу мәселесі стратегиялық басқару, технологиялық дайындық, ұйымдық өзгерістер және адами капиталды дамыту аспектілерін қамтитын көп қырлы проблема болып табылады. Осыған байланысты әрі қарай қарау және ғылыми талқылау үшін келесі бағыттарды ұсынуға болады:

1. Мемлекеттік басқарудың әртүрлі деңгейлері үшін адаптивті цифрлық жетілу модельдерін әзірлеу. Қазіргі цифрлық жетілу модельдері негізінен бағалаудың жалпы принциптеріне бағытталған және әртүрлі мемлекеттік құрылымдардың ерекшеліктерін ескермеуі мүмкін. Әрі қарай зерттеу цифрлық жетілуді бағалау модельдерін саралауға бағытталуы мүмкін:

- басқару деңгейі (республикалық, жергілікті);

- салалық ерекшеліктер (денсаулық сақтау, экономика, әлеуметтік қорғау және т. б.);

- орталықтандырылған және орталықтандырылмаған жобалық кеңселер.

Бұл тәсіл нақты мемлекеттік мекеменің контекстіне байланысты цифрлық жетілудің негізгі факторларын дәлірек анықтауға мүмкіндік береді.

2. Жобалық кеңсенің цифрлық жетілуінің мемлекеттік басқарудың тиімділігіне әсері. Жобалық кеңсенің цифрлық жетілу деңгейі мен мемлекеттік органдар жұмысының түпкілікті нәтижелері арасындағы өзара байланысты бағалауға мүмкіндік беретін зерттеулер жүргізу қажет. Атап айтқанда, мыналарды зерттеуге болады:

- цифрлық жетілудің мемлекеттік жобаларды іске асыру жылдамдығы мен сапасына әсері;

- цифрландырудың мемлекеттік басқарудың ашықтығы мен есептілігіне әсер ету дәрежесі;

- цифрлық жетілу деңгейі мен азаматтардың мемлекеттік қызметтерге қанағаттану дәрежесі арасындағы тәуелділік.

Мұндай көрсеткіштерді талдау мемлекеттік басқарудың тұрақты дамуына қол жеткізу үшін цифрлық жетілудің маңыздылығы туралы гипотезаны растауға немесе түзетуге мүмкіндік береді.

3. Жобалық кеңсенің цифрлық жетілуін арттырудағы жасанды интеллект пен үлкен деректердің рөлі. Жасанды интеллект (AI), машиналық оқыту және үлкен деректерді талдау сияқты заманауи технологиялар жобалық кеңселерді цифрландыру процестеріне айтарлықтай әсер етуі мүмкін. Алайда олардың әлеуеті жеткілікті зерттелмеген күйінде қалып отыр. Зерттеудің болашақ бағыттарына мыналарды жатқызуға болады:

- үлкен деректерді талдауды қолдана отырып, басқару шешімдерін қабылдауды автоматтандыру;

- мемлекеттік жобаларды басқаруда тәуекелдерді болжау үшін жасанды интеллектті қолдану;

- цифрлық мемлекеттік процестердің ашықтығы мен есептілігін арттыру үшін блокчейн технологияларын пайдалану.

Бұл технологиялардың дамуы жобалық кеңселердің цифрлық жетілуінің сапалы жаңа деңгейіне әкелуі мүмкін.

4. Мемлекеттік қызметшілердің цифрлық құзыреттілігін бағалау және оның цифрлық жетілуге әсері. Цифрландыру персоналдың оны енгізуге дайындығынсыз мүмкін емес. Дегенмен, мемлекеттік органдар қызметкерлерінің цифрлық сауаттылық деңгейі әртүрлі, бұл цифрлық трансформацияға елеулі кедергі болуы мүмкін. Ол үшін, мынадай бағыттарды зерттеу қажет:

- атқаратын лауазымына және жұмыс саласына байланысты мемлекеттік қызметшілердің цифрлық құзыреттерінің деңгейі;

- біліктілікті арттыру бағдарламаларының цифрлық трансформацияны жеделдетуге әсері;

- цифрландыру процесіне персоналды ынталандыру мен тартудың әсері.

Осы зерттеудің нәтижелері кадрларды цифрлық трансформация жағдайларына бейімдеу және оқыту бойынша тиімді стратегияларды әзірлеуге мүмкіндік береді.

Мемлекеттік органдардың жобалық кеңселерінің цифрлық жетілу саласындағы одан әрі зерттеулер бағалаудың неғұрлым дәл үлгілерін дамытуға, цифрлық жетілудің мемлекеттік басқарудың тиімділігіне әсерін зерттеуге, заманауи технологияларды енгізуге және персоналдың цифрлық құзыреттерін дамытуға бағытталуы тиіс.

Қорытынды

Мемлекеттік органдарының жобалық кеңсесінің цифрлық жетілуін бағалау ерекшеліктерін қарастыра отырып, мынадай қорытындылар жасалды:

1. *Жобалық кеңселерді цифрландыру мемлекеттік басқарудың тиімділігін арттырудың маңызды құралы болып табылады.* Цифрлық трансформация үдерісі бюрократиялық рәсімдерді оңтайландыруға, шешім қабылдауды жеделдетуге және мемлекеттік қызметтердің сапасын арттыруға ықпал етеді.

2. *Жобалық кеңселердің цифрлық жетілуін бағалау олардың цифрлық трансформацияға дайындығын анықтауда шешуші рөл атқарады.* Халықаралық тәжірибені талдау көрсеткендей, әр түрлі елдер қаржыландыруды, кадрлық ресурстарды және ұйымдық құрылымды ескере отырып, цифрлық жетілуді бағалаудың әртүрлі модельдерін қолданады. Сонымен бірге, бұл модельдерді мемлекеттік басқарудың ұлттық ерекшеліктеріне бейімдеу оларды тиімді қолданудың қажетті шарты болып табылады.

3. *Жобалық кеңселердің цифрлық жетілуі төрт негізгі өлшеммен анықталады: стратегиялық басқару, ұйымдастырушылық жетілу, технологиялық жетілу және цифрлық мәдениет.* Бұл өлшемдер цифрландыру деңгейін жүйелі бағалауға және одан әрі даму үшін проблемалық аймақтарды анықтауға мүмкіндік беретін мемлекеттік құрылымдарды цифрлық трансформациялауға кешенді тәсілді қамтамасыз етеді.

4. *Мемлекеттік қызметшілердің цифрлық құзыреттерін дамыту және қазіргі заманғы технологияларды енгізу табысты цифрландырудың маңызды шарттары болып табылады.* Жасанды интеллект, үлкен деректер және блокчейн сияқты технологиялар мемлекеттік қызметтерді автоматтандыруға және процестердің ашықтығын арттыруға ықпал етеді. Алайда, оларды енгізу персоналдың цифрлық сауаттылығының дамуымен, оқыту бағдарламаларымен және ұйымдық мәдениеттің өзгеруімен қатар жүруі керек.

Қосымша мәліметтер:

Бұл мақала Қазақстан Республикасы
Ғылым және жоғары білім министрлігінің

Ғылым комитетімен қаржыландырылатын
гранттық жоба шеңберінде орындалды
(ЖТН №АР23489668).

Әдебиеттер тізімі

1. Об утверждении Концепции развития государственного управления в Республике Казахстан до 2030 года (2021). Указ Президента Республики Казахстан от 26 февраля 2021 года № 522 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000522> (Жүгінген күні: 05.01.2025)
2. Постановление Правительства Республики Казахстан от 31 мая 2021 года № 358 Об утверждении Правил осуществления проектного управления (2021). // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000358> (Жүгінген күні: 10.01.2021)
3. Постановление Правительства Республики Казахстан от 16 февраля 2023 года № 133 О внесении изменений и дополнений в некоторые решения Правительства Республики Казахстан // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300000133> (Жүгінген күні: 21.12.2024)
4. Распоряжение Премьер-Министра Республики Казахстан от 25 апреля 2023 года № 70-р О некоторых вопросах Офиса цифрового правительства // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/R2300000070> (Жүгінген күні: 20.12.2024)
5. Островская Н.Е., Барыкин С.Е., Бурова А.Ю. Цифровизация проектного менеджмента в государственном и муниципальном управлении России. //Стратегические решения и риск-менеджмент. 2020;11(2):206-215. <https://doi.org/10.17747/2618-947X-2020-2-206-215> (Жүгінген күні: 29.12.2024)
6. Маргамов А.Р. Цифровые проекты в секторе государственного управления: предпосылки внедрения и последствия реализации // Журнал прикладных исследований. 2022. №10. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/tsifrovyye-proekty-v-sektore-gosudarstvennogo-upravleniya-predposylki-vnedreniya-i-posledstviya-realizatsii> (Жүгінген күні: 29.12.2024)
7. Zhou, W., Lyu, Z., & Chen, S. (2024). Mechanisms Influencing the Digital Transformation Performance of Local Governments: Evidence from China. Systems, 12(1), 30. <https://doi.org/10.3390/systems12010030> (Жүгінген күні: 10.01.2025)
8. Nikolaenko, Valentin & Sidorov, Anatoly. (2023). Assessment of Project Management Maturity Models Strengths and Weaknesses. Journal of Risk and Financial Management. 16. 121. 10.3390/jrfm16020121. (Жүгінген күні: 10.01.2025)
9. Alshabragi, A. M., Almohsen, A. S., & Bin Mahmoud, A. A. (2024). Developing a Maturity Rating System for Project Management Offices. Systems, 12(9), 367. <https://doi.org/10.3390/systems12090367> (Жүгінген күні: 11.01.2025)
10. Tubis, A. A. (2023). Digital Maturity Assessment Model for the Organizational and Process Dimensions. Sustainability, 15(20), 15122. <https://doi.org/10.3390/su152015122> (Жүгінген күні: 11.01.2025)
11. Elsafty, Ashraf & Yehia, Amal. (2023). Digital Transformation Challenges for Government Sector. Business and Management Studies. 9. 11. 10.11114/bms.v9i1.6160. (Жүгінген күні: 11.01.2025)
12. Straub, V. J., Hashem, Y., Bright, J., Bhagwanani, S., Morgan, D., Francis, J., Esnaashari, S., & Margetts, H. (2024). AI for Bureaucratic Productivity: Measuring the Potential of AI to Help Automate 143 Million UK Government Transactions. arXiv preprint arXiv:2403.14712. URL: <https://arxiv.org/abs/2403.14712> (Жүгінген күні: 12.01.2025)
13. Alvarenga, A., Matos, F., Godina, R., & C. O. Matias, J. (2020). Digital Transformation and Knowledge Management in the Public Sector. Sustainability, 12(14), 5824. <https://doi.org/10.3390/su12145824> (Жүгінген күні: 12.01.2025)
14. Popova, Liubov & Senior, Bohdan & Korol, Volodymyr & Galushko, Oleksandr & Biriukov, Igor. (2023). The role of digital technologies in the public administration sphere. Cuestiones Políticas. 41. 207-221. 10.46398/cuestpol.4176.11. (Жүгінген күні: 12.01.2025)
15. Animashaun, Enitan & Familoni, Babajide. (2024). Strategic project management for digital transformations in public sector education systems. International Journal of Management & Entrepreneurship Research. 6. 1813-1823. 10.51594/ijmer.v6i6.1167. (Жүгінген күні: 12.01.2025)
16. Rui Antunes. 2022. Impact of digital transformation on knowledge management practices in Portuguese Public Administration. In Proceedings of the 15th International Conference on Theory and Practice of Electronic Governance (ICEGOV '22). Association for Computing Machinery, New York, NY, USA, 576–578. <https://doi.org/10.1145/3560107.3560317> (Жүгінген күні: 12.01.2025)

References

1. Ob utverjdenii Konsepsii razvitiia gosudarstvennogo upravleniia v Respublike Kazakhstan do 2030 goda (2021) [On approval of the Concept of Public Administration Development in the Republic of Kazakhstan until 2030]. Ukaz Prezidenta Respubliki Kazakhstan ot 26 fevralä 2021 goda № 522 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000522> (Jügingen küni: 05.01.2025) [In Russian]
2. Postanovlenie Pravitelstva Respubliki Kazakhstan ot 31 maia 2021 goda № 358 Ob utverjdenii Pravil osuſhestvleniia proektnogo upravleniia (2021) [Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan dated May 31, 2021 No. 358 On Approval of the Rules for Project Management]. // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000358> (Jügingen küni: 10.01.2021) [In Russian]
3. Postanovlenie Pravitelstva Respubliki Kazakhstan ot 16 fevralä 2023 goda № 133 O vnesenii izmenenii i dopolnenii v nekotorye reſeniia Pravitelstva Respubliki Kazakhstan [Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan dated February 16, 2023 No. 133 On Amendments and Additions to Certain Decisions of the Government of the Republic of Kazakhstan]// <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300000133> (Jügingen küni: 21.12.2024) [In Russian]
4. Rasporäenie Premier-Ministra Respubliki Kazakhstan ot 25 aprilä 2023 goda № 70-r O nekotoryh voprosah Ofisa sifrovogo pravitelstva [Decree of the Prime Minister of the Republic of Kazakhstan dated April 25, 2023 No. 70-r On Some Issues of the Digital Government Office]// <https://adilet.zan.kz/rus/docs/R2300000070> (Jügingen küni: 20.12.2024) [In Russian]
5. Ostrovskaia N.E., Barykin S.E., Burova A.Iu. Sifrovizasiia proektnogo menejmenta v gosudarstvennom i munisipälnom upravlenii Rosii [Digitalization of project management in the state and municipal administration of Russia]. //Strategicheskie reſeniia i risk-menejment. 2020;11(2):206-215. <https://doi.org/10.17747/2618-947X-2020-2-206-215> (Jügingen küni: 29.12.2024) [In Russian]
6. Margamov A.R. Sifrovye proekty v sektore gosudarstvennogo upravleniia: predposylki vnedreniia i posledstvia realizatsii [Digital projects in the public administration sector: prerequisites for implementation and consequences of implementation] // Jurnal prikladnyh issledovani. 2022. №10. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/tsifrovye-proekty-v-sektore-gosudarstvennogo-upravleniya-predposylki-vnedreniya-i-posledstviya-realizatsii> (Jügingen küni: 29.12.2024) [In Russian]
7. Zhou, W., Lyu, Z., & Chen, S. (2024). Mechanisms Influencing the Digital Transformation Performance of Local Governments: Evidence from China. Systems, 12(1), 30. <https://doi.org/10.3390/systems12010030> (Jügingen küni: 10.01.2025)
8. Nikolaenko, Valentin & Sidorov, Anatoly. (2023). Assessment of Project Management Maturity Models Strengths and Weaknesses. Journal of Risk and Financial Management. 16. 121. 10.3390/jrfm16020121. (Jügingen küni: 10.01.2025)
9. Alshabragi, A. M., Almohsen, A. S., & Bin Mahmoud, A. A. (2024). Developing a Maturity Rating System for Project Management Offices. Systems, 12(9), 367. <https://doi.org/10.3390/systems12090367> (Jügingen küni: 11.01.2025)
10. Tubis, A. A. (2023). Digital Maturity Assessment Model for the Organizational and Process Dimensions. Sustainability, 15(20), 15122. <https://doi.org/10.3390/su152015122> (Jügingen küni: 11.01.2025)
11. Elsafty, Ashraf & Yehia, Amal. (2023). Digital Transformation Challenges for Government Sector. Business and Management Studies. 9. 11. 10.11114/bms.v9i1.6160. (Jügingen küni: 11.01.2025)
12. Straub, V. J., Hashem, Y., Bright, J., Bhagwanani, S., Morgan, D., Francis, J., Esnaashari, S., & Margetts, H. (2024). AI for Bureaucratic Productivity: Measuring the Potential of AI to Help Automate 143 Million UK Government Transactions. arXiv preprint arXiv:2403.14712. URL: <https://arxiv.org/abs/2403.14712> (Jügingen küni: 12.01.2025)
13. Alvarenga, A., Matos, F., Godina, R., & C. O. Matias, J. (2020). Digital Transformation and Knowledge Management in the Public Sector. Sustainability, 12(14), 5824. <https://doi.org/10.3390/su12145824> (Jügingen küni: 12.01.2025)
14. Popova, Liubov & Senior, Bohdan & Korol, Volodymyr & Galushko, Oleksandr & Biriukov, Igor. (2023). The role of digital technologies in the public administration sphere. Cuestiones Políticas. 41. 207-221. 10.46398/cuestpol.4176.11. (Jügingen küni: 12.01.2025)
15. Animashaun, Enitan & Familoni, Babajide. (2024). Strategic project management for digital transformations in public sector education systems. International Journal of Management & Entrepreneurship Research. 6. 1813-1823. 10.51594/ijmer.v6i6.1167. (Jügingen küni: 12.01.2025)
16. Rui Antunes. 2022. Impact of digital transformation on knowledge management practices in Portuguese Public Administration. In Proceedings of the 15th International Conference on Theory and Practice of Electronic Governance (ICEGOV '22). Association for Computing Machinery, New York, NY, USA, 576–578. <https://doi.org/10.1145/3560107.3560317> (Jügingen küni: 12.01.2025)

ОСОБЕННОСТИ ОЦЕНКИ ЦИФРОВОЙ ЗРЕЛОСТИ ПРОЕКТНЫХ ОФИСОВ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ОРГАНОВ КАЗАХСТАНА

Жанар ТАЙЖАНОВА, Ph.D, Академия государственного управления при Президенте Республики Казахстан, Астана, Казахстан, zh.taizhanova@apa.kz, ORCID ID: 0009-0006-7178-6575

Улан БЕКИШ, PhD, академик Международной академии информатизации, Академия государственного управления при Президенте РК, Астана, Казахстан, ulan.bekish@apa.kz, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-8979-4238>, Scopus ID: 57200142980

Анар ЕСЕНГЕЛЬДИНА*, к.э.н., профессор, ТОО «Центр исследований, анализа и оценки эффективности», Астана, Казахстан, yanar77@inbox.ru, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-7752-916X>, Scopus ID: 56289701800

Татьяна СКРИПКО, д.э.н., профессор, Университет туризма и гостиничного менеджмента Гданьск, Польша, tanya.skrypko@wstih.pl, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-7905-5677>, Scopus Author ID: 56328035200

FEATURES OF DIGITAL MATURITY ASSESSMENT FOR PROJECT OFFICES WITHIN KAZAKHSTAN'S STATE BODIES

Zhanar Taizhanova, PhD, Academy of Public Administration under the President of the Republic of Kazakhstan, Astana, Kazakhstan, zh.taizhanova@apa.kz, ORCID ID <https://orcid.org/0009-0006-7178-6575>

Ulan BEKISH, PhD, Academician of the International Academy of Informatization, Academy of Public Administration under the President of the Republic of Kazakhstan, Astana, Kazakhstan, ulan.bekish@apa.kz, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-8979-4238>, Scopus ID: 57200142980

ANAR YESSENGELDINA*, Candidate of Economic Sciences, Professor, LLP "Center for Research, Analysis and Evaluation of Effectiveness", Astana, Kazakhstan, yanar77@inbox.ru, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-7752-916X>, Scopus ID: 56289701800

Tatyana SKRYPKO, Doctor of Economic Sciences, Professor, University of Tourism and Hotel Management, Gdansk, Poland, tanya.skrypko@wstih.pl, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-7905-5677>, Scopus Author ID: 56328035200

РЕАЛИЗАЦИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ ЦИФРОВИЗАЦИИ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ: ПРИМЕР АМЕРИКАНСКИХ УНИВЕРСИТЕТОВ

Айгерим ОСПАНОВА	<i>PhD, ассоциированный профессор, заведующая кафедрой регионоведения Факультета международных отношений, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан, ospanova@mail.ru, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-0985-1883</i>
Гульмира МУСИНА *	<i>магистр социальных наук, соискатель степени PhD кафедры регионоведения Факультета международных отношений, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан, mussinag@gmail.com, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-2140-2960</i>
Андрей КАЗАНЦЕВ	<i>доктор политических наук, профессор, научный сотрудник Центра стратегических исследований Бегин-Садат, Университет Бар-Илан, Тель-Авив, Израиль, weissmanandrei@gmail.com, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-4845-1391</i>
Нурлан БАЙГАБЫЛОВ	<i>PhD, ассоциированный профессор кафедры социологии Факультета социальных наук, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан, baigabylov_no@enu.kz, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-8212-9171</i>
Акбота ЖОЛДАСБЕКОВА	<i>кандидат политических наук, профессор кафедры регионоведения Факультета международных отношений, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан, eic.astana@gmail.com, ORCID ID: https://orcid.org/0009-0001-1087-5260</i>

Дата поступления рукописи в редакцию: 13/02/2025

Доработано: 05/05/2025

Принято: 20/05/2025

DOI: 10.52123/1994-2370-2025-1443

УДК 378.1

МРНТИ 20.15.13

Аннотация. Развитие цифровых технологий требует изучения опыта их совершенствования для разработки эффективных государственных стратегий цифровизации систем высшего образования, в частности Республики Казахстан. В статье анализируются тенденции цифровизации высшего образования на примере американских университетов: Университета Миннесоты, Калифорнийского Университета в Лос-Анджелесе, Колумбийского университета и Аризонского государственного университета, с позиции имплементации их опыта для формирования устойчивой стратегии цифровизации системы высшего образования Казахстана. Данные проанализированы с использованием методов тематического анализа, позволившего выделить ключевые темы и тенденции цифровизации системы высшего образования. Методом диалектики познания изучены процессы цифровизации образования. Системным подходом рассмотрены цифровые инициативы в ведущих американских университетах в целях определения, наиболее подходящих для Казахстана. Авторы делают вывод, что модели цифровой трансформации американских университетов открывают возможности для улучшения качества и доступности высшего образования в Казахстане. Для этого необходимы стратегические инвестиции в создание централизованной цифровой инфраструктуры, поддерживающей онлайн-обучение и внедрение инновационных образовательных и управленческих технологий. Важным представляется создание специализированного центра для разработки рекомендаций по использованию новых технологий, включая генеративный искусственный интеллект, и для профессионального развития преподавателей в этой сфере. Рекомендуется создать национальный центр цифрового образования для исследований и разработки инновационных учебных технологий и материалов. Главным результатом должна стать разработка стратегий цифровизации на уровне университетов и государства для решения цифрового неравенства, актуального в условиях региональных различий и территориальной удаленности.

Ключевые слова: стратегии, цифровизация, высшее образование, университеты США, цифровая инфраструктура, IT-политика.

* Автор для корреспонденции: Г. Мусина, mussinag@gmail.com

Аңдатпа. Цифрлық технологиялардың дамуы жоғары білім беру жүйелерін цифрландырудың тиімді елдік, атап айтқанда Қазақстан Республикасының да, стратегияларын әзірлеу мақсатында оларды жетілдіру бойынша тәжірибелерді зерделеуді талап етеді. Мақалада жетекші американдық университеттердің: Миннесота, Лос-Анджелестегі Калифорния, Колумбия университеттері және Аризона мемлекеттік университеті мысалында Қазақстандағы жоғары білім беру жүйесін цифрландырудың тұрақты стратегиясын қалыптастыру үшін олардың тәжірибесін енгізу тұрғысынан жоғары білім беру жүйесін цифрландыру тенденциялары талданады. Тақырыптық талдау әдістері жоғары білім беру жүйесін цифрландыруға байланысты негізгі тақырыптар мен тенденцияларды анықтауға мүмкіндік берді. Таным диалектикасының әдістемесі негізінде білім беруді цифрландыру процестері зерттеледі. Жүйелі тәсіл Қазақстан үшін ең қолайлыларын анықтау үшін жетекші американдық университеттердегі цифрлық бастамалар мен білім беру технологияларын қарастыруға мүмкіндік берді. Авторлар американдық жетекші университеттерде енгізілген цифрлық трансформация Қазақстандағы жоғары білімнің сапасы мен қолжетімділігін арттырады деген тұжырымға келді. Бұл үшін орталықтандырылған цифрлық инфрақұрылымды дамытуға стратегиялық инвестиция қажет. Генеративті жасанды интеллектті қоса алғанда жаңа технологияларды енгізуді, педагогтардың біліктілігін арттыруды қамтамасыз ететін мамандандырылған орталық құру ұсынылады. Зерттеулер жүргізу және инновациялық білім беру технологиялары мен материалдарын әзірлеу үшін цифрлық білім берудің ұлттық орталығын құру ұсынылады. Негізгі нәтиже өңірлік айырмашылықтар мен аумақтық шалғайлық жағдайында барлық студенттер үшін қажетті құрылғылар мен интернетке қолжетімділікті қамтамасыз ету арқылы цифрлық теңсіздік жою қажеттілігін ескере отырып, университеттер мен мемлекет деңгейінде цифрландыру стратегияларын әзірлеу болуы тиіс.

Түйін сөздер: стратегиялар, цифрландыру, жоғары білім беру, АҚШ университеттері, цифрлық инфрақұрылым, IT-саясат.

Abstract. The advancement of digital technologies necessitates studying their implementation to develop effective national strategies for digitalizing higher education, particularly in Kazakhstan. This article analyzes digitalization trends in higher education based on leading U.S. universities – University of Minnesota, UCLA, Columbia University, and Arizona State University – to explore how their experience can inform Kazakhstan's digital strategy. Using thematic analysis, key topics and trends in education digitalization were identified. The dialectic of knowledge method and a systems approach helped assess current digital initiatives to determine the most applicable ones for Kazakhstan. The authors conclude that U.S. universities' successful digital transformation experience can significantly enhance the quality and accessibility of higher education in Kazakhstan. This requires strategic investments in centralized digital infrastructure to support online learning and innovative education and management technologies. A key recommendation is to establish a specialized center to develop guidelines for new technologies, including generative AI, and to enhance educators' skills. Additionally, a national digital education center is proposed to conduct research and develop innovative tools. The core outcome should be the creation of digitalization strategies at both university and national levels, ensuring equal access to devices and the Internet for all students, especially in remote or underserved regions.

Keywords: strategies, digitalization, higher education, US universities, digital infrastructure, IT policy.

Введение

В наше время цифровая трансформация набирает обороты. Современные высшие учебные заведения внедряют новые технологии и трансформируют свои практики, бизнес-модели и процессы. Цифровая трансформация в высших учебных заведениях – это разработка новых, более совершенных и эффективных методов и практик, направленных на выполнение миссии высшего образования [1].

При этом следует отметить специфику рассматриваемой области, которая заключается в том, что она динамично развивается, постоянно предлагая все новые возможности совершенствования образовательного процесса [2]. В связи с этим, представляется целесообразным отслеживать результаты цифровизации образовательного процесса различных университетов мира с целью анализа возможности применения наработок в отечественной высшей школе.

Казахстанские авторы довольно часто в последние годы обращаются к изучению зарубежного опыта цифровизации образования в целях научного обоснования внедрения тех или иных инноваций в рассматриваемой сфере нашей страны. Так, А.Б. Ибраева, С.М. Егембердиева, рассматривая в своей работе опыт и уровень цифрового образования в странах Европейского Союза, Великобритании, Польши, США, Китая, Российской Федерации, Финляндии, Сингапура, Южной Кореи, делают вывод о том, что, несмотря на различия, объединяет их стремление к развитию инновационных методов обучения, чтобы воспитать грамотное, конкурентоспособное и подготовленное к современным реалиям подрастающее поколение [3].

Ряд отечественных исследователей отмечают наряду с положительными и негативные последствия современного тренда, связанного с дистанционной системой образования [4]. В результате предложен ряд мер по

совершенствованию использования инноваций в системе образования.

А.Б. Майдырова проводит анализ реализуемых в Казахстане проектов по цифровизации образовательного процесса [5]. Г.Т. Хайруллин при изучении цифровизации образования устанавливает связь между финансированием данной сферы и уровнем достижений [6]. Изучение зарубежного опыта цифровизации образования позволяет выделить перспективы развития данного направления и в нашей стране [7].

Поскольку как высшее образование, так и образовательные технологии всегда содержат специфические национальные черты, выбор адекватного предмета анализа крайне затруднен. Необходима модельная система – объект, работая с которым, исследователь может значительно ускорить и облегчить процесс анализа. Такой модельной системой, на наш взгляд, может служить высшее образование США. Штаты являются первопроходцем в области цифровизации, применяющим новые технологии в образовании методом проб и ошибок уже более 60 лет. Большая часть современных образовательных инноваций (онлайн-образование, открытые образовательные ресурсы, открытые курсы, Массовый открытый онлайн-курс (МООК) и др.) были созданы именно в США [8].

Зарубежные исследователи основные перспективы, которые открывает цифровизация образования. Во-первых, согласование цифрового образования и цифровых предметов обеспечивает техническую основу. Во-вторых, цифровое учебное пространство создается и используется путем переопределения ролей между студентами и преподавателями, что способствует формированию новых и более глубоких форм обучения. И в-третьих, цифровое учебное пространство позволяет университетам выйти за пределы физических и институциональных границ и вступить во взаимодействие с широким обществом [9].

Анализ влияния цифровых технологий на преподавание и обучение в высшем образовании на примере Латинской Америки продемонстрировал, что основными проблемами являются отсутствие подготовки, инфраструктуры и

ресурсов, доступа к интернету и цифровым платформам. Также выделены ключевые аспекты, которые вузы, особенно в странах Латинской Америки, должны решить и принять в поддержку стратегий принятия решений, операционной политики и управления, финансовых инвестиций и разработки политики, в то время как «цифровые технологии» стали неизбежной и неотъемлемой частью образования и обучения [10].

Таким образом, высшие учебные заведения находятся в процессе эволюции к новой модели университета, называемой цифровым. Эта модель подразумевает не только внедрение новых технологий, но и стратегическую трансформацию организации, которая включает в себя информацию, процессы, человеческие аспекты и многое другое [11].

Цель статьи заключается в анализе тенденций цифровизации системы высшего образования на примере таких ведущих американских университетов, как Университет Миннесоты, Калифорнийский Университет в Лос-Анджелесе (UCLA), Колумбийский университет и Аризонский государственный университет (ASU), чтобы определить возможность их применения для формирования устойчивой стратегии цифровизации системы высшего образования Казахстана.

Выбор объекта исследования обусловлен тем, что именно США являются первопроходцем в области цифровизации и большая часть современных образовательных инноваций были созданы именно в этой стране.

Новизна исследования тенденций цифровизации системы высшего образования на примере ведущих американских университетов заключается в комплексном анализе передового опыта интеграции цифровых технологий в образовательный процесс на примере конкретных университетов, который до этого никем не проводился. Изучались лишь вопросы цифровизации в системе образования в целом. Результаты исследования могут стать основой для разработки комплексных мер по цифровизации системы высшего образования в Казахстане.

Гипотеза исследования – предполагается, что успешный опыт

цифровизации американских университетов определяется комплексным подходом к созданию цифровых экосистем, интеграции образовательных платформ и цифровых сервисов, а также наличием устойчивых стратегий по преодолению вызовов, связанных с цифровым неравенством и подготовкой преподавательского состава. В случае подтверждения данной гипотезы результаты исследования могут быть использованы для разработки эффективных стратегий цифровизации систем высшего образования других стран, в частности Республики Казахстан.

Достижению обозначенной цели будет способствовать выполнение следующих задач:

- изучить текущие цифровые инициативы и образовательные технологии Университета Миннесоты, Калифорнийского Университета в Лос-Анджелесе, Колумбийского университета и Аризонского государственного университета;

- выработать рекомендации по цифровизации казахстанской системы высшего образования.

Методы исследования

Источниковая база исследования включает массив зарубежных и отечественных научных публикаций, а также данные с официальных сайтов американских университетов, на примере которых проводится исследование, цифровые платформы и приложения, внедряемые и используемые университетами.

Полученные данные проанализированы с использованием методов тематического анализа, который позволил выделить ключевые темы и тенденции, связанные с цифровизацией системы высшего образования. В работе использованы методы диалектики познания процесса цифровизации

образования. Применение в ходе исследования системного подхода позволило рассмотреть текущие цифровые инициативы и образовательные технологии в ведущих американских университетах в целях определения, наиболее подходящих из них для цифровизации системы образования в нашей стране. Другими методами научного познания, использованными в работе, стали методы сравнительного анализа, индукции и дедукции.

Результаты

Объектом настоящего исследования являются цифровые технологии, развитие которых проанализировано на материале четырех ведущих американских университетов. Использование США в качестве «модельной системы» обусловлено продолжительной историей цифровизации системы образования в этой стране.

Университет Миннесоты

Одним из успешных примеров интеграции цифровых технологий в образовательный процесс является Университет Миннесоты, состоящий из пяти кампусов. Так, переход на «цифровой кампус» начался еще в 2008 г., когда Университет объявил о новой онлайн-инициативе под названием «Цифровой кампус Университета Миннесоты». Проект был призван централизовать обучение полностью в режиме онлайн [12].

Новые технологии внедряются не только в администрирование бизнес-процессов с помощью портала MyU, но и в организацию учебного процесса (создание онлайн-университета и инновации в обучении). Процессы в Университете оцифрованы, начиная с процедуры привлечения на обучение (виртуальный тур, онлайн информационные сессии). Технологические ресурсы Университета Миннесоты представлены в таблице 1.

Таблица 1 – Технологические ресурсы Университета Миннесоты

Ресурсы	Содержание
Онлайн-поддержка	услуги специалистов, с которыми можно связаться по электронной почте, телефону или в чате в рабочее время
Платформы онлайн-обучения	Canvas и Zoom (доступ к ним через ссылки, размещенные на портале MyU (требуется вход в систему))
Служба технической поддержки	оказание технической поддержки по электронной почте, телефону, онлайн или лично (для каждого кампуса)
Офис информационных технологий	поиск и обслуживание оборудования и программного обеспечения
Система библиотек	предлагается информация о дистанционном обучении и услугах для онлайн-студентов, проводятся онлайн-руководства по исследованиям и онлайн-семинары

* Составлено авторами на основе сведений с веб-сайта Университета Миннесоты [13]

Поскольку в США цифровизация университетов выражается в создании так называемых «цифровых кампусов», в Университете Миннесоты этот основной функционал реализуется через веб-портал MyU, который является официальным шлюзом к университетским ресурсам, используется для регистрации на занятия, доступа к финансовой информации и выставления счетов, отслеживания прогресса в обучении, просмотра оценок, изучения информации о мероприятиях, управления иной информацией и др. Портал персонализирован и интегрирован с цифровыми инструментами университета.

Онлайн Университет Миннесоты предоставляет услуги по обучению на программах бакалавриата, магистратуры и докторантуры, онлайн-курсах Coursera, minor-программах, программах

сертификации персонала. Поиск и регистрация на онлайн-курсы осуществляется через портал Schedule Builder [14]. Библиотека университета реализует стратегические программы оцифровки, позволяющие обеспечить оцифровку, хранение и доступность библиотечных материалов [15].

В структуре университета функционирует Центр образовательных инноваций, одной из задач которого является имплементация генеративного искусственного интеллекта в преподавание и обучение [16]. На портале Центра содержатся ссылки на рекомендуемые ресурсы для преподавания и обучения с использованием генеративного искусственного интеллекта (ИИ) (см. табл. 2).

Таблица 2 – Ресурсы для преподавания и обучения с использованием генеративного ИИ

Ресурсы	Содержание
Учебные ресурсы	Примерные положения по использованию ИИ в академических классах, разработанные Комитетом Сената по образовательной политике Преподавательские и учебные ресурсы генеративного ИИ - список ресурсов, регулярно обновляемый Центром инноваций в образовании. ChatGPT и другие инструменты ИИ - ресурс библиотеки, содержащий общую информацию об использовании и цитировании. Руководства по обучению письму в рамках учебной программы Стратегии по включению GenAI в курсы по письму Стратегии ограничения использования GenAI в курсах с письменными работами Extra Points: Level Up Your Digital Teaching, блог, написанный для преподавателей и учителей, содержит множество постов об использовании генеративного ИИ в преподавании и обучении
Преподавательские ресурсы для конкретного кампуса или колледжа	Руководство по преподаванию с использованием ИИ - ресурс Колледжа технологий и инновационных услуг в области либеральных искусств Ресурсы по преподаванию и GenAI, ресурс Колледжа образования и развития человека ИИ в UMD – страница ресурсов по использованию генеративного ИИ в учебе и работе Руководство по генеративному ИИ в высшем образовании, ресурс для аспирантов
Рекомендации по использованию инструментов	Navigating AI @UMN – объединяет ресурсы для преподавателей, сотрудников и студентов, позволяющие ответственно использовать ИИ и внедрять инновации в учебной, исследовательской и профессиональной деятельности ИИ: Appropriate Use of Generative AI Tools – ресурс о допустимом использовании инструментов ИИ всеми сотрудниками университета Zoom AI Companion - Guidance for Instructors - руководство для преподавателей о том, как использовать Zoom AI companion в контексте преподавания и обучения Microsoft CoPilot - руководство для преподавателей по использованию Microsoft CoPilot в контексте преподавания и обучения. AI: Ethics & Efficacy – видеообзор для преподавателей и аспирантов по этическим проблемам, связанным с ИИ
Учебные пособия	Инструменты ИИ и исследования (для студентов) – короткое видео о том, как

для студентов	работает ИИ, как (и если) можно использовать ИИ для проведения исследований
Группы сообщества	Практикующее сообщество Gen AI (AI iCoP) – неформальная группа для обсуждения вопросов ИИ, для всех сотрудников и студентов Emerging Technologies Faculty Fellows Program: цель этой 18-месячной программы – создать междисциплинарное учебное сообщество, использующее генеративный ИИ в преподавательской практике

* Составлено авторами на основе сведений с веб-сайта Университета Миннесоты [17]

Калифорнийский Университет в Лос-Анджелесе (UCLA)

В UCLA разработана и реализуется Дорожная карта цифрового кампуса, согласованная со стратегическими целями университета и позволяющая реализовать модель IT-поддержки высочайшего

уровня, улучшения опыта преподавания, обучения и исследований в UCLA. Дорожная карта цифрового кампуса нацелена как на укрепление технологической базы университета, так и на продвижение миссии университета (см. табл. 3).

Таблица 3 – Дорожная карта цифрового кампуса

Укрепление технологической базы университета сосредоточено на инфраструктуре кампуса, информационной безопасности и модернизации приложений	
1. Решения для корпоративной инфраструктуры	позволяют UCLA модернизировать свои технологические службы за счет ключевых операционных улучшений и стратегических усовершенствований
2. Корпоративная информационная безопасность	решает основные технические и нетехнические проблемы, препятствующие общему развитию информационной безопасности UCLA
3. Модернизация приложений	оптимизирует действующие приложения, а также разрабатывает современные приложения для удовлетворения потребностей пользователей
Продвижение миссии университета сосредоточено на поддержке гибкого, целостного и удобного для пользователя опыта и на проектировании экосистемы технологий преподавания и обучения в партнерстве со стейкхолдерами (т.е. усовершенствование технологий в учебной аудитории, модернизация служб данных для повышения качества и доступности данных и т. д.).	
1. Управление клиентским опытом и взаимоотношениями	использует текущие возможности и общий подход к расширению клиентского опыта и управления взаимоотношениями по всему кампусу
2. Корпоративные данные и аналитика	разрабатывает определенные возможности управления данными и модернизированные возможности обработки данных, которые позволят проводить расширенную аналитику с использованием новых технологий
3. Академические технологии	преобразует образовательные модели с помощью технологий для стимулирования инноваций в обучении, преподавании и открытиях

* Составлено авторами на основе сведений с веб-сайта Калифорнийского Университета в Лос-Анджелесе [18]

Операционная модель Digital Campus включает шесть основных столпов (см. рис. 1):

1) Управление IT – обеспечение динамической структуры для принятия решений вокруг общих инвестиций в IT, стандартов и приоритетов.

2) Финансирование IT – управление бюджетом IT-фондов и поощрение более эффективного финансового планирования.

3) Архитектура предприятия – цифровая трансформация кампуса

требует IT-стратегии с четкой структурой технологий и процессов, переход на UX-дизайн и дизайн-мышление предоставляет возможности разрабатывать уникальный опыт и услуги для сообщества UCLA.

4) Управление IT-услугами – платформа расширенного управления IT-услугами, которая включает новый каталог услуг и показатели для улучшения качества обслуживания клиентов.

5) Управление программами и изменениями – осуществление четкого надзора и подотчетности для

корпоративных проектов с поддержкой ИТ, использование ведущих практик управления программами и изменениями для поддержки университета, поддержание партнерства с академическими и административными заинтересованными сторонами.

6) ИТ-персонал – реализация комплексной функционально-ориентированной программы обучения персонала ИТ-навыкам, необходимым для их должностей и меняющейся технологической среды университета [18].

Рисунок 1 – Операционная модель Digital Campus

**Составлено авторами на основе сведений с веб-сайта Калифорнийского Университета в Лос-Анджелесе*

«Дорожная карта цифрового кампуса» состоит из более чем 15 уникальных проектов, включающих такие результаты, как:

1. Повышение безопасности: инициатива направлена на создание более безопасной цифровой среды для всего сообщества кампуса путем защиты конфиденциальных данных и ресурсов.

2. Возможности обучения и развития: программа гарантирует, что все ИТ-услуги будут предоставляться высококвалифицированным персоналом, что позволит максимально повысить качество и эффективность.

3. Современные методы работы: цифровая трансформация обеспечивает улучшение и оптимизацию услуг для членов всего кампуса.

4. Улучшение обслуживания клиентов и пользовательского

опыта: клиенты получают более быструю поддержку по запросам на обслуживание, продукты, разработанные с учетом потребностей человека, специализированную поддержку и доступ к комплексным программам обучения.

5. Преподавание и обучение с использованием технологий: проект поддерживает академическую миссию UCLA, улучшает качество обучения в классе и способствует успеваемости студентов.

6. Улучшенная сетевая безопасность: пользователи могут рассчитывать на более быстрые и надежные беспроводные соединения, а также на усиленные функции сетевой безопасности.

7. Решения на основе данных: инициатива позволит принимать решения на основе данных, упростив

доступ к релевантной и актуальной информации [18]

В UCLA функционирует веб-портал, содержащий цифровой инструментарий университета – UCLA's Digital Toolkit – широкий спектр цифровых ресурсов, помогающих сообществу кампуса (студентам, преподавателям, административному персоналу) поддерживать связь [19]. Также имеется веб-портал, оказывающий информационную поддержку по IT-услугам в университете [20].

UCLA наращивает эффективность и повышает уровень своего академического обучения, внедряя новые технологии. В сентябре 2024 г. кампус UCLA стал первым университетом в Калифорнии, включившим в свою деятельность ChatGPT Enterprise от OpenAI, и объявил открытый призыв к студентам, преподавателям, сотрудникам и исследователям подавать предложения по проектам, которые используют платформу для улучшения эффективности и ускорения инноваций в преподавании, обучении и исследованиях. Кроме того, UCLA внедрил в структуре должность главного специалиста по данным и искусственному интеллекту кампуса – первая должность такого рода в кампусе Калифорнийского университета и одна из немногих в университетах США [21].

С 2025 г. в UCLA внедряется первый гуманитарный курс по английской литературе, учебные материалы для которого разработал ИИ. Курс сравнительного литературоведения станет первым учебным курсом, построенным на платформе ИИ Kudu. Учебник для курса, задания для занятий и ресурсы для ассистентов преподавателей сгенерированы ИИ. Для создания нового курса профессор сравнительного литературоведения З. Стахуляк предоставила платформе Kudu конспекты курса, а также презентации PowerPoint и видео на YouTube, которые она подготовила для дистанционного обучения

во время пандемии COVID-19. При возникновении вопросов по материалу курса, студенты теперь могут обратиться за помощью к Kudu. Но в отличие от ChatGPT и других общедоступных моделей ИИ, Kudu будет предоставлять информацию только из ресурсов, предоставленных профессором З. Стахуляк [22].

Колумбийский университет

IT-политика и стратегии Колумбийского университета выстроены в отношении использования и безопасности компьютерных систем, сетей и информационных ресурсов, а также для обеспечения руководства общеуниверситетской стратегией. В университете функционирует портал «Columbia University Information Technology», аккумулирующий базу знаний о цифровизации внутренних процессов.

IT-политика Колумбийского университета охватывает такие направления, как Устав информационной безопасности, Политика приемлемого использования информационных ресурсов, Политика использования электронной почты, Политика электронной подписи, Политика внешнего хостинга и др.

IT-стратегии включают Стратегию API (создание экосистемы API на благо преподавателей, студентов, сотрудников и других лиц); Стратегию использования облачных технологий (оптимальное использование облачных сервисов, соответствующее требованиям безопасности и ведения бизнеса университета); Модель данных о людях (комплексный и консолидированный подход к стандартизации типов данных и обеспечению эффективного обмена информацией о людях Колумбийского университета: студентах, преподавателях, сотрудниках, выпускниках, клиентах, пациентах и т.д.) [23].

IT-инфраструктура Колумбийского университета позволяет оказывать более 120 услуг по разным направлениям деятельности (см. табл. 4).

Таблица 4 – IT-услуги для сообщества Колумбийского университета

Категория	Количество услуг	Наименование сервисов
Академические системы	13	Проверка доступности: Ally Блокнот для совместной работы – Codio Платформа данных Курсовые работы Хранение и обмен файлами – Box Опросы и викторины в реальном времени Запись произношения имени – NameCoach Онлайн-оценки Сбор платежей – Columbia SecurePay Услуги по обнаружению плагиата – Turnitin Услуги по опросу – Qualtrics Видеоконференции – Zoom Решение для видеохостинга – Panopto
Учетные записи и доступ	11	Управление доступом (физическая безопасность) Электронная почта для восстановления аккаунта Администрирование счетов ARC Корпоративный активный каталог Регистрация и управление идентификацией Многофакторная аутентификация — Duo Администрирование счетов PAC Безопасность пароля BeyondTrust Администрирование учетной записи общего диска Администрирование счетов SIS Веб-аутентификация
Административные системы	17	Управление бюджетом – Columbia Financial Systems Разработка отчетов о бизнес-данных Самостоятельная отчетность по бизнес-данным Управление денежными средствами – Cash Entry Поддержка приложений для планирования занятий — R25 Сертификация и отчетность по спонсорским усилиям — ECRT Электронное управление документами — OnBase Электронная подпись — DocuSign Поддержка и разработка финансовых приложений — ARC Система администрирования безопасности FinSys Поддержка и разработка приложений для кадрового учета и расчета заработной платы Поддержка и развитие расчета заработной платы/ввода рабочего времени Техническая поддержка PowerFAIDS Отчетность студенческого рабочего стола — SDR Поддержка и развитие студенческих информационных систем — SIS Онлайн-поддержка и развитие студенческих услуг — SSOL Система налогообложения льгот, освобождающих от платы за обучение
Услуги искусственного интеллекта	3	Услуги ИИ ChatGPT Образование CU-GPT (разработана университетом)
Облачные сервисы	2	Веб-сервисы Amazon — AWS Облачная платформа Google — GCP
Технологии компьютерных лабораторий и классов	5	Технологии для обучения в классе Технологии компьютерной лаборатории, <i>Общественные компьютерные классы и общежития</i> Цифровые вывески Общественные киоски Общественная распечатка
Электронная почта и календарь	3	Электронная почта и календарь Календарь событий Управление списком рассылки
Технологии конечных устройств	4	Административная печать Проектирование клиентских устройств Услуги поддержки настольных компьютеров Резервное копирование данных компьютеров
Профессиональные IT-услуги	9	Архитектура предприятия Услуги управления идентификацией и доступом Услуги по управлению рисками в сфере информационных

		технологий Услуги по подбору ИТ-персонала Управление проектами Службы безопасности Решения по управлению услугами Услуги по проектированию удобства использования Решения виртуального агента
Сеть и беспроводная связь	5	ApartmentNet (доступ в Интернет в жилых зданиях) Проводная сеть CUIT Беспроводная сеть CUIT Персональный беспроводной маршрутизатор Службы удаленного доступа — VPN и Citrix
Исследовательские услуги	13	Консалтинг в области облачных исследований и вычислений Электронная исследовательская тетрадь — LabArchives Поддержка встроенных исследовательских вычислений Высокопроизводительные вычисления — HPC Панель управления MyGrants Национальные высокопроизводительные вычисления — ACCESS Overleaf Professional (библиотечный сервис) Администрирование исследований — InfoEd Соответствие исследованиям — RASCAL Передача исследовательских данных — Globus Панель данных по лидерству в исследованиях (RLDD) Решения для исследовательского программного обеспечения Безопасный анклава данных — SDE
Безопасность и управление рисками	12	Безопасность приложений Управление безопасностью приложений ARC ИТ-политика Колумбийского университета Защита конфиденциальной информации Управление рисками в сфере информационных технологий — ITRM Расследования My UNI Мониторинг сети Управление безопасностью приложений PAC Управление привилегированным доступом Консультационные услуги по безопасности Обучение по безопасности
Серверы, резервное хранение и копирование	5	Управляемые среды баз данных Управляемые операционные системы и серверные среды Сертификаты сервера Хранение и резервное копирование Хостинг виртуального сервера
Служба поддержки	3	Программное обеспечение для удаленного устранения неполадок устройств Служба поддержки Центр приема посетителей (Help Desk)
Программное обеспечение и приложения	3	Приложения Google для LionMail Загрузки и лицензирование соглашения Microsoft Campus Распространение программного обеспечения
Телефония и услуги связи	5	Автоматическое распределение вызовов — ACD Кабельное ТВ Мобильные устройства Телефон/голосовая почта и трансляция голосовой почты Унифицированные коммуникации и совместная работа
Веб-сервисы	11	Блог хостинг Веб-сайты Колумбийского университета Управление веб-сайтом CUIT (www.cuit.columbia.edu) Создание индивидуального веб-сайта Услуги мобильных приложений Административный портал My.Columbia Веб-хостинг статического контента — HTML Настройка и проверка сайта, разработанного поставщиком Служба веб-поиска Поддержка и оптимизация веб-сайта Сотрудничество в Вики — Confluence

* Составлено авторами на основе сведений веб-портала «Columbia University Information Technology» [24].

Аризонский государственный университет (ASU)

Интерес представляет опыт организации цифрового обучения в ASU, где реализуется проект EdPlus. EdPlus представляет собой корпоративное подразделение ASU, занимающееся разработкой и масштабируемой реализацией цифровых моделей преподавания и обучения для повышения успеваемости студентов и устранения барьеров на пути к получению высшего образования. Благодаря EdPlus студенты могут получить степень Университета штата Аризона по собственному графику из любой точки мира.

Ресурс ASU Online предлагает более 300 онлайн-программ, преподаваемых теми же ведущими преподавателями, которые преподают в кампусе. Студенты получают уникальный образовательный опыт с индивидуально созданными учебными материалами и персонализированной поддержкой. В качестве инструментов обучения EdPlus использует технологии виртуальной реальности. На базе Action Lab (лаборатория обучения и преподавания в

EdPlus) проводятся исследования в области цифрового обучения и науки. Результаты исследований используются для совершенствования онлайн-программ, учебного дизайна и новых технологий обучения. Кроме того, в университете внедрен The Math, Computer Science and Statistics (MACS) Accelerator – набор проектов и масштабируемых инструментов, разработанных для того, чтобы помочь студентам преуспеть в предметах STEM. Первоначальные проекты используют адаптивные инструменты обучения и оценки для персонализации обучения, предоставления обратной связи в режиме реального времени, устранения потерь в обучении и повышения успеваемости.

В качестве учебного пространства используется онлайн Study Hall – серия обучающих плейлистов YouTube, в которых представлены темы учебного курса. Наряду с этим проект EdPlus применяет ряд других цифровых инструментов организации и сопровождения образовательного процесса (см. табл. 5).

Таблица 5 – Цифровые инструменты организации и сопровождения образовательного процесса

Инструменты	Содержание
Me3	онлайн-интерактивный тест по специальности и карьере, который студенты могут пройти, чтобы изучить свои интересы, профессиональные возможности и будущее
Baobab	социальная обучающая сеть, разработанная ASU, благодаря уникальной модели наставничества «один ко многим» Baobab связывает студентов с инструментами и ресурсами, которые их поддерживают
Cintana	компания общественного назначения, которая связывает университеты с ресурсами и экспертными знаниями, необходимыми для достижения их целей
BioSpine	ресурс для студентов, изучающих биологию, где выполняют задания и выставляют оценки, ресурс подстраивается под их обучение и потребности в режиме реального времени
MathSpine	инновационный ресурс партнеров Cambridge University Press, Gradarius, CogBooks и ASU, благодаря адаптивному контенту и поддержке для восполнения потерь в обучении MathSpine обеспечивает успех студентов и фокусируется на равенстве, инклюзивности, доступности и вовлеченности
Orchard	адаптивная библиотека обучения и платформа для обучения без необходимости кодирования сложных путей разработчиком, упрощает управление, обмен и совместную работу над модульным учебным контентом

**Составлено авторами на основе сведений с веб-сайта Аризонского государственного университета [25]*

Следует отметить, что EdPlus в ASU имеет широкую партнерскую сеть в государственном и частном секторах для подготовки кадров. Так, Starbucks College Achievement Plan представляет собой первое в своем роде партнерство, которое дает возможность сотрудникам Starbucks

получить степень бакалавра онлайн через Университет штата Аризона. Квалифицированные водители, курьеры UBER или их члены семьи получают 100% покрытие расходов на обучение в бакалавриате онлайн в ASU или на курсы повышения квалификации по

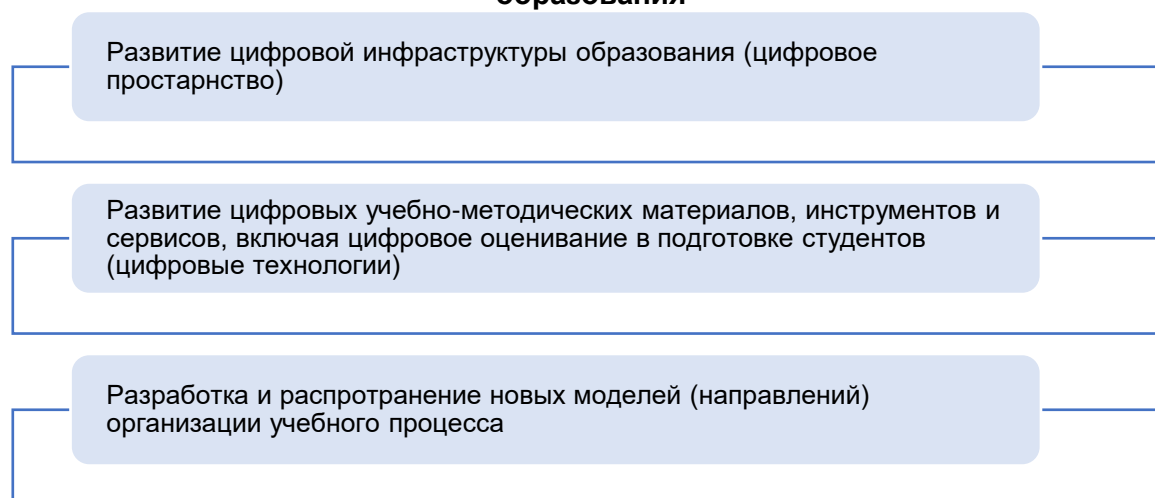
английскому языку и предпринимательству.

В 2020 г. Air University объединился с ASU для трансформации онлайн-опыта обучения офицеров BBC США. Это партнерство перенесло программы и учебный план Air University eSchool of Graduate Professional Military Education в инновационную учебную среду ASU, что стало первым случаем, когда военная служба США использовала гражданского партнера-университета для реализации этих программ. PLuS Alliance объединяет

Университет штата Аризона, Королевский колледж Лондона и Университет Нового Южного Уэльса в Сиднее для решения глобальных проблем и расширения доступа к высшему образованию во всем мире. Студенты программ PLuS Alliance проходят онлайн-курсы с учебным планом, студентами и преподавателями всех трех университетов [25].

Таким образом, в высшем образовании цифровая трансформация осуществляется по трем основным направлениям (см. рис. 2) [26].

Рисунок 2 – Основные направления цифровизации системы высшего образования

В целом, как видно из рассмотренного опыта четырех ведущих американских университетов, цифровые технологии способствуют появлению ряда многообещающих проектов и платформенных решений в таких областях, как управление учебным процессом, оценка и сертификация результатов обучения, социальные сети для преподавателей и студентов, исследователей и работодателей и т.д.

Обсуждение

Следует отметить отсутствие проведения такого комплексного исследования цифровизации систем образования на примере конкретных университетов. Изучаются лишь вопросы цифровизации в системе образования в целом [27; 28].

Проведенный авторский анализ тенденций цифровизации системы высшего образования на примере таких ведущих американских университетов, как

Университет Миннесоты, UCLA, Колумбийский университет и ASU, подтверждает вывод компании HolonIQ – ведущей платформы для анализа данных и событий на мировом рынке образования [29], что главными трендами инновационных процессов в подготовке студентов являются следующие:

1. Активное применение больших данных и ИИ: с помощью аналитики и специальных алгоритмов можно оптимизировать учебный процесс и организовать его так, чтобы всем было удобно работать даже с большими объемами информации. ИИ поможет персонализировать обучение, вовремя отследив, какому студенту нужна помощь.

2. Креативность: новые технологии дают больше свободы для творчества, нестандартных форматов и подходов в обучении вплоть до AR- и VR-уроков. При этом рутинные задачи можно автоматизировать с помощью алгоритмов, чат-ботов, онлайн-отчетности.

3. Микрообучение (микролернинг): метод, при котором большие объемы информации разбиваются на маленькие блоки, отдельные курсы.

4. Онлайн-платформы и агрегаторы: онлайн-ресурсы, такие как Coursera, iSpring, Skyeng или «Яндекс.Учебник», где можно проводить онлайн-курсы, мастер-классы, групповые или индивидуальные занятия.

При этом, представляет интерес для отечественного высшего образования опыт американских университетов по формированию цифровых экосистем, которые объединяют образовательные ресурсы, административные сервисы и коммуникационные платформы, что позволяет создать единую информационную среду для студентов и преподавателей, что значительно упрощает процесс взаимодействия и управления образовательным процессом.

Также важным вопросом является подготовка преподавательского состава к использованию цифровых технологий. Для этого в рассматриваемых американских университетах реализуются программы профессионального развития преподавателей, которые позволяют им осваивать новые методы обучения и эффективно использовать цифровые инструменты.

В целом, рассмотренный опыт американских университетов может быть использован для формирования долгосрочных планов цифровой трансформации высшего образования Казахстана, что позволит повысить конкурентоспособность нашей страны на международном уровне и обеспечить доступ к качественному образованию для всех граждан. Таким образом, выводы исследования могут стать основой для разработки комплексных мер по цифровизации системы высшего образования в Казахстане.

Заключение

Модели цифровой трансформации, успешно реализованные в ведущих американских университетах, открывают возможности для значительного улучшения качества и доступности высшего образования в нашей стране. Для этого необходимы стратегические инвестиции в создание централизованной цифровой инфраструктуры,

поддерживающей онлайн-обучение и внедрение инновационных образовательных технологий. Важным элементом является создание специализированного центра, который будет заниматься разработкой рекомендаций по использованию новых технологий, включая генеративный ИИ, и обеспечивать профессиональное развитие преподавателей в этой сфере.

Опыт UCLA подчеркивает важность разработки стратегий цифрового кампуса, включая модернизацию инфраструктуры, усиление информационной безопасности и внедрение инновационных технологий, таких как ChatGPT Enterprise. Введение учебных материалов, созданных ИИ, на основе собственного контента преподавателей может стать шагом к персонализированному обучению и эффективному использованию цифровых ресурсов.

Следуя примеру Колумбийского университета, который успешно использует IT-стратегии управления данными, обеспечения безопасности и API-интеграции, видится целесообразным создание единой цифровой платформы в казахстанских вузах. Это подразумевает разработку систем обмена данными, управления образовательными ресурсами и внедрение облачных технологий с учетом строгих требований информационной безопасности.

Следуя примеру ASU, который эффективно интегрировал онлайн-обучение и корпоративное взаимодействие, в нашей стране следует развивать проекты цифрового обучения и заключать партнерские соглашения с бизнесом и государственными структурами. Рекомендуется также создать национальный центр цифрового образования для проведения исследований и разработки инновационных учебных технологий. И здесь может быть полезен опыт Action Lab из ASU и Digital Toolkit из UCLA для внедрения цифровых инструментов и повышения квалификации преподавателей. Поддержка инициатив по профессиональному развитию и стимулирование взаимодействия с международными партнерами будут способствовать формированию инновационной и конкурентоспособной образовательной среды в Казахстане.

Наконец, опыт американских университетов свидетельствует о необходимости разработки стратегий цифровизации на уровне университетов и государства. При этом следует учесть необходимость решения вопросов цифрового неравенства, обеспечив доступ к необходимым устройствам и интернету для всех студентов, что особенно актуально в условиях существующих на

сегодняшний день региональных различий и территориальной удаленности.

Данное исследование финансировалось Комитетом науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан (грант No. BR21882302 Казахстанский социум в условиях цифровой трансформации: перспективы и риски)

Список литературы

1. Alenezi, M. Deep Dive into Digital Transformation in Higher Education Institutions [Text] / M. Alenezi // Educ. Sci. – 2021. – Vol. 11. – P. 770. <https://doi.org/10.3390/educsci11120770>.
2. Романова, Г.В. Цифровизация высшего образования: новые тренды и опыт внедрения [Текст] / Г.В. Романова // Гуманитарные науки. – 2020. – № 4 (52). – С. 31-36.
3. Ибраева, А.Б. Цифровая трансформация системы образования: зарубежный опыт [Текст] / А.Б. Ибраева, С.М. Егемберлиева // Экономическая серия вестника ЕНУ им. Л.Н. Гумилева. – 2020. – № 3. – С. 46-52.
4. Кенжебаева, З.С. Использование цифровых технологий в системе дистанционного образования: зарубежный опыт Казахстана [Текст] / З.С. Кенжебаева, М.С. Садырова, Е.С. Мухтар, Ш.О. Момынкулова // Вестник КазНУ. – 2021. – № 2 (67). – С. 40-50.
5. Майдырова, А.Б. Цифровизации образования как часть модернизации экономики в Казахстане [Текст] / А.Б. Майдырова // Россия: тенденции и перспективы развития. – 2020. – № 15-1. – С. 567-570.
6. Хайруллин, Г.Т. О цифровизации образования [Текст] / Г.Т. Хайруллин // Глобус: психология и педагогика. – 2020. – № 3 (38). – С. 4-7.
7. Сарсенбиева, Н.Ф. Цифровизация образования в Республике Казахстан [Текст] / Н.Ф. Сарсенбиева, Б.Ш. Мырзахметова, Э.Т. Адылбекова // Мир педагогики и психологии: международный научно-практический журнал. – 2021. – № 01 (54). – С. 2-5.
8. Кочергин, Д.Г. Опыт цифровизации высшего образования в США [Текст] / Д.Г. Кочергин, Е.Е. Жернов // Профессиональное образование в России и за рубежом. – 2019. – № 2 (34). – С. 12-23.
9. Bygstad, B. From dual digitalization to digital learning space: Exploring the digital transformation of higher education [Text] [Текст] / B. Bygstad, E. Øvrelid, S. Ludvigsen, M. Dæhlen // Computers & Education. – 2022. – Vol. 182. – P. 44-63. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2022.104463>.
10. Okoye, K. Impact of digital technologies upon teaching and learning in higher education in Latin America: an outlook on the reach, barriers, and bottlenecks [Text] / K. Okoye, H. Hussein, A. Arrona-Palacios, H.N. Quintero, L.Omar P. Ortega, A.L. Sanchez, E.A. Ortiz, J. Escamilla, S. Hosseini // Education and Information Technologies. – 2023. – Vol. 28. – P. 2291–2360.
11. Fernández, A. Digital transformation initiatives in higher education institutions: A multivocal literature review [Text] / A. Fernández, B. Gómez, K. Binjaku E.K. Meçe // Education and Information Technologies. – 2023. – Vol. 28. – P. 12351–12382.
12. The Digital Campus. The Vinnestota Daily [Official website]. – URL: <https://mndaily.com/235408/uncategorized/digital-campus/>. (Date of access: 10.02.2025).
13. U of M Technology Resources. The University of Minnesota [Official website]. – URL: <https://online.umn.edu/u-m-technology-resources>. (Date of access: 10.02.2025).
14. Schedule Builder. The University of Minnesota [Official website]. – URL: <https://schedulebuilder.umn.edu/>. (Date of access: 10.02.2025).
15. Strategic digitization program. The University of Minnesota Libraries [Official website]. – URL: <https://www.lib.umn.edu/about/sdp>. (Date of access: 10.02.2025).
16. Center for Educational Innovation. The University of Minnesota [Official website]. – URL: <https://cei.umn.edu/>. (Date of access: 10.02.2025).

17. Teaching Support. The University of Minnesota [Official website]. – URL: <https://teachingsupport.umn.edu/generative-ai-teaching-and-learning>. (Date of access: 10.02.2025).
18. Digital Campus. The University of California, Los Angeles (UCLA) [Official website]. – URL: <https://cio.ucla.edu/digital-campus>. (Date of access: 10.02.2025).
19. UCLA's Digital Toolkit. The University of California, Los Angeles (UCLA) [Official website]. – URL: <https://digitaltoolkit.ucla.edu/>. (Date of access: 10.02.2025).
20. IT Services. The University of California, Los Angeles (UCLA) [Official website]. – URL: <https://www.it.ucla.edu/it-ucla/about-it-services/key-initiatives/it-assessment>. (Date of access: 10.02.2025).
21. UCLA is set to introduce ChatGPT Enterprise on campus – a first for California higher ed. Rebecca Kendall. September 20, 2024. UCLA Newsroom. The University of California, Los Angeles (UCLA) [Official website]. – URL: <https://newsroom.ucla.edu/releases/ucla-to-introduce-chatgpt-enterprise-on-campus>. (Date of access: 10.02.2025).
22. Comparative lit class will be first in Humanities Division to use UCLA-developed AI system. Sean Brenner. December 4, 2024. UCLA Newsroom. The University of California, Los Angeles (UCLA) [Official website]. – URL: <https://newsroom.ucla.edu/stories/comparative-literature-zrinka-stahuljak-artificial-intelligence>. (Date of access: 10.02.2025).
23. Columbia University IT Policies and Strategies. Columbia University Information Technology [Official website]. – URL: <https://www.cuit.columbia.edu/columbia-it-policies-strategies>. (Date of access: 10.02.2025).
24. IT services for the Columbia community. Columbia University Information Technology [Official website]. – URL: <https://www.cuit.columbia.edu/services/#!##%2Fservice%2Fterm%2F17>. (Date of access: 10.02.2025).
25. EdPlus at ASU. Arisona State University [Official website]. – URL: <https://edplus.asu.edu/what-we-do/#shapingthefutureofglobaleducation>. (Date of access: 10.02.2025).
26. Основные тренды цифровизации высшего образования: Результаты мониторинга информации о тенденциях развития высшего образования в мире и в России. Вып. 1 [Текст]. М.: ФГБОУ ВО «РЭУ им. Г.В. Плеханова», 2021. 46 с.
27. Sharlovych, Z. Digital Technologies as a Means of Improving the Efficiency of Higher Education [Text] / Z. Sharlovych, L. Vilchynska, S. Danylyuk, B. Huba, H. Zadilska // International Journal of Information and Education Technology. – 2023. – Vol. 13 (8). – P. 1214-1221. <https://doi.org/10.18178/ijiet.2023.13.8.1923>.
28. Alenezi, M. The Need of Integrating Digital Education in Higher Education: Challenges and Opportunities [Text] / M. Alenezi, S. Wardat, M. Akour // Sustainability. – 2023. – Vol. 15 (6). – P. 4782. <https://doi.org/10.3390/su15064782>.
29. HolonIQ [Official website]. – URL: <https://www.holoniq.com/>. (Date of access: 10.02.2025).

References

1. Alenezi, M. Deep Dive into Digital Transformation in Higher Education Institutions [Text] / M. Alenezi // Educ. Sci. – 2021. – Vol. 11. – P. 770. <https://doi.org/10.3390/educsci11120770>.
2. Romanova, G.V. Cifrovizaciya vysshego obrazovaniya: novye trendy i opyt vnedreniya [Tekst] / G.V. Romanova // Gumanitarnye nauki. – 2020. – № 4 (52). – S. 31-36.
3. Ibraeva, A.B. Cifrovaya transformaciya sistemy obrazovaniya: zarubezhnyj opyt [Tekst] / A.B. Ibraeva, S.M. Egemberlieva // Ekonomicheskaya seriya vestnika ENU im. L.N. Gumileva. – 2020. – № 3. – S. 46-52.
4. Kenzhebaeva, Z.S. Ispol'zovanie cifrovyyh tekhnologij v sisteme distancionnogo obrazovaniya: zarubezhnyj opyt Kazahstana [Tekst] / Z.S. Kenzhebaeva, M.S. Sadyrova, E.S. Muhtar, SH.O. Momynkulova // Vestnik KazNU. – 2021. – № 2 (67). – S. 40-50.
5. Majdyrova, A.B. Cifrovizacii obrazovaniya kak chast' modernizacii ekonomiki v Kazahstane [Tekst] / A.B. Majdyrova // Rossiya: tendencii i perspektivy razvitiya. – 2020. – № 15-1. – S. 567-570.

6. Hajrullin, G.T. O cifrovizacii obrazovaniya [Tekst] / G.T. Hajrullin // Globus: psihologiya i pedagogika. – 2020. – № 3 (38). – S. 4-7.
7. Sarsenbieva, N.F. Cifrovizaciya obrazovaniya v Respublike Kazahstan [Tekst] / N.F. Sarsenbieva, B.SH. Myrzahmetova, E.T. Adylbekova // Mir pedagogiki i psihologii: mezhhdunarodnyj nauchno-prakticheskij zhurnal. – 2021. – № 01 (54). – S. 2-5.
8. Kochergin, D.G. Opyt cifrovizacii vysshego obrazovaniya v SSHA [Tekst] / D.G. Kochergin, E.E. ZHernov // Professional'noe obrazovanie v Rossii i za rubezhom. – 2019. – № 2 (34). – S. 12-23.
9. Bygstad, B. From dual digitalization to digital learning space: Exploring the digital transformation of higher education [Text] [Tekst] / B. Bygstad, E. Øvrelid, S. Ludvigsen, M. Dæhlen // Computers & Education. – 2022. – Vol. 182. – P. 44-63. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2022.104463>.
10. Okoye, K. Impact of digital technologies upon teaching and learning in higher education in Latin America: an outlook on the reach, barriers, and bottlenecks [Text] / K. Okoye, H. Hussein, A. Arrona-Palacios, H.N. Quintero, L.Omar P. Ortega, A.L. Sanchez, E.A. Ortiz, J. Escamilla, S. Hosseini // Education and Information Technologies. – 2023. – Vol. 28. – P. 2291–2360.
11. Fernández, A. Digital transformation initiatives in higher education institutions: A multivocal literature review [Text] / A. Fernández, B. Gómez, K. Binjaku E.K. Meçe // Education and Information Technologies. – 2023. – Vol. 28. – P. 12351–12382.
12. The Digital Campus. The Vinnnesota Daily [Official website]. – URL: <https://mndaily.com/235408/uncategorized/digital-campus/>. (Date of access: 10.02.2025).
13. U of M Technology Resources. The University of Minnesota [Official website]. – URL: <https://online.umn.edu/u-m-technology-resources>. (Date of access: 10.02.2025).
14. Schedule Builder. The University of Minnesota [Official website]. – URL: <https://schedulebuilder.umn.edu/>. (Date of access: 10.02.2025).
15. Strategic digitization program. The University of Minnesota Libraries [Official website]. – URL: <https://www.lib.umn.edu/about/sdp>. (Date of access: 10.02.2025).
16. Center for Educational Innovation. The University of Minnesota [Official website]. – URL: <https://cei.umn.edu/>. (Date of access: 10.02.2025).
17. Teaching Support. The University of Minnesota [Official website]. – URL: <https://teachingsupport.umn.edu/generative-ai-teaching-and-learning>. (Date of access: 10.02.2025).
18. Digital Campus. The University of California, Los Angeles (UCLA) [Official website]. – URL: <https://cio.ucla.edu/digital-campus>. (Date of access: 10.02.2025).
19. UCLA's Digital Toolkit. The University of California, Los Angeles (UCLA) [Official website]. – URL: <https://digitaltoolkit.ucla.edu/>. (Date of access: 10.02.2025).
20. IT Services. The University of California, Los Angeles (UCLA) [Official website]. – URL: <https://www.it.ucla.edu/it-ucla/about-it-services/key-initiatives/it-assessment>. (Date of access: 10.02.2025).
21. UCLA is set to introduce ChatGPT Enterprise on campus – a first for California higher ed. Rebecca Kendall. September 20, 2024. UCLA Newsroom. The University of California, Los Angeles (UCLA) [Official website]. – URL: <https://newsroom.ucla.edu/releases/ucla-to-introduce-chatgpt-enterprise-on-campus>. (Date of access: 10.02.2025).
22. Comparative lit class will be first in Humanities Division to use UCLA-developed AI system. Sean Brenner. December 4, 2024. UCLA Newsroom. The University of California, Los Angeles (UCLA) [Official website]. – URL: <https://newsroom.ucla.edu/stories/comparative-literature-zrinka-stahuljak-artificial-intelligence>. (Date of access: 10.02.2025).
23. Columbia University IT Policies and Strategies. Columbia University Information Technology [Official website]. – URL: <https://www.cuit.columbia.edu/columbia-it-policies-strategies>. (Date of access: 10.02.2025).
24. IT services for the Columbia community. Columbia University Information Technology [Official website]. – URL: <https://www.cuit.columbia.edu/services/#!/%2Fservice%2Fterm%2F17>. (Date of access: 10.02.2025).
25. EdPlus at ASU. Arisona State University [Official website]. – URL: <https://edplus.asu.edu/what-we-do/#shapingthefutureofgloaleducation>. (Date of access: 10.02.2025).

26. Osnovnye trendy cifrovizacii vysshego obrazovaniya: Rezul'taty monitoringa informacii o tendenciayah razvitiya vysshego obrazovaniya v mire i v Rossii. Vyp. 1 [Tekst]. M.: FGBOU VO «REU im. G.V. Plekhanova», 2021. 46 s.

27. Sharlovych, Z. Digital Technologies as a Means of Improving the Efficiency of Higher Education [Text] / Z. Sharlovych, L. Vilchynska, S. Danylyuk, B. Huba, H. Zadilska // International Journal of Information and Education Technology. – 2023. – Vol. 13 (8). – P. 1214-1221. <https://doi.org/10.18178/ijiet.2023.13.8.1923>.

28. Alenezi, M. The Need of Integrating Digital Education in Higher Education: Challenges and Opportunities [Text] / M. Alenezi, S. Wardat, M. Akour // Sustainability. – 2023. – Vol. 15 (6). – P. 4782. <https://doi.org/10.3390/su15064782>.

29. HolonIQ [Official website]. – URL: <https://www.holoniq.com/>. (Date of access: 10.02.2025).

ЖОҒАРЫ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІН ЦИФРЛАНДЫРУ БОЙЫНША МЕМЛЕКЕТТІК САЯСАТТЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ: АМЕРИКА УНИВЕРСИТЕТТЕРІНІҢ МЫСАЛЫ

Айгерим ОСПАНОВА, PhD, қауымдастырылған профессор, Халықаралық қатынастар факультетінің аймақтану кафедрасының меңгерушісі, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан, ospanovaa@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0985-1883>

Гульмира МУСИНА*, әлеуметтік ғылымдар магистрі, Халықаралық қатынастар факультетінің аймақтану кафедрасының PhD дәрежесінің ізденушісі, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан, mussinag@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2140-2960>

Андрей КАЗАНЦЕВ, саяси ғылымдарының докторы, профессор, Бегин-Саадат стратегиялық зерттеулер орталығының ғылыми қызметкері, Бар-Илан университеті, Тель-Авив, Израиль, weissmanandrei@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4845-1391>

Нурлан БАЙГАБЫЛОВ, PhD, Әлеуметтік ғылымдар факультетінің әлеуметтану кафедрасының қауымдастырылған профессоры, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан, baigabylov_no@enu.kz, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8212-9171>

Ақбота ЖОЛДАСБЕКОВА, саяси ғылымдарының кандидаты, Халықаралық қатынастар факультетінің аймақтану кафедрасының профессоры, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан, eic.astana@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-1087-5260>

IMPLEMENTATION OF PUBLIC POLICY FOR DIGITALIZATION OF HIGHER EDUCATION: THE EXAMPLE OF AMERICAN UNIVERSITIES

Aigerim OSPANOVA, PhD, associate professor, Head of the Department of Regional Studies, Faculty of International Relations, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan, ospanovaa@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0985-1883>

Gulmira MUSINA*, Master of Social Sciences, Doctoral candidate, Department of Regional Studies, Faculty of International Relations, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan, mussinag@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2140-2960>

Andrei KAZANTSEV, Doctor of Political Sciences, Professor, fellow, Begin-Sadat Center for Strategic Studies, Bar-Ilan University, Tel-Aviv, Israel, weissmanandrei@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4845-1391>

Nurlan BAIGABYLOV, PhD, associate professor of the Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, L.N. Gumilyov Eurasian National University Astana, Kazakhstan, baigabylov_no@enu.kz, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8212-9171>

Akbota ZHOLDASBEKOVA, Candidate of Political Sciences, Professor of the Department of Regional Studies, Faculty of International Relations, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan, eic.astana@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-1087-5260>

THE IMPACT OF THE CONCEPT OF «LISTENING STATE» ON THE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REGION

Dana TUBEKOVA*	<i>Ph.D student, Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Sattarkhanov avenue 29, Turkestan, Kazakhstan, dana.tubekova@ayu.edu.kz, ORCID ID https://orcid.org/0000-0003-3625-6203</i>
Khairulla MASSADIKOV	<i>Ph.D., senior lecturer, Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Sattarkhanov avenue 29, Turkestan, Kazakhstan, k.massadikov@ayu.edu.kz, ORCID ID https://orcid.org/0000-0002-0877-8859</i>
Mahir NAKIP	<i>Doctor, professor, Çankaya University, Eskişehir Yolu 29, Yukarıyurtçu Mahallesi, Mimar Sinan Caddesi 4, Etimesgut, Ankara, Turkey, mnakip@cankaya.edu.tr, ORCID ID https://orcid.org/0000-0001-9586-5290</i>

Manuscript received: 10/02/2025

Revised: 04/04/2025

Accepted: 15/05/2025

DOI:10.52123/1994-2370-2025-1415

UDC 35.07

CICSTI 06.71.91

Abstract. The concept of a «Listening State» represents a long-term strategic initiative aimed at improving the quality of life of the population, reducing poverty levels, and enhancing the social status of the most vulnerable segments of society. This study is dedicated to a comprehensive analysis of the implementation of this concept in the context of the city of Turkestan. The aim of the research is to assess the impact of the implementation of the «Listening State» concept, officially adopted in 2019, on the socio-economic potential of Turkestan. To achieve this goal, a mixed-method approach was employed, combining both qualitative and quantitative analyses. In the first stage, a theoretical review of the key principles of the concept was conducted, along with an examination of its various interpretations. In the second stage, an in-depth analysis of the socio-economic situation in Turkestan was carried out, with a focus on the dynamics of change occurring between 2019 and 2023. Based on aggregated statistical data, a mathematical model was developed to reflect the key development trends in the region. The results of the study demonstrated a positive impact of investments in the development of information and communication technologies (ICT), aimed at supporting the implementation mechanisms of the «Listening State». At the same time, certain limitations were identified, related to the insufficient effectiveness of these investments in addressing systemic problems in socially significant sectors. Finally, the study includes an assessment of changes in the socio-economic situation of the population over the past five years, as well as a forecast for the upcoming five-year period.

Kew words: listening state, public administration, socio-economic growth, feedback mechanisms, development strategy.

Аңдатпа. «Халық үніне құлақ асатын мемлекет» тұжырымдамасы – халықтың өмір сүру сапасын жақсартуға, әлеуметтік теңсіздікті азайтуға және қоғамның ең осал топтарының әл-ауқатын арттыруға бағытталған стратегиялық бастама. Бұл зерттеу Түркістан қаласының мысалында аталған тұжырымдаманың тиімділігін жан-жақты талдауға арналған. Зерттеудің мақсаты 2019 жылы қабылданған «Халық үніне құлақ асатын мемлекет» тұжырымдамасының Түркістан қаласының әлеуметтік-экономикалық әлеуетіне ықпалын кешенді түрде бағалау болып табылады. Бұл мақсатқа жету үшін аралас зерттеу әдістемелері қолданылды. Алдымен тұжырымдаманың теориялық негіздері мен оның Қазақстан жағдайындағы ерекшеліктері талданып, одан кейін Түркістан қаласының әлеуметтік-экономикалық жағдайына әсерін тереңдетілген түрінде сараптама жасалды. Зерттеуде статистикалық деректер негізінде математикалық модель әзірленді. Алынған нәтижелерге сәйкес, 2019-2023 жылдар аралығында «Халық үніне құлақ асатын мемлекет» тұжырымдамасын жүзеге асыру үшін ақпараттық-коммуникациялық технологияларға (АКТ) салынған инвестициялардың көлемінің артуына елеулі ықпал еткен. Алайда, әлеуметтік маңызды салалардағы күрделі мәселелерді шешу барысында бұл инвестициялардың тиімділігі шектеулі екені анықталды. Зерттеу нәтижесінде аталған тұжырымдаманың соңғы бес жыл ішінде халықтың әлеуметтік-экономикалық жағдайына тигізген әсері бағаланып, оның даму динамикасы зерделенді, сондай-ақ болашақ бес жылға арналған болжам ұсынылды.

Түйін сөздер: халық үніне құлақ асатын мемлекет, мемлекеттік басқару, әлеуметтік-экономикалық даму, кері байланыс тетіктері, даму стратегиясы.

Аннотация. Концепция «Слышащего государства» представляет собой стратегическую инициативу, направленную на повышение качества жизни населения, снижение социальной неравенства и улучшение благосостояния наиболее уязвимых слоёв общества. Настоящее исследование посвящено всестороннему

*Corresponding author: Dana Tubekova, dana.tubekova@ayu.edu.kz

анализу эффективности реализации данной концепции на примере города Туркестан. Цель исследования является комплексная оценка влияния концепции «Слышащего государства», принятой в 2019 году, на социально-экономический потенциал города Туркестан. Для достижения поставленной цели применялись смешанные методы исследования. На первом этапе были проанализированы теоретические основы концепции и особенности её реализации в условиях Казахстана. Далее проведён углублённый анализ влияния концепции на социально-экономическое положение города Туркестан. В рамках исследования на основе статистических данных была разработана математическая модель. Полученные результаты показали, что в период с 2019 по 2023 годы реализация концепции «Слышащего государства» способствовала значительному увеличению объёмов инвестиций в развитие информационно-коммуникационных технологий (ИКТ). В то же время выявлено, что эффективность данных инвестиций в решении системных проблем в социально значимых отраслях остаётся ограниченной. В заключение была проведена оценка влияния концепции на социально-экономическое положение населения за последние пять лет, проанализирована динамика развития и представлен прогноз на предстоящие пять лет.

Ключевые слова: слышащее государство, государственное управление, социально-экономическое развитие, механизмы

Introduction

In order to strengthen the social and economic stability of Kazakhstan and improve its public administration system, the concept of the «Listening State» was first introduced on September 2, 2019, by the President of the Republic of Kazakhstan, Kassym-Jomart Tokayev, through his Address to the People of Kazakhstan, titled *“Constructive public dialogue is the basis for stability and prosperity of Kazakhstan”* [1].

This concept aims to enhance the relationship between society and government by taking into account the opinions and needs of citizens in the decision-making process.

To implement the concept of a «Listening state», the Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated February 26, 2021, № 522 *“On Approval of the Concept of Development of Public Administration in the Republic of Kazakhstan until 2030”* was adopted [2].

The creation of the *“Open Government”* began in 2013 [3]. The Open Government consists of such portals as Open Data, Open Normative Legal Acts, Open Dialog, Open Budgets, and Performance Evaluation of Public Bodies. The Laws *“On access to Information”* dated 15.11.2015 [4], and *“On Informatization”* dated 24.11.2015 were adopted [5].

Furthermore, on May 25, 2020, the Law of the Republic of Kazakhstan №333-VI *«On the procedure for organizing and holding peaceful assemblies in the Republic of Kazakhstan»* was adopted [6].

The next step was the adoption of the Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan *“On the Concept of Development of Civil Society in the Republic*

of Kazakhstan until 2025” dated June 2, 2020, № 341 [7].

The concept is deeply connected to the internationally recognized «Good Governance» policy. Both concepts seek to protect the interests of the public, enhance the effectiveness of state management, and improve direct engagement between the government and citizens [1]. The countries such as Finland, Australia and New Zealand demonstrate that the integration of public feedback into state processes fosters higher levels of trust in public institutions and improves governance outcomes. Kazakhstan's initiative to adopt a similar model reflects both the global trend of enhancing citizen engagement and the specific socio-political context of Central Asia [2].

The relevance of this study is determined by the unique socio-economic development characteristics of Turkestan city and its increasing reliance on the effectiveness of public policy. As a major center of historical and cultural heritage, the city's rapid growth necessitates the adoption of governance approaches that ensure sustainable development. In this context, the potential of the “Listening State” concept, aimed at addressing citizens' needs and strengthening public trust, becomes particularly significant.

This study aims to analyze the influence of the «Listening State» concept on the socio-economic development of Turkestan, with a particular focus on changes in the city's living conditions and overall quality of life. By analyzing statistical data, the research aims to evaluate the effectiveness of the concept's implementation and propose actionable recommendations to improve public administration.

Literature review

The principle of the «Listening State» concept in Kazakhstan is underpinned by the values of the «Effective state», «Accountable state», «Professional state», and «Pragmatic state» [1].

Impact of the Concept on National Development

According to Kazakhstani author Sadieva S., the «Listening State» concept reflects the government's capacity to manage the country's affairs effectively, promote economic development, ensure citizens' social security, and provide protection for the vulnerable [8]. In their scientific research, Vasily Kupiyanovsky and Albert Ishumuratov examined the interaction between the authorities and the public through social networks, providing an in-depth analysis of this evolving relationship. They highlighted that the growing use of social media and online platforms is opening new avenues for public dialogue and fostering conditions for equal rights between citizens and authorities [9]. Sadykova Kuralai emphasized that the «Listening State» concept ensures power relations, enhances accessibility and transparency in governance, and facilitates effective control. This framework minimizes the expenditure of state resources while promoting productive government-society relationships through the development of effective citizen participation methods [10]. Talgat Mamaev discussed how ICT opportunities are directly influencing the reduction of corruption and play a key role in realizing the «Listening State» concept in Kazakhstan [11]. Abayev Galymzhan argued that successful dialogue in an effective public administration system requires participants to acknowledge each other's perspectives and engage in good faith [12].

International Perspectives on «Good Governance»

Several international scholars have conducted extensive research on the concept of «Good Governance». Michael Johnston defined «Good Governance» as the effective management of a country's resources in an open, transparent, accountable, and fair manner, always considering the needs of the people [13]. B.Guy Peters and Carmine Bianchi further refined this definition, stating that «Good Governance» refers to the exercise of power in various institutional contexts, with the goal of guiding, controlling, and regulating activities in the interest of the people as citizens, voters, and workers [14]. Abdulai Emmanuel Saffa noted that governance is most effective when decisions and actions by the government are based on consent, legitimacy, and accountability [15]. Leontiev Lucia and Amarasinghe Punsara discussed the concept of «Good Governance» as a contemporary paradigm in public administration, wherein both local and higher authorities must implement policies at national and local levels [16]. Thompson William R. and Volgy Thomas J. argued that achieving a successful life in society is nearly impossible without «Good Governance» which promotes a thriving civilization and efficient delegation of authority. Since no single individual can solve all societal issues alone, leaders require the support of the people to address administrative challenges [17].

Examples from countries with high quality of life indicators (table 1), such as Finland, Australia, and New Zealand, confirms the importance of adhering to the principles of «**Good governance**»:

Table 1. Comparative analysis of «Good governance» implementation in foreign countries

Country	Implementation of Good Governance Principles	Socio-Economic Outcomes
Finland	Ensures judicial independence, transparency, accountability, and strong rule of law, fostering institutional trust and policy stability.	Achieves high living standards supported by comprehensive social security, advanced healthcare, and quality education systems.
Australia	Maintains stable democratic governance with emphasis on human rights protection, open government policies, and effective resource management.	Demonstrates sustained economic growth through prudent natural resource management, infrastructure development, and equitable income distribution.

New Zealand	Implements parliamentary democracy with robust citizen participation, digital governance, and stringent transparency mechanisms.	Promotes sustainable economic development driven by innovation, social equity, and inclusive welfare policies reducing socioeconomic disparities.
Source: Created by the author using by literature [18].		

The analysis indicates that Finland, Australia, and New Zealand demonstrate a high level of implementation of «Good Governance» principles. These countries serve as exemplary models for other states striving to adopt advanced governance principles. Given the successful implementation of «Good Governance» in developed countries, Kazakhstan is also taking steps toward adopting a similar model based on the «Listening State» concept.

Effective implementation of this approach requires a systematic analysis of key factors influencing governance processes and the development of mechanisms to enhance the efficiency of decision-making.

According to both foreign and domestic scientists, the concept of a «Listening State» plays a crucial role in fostering mutual understanding and trust between the state and its citizens. International researchers argue that the principles of «Good Governance» including transparency, accountability, and respect for citizens' rights, contribute significantly to economic growth. These governance practices enhance national development and social welfare, ultimately improving citizens' quality of life.

Domestic scientists also support this concept, emphasizing the importance of transparency in governance, active citizen participation, and effective feedback mechanisms. They highlight the continuous monitoring of social protection, economic development, and poverty reduction as essential tasks for the state.

Based on the conducted theoretical analysis, we have formulated and validated the following hypotheses:

Hypothesis 1 – The effective implementation of the «Listening State» concept adopted in Kazakhstan will improve the quality of life for the population of Turkistan city and enhance their socio-economic conditions.

Materials and methods

To achieve the research objective, a mixed-methods approach was used to develop practical recommendations for building an effective state based on the

«Listening State» concept, combining theoretical analysis with empirical evaluation.

An analysis of statistical data from 2019 to 2023 was conducted to assess Turkistan's socio-economic potential, leading to the development of a mathematical model to test the study's hypotheses. Descriptive statistics were first used to visualize key patterns and identify variables as either parametric or nonparametric. [19].

The next step was Pearson's r correlation analysis, a statistical method measuring the strength and direction of linear relationships between variables, with coefficients ranging from -1 to 1:

- A coefficient of ($r = 1$) indicates a perfect positive correlation.
- A coefficient of ($r = -1$) indicates a perfect negative correlation.
- A coefficient of ($r = 0$) suggests no correlation.

In this context, the p -value is crucial for assessing the statistical significance of the correlation coefficient [20].

Pearson's correlation formula:

$$r = \frac{n \sum(xy) - \sum x \sum y}{\sqrt{[n \sum x^2 - (\sum x)^2][n \sum y^2 - (\sum y)^2]}} \quad (1)$$

Where:

- r - Pearson correlation coefficient;
- n - number of observations;
- $\sum x$ - the sum of all values of the variable x ;
- $\sum y$ - the sum of all values of the variable y ;
- $\sum(xy)$ - the sum of the products of the corresponding values of the variables x and y ;
- $\sum x^2$ - the sum of the squares of the variable values x ;
- $\sum y^2$ - the sum of the squares of the variable values y .

Bayesian Linear Regression (BLR) was then conducted using a dependent variable ($Y1$) and multiple independent variables ($X1, X2, \dots, Xn$). This method examines linear and causal relationships and tests hypotheses. The key measure, R^2 ,

indicates the proportion of variance explained, with values closer to 1 showing a better model fit [21].

$$y = X\beta + \epsilon \quad (2)$$

Where:

- y - vector of observed values,
- X - the matrix of features (or predictors),
- β - vector of coefficients of the model,
- ϵ - vector of random errors.

To facilitate future predictions, Bayesian State Space Models were developed. This approach uses parameters to determine probabilities in estimation and forecasting. A key feature of this method is its capacity to update forecasts (Posterior: R^2 , Harvey's goodness of fit) by incorporating new predictive data from prior information [22].

Finally, predictive analytics was employed to assess the likelihood of future outcomes based on historical data. These indicators are critical for evaluating the effectiveness of a model in forecasting future trends. Data quality, model selection, and precise calibration and testing are crucial to

ensuring model efficacy. The R^2 values hold particular significance in the analysis, as they measure how well the changes in the data correspond to positive or negative outcomes over time. The closer R^2 is to (1), the better the model's fit to the data [23]. These studies collectively assessed the validity of the hypothesis that the «Listening State» system in the country improves socio-economic conditions. For data processing, we utilized the JASP software package.

Results

In accordance with the Law of the Republic of Kazakhstan, January 1, 2017, titled «On the order of consideration of appeals of individuals and legal entities» [24], the Akimat (City Hall) of Turkestan City utilized several special forms of communication with the public from 2019 to 2023. These included single contact centers, specifically «1310» and «109», which were established as part of a pilot project implementing the «One window» principle through the unified communication system «E-appeals» [25].

ICT expenditures in Turkestan have increased, particularly in software and employee training, reflecting its growing role in governance and development (table 2).

Table 2. Total Expenditure on Information and Communication Technologies (ICT) in Turkestan City Considering Public Administration Organization (years 2019–2023)

ICT Expenditures	Years				
	2019	2020	2021	2022	2023
Total	3 236,7	5 184,9	4 446,5	4 204,9	5 255,6
Including:					
Expenditures for purchasing software under licensing agreements	343,4	1 489,5	657,6	399,2	641,8
Expenditures for in-house software development	5,7	0,9	2,6	0,4	1,0
Expenditures on employee training related to the development and use of ICT	17,5	6,4	9,3	19,2	19,5
Including expenditures on digital skills training	-	-	-	1,7	0,3
Expenditures for services provided by organizations and specialists related to information technology (excluding communication and training services)	1 226,0	1 542,7	1 071,9	822,7	1 109,8
Source: Based on information obtained from the Stat.gov.kz website, compiled by the author [26]					

For the analysis, the primary factors affecting the quality of life of the local population in Turkestan were identified and evaluated.

For the statistical analysis, the dependent variable $Y1$ was identified, and

independent variables ranging from $X1$ to $X11$ were selected as influencing factors. These variables encompass data from the last five years, specifically from 2019 to 2023.

Table 3. Variables for analysis (years 2019–2023)

Variables	2019	2020	2021	2022	2023
Dependent variables:					
Y1 - Total expenses for information and communication technologies in the city of Turkestan (taking into account the organization of Public Administration)	3,236.7	5,184.9	4,446.5	4,204.9	5,255.6
Independent variables:					
X1 - Population of Turkestan (at the end of 2023)	210258	211257	212928	220159	228003
X2 - Life Expectancy of the Population of Turkestan	69	67	67	74	74
X3 - Average Monthly Salary of the Population of Turkestan	123 853	158 762	195 302	237 189	278 894
X4 - Gross Regional Product per Capita in the City of Turkestan	1008	1174	1363	1671	1988
X5 - The Digital Literacy Levels of the Population in Turkestan	85.8	86.5	87.2	89.9	93.0
X6 - The Unemployment Rate in the City of Turkestan	5.6	4.9	5.7	5.9	5.2
X7 - Migration in the City of Turkestan	2784	3589	2,557	5,362	1,226
X8 - The number of organizations, enterprises, and industries in the city of Turkestan	1782	1906	2057	2303	2535
X9 - Satisfaction of the population with the authorities' activities in ensuring the needs of citizens	65.0	55.0	53.0	66.0	67.0
X10 - Investments in fixed assets in areas of use	443 503	705 722	659 114	742 588	948 810
X11 - Inflation rate	6,9	7,8	9,0	17,1	11,1
Source: created by the author based on data from the website <i>stat.gov.kz</i> [26]					

At the initial stage of the analysis, provide a comprehensive overview of the descriptive statistics were employed to data.

Table 4. Descriptive Statistics

Descriptive Statistics							
	Valid	Mean	Std. Deviation	Shapiro-Wilk (W)	P-value Shapiro - Wilk	Minimum	Maximum
Y1	5	4.465	0.825	0.916	0.504	3.236	5.255
X1	5	216521.000	7498.598	0.864	0.244	210258.000	228003.000
X2	5	70.200	3.564	0.792	0.069	67.000	74.000
X3	5	198800.000	61483.930	0.984	0.954	123853.000	278894.000
X4	5	1440.800	392.737	0.964	0.837	1008.000	1988.000
X5	5	88.480	2.966	0.893	0.373	85.800	93.000
X6	5	5.460	0.404	0.946	0.708	4.900	5.900
X7	5	1276.429	1766.724	0.748	0.028	1.226	3589.000
X8	5	2116.600	304.000	0.962	0.821	1782.000	2535.000
X9	5	699947.400	181118.233	0.966	0.848	443503.000	948810.000
X10	5	61.200	6.648	0.809	0.096	53.000	67.000
X11	5	10.400	4.064	0.869	0.261	6.900	17.100
Source: the analysis was made by the author using the JASP program							

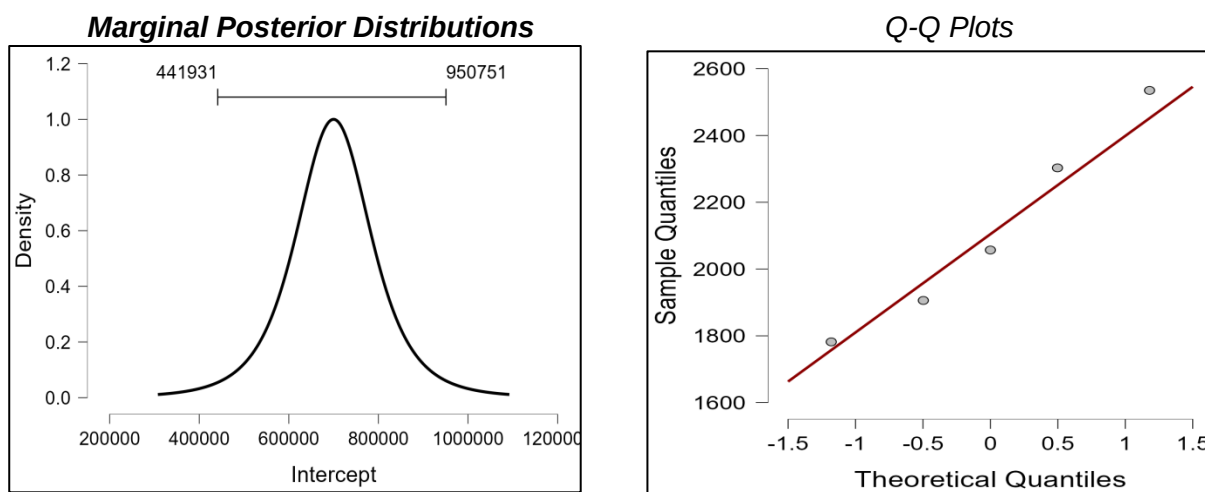
Shapiro-Wilk Test: This test evaluates whether the data is normally distributed. For most variables in the table, the Shapiro-Wilk (W) values indicate normality, as the *p-values* are greater than 0.05. However, for X7, the *p-value* is 0.028, which suggests a significant deviation from normality. The other variables (X2, X3, X4, etc.) show *p-values* well above the $p > 0.05$ threshold, indicating that their distributions do not significantly differ from a normal distribution.

Descriptive Statistics: The mean values of the variables ($Y1 = 4.465$, $X1 =$

216521.000) provide an average of the observed data points for each variable. The standard deviation ($X1 = 7498.598$, $X5 = 2.966$) indicates the variability or dispersion of the data around the mean. The minimum and maximum values show the range of the data, with X7 having a large spread between 1.226 and 3589.000, reflecting high variability.

Further research will focus on parametric data to apply precise statistical tests and assess relationships using appropriate methods. The analysis was presented as a diagram using apostrophe scattering (Figure 4).

Figure 4. Marginal Posterior Distributions and Q-Q Plots

Note: the analysis was made by the author using the JASP program

The marginal posterior distribution graph exhibits a bell-shaped curve characteristic of a normal distribution, indicating the potential values of the variables and their corresponding ranges [27]. The confidence interval is represented by the boundaries displayed at the top of the graph, covering the range of 441,931 to 950,751. This range reflects the parameters that contain the true value with a 95% probability of confidence. Typically, the center of the distribution, representing the most likely value, is approximately 700,000.

The Q-Q Plots (Quantile-Quantile Plots) graph allows you to assess how well

the selected variables align with a theoretical distribution, such as a normal or exponential distribution. If the points fall along a straight line, this indicates that the selected variables correspond closely to the theoretical distribution. The diagonal red reference line serves as a guide for evaluating this alignment, typically at a 45-degree angle [28]. In our results, the points in the Q-Q Plots graph are positioned along the red reference line, confirming that the variables closely approximate the theoretical distribution with minimal deviations. The next step is to conduct a correlation analysis.

Table 5. Correlation analysis

Pearson's R Correlations												
Variable	Y1	X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7	X8	X9	X10	X11
Y1 Pearson's r	—											
p-value	—											
X1 Pearson's r	0.489	—										
p-value	0.403	—										
X2 Pearson's r	0.106	0.873	—									
p-value	0.865	0.053	—									
X3 Pearson's r	0.575	0.950	0.775	—								
p-value	0.310	0.013	0.123	—								
X4 Pearson's r	0.551	0.978	0.817	0.994	—							
p-value	0.336	0.004	0.091	0.001	—							
X5 Pearson's r	0.521	0.999	0.857	0.961	0.985	—						
p-value	0.368	0.001	0.064	0.009	0.002	—						
X6 Pearson's r	-0.675	-0.015	0.268	0.072	0.046	-0.026	—					
p-value	0.211	0.982	0.663	0.908	0.941	0.967	—					
X7 Pearson's r	-0.144	-0.685	-0.588	-0.810	-0.779	-0.695	-0.567	—				
p-value	0.817	0.202	0.297	0.096	0.121	0.193	0.319	—				
X8 Pearson's r	0.541	0.976	0.823	0.995	1.000	0.983	0.061	-0.785	—			
p-value	0.346	0.004	0.087	0.001	0.001	0.003	0.922	0.116	—			
X9 Pearson's r	0.846	0.872	0.592	0.914	0.909	0.891	-0.324	-0.541	0.904	—		
p-value	0.071	0.054	0.293	0.030	0.033	0.043	0.594	0.346	0.035	—		
X10 Pearson's r	-0.257	0.614	0.863	0.392	0.472	0.578	0.246	-0.248	0.476	0.202	—	
p-value	0.676	0.271	0.060	0.514	0.423	0.307	0.690	0.687	0.418	0.745	—	
X11 Pearson's r	0.094	0.596	0.773	0.685	0.663	0.599	0.521	-0.663	0.675	0.474	0.460	—
p-value	0.880	0.289	0.125	0.202	0.222	0.286	0.368	0.223	0.211	0.420	0.436	—

Source: the analysis was made by the author using the JASP program

According to the results of the correlation analysis, several significant relationships were identified between the variables. For example, a strong negative correlation was observed between variables X4, X5, and X8 (Pearson r -0.675, p-value 0.211).

Although the relationship between these variables is not statistically significant, it indicates that an increase in one of these variables tends to result in a decrease in the other two. In other words, the variables X4, X5, and X8 exhibit an inverse relationship.

Table 6. Bayesian Linear Regression – BLR

Model Comparison - Y1					
Models	P(M)	P(M data)	BF _M	BF ₁₀	R ²
X1 + X2 + X4	0.050	0.056	1.127	1.000	0.688
X1 + X2 + X3	0.050	0.056	1.127	1.000	0.689
X3	0.050	0.047	0.932	0.835	0.331
X4	0.050	0.045	0.899	0.806	0.304
X5 + X6 + X7	0.050	0.053	1.070	1.000	0.875
X6 + X7 + X8	0.050	0.053	1.070	1.000	0.866
X5 + X7 + X8	0.050	0.053	1.070	1.000	0.753
X6 + X7	0.033	0.052	1.588	1.460	0.866
X8	0.050	0.042	0.842	0.796	0.293
X6 + X8	0.033	0.041	1.255	1.167	0.797
X9	0.083	0.137	1.750	1.712	0.716
X9 + X11	0.083	0.106	1.300	1.319	0.838
X10	0.083	0.050	0.579	0.623	0.066
X11	0.083	0.047	0.547	0.591	0.009

Source: the analysis was made by the author using the JASP program

(0.293), X10 (0.066), and X11 (0.009). These

values are significantly lower than (1), which suggests a weak relationship between the dependent variable (response Y1).

The total spending on information and communication technologies in the city of Turkestan (including the organization of Public Administration) has been analyzed over the past five years. The indicators suggest that these investments continue to have a significant impact on the development of various industries (X3, X4, X8, X10, X11),

although they may have a limited effect on addressing the challenges faced by these sectors.

Now it is time for predictive analysis. In other words, the Bayesian State Space Models were examined to assess how much the situation will change if the problem areas identified in previous analyses are adjusted through state intervention and development measures.

Table 7. Bayesian State Space Models

<i>Model Summary</i>			
Residual SD	Prediction SD	R^2	Harvey's goodness of fit
87768.154	122092.115	0.765	0.928

Source: the analysis was made by the author using the JASP program

According to the results of the analysis:

The standard deviation (SD) of the residual values is 87,768.15.

The standard deviation (SD) of the predicted values is 122,092.115.

The value of R^2 (coefficient of determination) is 0.765. A value of R^2 close to (1) indicates that the model effectively describes the data. Therefore, a value of 0.765 is considered very good.

Harvey's goodness of fit yielded a value of 0.928. A value close to (1) indicates

an excellent match between the model and the observational data. The value of 0.928 signifies a very high level of agreement with the model.

In summary, the results of the Bayesian State Space Models are of high quality, as evidenced by an R^2 value of 0.765 and Harvey's goodness-of-fit score of 0.928. In other words, preliminary forecasts indicate that this model is effective for analyzing precipitation. Next, the method of predictive analytics was developed.

Table 8. Predictive Analytics

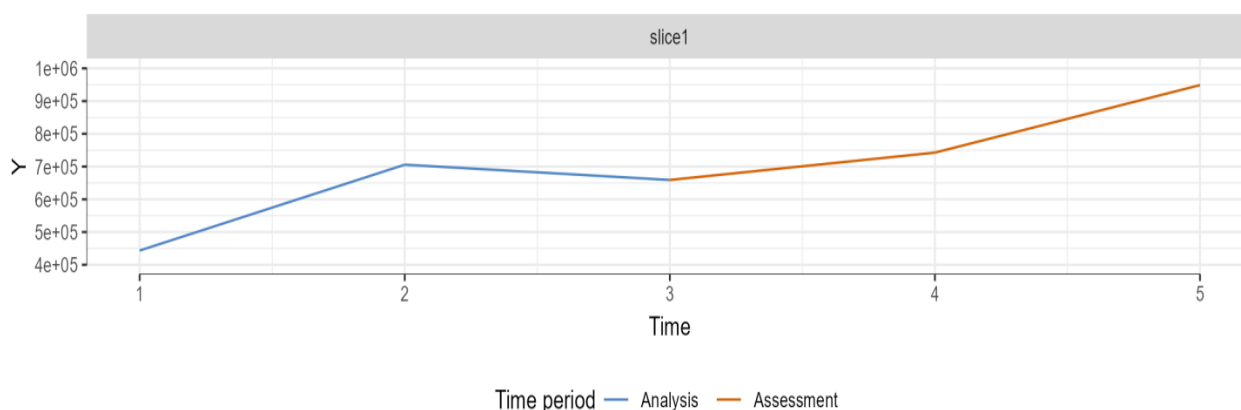
<i>Forecast Evaluation Metric</i>									
	CRPS	DSS	Log score	Cover age	Bias	PIT	MAE	RMSE	R^2
ImSpike1	2.217	5.114	2.718	0.667	-0.509	0.754	4.116	4.148	0.988
ImSpike2	3.053	9.339	3.169	0.000	-0.579	0.789	4.408	4.417	1.000
bstsLinear3	2.677	3.956	3.431	0.000	0.852	0.074	3.787	3.941	0.848
bstsLinear4	2.738	4.119	3.309	0.000	0.864	0.068	3.850	4.008	0.750
bstsAr5	2.185	8.393	2.860	1.000	-0.328	0.664	2.236	2.394	0.999

Source: the analysis was made by the author using the JASP program

The results indicate that the overall value in our study is close to (1) suggesting that positive changes are expected to occur in the next five years. The variables analyzed span the period from 2019 to 2023. Based on

the results of this analysis, a forecast curve for the years 2023 through 2028 has been developed, as illustrated in Figure 5.

Fig. 5. Forecast Evaluation Plan

Source: the analysis was made by the author using the JASP program

The results of the analysis indicate that the concept of the adopted in 2019, did not significantly impact the improvement of the socio-economic situation in the city of Turkestan from 2019 to 2023. Specifically, the variables X3, X4, X8, X10, and X11 were identified as problem areas that require further improvement. It is only after addressing these issues that we observed significant positive changes over the previous five years.

The hypothesis that the effective implementation of the «Listening State» concept will improve the quality of life and socio-economic conditions of the population in Turkestan has not been confirmed.

Discussion and conclusion

The establishment of various communication channels, such as contact centers and social networks, has enabled the collection of a substantial number of inquiries from the residents of Turkestan.

Significant investments in Information and Communication Technologies (ICT) highlight the recognition of the importance of digitalization in enhancing public administration. However, a more detailed investigation is required to assess the efficiency of these investments and their impact on service quality as well as the level of citizen involvement in administrative processes.

Correlation analysis revealed that, although no statistically significant correlations were identified ($p > 0.05$), a negative trend was observed between ICT expenditures (Y1) and certain socio-economic indicators, such as GRP per capita

(X4), digital literacy level (X5), and the number of organizations (X8). Initially, this may seem counterintuitive. It is possible those significant ICT investments in the early stages have not yet led to immediate and direct improvements in these indicators, or that other, stronger factors are influencing them. Additionally, it is conceivable that these investments were allocated to areas not directly related to short-term growth in GRP, digital literacy, or the number of organizations. This suggests that further analysis of the structure of ICT investments and their relationship to various aspects of socio-economic development is necessary in order to identify the most effective investment strategies.

The Bayesian linear regression model demonstrated a weak relationship between total ICT spending and specific socio-economic indicators, with low R^2 values for variables such as X3 (average monthly salary), X4 (GRP), X8 (number of organizations), X10 (investments in fixed assets), and X11 (inflation rate). This implies that an increase in overall ICT spending alone is not a strong predictor of growth in these socio-economic indicators. This finding calls for the development of more targeted ICT investment programs that consider the specific needs of various sectors of the economy and aim to address particular socio-economic challenges.

Bayesian state space models showed a good fit to the data, with high R^2 values and strong goodness of fit according to Harvey's test, making them suitable for forecasting. The presented forecasts suggest the potential for positive changes in the future,

assuming that the identified problem areas are addressed.

Predictive analytics revealed an overall positive outlook for the next five years, with values approaching (1), indicating expected positive changes. These forecasts can be utilized for planning the socio-economic development of the city and evaluating the effectiveness of future administrative decisions.

The results of the study indicate that the implementation of the «Listening State» concept in Turkestan has led to the development of feedback channels and significant ICT investments. However, no direct and clear connection was established between these efforts and substantial improvements in the socio-economic situation between 2019 and 2023.

To ensure this concept effectively contributes to the city's socio-economic development, several key recommendations are proposed:

1. Establish Data-Driven Governance and Feedback Systems – Collecting and utilizing citizen feedback ensures trust, accountability, and improved service delivery.

2. Deploy Targeted ICT Solutions – Tailored digital tools should address local socio-economic issues and enhance service access, particularly for vulnerable groups.

3. Align Education with Labor Market Needs – Updating education and training based on market demand improves employment and economic competitiveness.

4. Support Innovation and Entrepreneurship – Encouraging startups through financial support, tax benefits, and innovation hubs stimulates economic growth.

5. Boost Investment and Infrastructure – A favorable investment climate and modern infrastructure support balanced regional development.

6. Incorporate Socio-Cultural Development into Policy – Community participation in planning reinforces identity and social cohesion.

7. Enhance Evidence-Based Policy – Continuous research and monitoring enable adaptive and responsive policymaking.

In summary, strengthening the implementation of the "Listening State" concept through citizen participation, human capital development, and entrepreneurship will ensure policies are both responsive and sustainable, promoting long-term socio-economic growth in Turkestan.

References

1. Tokaev K.J. Epistle of the President of Kazakhstan. "Constructive public dialogue is the basis for stability and prosperity of Kazakhstan." -2019.
2. Tokaev K.J. Decree of the President of the Republic of Kazakhstan.- No. 522. -On approval of the Concept of Public Administration development in the Republic of Kazakhstan until 2030. -2021.
3. The Open Government portal. The Open Government portal. A public administration strategy designed to involve citizens, public and business associations.-2013.
4. The Law of RK. The Law of the Republic of Kazakhstan. -November 16, -№. 401-V SAM. "About access to information." -2015.
5. The Law of RK. The Law of the Republic of Kazakhstan, November 24, № 418-VRK. " On Informatization." -2015.
6. The Law of RK. The Law of the Republic of Kazakhstan. - May 25, -333-WE PHR. "On the procedure for organizing and holding peaceful assemblies in the Republic of Kazakhstan." -2020.
7. Decree. Decree of the President of Kazakhstan, August 27. -No. 390. "On the approval of the Concept of Civil Society development in the Republic of Kazakhstan." -2020.
8. EU Good Governance Promotion in the Age of Democratic Decline / ed. Soyaltin-Colella D. Cham: Springer International Publishing. -2022.
9. Kupiyanovsky V., Ishumuratove A. The Digital Economy and the Internet of Things – Overcoming the Data Silo. -2020.
10. Sadykova K. The conceptual foundations of the interaction of the state apparatus with the population. - 2022.
11. Mamaev T. Digital tools for realizing the concept of a Listening state in the region. 2021.
12. Abayev G. Development of institutions of local self-government in the feedback system of state bodies with the population. -2021.
13. Michael J. Good Governance: Rule of Law, Transparency, and Accountability.- 2020.

14. Peters B.G., Bianchi C. Moving Away from Patronage: A Feedback Approach // The American Review of Public Administration. -2023. -Vol. 53, -№ 1. -P. 36–48.
15. Abdulai E.S. Freedom of Information Law and Good Governance: The Curse of Corruption in Sierra Leone. Cham: Springer International Publishing, -2022.
16. Leontiev L., Amarasinghe P. State-Building, Rule of Law, Good Governance and Human Rights in Post-Soviet Space: Thirty Years Looking Back. 1st ed. London: Routledge. -2022.
17. Shocks and Political Change: A Comparative Perspective on Foreign Policy Analysis / ed. Thompson W.R., Volgy T.J. Singapore: Springer Nature Singapore. -2023. -Vol. 11.
18. Pirhonen J. et al. “These devices have not been made for older people’s needs” – Older adults’ perceptions of digital technologies in Finland and Ireland // Technology in Society. -2020. -Vol. 62. -P. 101287.
19. Nimon K. Secondary Data Analyses From Published Descriptive Statistics: Implications for Human Resource Development Theory, Research, and Practice // Advances in Developing Human Resources. -2015. -Vol. 17. -№ 1. -P. 26–39.
20. Choi J., Peters M., Mueller R.O. Correlational analysis of ordinal data: from Pearson’s r to Bayesian polychoric correlation // Asia Pacific Educ. Rev. -2010. -Vol. 11. -№ 4. -P. 459–466.
21. Wang W., Tian M. Variational Bayesian EM Algorithm for Quantile Regression in Linear Mixed Effects Models // Mathematics. -2024. -Vol. 12. -№ 21. -P. 3311.
22. Hernandez-Velasco L.L. et al. A Bayesian approach for mixed effects state-space models under skewness and heavy tails // Biometrical J. -2023. -Vol. 65. -№ 8. -P. 2100302.
23. Singh B., Khaire R., V S. Comparative Analysis of Time Series Forecasting Methods in Workforce Planning using Predictive Analytics // 2024 International Conference on Intelligent and Innovative Technologies in Computing, Electrical and Electronics (IITCEE). Bangalore, India: IEEE. -2024. -P. 1–4.
24. Order. Order of the prosecutor general of the Republic of Kazakhstan. -May 19. -No. 70. -2021.
25. Portal. Portal submission of applications to government agencies. -2023.
26. Bureau of national statistics [Electronic resource]. -2023. URL: <https://stat.gov.kz/en/>.
27. DeWees T.A. et al. Investigation Into the Effects of Using Normal Distribution Theory Methodology for Likert Scale Patient-Reported Outcome Data From Varying Underlying Distributions Including Floor/Ceiling Effects // Value in Health. -2020. -Vol. 23. -№ 5. -P. 625–631.
28. Nair N.U., Subhash S., Sunoj S.M. A Simple Method of Estimation and Testing Based on Q–Q Plots // Oper. Res. Forum. -2024. -Vol. 5. -№ 3. -P. 81.

«ХАЛЫҚ ҮНІНЕ ҚҰЛАҚ АСАТЫН МЕМЛЕКЕТ» ТҰЖЫРЫМДАМАСЫНЫҢ ӨНІРДІҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУЫНА ӘСЕРІ

Дана ТУБЕКОВА*, Ph.D студент, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан, Қазақстан, dana.tubekova@ayu.edu.kz, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-3625-6203>

Хайрулла МАССАДИКОВ, Ph.D., аға оқытушы, Қожа Ахмет Яссауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан, Қазақстан, k.massadikov@ayu.edu.kz, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-0877-8859>

Махир НАКИП, доктор, профессор, Чанкая Университеті, Мимар Синан даңғылы 4, Этимесгут, Анкара, Түркия, mnakip@cankaya.edu.tr, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-9586-5290>

ВЛИЯНИЕ КОНЦЕПЦИИ «СЛЫШАЩЕГО ГОСУДАРСТВА» НА СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ РЕГИОНА

Дана ТУБЕКОВА*, Ph.D, студент, Международный казахско-турецкий университет имени Ходжи Ахмета Яссауи, Туркестан, Казахстан, dana.tubekova@ayu.edu.kz, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-3625-6203>

Хайрулла МАССАДИКОВ, Ph.D., старший преподаватель, Международный казахско-турецкий университет имени Ходжи Ахмета Яссауи, Туркестан, Казахстан, k.massadikov@ayu.edu.kz, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-0877-8859>

Махир НАКИП, доктор, профессор, Университет Чанкая, проспект Мимар Синан 4, Этимесгут, Анкара, Турция, mnakip@cankaya.edu.tr, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-9586-5290>

ПРАКТИКА РАССМОТРЕНИЯ ЖАЛОБ УПОЛНОМОЧЕННЫМ ПО ПРАВАМ ЧЕЛОВЕКА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

**Туребек
ЖУНТЫРБАЕВ ***

докторант, Академия государственного управления при Президенте Республики Казахстан, Институт управления, Астана, Казахстан, turebeks@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-5122-8606>

**Andrius
STASIUKYNAS**

доктор социальных наук, профессор, директор Института государственного управления Университета Миколаса Ромериса, Вильнюс, Литва, stasiukynas@mrui.eu, ORCID ID: 0000-0002-2937-241X

Дата поступления рукописи в редакцию: 10/02/2025

Доработано: 23/05/2025

Принято: 24/05/2025

DOI: 10.52123/1994-2370-2025-1439

УДК 342.72/.73

МРНТИ 10.15.59

Аннотация. В статье анализируется институциональное развитие и эффективность деятельности Уполномоченного по правам человека в Казахстане после реформ 2021–2022 годов. Принятие Закона и последующего Конституционного закона об Уполномоченном способствовало укреплению его статуса и приближению к международным стандартам, таким как Парижские принципы. Существенное увеличение кадрового потенциала рабочего органа Уполномоченного - Национального центра по правам человека и создание региональных представительств значительно расширили доступ граждан к правозащитным механизмам. Статистический анализ обращений за 2020–2023 годы выявил не только общий рост их количества, но и диспропорциональное увеличение жалоб на действия следственных органов, судебные решения и нарушения прав осужденных, что указывает на сохраняющиеся системные проблемы. Вместе с тем рост обращений по вопросам трудовых прав, социального обеспечения и жилищных прав в основном соответствует увеличению общего числа жалоб. В статье отмечаются сохраняющиеся институциональные ограничения, включая рекомендательный характер заключений Уполномоченного и отсутствие ответственности за несвоевременное предоставление информации органами власти. Несмотря на умеренное улучшение международных индексов прав человека и верховенства права для Казахстана, для обеспечения устойчивого прогресса требуется дальнейшее совершенствование механизмов защиты прав и повышение результативности работы Уполномоченного.

Ключевые слова: Уполномоченный по правам человека, Омбудсмен, жалобы, нарушения, права человека

Аңдатпа. Мақалада 2021-2022 жылдардағы реформалардан кейін Қазақстандағы адам құқықтары жөніндегі уәкіл қызметінің институционалдық дамуы мен тиімділігі талданады. Уәкіл жөніндегі Заңның және одан кейін Конституциялық заңның қабылдануы оның мәртебесін нығайтуға және Париж принциптері сияқты халықаралық стандарттарға жақындауға ықпал етті. Уәкілдің жұмыс органы – Адам құқықтары жөніндегі ұлттық орталықтың кадрлық әлеуетін едәуір ұлғайту және өңірлік өкілдіктерді құру азаматтардың құқық қорғау тетіктеріне қолжетімділігін едәуір кеңейтті. 2020-2023 жылдардағы өтініштерді статистикалық талдау олардың жалпы санының өсуімен қатар, тергеу органдарының әрекеттеріне, сот шешімдеріне және сотталғандардың құқықтарының бұзылуына шағымдардың пропорционалды емес өсуін анықтады. Бұл тұрақты жүйелік проблемаларды көрсетеді. Сонымен қатар, еңбек құқықтары, әлеуметтік қамсыздандыру және тұрғын үй құқықтары мәселелері бойынша өтініштердің өсуі негізінен шағымдардың жалпы санының артуына сәйкес келеді. Мақалада Уәкіл қорытындыларының ұсынымдық сипатын және билік органдарының ақпаратты уақытылы ұсынбағаны үшін жауапкершіліктің жоқтығын қоса алғанда, институционалдық шектеулер сақталатындығына назар аударылады. Қазақстан үшін адам құқықтары мен құқық үстемдігінің халықаралық индекстерінің қалыпты жақсаруына қарамастан, орнықты прогресті қамтамасыз ету үшін құқықтарды қорғау тетіктерін одан әрі жетілдіру және Уәкіл жұмысының нәтижелілігін арттыру талап етіледі.

Түйін сөздер: Адам құқықтары жөніндегі уәкіл, Омбудсмен, шағымдар, бұзушылықтар, адам құқықтары

Abstract. The article analyzes the institutional development and effectiveness of the Commissioner for Human Rights in Kazakhstan after the reforms of 2021-2022. The adoption of the Law and the subsequent Constitutional Law on the Commissioner helped to strengthen his status and bring it closer to international standards such as the Paris Principles. A significant increase in the human resources capacity of the Commissioner's working body, the National Center for Human Rights, and the establishment of regional representative offices have significantly expanded citizens' access to mechanisms for the protection of human rights. A statistical analysis of appeals for 2020-2023 revealed not only a general increase in the number of appeals, but also a disproportionate increase in complaints about the actions of investigative authorities, judicial decisions and violations of the rights of convicts, which indicates persistent systemic

* Автор для корреспонденции: Т.Жунтырбаев, turebeks@mail.ru

problems. At the same time, the increase in complaints on labor rights, social security and housing rights mainly corresponds to an increase in the total number of complaints. The article notes the continuing institutional limitations, including the non-binding nature of the Commissioner's conclusions and the lack of responsibility for late provision of information by authorities. Despite a moderate improvement in the international human rights and rule of law indices for Kazakhstan, further improvement of mechanisms for the protection of human rights and improving the effectiveness of the Commissioner's work are required to ensure sustainable progress.

Keywords: Commissioner for Human Rights, Ombudsman, complaints, violations, human rights

Введение

Конституция Казахстана высшими ценностями государства определяет права и свободы человека [1]. В вопросе обеспечения соблюдения прав человека особое место отведено Уполномоченному по правам человека (далее - Уполномоченный), должность которого была учреждена в 2002 году [2]. В казахстанском законодательстве Уполномоченный определяется как «лицо, занимающее ответственную государственную должность, которая установлена Конституцией в целях обеспечения государственной гарантии защиты прав и свобод человека и гражданина, а также их соблюдения и уважения» [3]. Одной из ключевых функций Уполномоченного является рассмотрение жалоб граждан и осуществление их личного приема. Именно через данные функции Уполномоченный имеет возможность содействовать восстановлению нарушенных прав и свобод. Повестка дня в области устойчивого развития до 2030 года (Цель 16) прямо связывает развитие эффективных, подотчётных и инклюзивных институтов с обеспечением верховенства права и доступом к справедливости [4]. Кроме того, в ежегодных докладах Совета ООН по правам человека и Глобального альянса национальных правозащитных институтов (GANHRI) подчеркивается необходимость расширения регионального присутствия омбудсменов и повышения их доступности для граждан, особенно в уязвимых и отдаленных сообществах [5]. В этом контексте институциональное развитие института Уполномоченного по правам человека в Казахстане отражает более широкий международный тренд по усилению механизмов защиты прав и гражданской подотчётности. Так, начиная с 2021 года была усилена законодательная и организационная основа института Уполномоченного, что дало новый импульс для развития этого

правозащитного учреждения и повысило его независимость. Президентом Республики Казахстан Токаевым К.К. акцентировано особое внимание на основной задаче Уполномоченного – продвижении интересов граждан и защите их прав [6]. Как ответ на институциональные реформы, наблюдается повышение гражданской активности в сфере защиты прав. Это выражается в ежегодном увеличении количества жалоб граждан, направляемых Уполномоченному. Так, в 2023 году их количество составило 5574, что почти в 1,5 раза превышает показатель 2022 года [7].

Целью данной статьи является рассмотрение эффективности реформ, проводимых в Республике Казахстан по совершенствованию деятельности Уполномоченного.

В международной практике для обозначения структур, аналогичных институту Уполномоченного по правам человека, используются такие термины, как «омбудсмен», «народный защитник», «медиатор» и другие. Британская энциклопедия дает определение омбудсмена как лицо, уполномоченное законом на расследование жалоб граждан на предмет бюрократических злоупотреблений, выступающее независимым и беспристрастным арбитром между правительством и отдельными лицами [8]. В научной литературе широко обсуждается роль омбудсмена в рассмотрении жалоб граждан и оказании содействия в их разрешении. Д.Хилхорст, А.Найк и А.Каннингем (2018) описывают омбудсмена как должностное лицо, назначаемое государством для осуществления контроля за деятельностью правительства в интересах граждан. Он проводит расследование жалоб и стремится разрешить их с помощью рекомендаций для власти или посредничества [9]. Ю.Далвик и А.Пон-Вайдингер (2021) отмечают, что институт омбудсмена предоставляет людям

альтернативный и дополнительный способ разрешения споров, не обращаясь в суд [10]. К.Доган (2022) дополняет, что ключевыми функциями омбудсмена являются укрепление демократии, обеспечение верховенства закона и защита прав человека [11].

Предметом научных дискуссий является вопрос эффективного совмещения двух функций омбудсменов. Речь идет о рассмотрении индивидуальных жалоб и деятельности по определению системных причин нарушений прав человека. М.Баталли (2015) указывает, что омбудсмен играет важную роль в совершенствовании государственного управления. Он выявляет его проблемные области на основе жалоб граждан и способствует их устранению через выработку рекомендации [12]. Д.Джонс и Б.Эпперсон (2022) подтверждают этот тезис, отмечая, что омбудсмены в последнее десятилетие стали уделять больше внимания выявлению системных проблем в работе государственного аппарата и разработке рекомендаций по их устранению. Поэтому необходимо вернуть фокус внимания на рассмотрение индивидуальных жалоб. Кроме того, по их мнению, омбудсменам по роду своей деятельности приходится осуществлять постоянный диалог с должностными лицами. Это неизбежно связывает их неформальными политическими сетями. Следовательно, омбудсмены должны быть ориентированы на поддержание постоянной связи с общественностью и держать в приоритете индивидуальные потребности граждан [13].

Изучение опыта зарубежных стран показывает, что решения омбудсменов по итогам рассмотрения жалоб не имеют обязательной силы для исполнения. Они выносятся в адрес органов власти допустивших нарушения прав заявителей и носят рекомендательный характер. Однако, сам факт проведения расследования и вынесения рекомендаций по их итогам, заставляет государственные органы принимать меры по восстановлению нарушенных прав. Для них это чревато репутационными потерями. Например, в Швеции, которая является страной возникновения института омбудсмена, Парламентский омбудсмен (Riksdagen ombudsmän)

оформляет итоги расследования жалобы решением или протоколом, где делает выводы о законности действий государственного органа. Хотя заключение омбудсмена не обладает юридической силой, государственные органы стремятся принимать их во внимание. Они используют рекомендации для улучшения внутренних процессов [14]. В Грузии омбудсмен, именуемый Народный защитник Грузии, направляет государственным органам предложения и рекомендации [15].

В целом, на основании проведенного обзора существующей зарубежной литературы, можно выделить две основные функции омбудсмена: рассмотрение жалоб граждан и выявление на их основе проблемных аспектов в государственном управлении. Нахождение баланса по эффективному распределению ресурсов омбудсменов на выполнение этих задач является ключевым фактором успешности их деятельности.

Имеются ряд опубликованных исследований казахстанских авторов. С.Каржаубаев (2022) в своей работе поставил вопрос о необходимости закрепления статуса Уполномоченного в Конституции, а также принятия Конституционного закона о его деятельности. Особо подчеркнуто отсутствие ответственности за неисполнения рекомендаций Уполномоченного [16].

В исследовании А.Канатова и М.Шакенова (2022) проведен анализ законодательства Казахстана, касающегося деятельности Уполномоченного по правам человека и специализированных омбудсменов. Предложены пути дальнейшего совершенствования законодательства в данном направлении. В частности, наделение Уполномоченного полномочием обращения в орган конституционного контроля [17].

В статье К.Мухаметовой, С.Кожея, Д.Досмурзаевой и И.Мухаметовой (2024) анализируется соответствие института Уполномоченного международным стандартам. Сделан вывод о его частичном соответствии, что подразумевает необходимость его дальнейшего совершенствования. Также, авторами предложено изучить роль

института Уполномоченного в общественном правосознании [18].

В казахстанской литературе, в основном, рассмотрены вопросы правового статуса, полномочий и дальнейшего совершенствования института Уполномоченного. Однако, деятельность Уполномоченного по рассмотрению жалоб граждан недостаточно освещена, что стало одной из причин проведения данного исследования.

Материалы и методы

В данной работе используется сравнительный анализ количественных и качественных данных, отражающих деятельность Уполномоченного по правам человека в Республике Казахстан за период с 2020 по 2023 годы. Основным источником информации послужили ежегодные доклады и отчеты Уполномоченного, представляемые Президенту Республики Казахстан. Выбор указанного временного интервала обусловлен доступностью данных, а также произошедшими институциональными изменениями. В 2021 году были внесены поправки в законодательство, существенно расширившие полномочия Уполномоченного. В 2022 году произошло укрепление кадрового потенциала аппарата, что позволило сформировать региональные представительства. Использование данных за 2020 год дает возможность отследить ситуацию до проведения указанных реформ и, соответственно, оценить их влияние.

Сравнительный анализ позволил выявить динамику поступления обращений граждан, изменения в их содержании, а также соотношение удовлетворённых жалоб к общему количеству. Кроме того, был проведён анализ нормативно-правовой базы, регулирующей деятельность института Уполномоченного, с учетом внесённых изменений.

Для комплексной оценки эффективности института Уполномоченного дополнительно учитываются индексы прав человека V-Dem Human Rights Index (V-Dem) и верховенства права World Justice Project (WJP), что позволяет сопоставить национальные изменения с международными индикаторами и подходами к защите прав человека.

Результаты

Нормативно-правовая база

В декабре 2021 года принят Закона «Об Уполномоченном по правам человека в Республике Казахстан» [19]. До его принятия деятельность Уполномоченного регулировалась на уровне Указа Президента [2]. Принятие вышеуказанного Закона стало основанием для укрепления кадрового потенциала Национального центра по правам человека (далее - НЦПЧ) являющегося рабочим органом Уполномоченного. НЦПЧ представляет собой государственное учреждение, осуществляющее информационно-аналитическое, организационно-правовое и иное обеспечение деятельности Уполномоченного. НЦПЧ организует работу по рассмотрению жалоб, поступающих в адрес Уполномоченного и его представителей [20]. В июне 2022 года штатная численность НЦПЧ была увеличена с 12 до 104 единиц. Также, в Реестре должностей политических и административных государственных служащих категория С-О-1 была дополнена должностью «Представитель Уполномоченного по правам человека в Республике Казахстан» [20]. Он назначается и освобождается от должности Уполномоченным в соответствии с законодательством Республики Казахстан о государственной службе [21].

Вышеуказанные новеллы стали основанием для открытия во всех регионах страны представительств НЦПЧ. Это позволило проводить работу по рассмотрению жалоб граждан более оперативно и с учетом региональной специфики. Руководство региональными представительствами осуществляется представителями Уполномоченного.

В 2022 году полномочия Уполномоченного были усилены, поскольку вместо вышеуказанного закона об Уполномоченном был принят одноименный конституционный закон, который расширил его компетенцию. В частности, Уполномоченный получил право обращения в Конституционный суд [3]. Процедура рассмотрения Уполномоченным жалоб подробно описана в четвертой главе Конституционного закона «Об Уполномоченном по правам человека в

Республике Казахстан» (далее – Конституционный закон) [3].

К Уполномоченному с жалобами могут обращаться граждане Казахстана, пребывающие на его территории иностранцы и лица без гражданства, а также общественные объединения, но только при наличии письменного согласия гражданина. (статья 13 Конституционного закона).

Следует отметить простоту и доступность подачи жалоб для граждан. Для обращения к Уполномоченному заявителям не требуется наличие юридических знаний, так как нет специально установленной формы жалобы, необходимости указания в ней правовых норм, которые были нарушены. Например, при обращении в суд с исковым заявлением граждане обычно прибегают к помощи юридических консультантов. В качестве необходимых требований к содержанию жалобы Уполномоченному в Конституционном законе установлены требования об указании данных заявителя, а также изложении сути допущенных, по мнению обратившегося, в его отношении нарушений.

Жалоба может быть представлена нарочно, почтовой связью, через электронную почту и посредством системы «eOtinish» [22]. За подачу жалобы не требуется проведение заявителем какой-либо оплаты.

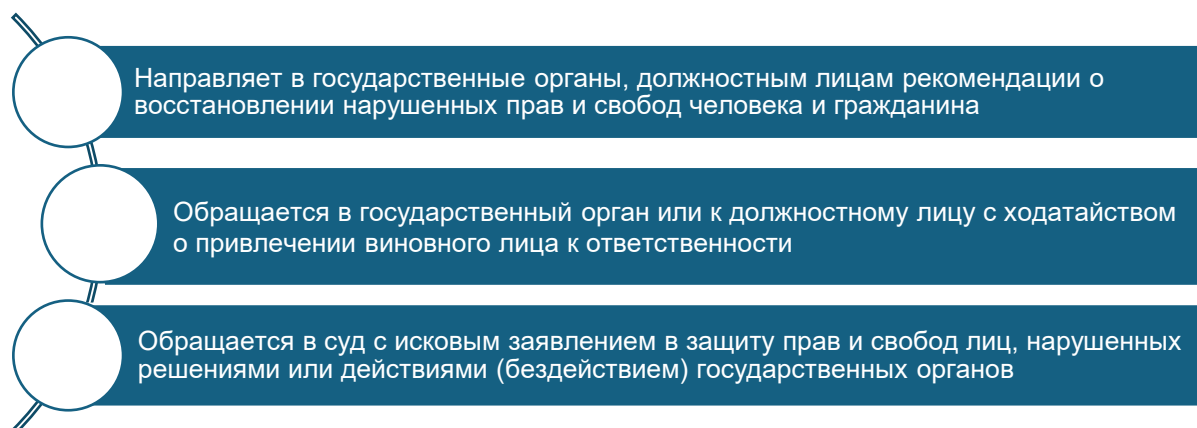
Сроки рассмотрения жалобы законодательно строго ограничены. Жалоба рассматривается Уполномоченным не более пятнадцати

рабочих дней и только в случае необходимости период рассмотрения может быть продлен до двух месяцев.

Законодательство предоставляет Уполномоченному достаточно широкие полномочия для тщательного и объективного рассмотрения вопросов, изложенных в жалобах. Они включают возможность получения от государственных органов и должностных лиц необходимых документов и сведений, а также организацию оперативных приемов заявителей (статья 14 Конституционного закона). При этом на государственные органы и организации возложена обязанность по представлению в течение 10 рабочих дней Уполномоченному необходимых материалов, документов, сведений и разъяснений (статья 18 Конституционного закона). Однако, в докладе Уполномоченного за 2023 год озвучена проблема несвоевременного предоставления ответов на запросы Уполномоченного и его представителей [7]. Подобные факты напрямую влияют на своевременное и качественное рассмотрение жалобы Уполномоченным. Вместе с тем, в законодательстве не предусмотрена ответственность должностных лиц за непредоставление или несвоевременное предоставление ответов на запросы Уполномоченного.

Действия Уполномоченного по результатам рассмотрения жалобы отражены на рисунке 1.

Рисунок 1. Типы решений, принимаемых Уполномоченным по результатам рассмотрения жалобы

Примечание: составлено авторами на основании источника [3]

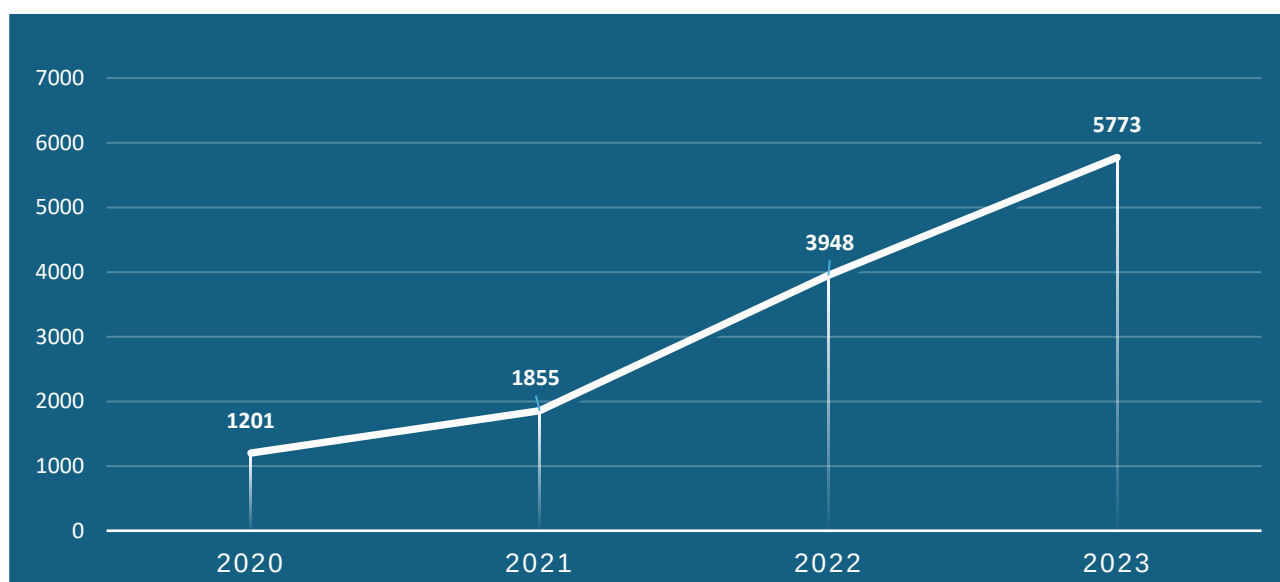
Рекомендации и ходатайства Уполномоченного рассматриваются в течение пятнадцати рабочих дней (статья 15 Конституционного закона). При этом эти документы носят рекомендательный характер и не возлагают обязанности на субъект, их рассматривающий, неукоснительно исполнять рекомендации.

Статистика поступающих жалоб граждан в адрес Уполномоченного

Анализ динамики жалоб граждан, поступающих Уполномоченному,

показывает стабильный ежегодный рост их количества. В период с 2020 по 2023 годы количество жалоб увеличилось почти в пять раз, с 1201 до 5773 соответственно (Рисунок 2). При этом, если сравнивать данные по годам, то в 2021 году число жалоб составило 1855 и превысило показатели 2020 года на 55%. В 2022 году их количество (3948) увеличилось в 2,1 раза по сравнению с предыдущим годом, а в 2023 году произошло увеличение почти на 50% по сравнению с 2022 годом.

Рисунок 2. Динамика количества жалоб, поступивших Уполномоченному в 2020-2023 годах

Примечание: составлено авторами на основе данных [7, 22, 23, 24]

В таблице 1 обобщены данные об основных тематиках жалоб граждан, направленных в адрес Уполномоченного в период с 2020 по 2023 годы. Таблица

отражает динамику поступления жалоб по основным категориям нарушений прав человека.

Таблица 1. Основные категории жалоб, поступивших Уполномоченному в 2020–2023 годах

Содержание жалоб	2020 год	2021 год	2022 год	2023 год	Всего
Жалобы на действия следственных органов	112	356	1152	1263	2883
Несогласие с решением суда	72	262	689	1149	2172
Права осужденных	413	205	204	838	1660
Пытки и жестокое обращение	150	100	447	165	862
Право на труд	45	53	284	288	670
Право на охрану здоровья	27	69	212	47	355
Право на социальное обеспечение	22	37	104	153	316

Право на достаточное жилище	53	75	116	121	256
Права несовершеннолетних	18	31	79	92	220
Права лиц с инвалидностью	13	19	27	120	179
Общие вопросы образования	8	4	13	38	63
Право на свободу вероисповедания	10	17	18	12	57
Права женщин	10	-	-	11	21

Примечание: составлено авторами на основе данных [7, 22, 23, 24]

Как видно из таблицы наибольшее количество жалоб касается пяти категорий: нареканий на действия следственных органов, несогласия с решениями суда, защиты прав осужденных, пыток и жестокого обращения, трудовых прав.

Обобщенные данные по удовлетворенным жалобам приведены в ежегодных докладах Уполномоченного начиная с 2022 года. В 2022 году из поступивших 3 948 жалоб были удовлетворены 321, что составляет 8,1% от общего числа [22]. В следующем 2023 году этот показатель увеличился почти в 2 раза: из 5773 жалоб удовлетворено 902 или 15,6% [7].

Положительная динамика по росту показателей удовлетворенных жалоб сопровождалась деятельностью Уполномоченного по инициированию вопроса привлечения к ответственности лиц, которые нарушали права граждан. В 2023 году после рассмотрения 249 жалоб на основании ходатайств Уполномоченного было привлечено к ответственности 282 должностных лица, из них к уголовной - 20, административной - 51, дисциплинарной – 211 [25].

Факты привлечения к ответственности после разбирательств

Уполномоченного могут повлечь изменения в поведении должностных лиц. Несмотря на отсутствие обязательности исполнения этих ходатайств часть из них повлекла наказание для государственных служащих так как факты, изложенные в ходатайствах Уполномоченного, были обоснованными. Поэтому это обстоятельство будет стимулировать служащих более ответственно подходить к соблюдению прав граждан.

Данные международных индикаторов

Значение международных индексов приобретает особую важность в контексте стратегических целей Казахстана (Таблица 2). В Национальном плане развития до 2029 года предусмотрено достижение индекса верховенства права на уровне 0,60, с поэтапным ростом: 0,56 в 2025 году, 0,57 в 2026 году и далее до 0,59 к 2028 году [26]. Таким образом, для выполнения поставленных задач потребуются дальнейшее укрепление гарантий прав человека и эффективная реализация механизмов верховенства права, в том числе через системные реформы в правовой и правозащитной сферах.

Таблица 2. Показатели Казахстана в международных индексах прав человека и верховенства права (2020–2023 гг.)

Год	Индекс прав человека V-Dem	V-Dem: среднее значение в мире*	Индекс верховенства права WJP	WJP: место Казахстана среди оцениваемых стран
2020	0,51	0,67	0,52	62 из 128
2021	0,52	0,67	0,52	66 из 139
2022	0,52	0,67	0,53	65 из 140
2023	0,53	0,66	0,53	65 из 142

Примечание: составлено авторами на основе данных [27, 28]

* В рамках методологии V-Dem ранжирование стран по рейтингу не предусмотрено. Индекс отражает агрегированную оценку по шкале от 0 до 1.

Обсуждение и выводы **Институциональные реформы**

Реформы, предпринятые в Казахстане в отношении института Уполномоченного по правам человека в 2021-2022 годах, демонстрируют последовательную институционализацию и укрепление его статуса. Принятие специального Закона в 2021 году, а затем и Конституционного закона в 2022 году свидетельствует о признании на государственном уровне важности независимого правозащитного органа для продвижения прав человека. Это соответствует международным стандартам, таким как Парижские принципы, требующим наличия четко закрепленных мандатов и достаточных ресурсов для эффективной работы национальных правозащитных институтов. Важным достижением стало существенное увеличение кадрового потенциала Национального центра по правам человека и создание региональных представительств. Это позволило повысить доступность правозащитной помощи для граждан на местах и учитывать региональные особенности при рассмотрении жалоб.

Тем не менее, несмотря на прогресс в институциональном укреплении, остаются нерешенные вопросы, которые ограничивают эффективность работы Уполномоченного. К числу основных вызовов относится отсутствие законодательной ответственности за несвоевременное или неполное предоставление информации государственными органами в ответ на запросы Уполномоченного. Как показывает практика, отраженная в Докладе Уполномоченного за 2023 год, затягивание сроков ответа негативно влияет на своевременность рассмотрения жалоб и может подрывать доверие граждан к институту.

Другой аспект, требующий дальнейшего совершенствования, связан с рекомендательным характером заключений и ходатайств Уполномоченного. При отсутствии обязанности государственных органов исполнять рекомендации эффективность защиты прав граждан ограничивается. В долгосрочной перспективе усиление статуса заключений Уполномоченного, либо введение механизмов их

обязательного или мотивированного рассмотрения, могло бы повысить действенность института. Как полагает С.Каржаубаев (2022), неисполнение рекомендаций Уполномоченного приводит к снижению эффективности его деятельности и требует законодательного закрепления ответственности должностных лиц за их неисполнение [16].

Важным положительным моментом является упрощенная процедура подачи жалоб, отсутствие необходимости оплаты и наличие различных каналов обращения, включая электронные системы. Это снижает барьеры для гражданского участия в защите собственных прав и делает институт Уполномоченного более открытым и доступным для широкой общественности.

Таким образом, проведенные реформы заложили основу для дальнейшего развития института Уполномоченного по правам человека в Казахстане, однако для достижения его полноценной эффективности потребуются не только организационное усиление, но и совершенствование законодательных механизмов обеспечения исполнения решений Уполномоченного.

Анализ статистики поступающих жалоб

Рост количества жалоб в адрес Уполномоченного (Рисунок 2) можно объяснить в большей степени принятием мер по усилению института Уполномоченного, в том числе – за счет внедрения должности Уполномоченного в регионах. Деятельность региональных структур позволяет повысить доступность для населения правозащитного механизма на местах в лице представителей Уполномоченного. Доказательством данного вывода являются данные по количеству личных приемов граждан. Всего в 2023 году проведено 2 405 личных приемов, из них Уполномоченным - 234, представителями – 2 171 или 90%. В ходе приемов больше всего затрагивались вопросы социального и жилищного обеспечения, несогласия с решениями судов [7].

Если посмотреть на данные 2023 года по личным приемам в разрезе регионов, то можно выявить территориальные особенности в активности граждан. Больше всего проведено приемов в Жамбылской

области (226), городах Астана (206) и Шымкент (158), Акмолинской (144) и Кызылординской (140) областях. На самом последнем месте находится Алматинская область, где проведено всего 7 приемов. Причиной данной ситуации стало недавнее вступление в должность представителя и нерешенность вопроса размещения его офиса. Также низкие показатели наблюдаются в областях Жетісу (65), Ұлытау (50), Абай (48) и Костанайской (59) области [7].

Пример Алматинской области показывает, что недостаточное кадровое и материальное обеспечение значительно снижает доступность правозащитной помощи для населения через личные приёмы. Низкие показатели в других регионах, могут быть связаны с разными факторами и требуют отдельного изучения.

На официальном сайте Уполномоченного на постоянной основе публикуются положительно решенные представителями Уполномоченного кейсы по восстановлению прав граждан. В отдельных случаях основанием начала разбирательств становятся проведенные приемы граждан. Эти примеры призваны продемонстрировать населению потенциал института Уполномоченного по защите прав граждан. Дальнейший рост количества положительных примеров и их широкое информационное освещение станет важным фактором повышения доверия к этому учреждению.

Кроме того, устойчивый рост количества жалоб также указывает на повышение осведомленности граждан о деятельности института Уполномоченного и его возможностях по защите их прав и свобод. Так, в 2023 году Уполномоченным проведено 196 учебно-просветительских мероприятий, с участием 16 512 человек [7].

Ранее правозащитная функция института Уполномоченного не в полной мере могла проявляться в регионах в силу отсутствия достаточных ресурсов. В этой связи деятельность представителей Уполномоченного имеет относительно непродолжительную историю. Поэтому по мере накопления опыта и повышения информированности населения об их деятельности на местах можно прогнозировать усиления их правозащитной роли. Представляется

целесообразным провести исследования по оценке эффективности работы представителей Уполномоченного с начала их функционирования и выработке рекомендаций по повышению их потенциала.

Исследование структуры поступающих обращений представляло особый научный интерес в рамках данного исследования. Проведенный анализ динамики и содержания обращений к Уполномоченному за четырехлетний период продемонстрировал наибольший удельный вес в их общем количестве жалоб по пяти основным категориям. При этом из них наиболее часто упоминаемыми оказались жалобы на следственные органы, на принятые судебные решения и на нарушения прав осужденных.

Стремительный рост в 11 раз за четырехлетний период жалоб на *действия следственных органов* указывает на обострение проблем в их деятельности. Изучение содержания данной категории жалоб показало, что ежегодно чаще всего граждане жалуются на ненадлежащее досудебное расследование, оказание давления и принуждение к даче признательных показаний, несогласие с задержанием, избранной мерой пресечения, предъявленным обвинением. В 2023 году 189 жалоб или 23% от общего количества были удовлетворены, по 62% даны разъяснения и 15% жалоб направлены по подведомственности [7]. О проблемах в этом направлении свидетельствуют данные Генеральной прокуратуры. Так, в 2023 году при осуществлении надзора предотвращено незаконное вовлечение в уголовную орбиту более 1,2 тысячи человек [29].

Вторую по численности группу составили жалобы о *несогласии с решениями суда*, которые показывают тенденцию ежегодного роста увеличившись с 72 в 2020 году до 1149 в 2023 году. В пп.1 п.1 статьи 14 Конституционного закона об Уполномоченном [3] установлен запрет на получение Уполномоченным дел и материалов, находящихся в производстве суда. Поэтому, как следует из Доклада Уполномоченного за 2023 год в случае поступления обращений данной категории разъяснялся порядок обжалования судебных решений и невозможность

вмешательства в деятельность суда [7]. В целом, это соответствует общемировым принципам деятельности судебных органов. К примеру, в деятельности испанского омбудсмана (Defensor del Pueblo) случаи несогласия заявителя с содержанием судебного решения или нахождения дела в производстве суда не могут быть рассмотрены [30].

Из общего количества жалоб о нарушении прав осужденных, поступивших в 2023 году (838) в 126 случаях, удалось частично или полностью восстановить права заявителей. По остальным 595 случаям предоставлены разъяснения. В своей основной массе жалобы были связаны с неоказанием качественной медицинской помощи (276), неудовлетворительными условиями содержания (167), переводом в другие исправительные учреждения (134) [7].

Количество жалоб о пытках и жестоком обращении в 2023 году показало незначительный рост в сравнении с 2020 годом. Однако, в сравнении с 2022 годом жалобы данной категории показали снижение в 2,7 раза. В 2022 году отмечено самое большое количество жалоб данной категории – 447. По мнению Уполномоченного это возможно связано с действиями правоохранительных органов в период и после событий «Трагического января» [7]. В контексте предотвращения пыток и жестокого обращения следует отметить, что Уполномоченный координирует деятельность участников национального превентивного механизма (далее - НПМ). Этот механизм имеет своей целью предотвращение пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания [3]. Участниками НПМ являются Уполномоченный, а также члены общественных наблюдательных комиссий и общественных объединений, юристы, социальные работники, врачи [31].

НПМ осуществляет наблюдение более 3 тысяч закрытых учреждений органов внутренних дел, национальной безопасности и министерства обороны, специальные детские учреждения, центры оказания специальных социальных услуг, психиатрические и противотуберкулезные учреждения и другие. Посещения осуществляются на внезапной основе. Это позволяет оценить реальное состояние с

соблюдением прав, содержащихся в учреждениях, выявлять факты ненадлежащего обращения или пыток [32]. Только в 2023 году участники НПМ совершили 461 посещение и направили по их итогам 3072 рекомендаций по условиям содержания, питанию, лечению и другие [7].

В целом, анализ структуры обращений к Уполномоченному за 2020–2023 годы показывает, что общее увеличение их количества с 2022 года связано с расширением сети представительств и активизацией приема граждан. При этом в ряде категорий (жалобы на действия следственных органов, судебные решения, права осужденных, права несовершеннолетних и лиц с инвалидностью) зафиксирован рост обращений, превышающий средний прирост, что указывает на обострение системных проблем в соответствующих сферах. В остальных категориях (право на труд, социальное обеспечение, жилищные права) динамика жалоб в целом соответствует увеличению общего числа обращений, что свидетельствует об усилении доступности института Уполномоченного для защиты социально-экономических прав граждан.

Международные индикаторы

Анализ динамики международных показателей Казахстана в сфере прав человека и верховенства закона за 2020–2023 годы показывает умеренный, но стабильный прогресс. Согласно данным проекта V-Dem, индекс прав человека в Казахстане вырос с 0,51 в 2020 году до 0,53 в 2023 году [27]. Постепенное улучшение национального показателя свидетельствует о положительных сдвигах в обеспечении гражданских свобод, включая свободу выражения мнений, защиту от произвольных арестов и соблюдение других фундаментальных прав.

Сходную динамику демонстрирует индекс верховенства права WJP. Значение Казахстана увеличилось с 0,52 в 2020 году до 0,53 в 2023 году. Однако позиция страны в мировом рейтинге оставалась относительно стабильной - 65 место среди 142 стран в 2023 году против 62 места среди 128 стран в 2020 году [28]. Это указывает на то, что, хотя внутренние улучшения имеют место, конкуренция между странами усиливается, и для

значимого продвижения в глобальных рейтингах необходимы более существенные реформы (Таблица 2).

Проведенное исследование показало, что реформы 2021–2022 годов существенно усилили институциональную базу Уполномоченного по правам человека в Казахстане. Принятие специального и конституционного законов, расширение кадрового потенциала и создание региональных представительств повысили доступность правозащитного механизма для граждан, что отразилось в росте числа обращений и увеличении эффективности реагирования на жалобы. Тем не менее, анализ выявил сохраняющиеся структурные проблемы, включая отсутствие механизмов ответственности за непредоставление информации государственными органами и рекомендательный характер заключений Уполномоченного, что ограничивает его реальное влияние на защиту прав человека. Рост обращений в отдельных категориях, особенно по вопросам действий следственных органов, судебных решений и защиты прав осужденных, свидетельствует о необходимости приоритизации реформ в правоохранительной и судебной сферах.

Устойчивый рост жалоб также отражает повышение информированности граждан о возможностях института Уполномоченного и растущую готовность защищать свои права.

Анализ международных индикаторов подтверждает наличие умеренного положительного тренда: индекс прав человека V-Dem и индекс верховенства закона WJP для Казахстана показали незначительное, но стабильное улучшение за 2020–2023 годы. Однако сохранение относительно стабильной позиции страны в международных рейтингах свидетельствует о необходимости продолжения и углубления реформ для достижения качественных изменений в области защиты прав человека и укрепления верховенства закона.

Таким образом, Казахстан заложил важные институциональные основы для развития эффективной системы защиты прав человека. Следующим этапом должно стать повышение реальной результативности механизмов реагирования Уполномоченного и устранение правовых барьеров, ограничивающих его полномочия.

Список литературы

1. Конституция Республики Казахстан. Принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года [Электронный ресурс]. URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_ (дата обращения: 20.11.2024).
2. Об учреждении должности Уполномоченного по правам человека. Указ Президента Республики Казахстан от 19 сентября 2002 года № 947 [Электронный ресурс]. URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/U020000947_#z14 (дата обращения: 20.11.2024).
3. Об Уполномоченном по правам человека в Республике Казахстан. Конституционный закон от 5 ноября 2022 года № 154-VII ЗПК [Электронный ресурс]. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2200000154> (дата обращения: 20.11.2024).
4. United Nations. [Электронный ресурс]. URL: <https://sdgs.un.org/goals/goal16> (дата обращения: 22.04.2025).
5. Global Alliance of National Human Rights Institutions [Электронный ресурс]. URL: <https://ganhri.org/> (дата обращения: 22.04.2025).
6. Глава государства провел встречу с представителями системы защиты прав человека. Официальный сайт Президента Республики Казахстан [Электронный ресурс]. URL: <https://www.akorda.kz/ru/glava-gosudarstva-provel-vstrechu-s-predstavatelyami-sistemy-zashchity-prav-cheloveka-297226> (дата обращения: 12.11.2024).
7. Доклад о деятельности Уполномоченного по правам человека в Республике Казахстан за 2023 год. Официальный сайт Уполномоченного по правам человека в Республике Казахстан. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/ombudsman/documents/details/649896?directionId=52856&lang=ru> (дата обращения: 08.12.2024).
8. Britannica. [Электронный ресурс] URL: <https://www.britannica.com/topic/ombudsman> (дата обращения: 12.11.2024).

9. Hilhorst D., Naik A., Cunningham A., International Ombuds for Humanitarian and Development Aid – Scoping Study, International Institute of Social Studies (2018) <https://repub.eur.nl/pub/111062/2018-International-Ombuds.pdf>.
10. Dahlvik J., Pohn-Weidinger A. (2021). Access to administrative justice and the role of outreach measures: empirical findings on the Austrian Ombudsman Board. *International Journal of Law in Context* 17, 473–493. <https://doi.org/10.1017/S1744552321000501>
11. Doğan K.C. Georgia ombudsman: the aspects of structural-institutional and functional //Editorial board. – 2022. – с. 95. *Journal of Public Administration, Finance and Law Issue 26/2022* https://ibn.idsi.md/sites/default/files/j_nr_file/issue%20%282%29.pdf#page=95
12. Batalli M. Role of ombudsman institution over the administration //Academic Journal of Business, Administration, Law and Social Sciences. – 2015. – Т. 1. – №. 3. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2699061
13. Johns D., Epperson B. (2022). On being an ombudsman: Protecting the public interest while navigating the minefield of policy networks. *Canadian Journal of Bioethics*, 5(3), 21-30 <https://www.erudit.org/en/journals/bioethics/2022-v5-n3-bioethics07382/1092953ar.pdf>
14. Riksdagens ombudsmän (JO) [Электронный ресурс] URL: <https://www.jo.se/en/decisions/> (дата обращения: 03.02.2025).
15. ORGANIC LAW OF GEORGIA ON THE PUBLIC DEFENDER OF GEORGIA No 2146a of 23 June 1999 - LHG I, No 27(34), 6.7.1999, Art. 142 Organic Law of Georgia No 3565 of 21 July 2010 - LHG I, No 46, 4.8.2010, Art. 278 [Электронный ресурс]. URL: <https://ombudsman.ge/res/docs/2022020716445895415.pdf> (дата обращения: 01.12.2024).
16. Қаржаубаев С.С. Қазақстандағы адам құқықтары жөніндегі уәкіл институтын жетілдіру туралы // Қазақстан Республикасының Заңнама және құқықтық ақпарат институтының Жаршысы. – 2022. – №3(70). – С. 39-46.
17. Канатов А.К., Шакенов М.А. Институт уполномоченного по правам человека в Казахстане (иммерсивный подход в законотворчестве) //Вестник Института законодательства и правовой информации Республики Казахстан. – 2022. – №. 2 (69). – С. 152-162.
18. Мухамбетова К.А. Кожей С., Досмурзаева Д.О., Мухамбетова И.С.. Қазақстандағы Адам құқықтары жөніндегі уәкіл институты: мәртебесі және даму перспективалары //П.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің хабаршысы. Педагогика. Психология. Социология сериясы. – 2024. – Т. 146. – №. 1. – С. 410-427.
19. Об Уполномоченном по правам человека в Республике Казахстан. Закон от 29 декабря 2021 года № 90-VII ЗРК [Электронный ресурс]. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2100000090> (дата обращения: 08.12.2024).
20. О создании Национального центра по правам человека. Указ Президента Республики Казахстан от 10 декабря 2002 года №992 [Электронный ресурс]. URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/U020000992_#z7 (дата обращения: 08.12.2024).
21. О внесении изменений и дополнения в некоторые указы Президента Республики Казахстан и признании утратившими силу некоторых указов Президента Республики Казахстан. Указ Президента Республики Казахстан от 30 июня 2022 года № 948 [Электронный ресурс]. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2200000948> (дата обращения: 08.12.2024).
22. Доклад о деятельности Уполномоченного по правам человека в Республике Казахстан за 2022 год. Официальный сайт Уполномоченного по правам человека в Республике Казахстан. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/ombudsman/documents/details/649889?lang=ru> (дата обращения: 08.12.2024).
23. Аналитический отчет о деятельности Уполномоченного по правам человека в Республике Казахстан за 2020 год. Официальный сайт Уполномоченного по правам человека в Республике Казахстан. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/ombudsman/documents/details/166034?lang=ru> (дата обращения: 08.12.2024).
24. Доклад о деятельности Уполномоченного по правам человека в Республике Казахстан за 2021 год. Официальный сайт Уполномоченного по правам человека в Республике Казахстан [Электронный ресурс]. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/ombudsman/documents/details/298052?lang=ru> (дата обращения: 08.12.2024).
25. «Работа по жалобам и обращениям». Официальный сайт Уполномоченного по правам человека в Республике Казахстан. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/ombudsman/documents/details/602599?directionId=1032&lang=ru> (дата обращения: 20.01.2025).
26. Об утверждении Национального плана развития Республики Казахстан до 2029 года и признании утратившими силу некоторых указов Президента Республики Казахстан. Указ

- Президента Республики Казахстан от 30 июля 2024 года № 611 [Электронный ресурс]. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2400000611> (дата обращения: 10.04.2025).
27. Our World in Data. Human Rights Index V-Dem: Kazakhstan [Электронный ресурс]. URL: <https://ourworldindata.org/grapher/human-rights-index-vdem?tab=table&time=2023..latest&country=~KAZ> (дата обращения: 28.03.2025).
 28. World Justice Project. Rule of Law Index 2024: Kazakhstan [Электронный ресурс]. URL: <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/global/2023/Kazakhstan/ranking> (дата обращения: 28.03.2025).
 29. Об итогах работы органов прокуратуры за 2023 год. Официальный сайт Генеральной прокуратуры Республики Казахстан [Электронный ресурс]. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/prokuror/press/news/details/675883?lang=ru> (дата обращения: 14.01.2025).
 30. Defensor del Pueblo. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.defensordelpueblo.es/el-defensor/que-es-el-defensor/> (дата обращения: 07.01.2025).
 31. Уголовно-исполнительный кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 года № 234-V ЗРК [Электронный ресурс]. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000234> (дата обращения: 11.12.2024).
 32. Пытки и жестокое обращение. Омбудсмен обсудил меры превенции с представителями ООН, ОБСЕ и государственных органов 17 ноября 2023. Официальный сайт Уполномоченного по правам человека в Республике Казахстан. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/ombudsman/press/news/details/655019?lang=ru> (дата обращения: 17.01.2025).

1. References

2. Konstitucijy Respubliki Kazahstan. Prinyjta na respublikanskom referendum 30 avgusta 1995 goda. URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_ (date of access: 11, 20, 2024).
3. Ob uchrezhdenii dolzhnosti Upolnomochennogo po pravam cheloveka. Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 19 sentjabrja 2002 goda № 947. URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/U020000947_#z14 (date of access: 11, 20, 2024).
4. Ob Upolnomochennom po pravam cheloveka v Respublike Kazahstan. Konstitucionnyj zakon ot 5 nojabrja 2022 goda № 154-VII ЗРК. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2200000154> (date of access: 11, 20, 2024).
5. United Nations. URL: <https://sdgs.un.org/goals/goal16> (date of access: 04, 22, 2025).
6. Global Alliance of National Human Rights Institutions URL: <https://ganhri.org/> (date of access: 04, 22, 2025).
7. The Head of State holds meeting with representatives of human rights protection system. Oficial'nyj sajт Prezidenta Respubliki Kazahstan. URL: <https://www.akorda.kz/ru/glava-gosudarstva-provel-vstrechu-s-predstavityelami-sistemy-zashchity-prav-cheloveka-297226> (date of access: 11, 20, 2024).
8. Doklad o dejatel'nosti Upolnomochennogo po pravam cheloveka v Respublike Kazahstan za 2023 god. Oficial'nyj sajт Upolnomochennogo po pravam cheloveka v Respublike Kazahstan. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/ombudsman/documents/details/649896?directionId=52856&lang=ru> (date of access: 12, 08, 2024).
9. Britannica. URL: <https://www.britannica.com/topic/ombudsman> (date of access: 11, 20, 2024).
10. Hilhorst D., Naik A., Cunningham A., International Ombuds for Humanitarian and Development Aid – Scoping Study, International Institute of Social Studies (2018) <https://repub.eur.nl/pub/111062/2018-International-Ombuds.pdf>.
11. Dahlvik J., Pohn-Weidinger A. (2021). Access to administrative justice and the role of outreach measures: empirical findings on the Austrian Ombudsman Board. International Journal of Law in Context 17, 473–493. <https://doi.org/10.1017/S1744552321000501>
12. Doğan K.C. Georgia ombudsman: the aspects of structural-institutional and functional //Editorial board. – 2022. – с. 95. Journal of Public Administration, Finance and Law Issue 26/2022 https://ibn.idsi.md/sites/default/files/j_nr_file/issue%20%282%29.pdf#page=95
13. Batalli M. Role of ombudsman institution over the administration //Academic Journal of Business, Administration, Law and Social Sciences. – 2015. – Т. 1. – №. 3. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2699061
14. Johns D., Epperson B. (2022). On being an ombudsman: Protecting the public interest while navigating the minefield of policy networks. *Canadian Journal of Bioethics*, 5(3), 21-30 <https://www.erudit.org/en/journals/bioethics/2022-v5-n3-bioethics07382/1092953ar.pdf>
15. Riksdagens ombudsmän (JO) <https://www.jo.se/en/decisions/> (date of access: 02, 03, 2025).
16. ORGANIC LAW OF GEORGIA ON THE PUBLIC DEFENDER OF GEORGIA No 2146a of 23 June 1999 - LHG I, No 27(34), 6.7.1999, Art. 142 Organic Law of Georgia No 3565 of 21 July 2010 - LHG

- I, No 46, 4.8.2010, Art. 278 <https://ombudsman.ge/res/docs/2022020716445895415.pdf> (date of access: 12, 01, 2024).
17. Karzhaubaev S.S. Kazakstandagy adam quqyqtary zhonindegi uakil institutyn zhetildiru turaly [On improving the institution of the Commissioner for Human Rights in Kazakhstan], Bulletin of the Institute of legislation and legal information of the Republic of Kazakhstan, – 2022. – №3(70). – 39-46.
 18. Kanatov A.K., Shakenov M.A. Institut upolnomochennogo po pravam cheloveka v Kazahstane (immersivnyj podhod v zakonotvorchestve) //Vestnic Instituta zakonodatelstva i pravovoj informacii Respubliki Kazahstan. – 2022. – №. 2 (69). – 152-162.
 19. Mukhambetova K.A. Kozhey S., Dosmurzaeva D.O., Mukhambetova I.S. Kazakstandagy adam quqyqtary zhonindegi uakil instituty: martbesi zhane damu perspektivalary //L.N. Gumilev atyndagy Eurazia ulttyk universitetinin habarshysy. Pedagogika. Psihologiya. Sociologja serijasy. – 2024. – T. 146. – №. 1. – 410-427.
 20. Ob Upolnomochennom po pravam cheloveka v Respublike Kazahstan. Zakon ot 29 dekabrya 2021 goda № 90-VII ZRK. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2100000090> (date of access: 12, 08, 2024). (date of access: 12, 08, 2024).
 21. Doklad o dejatel'nosti Upolnomochennogo po pravam cheloveka v Respublike Kazahstan za 2022 god. Oficial'nyj sayt Upolnomochennogo po pravam cheloveka v Respublike Kazahstan. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/ombudsman/documents/details/649889?lang=ru> (date of access: 12, 08, 2024).
 22. Analiticheskiy otchet o dejatel'nosti Upolnomochennogo po pravam cheloveka v Respublike Kazahstan za 2020 god. Oficial'nyj sayt Upolnomochennogo po pravam cheloveka v Respublike Kazahstan. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/ombudsman/documents/details/166034?lang=ru> (date of access: 12, 08, 2024).
 23. Doklad o dejatel'nosti Upolnomochennogo po pravam cheloveka v Respublike Kazahstan za 2021 god. Oficial'nyj sayt Upolnomochennogo po pravam cheloveka v Respublike Kazahstan. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/ombudsman/documents/details/298052?lang=ru> (date of access: 12, 08, 2024).
 24. Rabota po zhalobam i obrashenijam. Oficial'nyj sayt Upolnomochennogo po pravam cheloveka v Respublike Kazahstan. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/ombudsman/documents/details/602599?directionId=1032&lang=ru> (date of access: 01, 20, 2025).
 25. Ob utverzhdenii Nacionalnogo plana razvitija Respubliki Kazahstan do 2029 goda i priznanii utrativshimi silu nekotoryh ukazov Prezidenta Respubliki Kazahstan. Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 30 ijulya 2024 goda № 611. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2400000611> (date of access: 01, 20, 2025).
 26. Our World in Data. Human Rights Index V-Dem: Kazakhstan. URL: <https://ourworldindata.org/grapher/human-rights-index-vdem?tab=table&time=2023..latest&country=~KAZ> (date of access: 03, 28, 2025).
 27. World Justice Project. Rule of Law Index 2024: Kazakhstan. URL: <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/global/2023/Kazakhstan/ranking> (date of access: 03, 28, 2025).
 28. Ob itogah raboty organov prokuratury za 2023 god. Oficial'nyj sayt Generalnoj prokuraturi Respubliki Kazahstan. <https://www.gov.kz/memleket/entities/prokuror/press/news/details/675883?lang=ru> (date of access: 01, 14, 2025).
 29. Defensor del Pueblo. <https://www.defensordelpueblo.es/el-defensor/que-es-el-defensor/> (date of access: 01, 07, 2025).
 30. Ugolovno-ispolnitelnyj kodeks Respubliki Kazahstan ot 5 iulya 2014 goda № 234-V ZRK. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000234> (date of access: 12, 11, 2024).
 31. Pytki i zhestokoe obrashenie. Ombudsmen obsudil mery prevencii s predstaviteljami OON, OBSE i gosudarstvennyh organov 17 nojabrya 2023. Oficial'nyj sayt Upolnomochennogo po pravam cheloveka v Respublike Kazahstan. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/ombudsman/press/news/details/655019?lang=ru>. (date of access: 01, 17, 2025).

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫ ЖӨНІНДЕГІ УӘКІЛДІҢ ШАҒЫМДАРДЫ ҚАРАУ ТӘЖІРИБЕСІ

Төребек ЖУНТЫРБАЕВ*, Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясының докторанты, Басқару институты, Астана, Қазақстан, turbeks@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-5122-8606>

Andrius STASIUKYNAS, әлеуметтік ғылымдарының докторы, профессор, Миколас Ромерис университетінің Мемлекеттік басқару институтының директоры, Вильнюс, Литва, stasiukynas@mruni.eu, ORCID ID: 0000-0002-2937-241X

THE PRACTICE OF REVIEWING COMPLAINTS BY THE HUMAN RIGHTS COMMISSIONER IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Turebek ZHUNTYRBAYEV*, doctoral student, Academy of Public Administration under the President of the Republic of Kazakhstan, Institute of Management, Astana, Kazakhstan, turebeks@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-5122-8606>;

Andrius STASIUKYNAS, Doctor of social sciences, professor, Director of Institute of Public Administration at Mykolas Romeris University, Vilnius, Lithuania, stasiukynas@mruni.eu, ORCID ID: 0000-0002-2937-241X

ЭКОНОМИКА

ECONOMY

ЭКОНОМИКА

ВЛИЯНИЕ УРБАНИЗАЦИИ НА НЕРАВЕНСТВО ДОХОДОВ В КАЗАХСТАНЕ: РЕГИОНАЛЬНЫЙ АСПЕКТ

Динара АБДРАХМАНОВА*	докторант Академии государственного управления при Президенте Республики Казахстан, Астана, Казахстан, d.abdrakhmanova@apa.kz , ORCID ID: https://orcid.org/0009-0003-9510-7790
Асель ЖУНУСОВА	доктор по профилю экономика, доцент, заведующая кафедрой «Бизнес-администрирование» Университета Туран-Астана, Астана, Казахстан, aselzhunusova88@gmail.com , ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-5538-1945
Раушан ДУЛАМБАЕВА	д.э.н., профессор Института Управления Академии государственного управления при Президенте Республики Казахстан, Астана, Казахстан, r.dulambayeva@apa.kz , ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-3942-8875
Шакизада НИЯЗБЕКОВА	к.э.н., доцент ВАК, доцент кафедры банковского дела и монетарного регулирования, Финансовый университет при Правительстве Российской Федерации, Москва, Российская Федерация, shakizada.niyazbekova@gmail.com , ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-3433-9841 .

Дата поступления рукописи в редакцию: 05/12/2024

Доработано: 31/01/2025

Принято: 27/03/2025

DOI: 10.52123/1994-2370-2025-1387

УДК 338.711

МРНТИ 067102, 066153

Аннотация. Урбанизация оказывает существенное влияние на экономический рост стран и развитие человеческого капитала. Вместе с этим она усиливает разрыв в доходах населения между городом и селом, а также в структуре одного города.

Статья посвящена исследованию взаимосвязи урбанизации с неравенством доходов населения на национальном и региональном уровнях.

Наряду с общенаучными методами познания в исследовании применен метод регрессионного анализа. Построена модель, где в качестве независимой переменной (детерминанты) выступает доля городского населения, характеризующая процесс урбанизации. Влияющим фактором выбран коэффициент Джини.

На основе анализа сделан вывод о слабой положительной связи урбанизации и уровня доходного неравенства в разрезе страны. Однако, для некоторых регионов Казахстана перемещение населения из села в город, наоборот, усиливает дифференциацию в доходах. Это позволяет сделать вывод о необходимости более сбалансированной политики в сфере урбанизации, с применением дальнейшей классификации регионов по принципу зависимости неравенства доходов от процесса урбанизации.

Ключевые слова: урбанизация, неравенство доходов, регрессионный анализ, коэффициент Джини, устойчивое развитие.

Аңдатпа. Урбандалу елдердің экономикалық өсуіне және адами капиталдың дамуына айтарлықтай әсер етеді. Сонымен қатар, ол қала мен ауыл арасындағы, сондай-ақ бір қала құрылымындағы халықтың табысындағы алшақтықты күшейтеді.

Мақала урбандалудың ұлттық және аймақтық деңгейдегі халық табысының теңсіздігімен байланысын зерттеуге арналған. Жалпы ғылыми әдістермен қатар зерттеуде регрессиялық талдау әдісі қолданылды. Тәуелсіз ауыспалы (детерминант) ретінде урбандалу процесін сипаттайтын қала халқының үлесі болатын модель

* Автор для корреспонденции: Д.Абдрахманова, d.abdrakhmanova@apa.kz

құрылды. Джини коэффициенті әсер етуші фактор ретінде таңдалды. Талдау негізінде урбандалудың әлсіз оң байланысы және ел бөлінісіндегі табыс теңсіздігі деңгейі туралы қорытынды жасалды. Алайда, Қазақстанның кейбір өңірлері үшін халықтың ауылдан қалаға көшуі, керісінше, табыстардағы саралауды күшейтеді. Бұл табыс теңсіздігінің урбандалу процесіне тәуелділігі қағидаты бойынша өңірлерді одан әрі жіктеуді қолдана отырып, урбандалу саласындағы неғұрлым теңдестірілген саясаттың қажеттілігі туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: урбандалу, табыс теңсіздігі, регрессиялық талдау, Джини коэффициенті, тұрақты даму.

Abstract. Urbanization has a significant impact on the economic growth of countries and the development of human capital. At the same time, it increases the income gap between the city and the countryside, as well as in the structure of one city.

The article is devoted to the study of the relationship between urbanization and income inequality at the national and regional levels.

Along with general scientific methods of cognition, the method of regression analysis was used in the study. A model where the proportion of the urban population characterizing the urbanization process acts as independent variable (determinant) are constructed. The Gini coefficient is chosen as the influencing factor.

Based on the analysis, it is concluded that there is a weak positive relationship between urbanization and the level of income inequality in the context of the country. However, for some regions of Kazakhstan, the movement of the population from rural to urban, on the contrary, increases income differentiation. This allows us to conclude that there is a need for a more balanced policy in the field of urbanization, using further classification of regions based on the principle of dependence of income inequality on the urbanization process.

Keywords: urbanization, income inequality, regression analysis, Gini coefficient, sustainable development.

Введение

В настоящее время прослеживается общемировая тенденция урбанизации, которая считается одним из детерминирующих условий экономического развития стран. Однако влияние урбанизации на экономические и общественные процессы является неоднозначным. С одной стороны, концентрация населения в городской местности способствует ускорению экономического развития, созданию рабочих мест и повышению уровня жизни и доходов населения. С другой стороны, существуют негативные последствия урбанизации, заключающиеся в дефиците жилья, безработице, высоком уровне имущественного неравенства.

В Казахстане наблюдается интенсивный темп урбанизации, за годы независимости доля городского населения выросла с 57,3% в 1991г. до 61,8% в 2023г. [1, 2]. К 2025 году в стране прогнозировано повышение уровня урбанизации до 63% [3]. Одним из основных мотивов перемещения людей из села в город можно считать возможность трудоустройства на работу с более высоким уровнем заработной платы и доступность социальных услуг. Дополнительным фактором усиления урбанизации является естественный прирост населения городов.

Обеспечивая концентрацию экономических возможностей в городах,

урбанизация может привести к большой разнице в доходах между городским и сельским населением. Наряду с этим, быстрый рост городов сопровождается формированием неоднородных городских районов. Высокодоходные группы концентрируются в престижных районах города, а малообеспеченные семьи вынуждены проживать в менее развитых районах с ограниченным доступом к инфраструктуре и услугам [4]. Таким образом, урбанизация может оказывать значительное влияние на уровень и характер неравенства доходов населения.

В частности, для Казахстана имеются значительные региональные различия в уровне экономического развития. Урбанизация в таких крупных мегаполисах, как Астана и Алматы увеличивает отток квалифицированной рабочей силы из менее развитых регионов. Это приводит к усилению разрыва в доходах между городским и сельским населением. Западные регионы (Мангистауская, Атырауская области) развиваются благодаря добыче нефти и газа, а северные и южные регионы остаются аграрными и менее развитыми [3]. Это также способствует пространственному неравенству доходов.

Целью данного исследования является оценка влияния урбанизации на неравенство доходов населения в регионах Казахстана. Это позволит выявить проблемы неравенства доходов, миграции и урбанизации в конкретных

регионах и определить направления для

Материалы и методы

В работе был проведен анализ теоретико-методологических материалов, по исследованию проблемы взаимосвязи процесса урбанизации с неравенством доходов и использованы такие методы, как обобщение, анализ, синтез, регрессионный анализ. На основе статистических данных построена модель, где в качестве зависимой переменной принят уровень неравенства доходов (коэффициент Джини). Выбор этого показателя обусловлен тем, что коэффициент Джини является наиболее распространенным показателем для измерения неравенства доходов. Он характеризует отклонение фактического распределения доходов от линии равномерного распределения. Значение коэффициента может находиться в диапазоне от 0 (абсолютное равенство) до 1 (абсолютное неравенство). Чем ближе коэффициент Джини к 1, тем больше доходы сконцентрированы в отдельной группе населения.

В качестве независимой переменной определена доля городского населения как индикатор, характеризующий процесс урбанизации.

Уравнение линейной регрессии выглядит следующим образом:

$$Y = a_1x + a_0 \quad (1)$$

где Y – коэффициент Джини;
 x – уровень урбанизации (доля городского населения).

Для построения временных рядов использована официальная статистическая информация Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан за 2001-2023гг. по регионам Казахстана: коэффициент Джини по 10% группам населения [5], доля городского населения, в процентах [6].

Результаты

Во многих работах исследователей одним из детерминирующих факторов социального и экономического развития стран определен процесс урбанизации.

их решения.

Так, в теории С.Кузнецца представлена перевернутая U-образная связь между уровнем неравенства доходов и перемещением ресурсов из сельскохозяйственного сектора в индустриальный. Согласно гипотезе, такое перемещение населения сначала влечет за собой повышение неравенства доходов, а после достижения определенного среднего уровня дохода, неравенство снижается [4]. Аналогичный результат в своем исследовании получили R.Kanbur, J.Zhuang [7]: в развитии каждой страны наступает поворотный момент, после достижения которого урбанизация способствует снижению неравенства. Они также выделяют урбанизацию как основную движущую силу неравенства в Азии. Приведенные выводы можно сравнить с аспектами управляемой урбанизации, когда при отсутствии управления процессом большие ресурсы концентрируются в городах и возникают риски появления диспропорции социально-экономического развития регионов.

Новым приоритетным направлением для исследований стало обеспечение экологически чистого развития в процессе урбанизации. Считается, что урбанизация – это важнейший аспект социального прогресса, положительно влияющий на экономический рост страны. Тем не менее, в современных условиях экономический рост все больше зависит от учета экологических факторов. Быстрая урбанизация и рост населения в городах оказывают огромное давление на окружающую среду. Поэтому решение экологических проблем в условиях урбанизации является актуальным в контексте достижения устойчивого развития и благополучия. Исследования такого типа можно разделить на два направления.

В первой группе положительное воздействие урбанизации на сокращение неравенства доходов рассматривается в динамике лет с учетом показателей устойчивого развития, такими как энергоэффективность и зеленая экономика. Так согласно исследованиям Q.Wang, S.Hu, L.Li, R.Li [8] урбанизация негативно влияет на энергоэффективность

и положительно коррелирует с неравенством доходов. Однако, когда урбанизация становится более значимой (от 42,68% до 93,16%) срабатывает экологический эффект и положительная связь между неравенством доходов и энергоэффективностью снижается. Поэтому ускорение урбанизации может способствовать сокращению неравенства доходов без ущерба для энергоэффективности. Схожие результаты были получены в работе S.Sun, K.Tong [9], где рассматривались вопросы неравенства в интенсивности использования энергии (эффективности) между сельской и городской местностью. Для количественной оценки использовались коэффициенты Джини и диспаритета. Исследователями отмечено снижение неравенства по показателям энергоэффективности между городом и селом за последние двадцать лет.

Ученые Y.Pan, T.Teng, S.Wang, T.Wang [10] показали U-образную связь урбанизации и городского зеленого развития. Если уровень урбанизации ниже порогового значения в 53,2%, рост урбанизации препятствует городскому зеленому развитию. Как только уровень урбанизации превышает этот порог, он способствует городскому зеленому развитию. Таким образом, приоритетность достижения порогового значения роста урбанизации может помочь в сокращении неравенства доходов и достижению устойчивого развития, через показатели энергоэффективности и зеленого развития.

Вторая группа исследований направлена на изучение факторов неравенства доходов в условиях урбанизации и разработке предложений для его сокращения. Исследователи Q.Wang, L.Li, R.Li [11] провели анализ влияния потребления возобновляемой и невозобновляемой энергии на общую факторную углеродную производительность с учетом роли неравенства доходов и урбанизации. Согласно результатам, если страна хочет достичь экологической устойчивости через реструктуризацию энергетики, необходимо сократить неравенство доходов и контролировать процесс урбанизации. Страны со средним уровнем дохода должны придавать большое значение урбанизации, содействуя ее умеренным

темпам. Исследователи пришли к выводу, что, снижая неравенство доходов и контролируя темпы урбанизации, можно скорректировать структуру потребления энергии и тем самым способствовать экологической устойчивости.

В исследовании ученых Y.Yao, L.Jiang [12] изучена взаимосвязь экономических, институциональных и других факторов на неравенство доходов между селом и городом. Выявлено, что производительность сельского хозяйства сокращает неравенство в доходах между сельскими и городскими районами, а производительность городского хозяйства, наоборот, усиливает его. Для уменьшения разрыва в доходах между сельским и городским населением решающее значение имеет устойчивое повышение производительности сельского хозяйства. Однако сельскохозяйственное загрязнение является основным источником загрязнения и превышает промышленное в разы. Исследователи X.Li, H.Fu, Y.Wu [13] изучили неравенство в оплате труда и безработицу между населением села и города с точки зрения индивидуального смягчения последствий (устранения ущерба от загрязнения). Результаты показали, что повышение удельных частных расходов на смягчение последствий не только увеличивает уровень городской безработицы и неравенство в оплате труда между городом и селом, при этом степень влияния на уровень безработицы оказался сильнее. Так как уровень безработицы является важным индикатором управления урбанизацией, ученые часто включают его в модели изучения взаимосвязей экологической устойчивости и урбанизации [14, 15, 16].

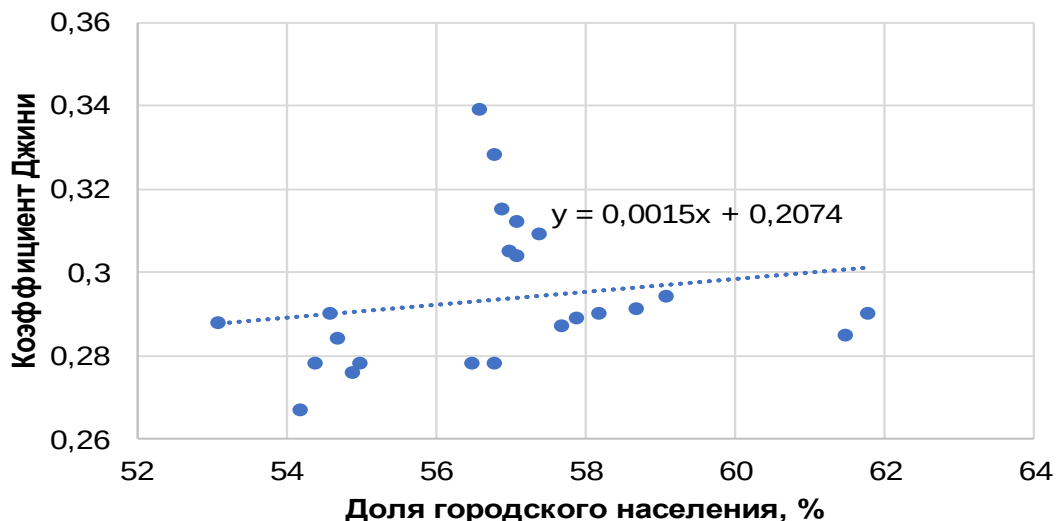
Работы отечественных исследователей Панзабековой А., Тургель И., Имангали Ж. [17], Нурлановой Н., Тлеубердиновой А., Сапарбек Н. [18] преимущественно посвящены вопросам наличия экономических диспропорций между городской и сельской местностью, заключающихся в высокой стоимости жизни в городе (жилье, продукты питания, услуги). Их анализ включает ранжирование регионов, показывает неравномерность процессов урбанизации в Казахстане и необходимость изучения влияния различных факторов с учетом специфики регионов.

Данное исследование будет являться дополнением к проведенным работам по процессу урбанизации в Казахстане с точки зрения идентификации проблем неравенства доходов и урбанизации в региональном аспекте. Дальнейшие исследования в Казахстане

должны быть направлены на анализ взаимосвязи неравенства доходов с показателями устойчивого развития.

При проведении регрессионного анализа в целом по стране выявлена следующая взаимосвязь (рисунок 1).

Рисунок 1. Линейная связь неравенства доходов и уровня урбанизации в Республике Казахстан

Примечание: составлено на основании данных [5, 6]

Множественный коэффициент R между долей городского населения и коэффициентом Джини составил всего 0,187. Следовательно, процесс урбанизации в целом по стране не оказывает особого влияния на неравенство доходов населения. Это объясняется тем, что урбанизация сама по себе не является первичным фактором неравенства доходов, но во взаимодействии с другими факторами (экономический рост, технологическое развитие, процесс глобализации,

экологические изменения и другие) она оказывает влияние на уровень неравенства доходов в стране. В свою очередь, высокое неравенство доходов также влияет на процесс урбанизации путем усиления вынужденных миграционных потоков.

Однако если рассматривать ситуацию в регионах, для некоторых из них процесс урбанизации способствует различиям в доходах среди населения (таблица 1).

Таблица 1. Результаты регрессии в разрезе регионов

	Коэффициент регрессии	Множественный R	R-квадрат	Стандартная ошибка	P-значение
Республика Казахстан	0,00152	0,19	0,03	0,02	0,39
Абай	0,00381	0,37	0,14	0,02	0,07
Акмолинская	0,00258	0,63	0,40	0,02	0,00
Актюбинская	-0,00267	0,59	0,35	0,03	0,00
Алматинская	0,00131	0,30	0,09	0,02	0,16
Атырауская	0,00723	0,70	0,49	0,03	0,00
Западно-Казахстанская	-0,00295	0,72	0,52	0,01	0,00
Жамбылская	0,00491	0,61	0,37	0,01	0,00
Жетісу	0,00100	0,35	0,12	0,02	0,10
Карагандинская	0,00427	0,65	0,43	0,01	0,00
Костанайская	0,00033	0,04	0,00	0,03	0,86
Кызылординская	0,00241	0,79	0,62	0,02	0,00

	Коэффициент регрессии	Множественный R	R-квадрат	Стандартная ошибка	P-значение
Мангистауская	0,00319	0,87	0,76	0,03	0,00
Павлодарская	-0,00059	0,06	0,00	0,03	0,78
Северо-Казахстанская	0,00165	0,55	0,30	0,01	0,00
Туркестанская	0,00268	0,49	0,24	0,04	0,01
Ұлытау	0,00361	0,50	0,25	0,01	0,01
Восточно-Казахстанская	0,00337	0,52	0,27	0,01	0,01

Примечание: рассчитано автором

К примеру, множественный коэффициент R между долей городского населения и коэффициентом Джини в Мангистауской области составил 0,871, в Кызылординской – 0,785, Западно-Казахстанской – 0,724, Атырауской – 0,703. Это подтверждает наличие сильной взаимосвязи урбанизации и доходного неравенства в указанных регионах. В семи областях: Акмолинской, Актюбинской, Жамбылской, Карагандинской, Северо-Казахстанской, Восточно-Казахстанской и Ұлытау связь средняя, более 50 процентов изменений зависимой переменной (неравенство доходов) описывается независимой переменной (урбанизацией). Результаты регрессионной модели достоверны, на уровне значимости 0,01 во всех регионах, за исключением Алматинской, Костанайской, Павлодарской областей, областей Абай и Жетісу где р-значение превышает 0,01.

Согласно коэффициенту регрессии, при росте доли городского населения на 1 процент коэффициент Джини снизится в Западно-Казахстанской, Актюбинской области на 0,003, а в остальных регионах повысится на 0,001-0,007. В Костанайской области коэффициент регрессии составил всего 0,00033. Низкие значения коэффициента регрессии указывают на наличие других более важных факторов, таких как социально-экономическая

структура региона, политика в области урбанизации, неравномерное распределение инвестиций или отсутствие эффективных механизмов перераспределения доходов. Поэтому при управлении процессами урбанизации требуют внимания специфические региональные условия, включая анализ показателей устойчивого развития.

Регрессионный анализ на уровне страны не выявил значимого воздействия процесса урбанизации на неравенство доходов, но показал наличие сильной взаимосвязи в отдельных регионах. Для учета региональных характеристик при исследовании влияния урбанизации на неравенство доходов дополнительно проведен панельный анализ (таблица 2). При этом в анализ были включены факторы по уровню образования (валовый коэффициент охвата высшим образованием) и инвестициям (индекс физического объема (ИФО) инвестиций в основной капитал). Валовый коэффициент охвата высшим образованием отражает доступность высшего образования в регионах, ИФО инвестиций в основной капитал – уровень экономического развития региона. Рост этих показателей может снижать неравенство доходов путем создания возможностей для населения с низкими доходами, увеличения новых рабочих мест.

Таблица 2. Результаты панельного анализа

	Коэффициент	P-значение	
Урбанизация (доля городского населения)	-0,10719	0,0035	значимо
Уровень образования (валовый коэффициент охвата высшим образованием)	0,13057	0,0000	очень значимо
Инвестиции (ИФО инвестиций в основной капитал)	0,00781	0,1594	незначимо
Тест Хаусмана (P-значение)	0,03487	-	выбрана модель фиксированных эффектов
Тест Бреуша-Пагана (P-значение)	0,00000	-	исправлена гетероскедастичность

Примечание: рассчитано автором на основании данных [5, 6, 19, 20]

Согласно панельному анализу, учитывающему региональные особенности, выявлена отрицательная связь между урбанизацией и неравенством доходов. При росте урбанизации в стране на 1% неравенство доходов снижается на 0,107. Различие результатов регрессионного и панельного анализа объяснимо структурой данных, используемых для анализа. На уровне страны капитал и высокий доход концентрируются преимущественно в крупных мегаполисах, тем самым урбанизация усиливает неравенство доходов. А в региональном разрезе процесс урбанизации способствует доступности образования, инфраструктуры и других услуг, снижая неравенство.

При увеличении охвата высшим образованием уровень неравенства доходов повышается на 0,131. Возможным объяснением данного результата является усиление разрыва между квалифицированными и

неквалифицированными работниками при большем охвате населения высшим образованием. Инвестиции в основной капитал не оказывают значимого влияния на неравенство доходов.

Процесс урбанизации влияет не только на неравенство доходов, но и связан с рисками возникновения экологических проблем. Учет таких показателей, как энергоэффективность и зеленая экономика, позволит укрепить экономическую, социальную и экологическую устойчивость региона. В Казахстане в последнее десятилетие наблюдается снижение показателя энергоемкости, что говорит о повышении эффективного использования энергии и меньшей зависимости от энергоемких технологий. Постепенное увеличение объема затрат, направленных на охрану окружающей среды, свидетельствуют о повышении экологической ответственности в направлении достижения целей устойчивого развития (таблица 3).

Таблица 3. Показатели зеленой экономики в Республике Казахстан

	Энергоемкость ВВП, тнэ/тыс.долл. США в ценах 2010г.	Доля электроэнергии, произведенной ВИЭ в общем объеме выработанной электроэнергии, %	Коэффициент Джини	Урбанизация (доля городского населения), человек	Общие затраты на охрану окружающей среды, млн тенге
2012	0,44	...	0,284	9 127 543	...
2013	0,46	...	0,276	9 277 871	...
2014	0,35	...	0,278	9 433 575	...
2015	0,29	0,6	0,278	9 837 025	257 533
2016	0,34	0,8	0,278	10 035 577	196 143
2017	0,33	0,9	0,287	10 331 492	262 407
2018	0,36	1,4	0,289	10 509 796	302 177
2019	0,34	1,9	0,290	10 698 208	420 392
2020	0,32	2,8	0,291	10 938 652	384 016
2021	0,33	3,5	0,294	11 151 376	416 956
2022	0,32	4,4	0,285	11 991 238	444 514
2023	0,32	5,8	0,290	12 209 896	610 285

Примечание: составлено на основании данных [5, 6, 21, 22, 23]

Как видим, повышение коэффициента Джини сопровождается снижением энергоемкости ВВП и ростом доли электроэнергии, произведенной возобновляемыми источниками энергии (ВИЭ) в общем объеме выработанной электроэнергии. При этом урбанизация в стране продолжает расти. Урбанизация и снижение неравенства доходов населения позволяют осуществлять инвестиции в развитие инфраструктуры возобновляемой электроэнергии, что сложно в сообществе с неравными доходами и в условиях сельской местности.

Экологические последствия урбанизации могут усилить социальную напряженность, особенно для тех местностей, которые подвержены большим выбросам. Риск социальной напряженности возникает и в случае неконтролируемой урбанизации. Таким

образом, влияние урбанизации выходит за рамки экономических аспектов, ее можно считать одним из значимых факторов политического развития. Урбанизация может повлиять на изменение политических установок населения, его требований к социальной политике и управлению.

Более подробно рассмотрим анализ по областям с высокой регрессионной зависимостью (Мангистауская, Кызылординская, Западно-Казахстанская, Атырауская), где коэффициент зависимости между уровнем урбанизации и неравенства доходов составил более 0,7 (таблица 4). Как видим, это регионы с развитым нефтегазовым сектором. Урбанизация в данных регионах означает переток рабочей силы из сельского хозяйства в промышленность.

Таблица 4. Структура населения по областям Республики Казахстан в 2023 году, в процентах

	Доля городского населения		Доля сельского населения		Доля занятого населения		Уровень безработицы
	всего	с доходами ниже ВПМ	всего	с доходами ниже ВПМ	сельское, лесное и рыбное хозяйство	промышленность	
Атырауская	55,2	0,8	44,8	4,9	2,5	11,7	4,8
Западно-Казахстанская	56,2	2,5	43,8	6,7	13,9	10,2	4,9
Кызылординская	46,9	7,0	53,1	5,4	8,1	10,0	4,9
Мангистауская	45,2	2,3	54,8	10,9	1,1	24,0	5,0
							
							

Примечание: составлено на основании данных [6, 24, 25]

В Мангистауской и Кызылординской области более половины населения продолжает проживать в сельской местности (54,8% и 53,1%, соответственно).

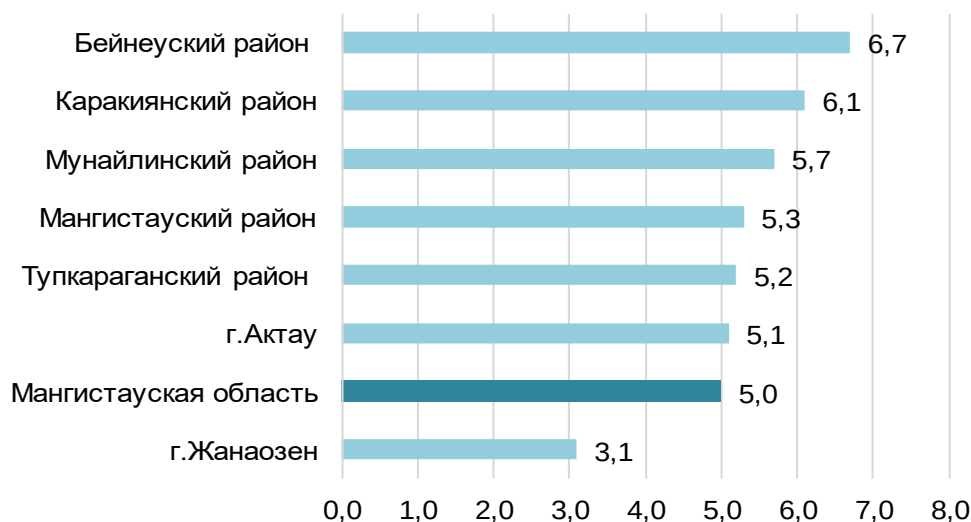
Доля людей в селе, имеющих доходы ниже величины прожиточного минимума (ВПМ), по Мангистауской области составляет 10,9% и является самой большой по Казахстану. То есть в селах Мангистауской области проживают люди с очень низким уровнем дохода. Это подтверждают и данные официальной

статистики за 2023 год [26]. Если сравнить среднемесячную номинальную заработную плату одного работника в городе (606 211 тенге) и селе (322 481 тенге) области, то их разница будет составлять почти два раза, а для отдельных населенных пунктов разница составляет еще больше. Самый высокий уровень номинальной заработной платы одного работника в 2023 году отмечен в г. Жанаозен 858 396 тенге в среднем за месяц.

Неравенство доходов и урбанизация очень тесно связаны с уровнем безработицы. Урбанизация усиливает конкуренцию на рынке труда в городской местности и тем самым способствует росту безработицы, а это, в свою очередь, повышает неравенство доходов и уровень бедности среди населения. Учитывая этот факт, отметим,

что в Мангистауской области уровень безработицы является самым высоким в стране (5% в 2023г.). Если рассматривать этот показатель в разрезе населенных пунктов области, безработных в Бейнеуском и Каракиянском районах почти в два раза больше, чем в г.Жанаозен (рисунок 2).

Рисунок 2. Уровень безработицы в Мангистауской области 2023 году, в процентах

Примечание: составлено на основании данных [27]

В Кызылординской области уровень безработицы в 2023 году составил 4,9%, в Западно-Казахстанской – 4,9%, в Атырауской – 4,8%, что также выше среднего показателя по республике.

Процесс урбанизации зачастую сопровождается загрязнением окружающей среды из-за концентрации промышленных предприятий, увеличения населения и транспорта, недостаточной инфраструктуры в городской местности. Это приводит к ухудшению здоровья населения, снижения его доходов вследствие увеличения расходов на медицину. При разработке государственных программ развития регионов требуется взаимосвязанная промышленная и экологическая политика. Однако, в 2023 году по сравнению с 2022 годом в Мангистауской области наблюдалось снижение затрат, направленных на охрану окружающей среды, на 47,8%, в Атырауской области – на 11,6%, что считается недопустимым для этих регионов [23]. При наличии существующих экологических проблем, их

решение уступает место экономическим и промышленным интересам.

Все это подтверждает факт наличия больших диспропорций в доходах населения указанных областей. В частности, по Мангистауской области можно сделать вывод, что в регионе высокая часть доходов сконцентрирована в одном месте либо у одной группы населения. Конечно, это объясняется нефтегазовой спецификой региона, где большинство месторождений сосредоточено в районе города Жанаозен.

При разработке политики развития регионов следует уделить внимание населенным пунктам, в которых требуется улучшение социально-экономических, а также экологических условий. Одним из примеров является стратегия новой урбанизации Китая, запущенная в 2014 году и включающая сбалансированное развитие городов и сел, улучшение экологии и повышение доступности социальных услуг [28]. В отличие от предыдущей политики по урбанизации, направленной на развитие мегаполисов, новая стратегия сосредоточена на

развитии сельской местности, малых и средних городов в целях недопущения перенаселенности крупных городов и равномерного распределения ресурсов. Кроме того, в стратегии предусмотрено обеспечение экологической устойчивости (внедрение энергосберегающих технологий, развитие общественного транспорта, меры по снижению загрязнений). Таким образом, стратегия Китая сочетает социально-экономическое развитие и экологическую устойчивость в целях повышения уровня жизни населения.

В Казахстане для сокращения неравенства доходов между населенными пунктами также необходим комплексный подход, включающий экономическую диверсификацию, развитие инфраструктуры и перераспределение доходов.

Обсуждение и выводы

Урбанизация является важным фактором, влияющим на уровень решения проблем неравенства доходов, развития миграции и урбанизации в регионах:

- развитие несырьевых секторов для регионов с отрицательной связью между неравенством доходов и процессами урбанизации (сельское хозяйство, перерабатывающая промышленность, туризм, логистика), поскольку они способствуют перераспределению рабочей силы, что в последующем приведет к снижению неравенства доходов населения;

- рынок труда способен негативно воспринять процессы урбанизации, поскольку усилится конкуренция в городской местности, будет способствовать росту безработицы, а это, в свою очередь, повышает неравенство доходов и уровень бедности среди населения. Поэтому важно проводить

неравенства доходов, но ее воздействие неоднозначно и зависит от социально-экономических и региональных особенностей.

Результаты исследования показали, что на национальном уровне урбанизация способствует экономическому росту и повышению уровня жизни, но ее влияние на неравенство доходов остается умеренным. Она может привести к усилению диспропорций в распределении доходов между городским и сельским населением.

Необходимо проводить более сбалансированную политику в сфере урбанизации, с применением дальнейшей классификации регионов по принципу их взаимосвязи с неравенством доходов, и показателями устойчивого развития. Проведенная оценка влияния урбанизации на неравенство доходов населения в регионах Казахстана позволяет выделить следующие направления для

сбалансированную политику в области миграции, поддерживать экономику села программами развития малого и среднего бизнеса, малообеспеченного населения;

- необходим контроль экологической нагрузки региона при разработке программы урбанизации, поскольку процессы урбанизации связаны с экологическими изменениями.

Особое внимание дальнейших исследований следует акцентировать на вопросы неравенства доходов и обеспечения устойчивого развития в стране. Именно комплексный подход в области урбанизации с учетом региональных особенностей позволит обеспечить равномерное распределение экономических и социальных благ среди населения.

Список литературы

1. Численность населения по годам. Динамические ряды // Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://stat.gov.kz/ru/industries/social-statistics/demography/dynamic-tables/>.

2. Казахстан за годы независимости. Статистические сборники // Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://old.stat.gov.kz/edition/publication/collection>.

3. Указ Президента Республики Казахстан от 21 февраля 2022 года № 812 «План территориального развития Республики Казахстан до 2025 года» – Режим доступа: <https://www.gov.kz/memleket/entities/economy/documents/details/279829?lang=ru>.
4. Коломак Е. А. Урбанизация и неравенство доходов: причина или решение проблемы? // Прикладная эконометрика. – 2020. т. 59. с.55–70. DOI: 10.22394/1993-7601-2020-59-55-70
5. Коэффициент Джини, по 10% группам населения // Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://taldau.stat.gov.kz/ru/NewIndex/GetIndex/704502>.
6. Численность населения. Динамические ряды // Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://stat.gov.kz/ru/industries/social-statistics/demography/dynamic-tables/>.
7. Kanbur R., Zhuang J. Urbanization and Inequality in Asia // Asian Development Review – 2013. no. 1. pp. 131–147. DOI:10.2139/ssrn.2260109
8. Wang Q., Hu S., Li L., Li R. Accelerating urbanization serves to reduce income inequality without sacrificing energy efficiency – Evidence from the 78 countries // Sustainable Cities and Society – 2023. Volume 92. <https://doi.org/10.1016/j.scs.2023.104477>.
9. Sun S., Tong K. Rural-urban inequality in energy use sufficiency and efficiency during a rapid urbanization period // Applied Energy – 2024. Volume 364. <https://doi.org/10.1016/j.apenergy.2024.123133>.
10. Pan Y., Teng T., Wang S., Wang T. Impact and mechanism of urbanization on urban green development in the Yangtze River Economic Belt // Ecological Indicators. – 2024. Volume 158. <https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2024.111612>
11. Wang Q., Li L., Li R. The asymmetric impact of renewable and non-renewable energy on total factor carbon productivity in 114 countries: Do urbanization and income inequality matter? // Energy Strategy Reviews. – 2022. Volume 44, <https://doi.org/10.1016/j.esr.2022.100942>.
12. Yao Y., Jiang L. Urbanization forces driving rural urban income disparity: Evidence from metropolitan areas in China // Journal of Cleaner Production. – 2021. Volume 312. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2021.127748>.
13. Li X., Fu H., Wu Y. Pollution mitigation, unemployment rate and wage inequality in the presence of agricultural pollution // China Economic Review. – 2020. Volume 61. <https://doi.org/10.1016/j.chieco.2020.101425>.
14. Güven G. Urban unemployment, environmental preservation and trade policies in a small open economy with open access renewable resources // Journal of Cleaner Production. – 2024. Volume 440. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2024.140912>.
15. Ngubane M.Z., Mndebele S., Kaseeram I. Economic growth, unemployment and poverty: Linear and non-linear evidence from South Africa // Heliyon. – 2023. Volume 9, Issue 10. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e20267>.
16. Wang Q., Li L. The effects of population aging, life expectancy, unemployment rate, population density, per capita GDP, urbanization on per capita carbon emissions // Sustainable Production and Consumption. – 2023. Volume 28. <https://doi.org/10.1016/j.spc.2021.06.029>
17. Панзабекова А., Тургель И., Имангали Ж. Оценка уровня урбанизации регионов Казахстана: индексный метод // Вестник университета «Туран». – 2022. №3. с.95–107. <https://doi.org/10.46914/1562-2959-2022-1-3-95-107>
18. Нурланова Н.К., Тлеубердинова А. Т., Сапарбек Н.К. Основные факторы и тенденции урбанизации в Казахстане: анализ и рекомендации // Экономика: стратегия и практика. – 2022. №1. с.62-79. <https://doi.org/10.51176/1997-9967-2022-1-62-79>.
19. Валовой охват высшим образованием. Динамические ряды // Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://stat.gov.kz/ru/industries/social-statistics/stat-edu-science-inno/dynamic-tables/>.
20. Индексы физического объема инвестиций в основной капитал. Динамические ряды // Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://stat.gov.kz/ru/industries/business-statistics/stat-invest/dynamic-tables/>.
21. Общее первичное потребление топлива и энергии и энергоёмкость ВВП Казахстана по отдельным отраслям экономики // Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://stat.gov.kz/ru/green-economy-indicators/195/>.
22. Топливо-энергетический баланс Республики Казахстан // Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://stat.gov.kz/ru/industries/business-statistics/stat-energy/publications/183439/?sphrase_id=83535.

23. О затратах на охрану окружающей среды в республике Казахстан // Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://stat.gov.kz/ru/industries/environment/stat-eco/publications/199738/>.

24. Основные показатели дифференциации доходов населения Республики Казахстан. Электронные таблицы // Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://stat.gov.kz/ru/industries/labor-and-income/stat-life/spreadsheets/?year=2023&name=18651&period=year&type=>.

25. Основные индикаторы рынка труда в Республике Казахстан. Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://stat.gov.kz/ru/industries/labor-and-income/stat-unempl/publications/117692/>.

26. Среднемесячная номинальная заработная плата одного работника // Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://taldau.stat.gov.kz/ru/NewIndex/GetIndex/702972?keyword=>.

27. Основные индикаторы рынка труда по регионам Казахстана в разрезе районов. Электронные таблицы // Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://stat.gov.kz/ru/industries/labor-and-income/stat-unempl/spreadsheets/?year=2023&name=19575&period=year&type=>.

28. Wang X., Hui E., Choguill Ch., Jia Sh. The new urbanization policy in China: Which way forward? // Habitat International. – 2015. p. 279-284. <https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2015.02.001>.

References

1. Chislennost' naselenija po godam. Dinamicheskie rjady // Bjuro nacional'noj statistiki Agentstva po strategicheskemu planirovaniju i reformam Respubliki Kazahstan [Jelektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <https://stat.gov.kz/ru/industries/social-statistics/demography/dynamic-tables/>.

2. Kazahstan za gody nezavisimosti. Statisticheskie sborniki // Bjuro nacional'noj statistiki Agentstva po strategicheskemu planirovaniju i reformam Respubliki Kazahstan [Jelektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <https://old.stat.gov.kz/edition/publication/collection>.

3. Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 21 fevralja 2022 goda № 812 «Plan territorial'nogo razvitija Respubliki Kazahstan do 2025 goda» – Rezhim dostupa: <https://www.gov.kz/memleket/entities/economy/documents/details/279829?lang=ru>.

4. Kolomak E. A. Urbanizacija i neravenstvo dohodov: prichina ili reshenie problemy? // Prikladnaja jekonometrika. – 2020. т. 59. s.55–70. DOI: 10.22394/1993-7601-2020-59-55-70

5. Kojefficient Dzhini, po 10% gruppam naselenija // Bjuro nacional'noj statistiki Agentstva po strategicheskemu planirovaniju i reformam Respubliki Kazahstan [Jelektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <https://taldau.stat.gov.kz/ru/NewIndex/GetIndex/704502>.

6. Chislennost' naselenija. Dinamicheskie rjady // Bjuro nacional'noj statistiki Agentstva po strategicheskemu planirovaniju i reformam Respubliki Kazahstan [Jelektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <https://stat.gov.kz/ru/industries/social-statistics/demography/dynamic-tables/>.

7. Kanbur R., Zhuang J. Urbanization and Inequality in Asia // Asian Development Review – 2013. no. 1. pp. 131–147. DOI:10.2139/ssrn.2260109

8. Wang Q., Hu S., Li L., Li R. Accelerating urbanization serves to reduce income inequality without sacrificing energy efficiency – Evidence from the 78 countries // Sustainable Cities and Society – 2023. Volume 92. <https://doi.org/10.1016/j.scs.2023.104477>.

9. Sun S., Tong K. Rural-urban inequality in energy use sufficiency and efficiency during a rapid urbanization period // Applied Energy – 2024. Volume 364. <https://doi.org/10.1016/j.apenergy.2024.123133>.

10. Pan Y., Teng T., Wang S., Wang T. Impact and mechanism of urbanization on urban green development in the Yangtze River Economic Belt // Ecological Indicators. – 2024. Volume 158. <https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2024.111612>

11. Wang Q., Li L., Li R. The asymmetric impact of renewable and non-renewable energy on total factor carbon productivity in 114 countries: Do urbanization and income inequality matter? // Energy Strategy Reviews. – 2022. Volume 44, <https://doi.org/10.1016/j.esr.2022.100942>.

12. Yao Y., Jiang L. Urbanization forces driving rural urban income disparity: Evidence from metropolitan areas in China // Journal of Cleaner Production. – 2021. Volume 312. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2021.127748>.

13. Li X., Fu H., Wu Y. Pollution mitigation, unemployment rate and wage inequality in the presence of agricultural pollution // China Economic Review. – 2020. Volume 61. <https://doi.org/10.1016/j.chieco.2020.101425>.
14. Güven G. Urban unemployment, environmental preservation and trade policies in a small open economy with open access renewable resources // Journal of Cleaner Production. – 2024. Volume 440. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2024.140912>.
15. Ngubane M.Z., Mndebele S., Kaseeram I. Economic growth, unemployment and poverty: Linear and non-linear evidence from South Africa // Heliyon. – 2023. Volume 9, Issue 10. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e20267>.
16. Wang Q., Li L. The effects of population aging, life expectancy, unemployment rate, population density, per capita GDP, urbanization on per capita carbon emissions // Sustainable Production and Consumption. – 2023. Volume 28. <https://doi.org/10.1016/j.spc.2021.06.029>.
17. Panzabekova A., Turgel' I., Imangali Zh. Ocenka urovnja urbanizacii regionov Kazahstana: indeksnyj metod // Vestnik universiteta «Turan». – 2022. №3. s.95–107. <https://doi.org/10.46914/1562-2959-2022-1-3-95-107>.
18. Nurlanova N.K., Tleuberdinova A. T., Saparbek N.K. Osnovnye faktory i tendencii urbanizacii v Kazahstane: analiz i rekomendacii // Jekonomika: strategija i praktika. – 2022. №1. s.62-79. <https://doi.org/10.51176/1997-9967-2022-1-62-79>.
19. Valovyy ohvat vysshim obrazovaniem. Dinamicheskie rjady // Bjuro nacional'noj statistiki Agentstva po strategicheskemu planirovaniyu i reformam Respubliki Kazahstan [Jelektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <https://stat.gov.kz/ru/industries/social-statistics/stat-edu-science-inno/dynamic-tables/>.
20. Indeksy fizicheskogo ob"ema investicij v osnovnoj kapital. Dinamicheskie rjady // Bjuro nacional'noj statistiki Agentstva po strategicheskemu planirovaniyu i reformam Respubliki Kazahstan [Jelektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <https://stat.gov.kz/ru/industries/business-statistics/stat-invest/dynamic-tables/>.
21. Obshhee pervichnoe potreblenie topliva i jenerгии i jenergoemkost' VVP Kazahstana po otdel'nym otraslam jekonomiki // Bjuro nacional'noj statistiki Agentstva po strategicheskemu planirovaniyu i reformam Respubliki Kazahstan [Jelektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <https://stat.gov.kz/ru/green-economy-indicators/195/>.
22. Toplivno-jenergeticheskij balans Respubliki Kazahstan // Bjuro nacional'noj statistiki Agentstva po strategicheskemu planirovaniyu i reformam Respubliki Kazahstan [Jelektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: https://stat.gov.kz/ru/industries/business-statistics/stat-energy/publications/183439/?sphrase_id=83535.
23. O zatraty na ohranu okruzhajushhej sredy v respublike Kazahstan // Bjuro nacional'noj statistiki Agentstva po strategicheskemu planirovaniyu i reformam Respubliki Kazahstan [Jelektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <https://stat.gov.kz/ru/industries/environment/stat-eco/publications/199738/>.
24. Osnovnye pokazateli differenciacii dohodov naselenija Respubliki Kazahstan. Jelektronnye tablicy // Bjuro nacional'noj statistiki Agentstva po strategicheskemu planirovaniyu i reformam Respubliki Kazahstan [Jelektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <https://stat.gov.kz/ru/industries/labor-and-income/stat-life/spreadsheets/?year=2023&name=18651&period=year&type=>.
25. Osnovnye indikatory rynka truda v Respublike Kazahstan. Bjuro nacional'noj statistiki Agentstva po strategicheskemu planirovaniyu i reformam Respubliki Kazahstan [Jelektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <https://stat.gov.kz/ru/industries/labor-and-income/stat-empt-unempl/publications/117692/>.
26. Srednemesjachnaja nominal'naja zarabotnaja plata odnogo rabotnika // Bjuro nacional'noj statistiki Agentstva po strategicheskemu planirovaniyu i reformam Respubliki Kazahstan [Jelektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <https://taldau.stat.gov.kz/ru/NewIndex/GetIndex/702972?keyword=>.
27. Osnovnye indikatory rynka truda po regionam Kazahstana v razreze rajonov. Jelektronnye tablicy // Bjuro nacional'noj statistiki Agentstva po strategicheskemu planirovaniyu i reformam Respubliki Kazahstan [Jelektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <https://stat.gov.kz/ru/industries/labor-and-income/stat-empt-unempl/spreadsheets/?year=2023&name=19575&period=year&type=>.
28. Wang X., Hui E., Choguill Ch., Jia Sh. The new urbanization policy in China: Which way forward? // Habitat International. – 2015. p. 279-284. <https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2015.02.001>.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ УРБАНДАЛУДЫҢ ТАБЫС ТЕҢСІЗДІГІНЕ ӘСЕРІ: Өңірлік Аспект

Динара АБДРАХМАНОВА*, Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясының докторанты, Астана, Қазақстан, d.abdrakhmanova@apa.kz, ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-9510-7790>

Асель ЖУНУСОВА, экономика бейіні бойынша доктор, доцент, Туран-Астана Университеті «Бизнес-әкімшілік» кафедрасының меңгерушісі, Астана, Қазақстан, aselzhunusova88@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5538-1945>

Раушан ДУЛАМБАЕВА, э.ғ.д., профессор, Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясының Басқару Институты, Астана, Қазақстан, r.dulambayeva@apa.kz, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3942-8875>;

Шакизада НИЯЗБЕКОВА, э.ғ.к., ЖАК доценті, Ресей Федерациясы Үкіметінің жанындағы Қаржы университетінің Банк ісі және монетарлық реттеу кафедрасының доценті, Мәскеу, Ресей Федерациясы, shakizada.niyazbekova@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3433-9841>.

THE IMPACT OF URBANIZATION ON INCOME INEQUALITY IN KAZAKHSTAN: THE REGIONAL ASPECT

Dinara ABDRAKHMANOVA*, doctoral student of Academy of Public Administration under the President of the Republic of Kazakhstan, Astana, Kazakhstan, d.abdrakhmanova@apa.kz, ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-9510-7790>

Asel ZHUNUSOVA, Doctor of Economics, Associate Professor, Head of the Department of Business Administration, University of Turan-Astana, Astana, Kazakhstan, aselzhunusova88@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5538-1945>

Raushan DULAMBAYEVA, Doctor of Economic Sciences, Professor, Academy of Public Administration under the President of the Republic of Kazakhstan, Astana, Kazakhstan, r.dulambayeva@apa.kz, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3942-8875>;

Shakizada NIYAZBEKOVA, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Higher Attestation Commission, Associate Professor of the Department of Banking and Monetary Regulation, Financial University under the Government of the Russian Federation, Moscow, Russian Federation, shakizada.niyazbekova@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3433-9841>.

IMPLEMENTATION OF NINTH SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOAL IN KAZAKHSTAN: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES

Regina* ANDEKINA	<i>PhD, associate professor, National School of Public Policy Academy of Public Administration under the President of the Republic of Kazakhstan, Astana, Kazakhstan, r.andekina@apa.kz, ORCID ID https://orcid.org/0000-0002-0740-0686, Scopus ID-56028740300</i>
Serzhan KAPAEV	<i>Master's student, Academy of Public Administration under the President of the Republic of Kazakhstan, Astana, Kazakhstan, s.kapayev@apa.kz, ORCID ID https://orcid.org/0009-0006-6718-7158</i>
Tunç MEDENI	<i>PhD, professor, Faculty of Business Administration, Ankara Yıldırım Beyazıt University, Ayvalı, Gazze 7, Ankara, Turkey, tmedeni@aybu.edu.tr, ORCID ID https://orcid.org/0000-0002-2964-3320, Scopus ID-34880553000</i>

Manuscript received: 10/02/2025

Revised: 15/04/2025

Accepted: 21/04/2025

DOI:10.52123/1994-2370-2025-1435

UDC 65.012.12

CICSTI 06.54.31

Abstract. Kazakhstan's sustainable development is based on the integration of national economic strategies in line with international initiatives such as the UN Sustainable Development Goals (SDGs). One of the key objectives of SDG 9, "Building resilient infrastructure, promoting inclusive and sustainable industrialization and innovation," is to enhance scientific research and technological potential, which is closely linked to increased investment in research and development (R&D) and the development of human resources.

In this study, the authors address the problem of insufficient R&D funding, low business participation, and scarcity of researchers in Kazakhstan. These aspects, despite their crucial role in sustainable development, remain unresolved. Based on the regression analysis data and international experience, solutions to improve the situation in the country have been proposed.

Key words: research and development, innovation, sustainable development goals, economic growth.

Аңдатпа. Қазақстанның орнықты дамуы БҰҰ-ның Орнықты даму мақсаттары (ОДМ) сияқты халықаралық бастамаларға сәйкес ұлттық экономикалық стратегиялардың интеграциясымен байланысты. "Берік инфрақұрылым құру, ауқымды және тұрақты индустрияландыру мен инновацияларға жәрдемдесу" атты орнықты дамудың тоғызыншы мақсатының негізгі міндеттерінің бірі ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарға (ҒЗТҚЖ) инвестициялардың өсуі және кадрлық әлеуетті дамытумен тығыз байланысты ғылыми зерттеулер мен технологиялық әлеуетті жандандыру болып табылады.

Бұл зерттеуде ҒЗТҚЖ-ны қаржыландырудың жеткіліксіздігі, бизнестің қатысу үлесінің төмендігі және Қазақстандағы зерттеушілер санының аздығы сияқты мәселелер қарастырылады. Бұл аспектілер, тұрақты дамудағы маңызды рөліне қарамастан, толық шешілмеген күйінде қалып отыр. Сондықтан, берілген мақалада регрессиялық талдау және халықаралық тәжірибе деректеріне салыстырмалы талдау негізінде елдегі жағдайды айтарлықтай жақсартуға бағытталған ұсыныстар келтірілген.

Түйін сөздер: ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстар, инновациялар, тұрақты даму мақсаттары, экономикалық даму.

Аннотация. Устойчивое развитие Казахстана связано с интеграцией национальных экономических стратегий в соответствии с международными инициативами, такими как цели устойчивого развития (ЦУР) ООН. Одной из ключевых задач 9 ЦУР «Создание стойкой инфраструктуры, содействие всеохватной и устойчивой индустриализации и инновациям» является активизация научных исследований и технологического потенциала, что тесно связано с ростом инвестиций в научно-исследовательские и опытно-конструкторские разработки (НИОКР) и развитием кадрового потенциала.

В данной статье рассматривается проблема недостаточного финансирования НИОКР, низкая доля участия бизнеса и нехватка количества исследователей в Казахстане. Данные аспекты, несмотря на их ключевую роль в устойчивом развитии, остаются не до конца решенными. На основе данных регрессионного анализа и международного опыта представлены рекомендации по улучшению ситуации в стране.

Ключевые слова: научно-исследовательские и опытно-конструкторские разработки, инновации, цели устойчивого развития, экономический рост

*Corresponding author: R.Andekina r.andekina@apa.kz

Introduction

Integration of the research and development (R&D) with sustainable development goals (SDGs) provides a strategic framework for tackling global challenges such as biodiversity loss, resource scarcity, and social inequalities. Investment in clean technologies, such as carbon capture and storage, energy-efficient systems, and sustainable agriculture practices are important for fostering environmental sustainability while supporting economic growth [1-3]. Additionally, R&D in social sciences plays a crucial role in addressing the societal dimensions of sustainability, including poverty alleviation, health equity, and education, by providing evidence-based strategies for policy implementation.

Therefore, sustainable development is becoming a major topic in science, technology, and innovation policies and has taken center stage in academic discussions on socioeconomic renewal. The existing literature focuses on innovation and intense research and development efforts in integrating the sustainability principles into the current socio-technical systems. Nonetheless, persistent worries about the slow and insufficient results of R&D investments over time have resulted in a persistent decline in spending [4].

President Kassym-Jomart Tokayev in his State of the Nation Address emphasized the importance of fully developing the industrial potential of the country. Over the years of independence, there have been some achievements in this area, but it has not been possible to realize the full potential of the domestic market. Two thirds of the processed goods are imported from other countries [5].

In this regard, in order to ensure the strategic self-sufficiency of the economy, the President of the country set the task of developing new industries in ferrous and non-ferrous metallurgy, petrochemistry, automotive and mechanical engineering, the production of building materials, food and other sectors.

To achieve these indicators, it was noted that the legislative framework had been updated, important industries had been defined, key export priorities had been identified, and government support measures had been expanded.

Research and development plays a key role in the sustainable development of Kazakhstan, as it contributes to innovation, technological progress and the solution of socio-economic and environmental problems. Table 1 represents the impact of R&D on various aspects of sustainable development in Kazakhstan.

Table 1 – Impact of R&D on sustainable development in Kazakhstan

№	Category	Impact
1	Economic growth and economic diversification	R&D contributes to the development of new technologies and industry, helping to diversify Kazakhstan's economy, which traditionally depends on the extraction of natural resources. Through research and innovation, it is possible to create new industries such as high-tech manufacturing, renewable energy, agriculture using new technologies, as well as the creation of start-ups and small innovative enterprises. This is an important step for a country seeking to reduce its dependence on oil and gas.
2	Environmental sustainability	Kazakhstan is facing a number of environmental problems, such as aridity, pollution of water and soil, and deterioration of ecosystems. R&D can contribute to the development of environmentally friendly technologies such as renewable energy sources (solar, wind), water and air purification technologies, sustainable agriculture and natural resource management. The application of innovative solutions in the field of ecology will help reduce the burden on the environment and reduce the country's carbon footprint.
3	Social development	R&D can contribute to improving the quality of life of citizens of Kazakhstan through the development of new medical technologies, improving infrastructure, solving problems with transport and communications. For example, the development of innovative educational programs and online solutions will enhance education, and the introduction of telemedicine will improve access to medical services in remote regions.

4	Energy efficiency and sustainability	The development of R&D in the field of energy helps to increase the efficiency of the use of traditional energy sources and the introduction of technologies for the use of renewable energy sources. In the context of global climate change, Kazakhstan needs to switch to green energy, as well as develop new approaches to improving energy efficiency at the level of industrial enterprises and in household consumption.
5	Development of human resources and intellectual potential	Investments in R&D require a high level of qualification of employees. This creates opportunities for improving the level of education, developing scientific potential and training highly qualified specialists. Sustainable development in Kazakhstan will depend on the ability to train and attract personnel who can work in innovative sectors of the economy.
Note – compiled by authors		

Based on the information in the table above, it can be stated that R&D is an important tool for the implementation of sustainable development in Kazakhstan. It contributes to economic diversification, improvement of the environmental situation, quality of life and development of human capital. Therefore, it is crucial for Kazakhstan to continue investing in scientific research and innovation to ensure the long-term sustainability and competitiveness of its economy in a global context.

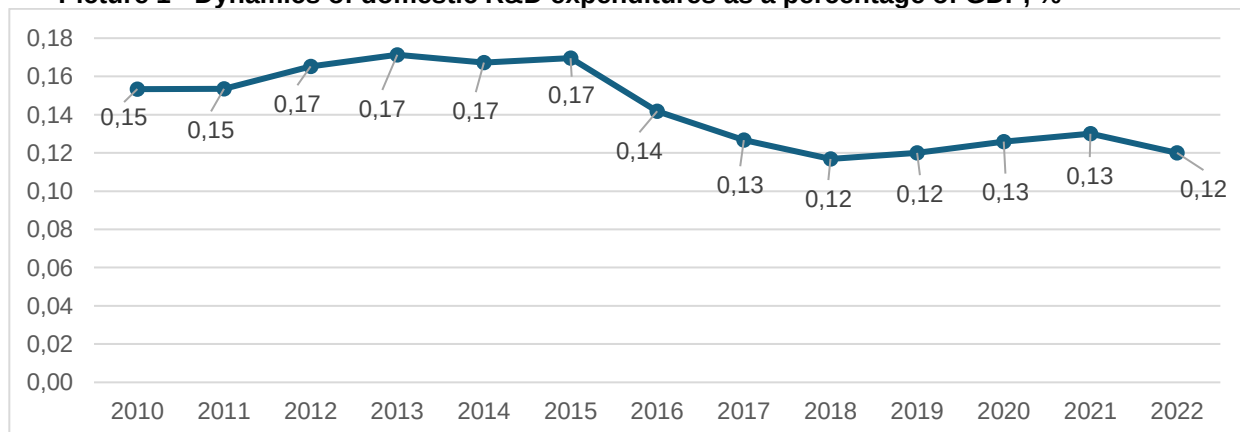
For the purpose of this research the authors compared and contrasted the amount of domestic R&D expenditures as a percentage of GDP in Kazakhstan and foreign countries. Moreover, the regression analysis was used to determine the impact of internal R&D costs on the number of research specialists.

innovative technologies requires the availability of qualified personnel, which stimulates the development of the educational system and the training of specialists in high-tech industries. The quality of education and scientific potential is a key factor in ensuring sustainable economic growth and competitiveness. An important aspect is also the attraction of foreign specialists and partnerships with international scientific centers, which contributes to the integration of Kazakhstan into the global scientific and technological network. According to the data provided on Picture 1, domestic R&D expenditures as a percentage of GDP in 2022 decreased by 0.03 percentage points (from 0.15 to 0.12) compared to 2010. At the same time, in 2012 (0.17) increased by 0.02 percentage points and retained its position until 2015.

Findings and discussion

Research activities are directly related to the development of the intellectual potential of the country. The introduction of

Picture 1 - Dynamics of domestic R&D expenditures as a percentage of GDP, %

Source: [6]

In 2022, domestic R&D expenditures as a percentage of GDP exceed the national average in Mangystau (0.33) and North Kazakhstan (0.42) regions, as well as in Astana (0.22) and Almaty (0.25) cities. Low rates in Akmola (0.05), Aktobe (0.04), Almaty (0.03), Atyrau (0.00), West Kazakhstan (0.02), Karaganda (0.07), Kostanay (0.02), Kyzylorda (0.02), South Kazakhstan (0.00) Pavlodar (0.02) Turkestan (0.02) regions, Zhetisu (0.01) and Ulytau (0.00) regions.

That is the reason why Kassym-Jomart Tokayev emphasized that "along with the state budget, funds from subsurface users and national companies, the key source of financing for science should be the large private sector – industrial corporations and other organizations" [7].

Experience from around the world demonstrates that, in addition to the government and the large private sector, small and medium-sized enterprises play a significant role in the implementation of R&D. Greater mobility, readiness to take chances and make changes, and flexibility in responding to market demands are characteristics of small and medium-sized businesses. Through the efforts of investment funds, small and medium-sized enterprises engage in R&D utilizing a venture method in numerous countries, where they receive government backing and tax incentives.

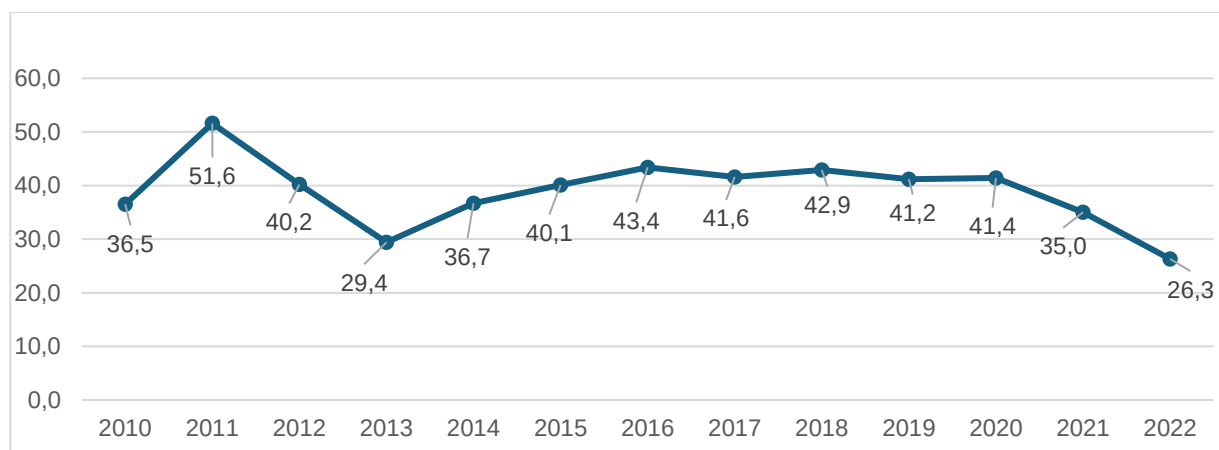
Investments in research and development (R&D) are important to the strategy of long-term business development and competitiveness. In a dynamic market and an accelerating pace of technological change, continuous investments in R&D enable organizations to create new and improve existing products and services. These processes ensure the generation of innovations, which is a source of competitive advantages in an environment where the demand for high-quality and technologically advanced products is constantly growing. In

addition, the development of new technologies can significantly reduce production costs, improve product performance, and open up new market segments.

Furthermore, investing in R&D enhances a company's ability to adapt to changes in the market environment, such as changing consumer preferences, legislative requirements, or economic fluctuations. Forecasting and implementing technological changes in R&D processes allows an organization not only to respond to current trends, but also to proactively prepare for possible transformations in the industry. Thus, R&D becomes the main tool for ensuring sustainable long-term growth of the company, reducing the risks associated with technological lag and changes in the external environment.

R&D includes not only the development of new products, but also the improvement of production technologies, which directly affects business efficiency. The development and implementation of new production or management methods can significantly reduce operating costs, increase productivity, and improve quality control. In this context, R&D expenses can be considered as investments in improving operational efficiency and reducing costs, which has a positive impact on the overall financial stability of the company. The share of business expenses in total R&D costs in 2022 compared to 2010 (from 36.5 to 26.3) are shown in the picture 2. According to statistics data, in 2011 there was an increase in the share of business expenses in total (51.6%), but the positions were not maintained and in 2013 it dropped to 29.4%. A positive trend has been observed from 2013 to 2020 (41.4%).

Picture 2 - Dynamics of the share of business expenses in total R&D costs,%

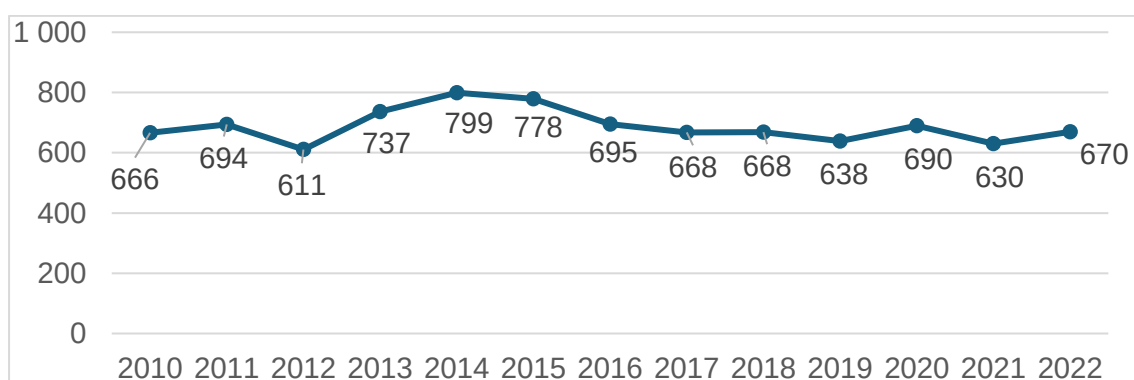
Source: [8]

The company's active innovation activities contribute to the creation of favorable conditions for attracting highly qualified specialists and scientists. Having a strong scientific and research base makes the organization more attractive to talented personnel who seek to work in a dynamic and developing company. As a result, the organization gets access to new ideas, advanced working methods and high competencies, which accelerates the processes of innovative development. Thus, R&D expenses are of strategic importance for an organization, as they ensure not only technological development, but also increase

the business' resilience to external risks, optimize internal processes, and strengthen its competitive position in the market. In modern conditions, where innovation is becoming the main success factor, these costs inevitably occupy a significant share in the structure of total business costs.

According to the UN Sustainable Development Goals, the number of research specialists (equivalent to full-time employment) performing R&D in the country in 2022 amounted to 670 people per 1,000,000 people (Picture 3).

Picture 3 - Dynamics of the number of research specialists (in full-time equivalent) who performed R&D, people per 1,000,000 inhabitants

Source: [9]

The largest number of research specialists are concentrated in the Abai region (7%), Mangystau region (7.8%), Astana (18.9%) and Almaty (29.3%). Low rates are noted in Almaty (1%), Atyrau (0.7%), South Kazakhstan (0.0%), Turkestan (0.9%) regions and Ulytau region (0.1%). This

trend has been maintained since 2010 and there are no significant changes.

The regression analysis revealed a positive relationship between the internal costs of research and development (R&D) and the number of research specialists employed in this field. The increase in internal

R&D costs increases the number of specialists involved in scientific research. The trend indicates that investments in the scientific field, including financial and technical support, create favorable conditions for attracting qualified personnel.

The growth of investments in R&D, including through government programs, contributes not only to an increase in the number of specialists, but also to the development of their professional skills, the creation of new jobs and the strengthening of human resources. This, in turn, has a positive effect on the level of innovation in the

economy, improves the country's competitiveness in the international arena and contributes to the sustainable development of the scientific and technical sphere.

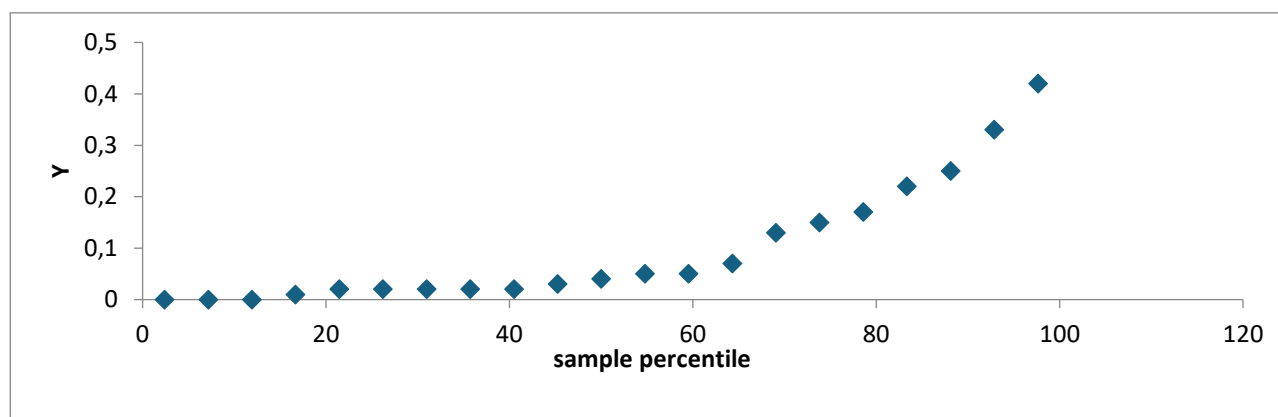
It should be noted that increased R&D funding encourages the creation of new research centers, infrastructure improvements, and the introduction of modern technologies. These measures will interest young professionals, which helps to increase their number, but also strengthen the educational base that supports the constant replenishment of staff.

Table 2 – Regression analysis

N=13	Regression results for the dependent variable: The number of research specialists (in full-time equivalent) who performed R&D, R= ,61413962 R2= ,37716747 AdjustedR2= ,16955663 F(3,9)=1,8167 p<,21422 Std. Error of estimate: 50,129					
	Beta	Std.Err. of beta	b	Std.Err. of b	t(9)	p-value.
Intercept			213,953345	346,392212	0,61766211	0,552104
The share of business expenses in total R&D costs	0,06316588	0,29756557	0,54139685	2,55044424	0,21227551	0,83662182
Domestic R&D expenditures as a percentage of GDP	1,01084079	0,57110247	2666,60831	1506,57414	1,76998147	0,11050974
Investments in fixed assets	0,51517562	0,58358872	1,5046E-05	1,7044E-05	0,88277172	0,40032378

Note: Compiled by authors

Picture 4 - Graph of the normal distribution

Note: Compiled by authors

Based on the data above, it can be concluded that internal R&D costs have a significant impact on the number of research specialists. Therefore, it can be stated that the higher internal R&D costs, the higher the number of research specialists. Increased funding may make it possible to attract qualified talents, create new jobs, or offer more competitive conditions for researchers.

The analysis shows that internal R&D costs have a significant impact on the number of research specialists. This indicates the

importance of investment support for scientific research, which in the long term will contribute to the development of scientific and technical potential and economic growth. Therefore, the Head of State also noted the need to ensure stable and decent salaries for leading scientists, including it in the basic financing of science. In addition, at a meeting of the National Council of Public Trust, he instructed them to introduce direct financing of research institutes engaged in fundamental science [10].

The main problem, he noted, is that a serious barrier to the development of fundamental science is the limitation of grants for three years. It is difficult to achieve any significant results in such a short time. In this regard, it is necessary to consider extending the terms of grant funding for science to five years. The Government is actively promoting the internationalization of higher education by attracting 23 well-known foreign universities to the country. It was noted that it is necessary to create conditions for their effective work, including a gradual increase in the state order for training specialists.

In addition, similar support measures will be directed at domestic universities, where educational programs meet modern standards. At the same time, funding is concentrated on universities capable of providing a high level of educational process, rather than being distributed across all educational institutions without taking into account their effectiveness.

It is necessary to strengthen the interaction of leading universities with the economic sectors, as well as to build an innovation policy in accordance with national scientific and technological priorities. This will provide new opportunities for applied research and accelerate the implementation of industry innovations.

The President of the Republic of Kazakhstan supports sending the scientists abroad for internships to exchange experience. The training of qualified specialists will be carried out not only at universities, but also in institutions of vocational and technical education. The government was also instructed to consider the possibility of hiring the best college graduates to work in sectoral government agencies, focusing on their achievements.

A comparative analysis of R&D costs as a percentage of GDP for Kazakhstan and

several countries with similar economic structures (for example, Kyrgyzstan, Belarus, Uzbekistan, Turkey, Azerbaijan) shows the following trends from 2010 to 2022 (Picture 4):

1. Kazakhstan: R&D costs are decreasing from 0.17% in 2010 to 0.12% in 2022. The reasons include a low level of innovation activity and limited R&D funding from businesses.

2. Kyrgyzstan: Similarly to Kazakhstan, the share of R&D costs is small, starting from 0.15% in 2010 and decreasing to 0.11% in 2022. Limited resources and low priority of research are the main factors.

3. Belarus: Higher cost level compared to Kazakhstan: 0.59% in 2010 and 0.64% in 2022. This is due to the strong emphasis on applied research, especially in technical and engineering fields.

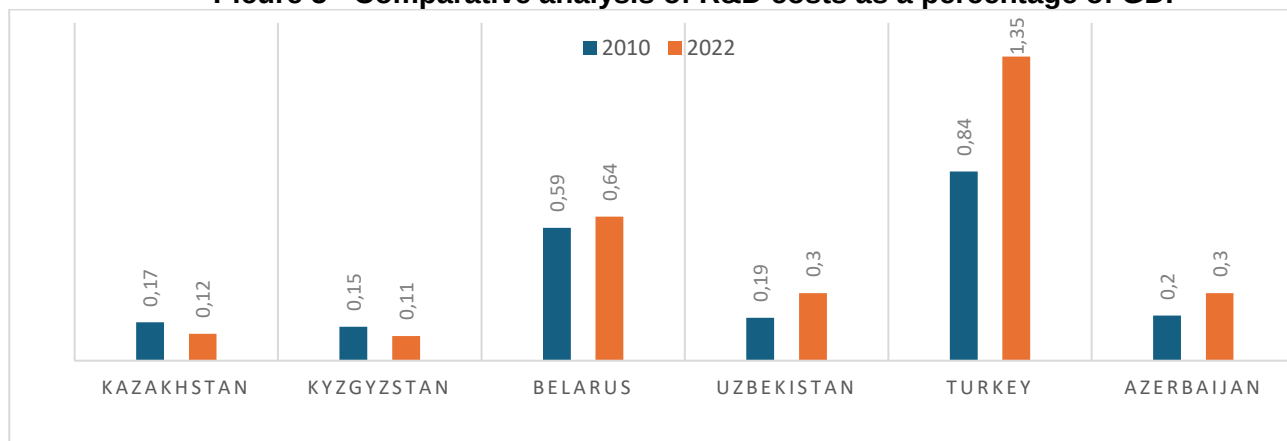
4. Uzbekistan: The level of R&D has been gradually increasing: from 0.19% in 2010 to 0.3% in 2022. This is due to the active government support for educational and scientific programs.

5. Turkey: More significant investment in R&D: from 0.84% in 2010 to 1.35% in 2022. The main drivers are the development of technology, especially in the defense industry and the IT sector.

6. Azerbaijan: The share of costs fluctuated around 0.2–0.3%, which is due to limited research in the industrial sector, but there is growth in the field of digitalization and technology.

According to this analysis, it is noticeable that Kazakhstan lags behind its partners in the EAEU and comparable countries such as Turkey and Belarus in terms of investment in research and development. This reduces the country's competitiveness in the field of innovation.

Picture 5 - Comparative analysis of R&D costs as a percentage of GDP

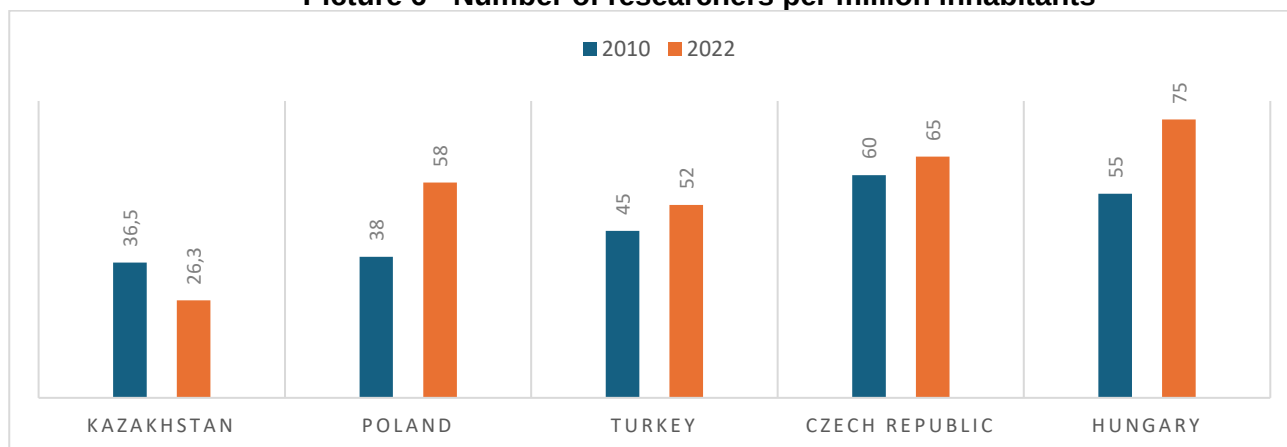
Source: [11]

To improve the situation, Kazakhstan should focus on more efficient allocation of budget funds and attracting private investment in research activities, as Turkey and Belarus are doing.

R&D costs and the number of researchers (per million inhabitants) for Kazakhstan and comparable countries based on data from 2010-2022, it shows the following picture (Picture 6)

If we conduct a comparative analysis of the share of business expenses in total

Picture 6 - Number of researchers per million inhabitants

Source: [12]

Based on the comparative analysis it can be stated that share of business in R&D costs in Kazakhstan remains relatively low, 36.5% in 2010 and 26.3% in 2022. The main financing is provided from the state budget, which indicates insufficient involvement of the private sector, lack of strong investment incentives (tax incentives or subsidies), insufficient development of venture capital, and the predominance of the raw materials economy, which does not require high R&D costs.

In Poland in 2022, the share of business in R&D investment reached 58%, which is higher than in Kazakhstan. This is due to the active encouragement of the private sector to participate in research,

including grants, subsidies, and partnerships with universities. Poland actively uses EU funds to support R&D, which also contributes to the growth of the business share.

Meanwhile in Turkey the business share increased from 45% in 2010, to more than 50% in 2022. The growth is associated with an emphasis on technological development, the creation of technology parks and the stimulation of small and medium-sized businesses (SMEs) through support programs. Turkey focuses on the commercialization of scientific developments, which attracts business.

In Czech Republic the private sector financed 60% of R&D costs in 2010, and this figure has increased to 65% by 2022. A

significant share is accounted by high-tech industries (for example, automotive, pharmaceuticals).

In Hungary the share of business rocketed from 55% to 75% by 2022. The main investments come from multinational corporations, which is driven by the attraction of foreign direct investment in research and development.

Number of researchers per 1 million inhabitants:

1. Kazakhstan: In 2020, this figure was approximately 715 people per million inhabitants, which is significantly lower than the European average.

2. Poland: About 1,500 researchers per million inhabitants, which is twice as many as in Kazakhstan.

3. Turkey: The figure is about 1,200 people per million, due to the expansion of university and corporate research.

4. Czech Republic and Hungary: In both countries, the number of researchers materials with reduced environmental footprints. To increase the level of R&D costs in Kazakhstan and improve the overall innovation environment, it is necessary to develop a detailed step-by-step algorithm, including:

1. Analyze the current situation in the country and identify the reasons for the low level of investment in R&D:

- assess the current amounts and sources of R&D financing (public, private, international);
- learn from the best practices (Turkey, Belarus);
- identify weaknesses: lack of personnel, inefficient use of funds, weak connection between science and business.

2. Develop incentive strategies and create incentives for the growth of R&D investments:

- develop tax incentives for companies investing in R&D;
- increase the amount of grants to support innovative projects;
- simplify procedures for attracting foreign investments in scientific projects.

3. It is necessary to strengthen the scientific infrastructure and create modern conditions for research.

We believe that the implementation of these mechanisms will allow Kazakhstan not only to increase the level of investment in R&D, but also to create a more sustainable innovation ecosystem focused on long-term development, including:

exceeds 2,000 per million inhabitants due to systematic measures to support R&D and attract personnel from abroad.

Conclusion and recommendations

The role of research and development in promoting sustainable development is multifaceted and indispensable. R&D serves as the cornerstone for driving technological and methodological innovations that address the complex interdependencies between environmental preservation, economic growth, and social equity. Through scientific inquiry and technological advancement, R&D fosters the development of novel solutions to mitigate the adverse effects of climate change, optimize resource utilization, and reduce environmental degradation. Moreover, R&D facilitates the transition to a circular economy by enabling the design of sustainable production processes, renewable energy technologies, and

- upgrade equipment at key research institutes;

- direct investments into digitalization of research processes.

4. One of the important factors is the development of human resources, professional development and an increase in the number of specialists in science:

- increase funding for personnel training programs;
- develop internship programs for scientists abroad;
- create conditions for the return of Kazakhstani scientists from abroad and attract foreign scientists.

5. It is necessary to increase the links between business and science, to integrate science into the production process:

- to organize platforms for interaction between scientists and business (forums, hubs);
- to introduce mechanisms for joint financing of R&D by private and public entities;
- implement innovatively effective pilot projects.

1. To increase the share of R&D in GDP to 0.5-1% in the next 5 years;

2. Increase the number of innovative enterprises;

3. Increase Kazakhstan's position in the Global Innovation Index [13].

The successful realization of sustainable development hinges upon the synergistic collaboration between governmental agencies, private sector entities, academic institutions, and non-governmental organizations. Multidisciplinary and cross-sectoral partnerships are essential for translating R&D outcomes into scalable solutions and ensuring their widespread adoption across diverse socio-economic contexts. As global sustainability challenges continue to evolve, sustained investment in

R&D will be pivotal in developing adaptive, resilient, and inclusive systems that align with the long-term objectives of sustainability.

These measures will reduce the gap between Kazakhstan and more developed countries in terms of key indicators of innovation activity. To solve the problem of the low share of business in R&D financing and the insufficient number of researchers in Kazakhstan, it is necessary to take consistent steps, each of which is aimed at eliminating specific barriers.

References

1. Ionescu, C.D., Băltăţeanu A.M., Vasile, V. and Mihai, M. R&D - An Innovation Catalyst for Achieving the Sustainable Development Goals [text] // Proceedings of the 8th BASIQ International Conference on New Trends in Sustainable Business and Consumption. May, 2022, Graz, Austria, Bucharest: ASE, P.634-641. (https://www.conference.ase.ro/wp-content/uploads/2022/06/22084_Final.pdf., date of access 12/15/2024)
2. Dzhunushalieva G., Teuber R., Roles of innovation in achieving the Sustainable Development Goals: A bibliometric analysis, // Journal of Innovation & Knowledge. – 2024. - Volume 9, Issue 2. ISSN 2444-569X (<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2444569X2400012X>, date of access 12/17/2024)
3. Yussupov, U., Aliyev, M., Kazhmukhametova, A., Aitkhozhina, L., Zhumatayeva, B. The Impact of R&D on Sustainable Development: a Literature Review. // Economics: the strategy and practice. - 2023. - No. 18. – P. 68-83. (<https://esp.ieconom.kz/jour/article/view/1109>, date of access 12/17/2024)
4. Bhattacharya J., Packalen M. Stagnation and scientific incentives [text] / Bhattacharya J., Packalen, M. // National Bureau of Economic Research. - 2020. - No. w26752. – R. 1-43. (https://www.nber.org/system/files/working_papers/w26752/w26752.pdf, access date 20.11.2024)
5. President of Kazakhstan Kassym-Jomart Tokayev's State of the Nation Address, September 1, 2020 [text] / (https://www.akorda.kz/en/addresses/addresses_of_president/president-of-kazakhstan-kassym-jomart-tokayevs-state-of-the-nation-address-september-1-2020, access date 10.01.2025)
6. Ibrayev A. Science as a Decisive Factor in the Development of Kazakhstan [text] / (<https://kazpravda.kz/n/nauka-kak-reshayushchiy-faktor-razvitiya-kazahstana/>, access date 13.11.2024)
7. Speech by the Head of State at the Anniversary Session of the National Academy of Sciences, June 2022 [text] / (<https://akorda.kz/ru/glava-gosudarstva-prinyal-uchastie-v-yubiley-noy-sessii-nacionalnoy-akademii-nauk-154759>, access date 15.11.2024)
8. The 17 goals [text] / (<https://sdgs.un.org/goals>, access date 10.11.2024)
9. Statistics of the regions of the Republic of Kazakhstan (<https://stat.gov.kz/ru/region/vko/dynamic-tables/1473/>, date of access 05.09.2024)
10. President Kassym-Jomart Tokayev's State of the Nation Address [text] / (<https://www.akorda.kz/en/president-kassym-jomart-tokayevs-state-of-the-nation-address-181857>, date of access 09/03/2024)
11. President Kassym-Jomart Tokayev's State of the Nation Address "Economic course of a Just Kazakhstan" [text] / (<https://www.akorda.kz/en/president-kassym-jomart-tokayevs-state-of-the-nation-address-economic-course-of-a-just-kazakhstan-283243>, date of access 09/03/2024)
12. Statistics for the SDGs – global indicators (<https://sdg.gov.pl/en/>, date of access 01.10.2024).
13. Global Innovation Index 2022 (<https://www.wipo.int/web-publications/global-innovation-index-2022/en/>, date of access 10/15/2024).

ҚАЗАҚСТАНДА ТОҒЫЗЫНШЫ ОРНЫҚТЫ ДАМУ МАҚСАТЫНЫҢ ІСКЕ АСЫРЫЛУЫ: СЫН-ҚАТЕРЛЕР МЕН МҮМКІНДІКТЕР

Регина АНДЕКИНА*, PhD, қауымдастырылған профессор, Мемлекеттік саясаттың ұлттық мектебі, Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы, Астана, Қазақстан, r.andekina@apa.kz, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-0740-0686>, Scopus ID-56028740300

Сержан КАПАЕВ, Магистрант, Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы, Астана, Қазақстан, s.kapayev@apa.kz, ORCID ID <https://orcid.org/0009-0006-6718-7158>

Тунч МЕДЕНИ, PhD, профессор, Іскерлік әкімшілік факультеті, Анкара Йылдырым Баязит Университеті, Айвалы, Газа 7, Анкара, Түркия tdmedeni@aybu.edu.tr, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-2964-3320>, Scopus ID -34880553000

ВНЕДРЕНИЕ ДЕВЯТОЙ ЦЕЛИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ В КАЗАХСТАНЕ: ВЫЗОВЫ И ВОЗМОЖНОСТИ

Регина АНДЕКИНА*, PhD, ассоциированный профессор, Национальная школа государственной политики, Академия государственного управления при Президенте Республики Казахстан, Астана, Казахстан, r.andekina@apa.kz, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-0740-0686>, Scopus ID-56028740300

Сержан КАПАЕВ, Магистрант, Академия государственного управления при Президенте Республики Казахстан, Астана, Казахстан, s.kapayev@apa.kz, ORCID ID <https://orcid.org/0009-0006-6718-7158>

Тунч МЕДЕНИ, PhD, Профессор, Факультет делового администрирования, Анкара Йылдырым Бязитский университет, Айвали, Газа 7, Анкара, Турция, tdmedeni@aybu.edu.tr, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-2964-3320>, Scopus ID -34880553000

ФАКТОРЫ, ОПРЕДЕЛЯЮЩИЕ ОРГАНИЗАЦИОННО-УПРАВЛЕНЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ КООПЕРАТИВОВ

Гульнар ОРЫНБЕКОВА *	кандидат экономических наук, и.о. ассоциированного профессора, Казахского агротехнического исследовательского университета имени С.Сейфуллина, Астана, Казахстан, gulnar_1669@mail.ru , ORCID ID https://orcid.org/0000-0003-4327-1954 , Scopus ID: 57204658761
Дарима ЖЕНСХАН	кандидат экономических наук, ассоциированный профессор, Казахского агротехнического исследовательского университета имени С.Сейфуллина, Астана, Казахстан, azan_tanat@mail.ru , ORCID ID https://orcid.org/0000-0002-2863-2611 , Scopus ID: 57192156982
Роза БЕСПАЕВА	доктор PhD, ассоциированный профессор, Казахского агротехнического исследовательского университета имени С.Сейфуллина, Астана, Казахстан, brs_@mail.ru , ORCID ID https://orcid.org/0000-0002-3955-9237 , Scopus ID: 57193856619
Жибек АБЫЛКАСИМОВА	Доктор PhD, ассоциированный профессор, Университета им. Шакарима, Семей, Казахстан, zhibekmm@mail.ru , ORCID ID https://orcid.org/0000-0001-6803-6075 Scopus ID: 56677733300, Scopus ID: 56677733300
Диана МАДИЯРОВА	доктор экономических наук, профессор экономики, Российского университета дружбы народов, г. Москва, Российская Федерация, mdm-diana@mail.ru , ORCID ID https://orcid.org/0000-0001-6991-7528 , Scopus ID: 55368059300, Researcher ID: 27170360700

Дата поступления рукописи в редакцию: 02/02/2025

Доработано: 10/03/2025

Принято: 18/04/2025

DOI: 10.52123/1994-2370-2025-1411

УДК 334.732

МРНТИ 06.71.07

Аннотация. Во многих странах мира сельскохозяйственные кооперативы выступают традиционной и массовой формой организации производства. В Казахстане, несмотря на значительную государственную поддержку, наблюдаются замедленные темпы развития сельскохозяйственной кооперации. В данной статье рассматриваются факторы, влияющие на организационно-управленческие механизмы развития сельскохозяйственных кооперативов, проведен анализ динамики их развития. Проведено ранжирование факторов согласно матрице воздействия срочности-приоритета. В качестве факторов, имеющих наиболее высокий приоритет определены: финансово-экономическое обеспечение условий развития сельскохозяйственных кооперативов, финансовые отношения между участниками; государственная поддержка и регулирование; природно-климатические и географические условия, продвижение и доступность рынков сбыта, соотношение цен и затрат, импортозависимость кооперативов. В статье приведен опыт развития сельскохозяйственной кооперации в развитых зарубежных странах, что позволяет предложить рекомендации для совершенствования программ поддержки сельскохозяйственных кооперативов в Казахстане.

Ключевые слова: сельскохозяйственные кооперативы, зарубежный опыт, факторы, матрица, организационно-управленческие механизмы

Аңдатпа. Дүние жүзінде ауыл шаруашылығы кооперативтері өндірісті ұйымдастырудың дәстүрлі және кең тараған түрі болып табылады. Қазақстанда айтарлықтай мемлекеттік қолдауға қарамастан, ауыл шаруашылығы кооперациясының даму қарқыны баяу. Бұл мақалада ауыл шаруашылығы кооперативтерін дамытудың ұйымдастырушылық және басқару тетіктеріне әсер ететін факторлар қарастырылып, олардың даму динамикасына талдау жасалған. Факторлар жеделдік-басымдық әсер ету матрицасына сәйкес жіктелді. Ең жоғары басымдыққа ие факторлар ретінде ауыл шаруашылығы кооперативтерін дамыту жағдайларын қаржылық-экономикалық қамтамасыз ету, мүшелер арасындағы қаржылық қатынастар; мемлекеттік қолдау және реттеу; табиғи, климаттық және географиялық жағдайлар, өткізу нарықтарын ілгерілету және қолжетімділігі, баға мен шығынның байланысы, кооперативтердің импортқа тәуелділігі. Мақалада дамыған шет елдердегі ауыл

* Автор для корреспонденции: Г. Орынбекова, gulnar_1669@mail.ru

шаруашылығы кооперациясын дамыту тәжірибесі берілген, бұл бізге Қазақстандағы ауыл шаруашылығы кооперативтерін қолдау бағдарламаларын жетілдіру бойынша ұсыныстар беруге мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: ауыл шаруашылығы кооперативтері, шетелдік тәжірибе, факторлар, матрица, ұйымдастырушылық-басқарушылық тетіктер

Abstract. Agricultural cooperatives are a traditional and mass form of production organization in the world. In Kazakhstan, despite significant government support, the pace of development of agricultural cooperation is slow. This article examines the factors influencing the organizational and managerial mechanisms for the development of agricultural cooperatives, and analyzes the dynamics of their development. The factors are ranked according to the urgency-priority impact matrix. The factors with the highest priority are financial and economic support for the conditions for the development of agricultural cooperatives, financial relations between members; government support and regulation; natural, climatic and geographical conditions, promotion and availability of sales markets, the ratio of prices and costs, and import dependence of cooperatives. The article presents the experience of developing agricultural cooperation in developed foreign countries, which allows us to offer recommendations for improving support programs for agricultural cooperatives in Kazakhstan.

Keywords: agricultural cooperatives, foreign experience, factors, matrix, organizational and management mechanisms

Введение

Во многих развитых странах (Германия, Канада, США и др.) именно сельскохозяйственные кооперативы (далее СХК) играют стратегическую роль в экономическом развитии аграрного сектора. Зарубежный опыт развития кооперации убеждает, что в сельском хозяйстве все формы кооперирования имеют потенциал и перспективы развития при условии, что организационно-управленческий механизм развития сельскохозяйственной кооперации базируется на кооперативных принципах [1,2]. В Казахстане принятие в 2015 году Закона о сельскохозяйственной кооперации на первых порах оказало значительное влияние на ускоренный рост числа кооперативов, создав институциональные условия для реализации основных принципов кооперации на практике (добровольность вступления, демократичность управления, взаимопомощь, обеспечение экономической выгоды и др.). По содержанию казахстанские принципы соответствуют Декларации о кооперативной идентичности Международного кооперативного альянса [3,4]. Однако принятие Закона не оказало стимулирующего воздействия на ускоренное расширение бизнеса участников в составе СХК, не обеспечило им необходимых конкурентных преимуществ, даже несмотря на то, что МСХ РК, НПП Атамекен, МИО в регионах и другие организации и структуры активно поддерживали инициативы в сфере сельскохозяйственной кооперации. Между тем, темпы кооперирования в стране замедляются, а меры государственной поддержки не дают ожидаемого эффекта. В связи с этим назрела необходимость

изучения факторов, определяющих организационно-управленческие и социально-экономические механизмы развития СХК.

Материалы и методы

В качестве основы исследования были использованы научные труды отечественных и зарубежных исследователей по развитию кооперации в сельском хозяйстве, законодательные акты по развитию сельскохозяйственной кооперации. В процессе исследований были использованы абстрактно-логический метод: процессы кооперирования изучались без учета несущественных факторов; метод сравнительного анализа: были сопоставлены экономические показатели развития сельскохозяйственных кооперативов; статистико-экономический метод: в процессе исследования проведен анализ статистических данных на основе приемов экономической группировки, относительных величин, графического изображения и пр.; расчетно-конструктивный метод позволил осуществить поиск путей научно обоснованного решения проблем.

Для ранжирования факторов используются различные методики. Выбранная нами методика «матрица Эйзенхауэра» применяется в разных сферах и отраслях экономики, в том числе и в сельском хозяйстве. Стивен Кови считает, что «организация и действия на основе приоритетов» отражают эволюцию трех поколений теории управления временем и представляют собой систему инструментов для эффективного планирования [5]. Джозеф Матенге утверждает, что «приоритезация жизненно важна для потребностей бизнеса, а

наиболее распространенная модель приоритизации включает понимание влияния и срочности»[6]. В государственном управлении также рассматриваются возможности применения матрицы для анализа приоритетов действий Правительства [7].

Считаем, что система расстановки приоритетов упрощает процесс принятия решений при выборе возможностей для реализации организационно-экономических мер для эффективного функционирования СХК и агробизнеса в целом.

Результаты

В статье раскрыты основные факторы, положения и условия повышения эффективности организационно-управленческого механизма развития сельскохозяйственной кооперации. Существует ряд исследований, в которых признается, что успешная деятельность СХК зависит от целого ряда ключевых факторов.

В контексте совершенствования развития СХК необходимо выделить отдельные подсистемы и элементы организационно-управленческого механизма. Так, Молькин А.Н., Исламиев Р.Р. и другие исследователи рассматривают организационную и экономическую подсистемы организационно-управленческого механизма кооперации [8,9]. Есенгалиева С.М., Глухов Ю.В. в структуре организационно-экономического механизма сельскохозяйственной кооперации выделяют разные уровни проявления и факторы, задействовать которые возможно за счет создания организационно-экономического механизма, адекватного изменяющейся внешней и внутренней среде [10, 11].

Мацнева Е.А., выделяет организационный и экономический блоки, к последнему она относит такие составляющие, как «принципы, цели, стратегии, функции, методы воздействия» [12].

В качестве основополагающих элементов организационного и управленческого механизмов развития СХК, изменение одного из которых влияет на эффективность всей системы сельскохозяйственной кооперации, мы выделили следующие:

институциональные условия развития СХК; финансово-кредитная, налоговая, инвестиционная, экспортно-импортная политика по отношению к СХК; сложившаяся система менеджмента; численность и состав работающих в СХК, их трудовой и инновационный потенциал.

Кузнецова И. А., Чагина А.С., Тихонов Е. И., Реймер В.В. выделяют следующие формы совершенствования организационно-экономического механизма: эволюция, революция и реформация [13].

Нами было проведено несколько исследований, в которых изучались факторы, влияющие на эффективность деятельности СХК. Однако эти исследования ограничены тем, что они в основном были сосредоточены на определенных типах кооперативов, в частности на кооперативах, занимающихся по направлениям: производственные, потребительские, снабженческие, сбытовые и обслуживающие. Комплексный подход предполагает оценку факторов, влияющих на организационно-управленческие и социально-экономические механизмы всех СХК, осуществляющих различные виды экономической деятельности.

Нами рассмотрен опыт развития СХК в странах, доказавших эффективность кооперации.

Одной из таких стран является Германия, кредитные кооперативы этой страны послужили образцом для становления кооперации во многих странах. История кооперативного движения Германии берет свое начало в 1850-х годах, когда были созданы первые коммерческие кооперативы и кооперативные банки, основателями которых были Герман Шульц-Делич и Фридрих Вильгельм Райффайзен. В 1870 году в Германии уже работало 740 кооперативов, членами которых были свыше 314 тыс. человек [14]. В настоящее время каждый четвертый житель страны является членом кооператива, больше половины кредитных кооперативов выполняют функции сбыта и снабжения, позволяя тем самым фермерам уделять больше внимания сельскому хозяйству. Исторически сложилось так, что почти все СХК Германии являются членами кооперативного объединения Райффайзен. Государство оказывает

финансовую помощь в течение первых пяти лет функционирования кооперативов. В первый год размер пособия составляет 3% от дохода кооператива, во второй - 2%, в третий, четвертый и пятый - до 1%. Как правило, субсидии не должны превышать 60%, 40% и 20% административных расходов кооператива и могут составлять до 25% капитальных вложений. Кооперативы в Германии получают финансирование за счет: акционерного капитала членов, общего дохода и неразделенной прибыли, кредитных средств, средств получаемых из разных источников финансирования. Отмечается активная вовлеченность немецких СХК в ассоциации типа Deutscher Raiffeisenverband (DRV) с Берлинской штаб-квартирой и Брюссельским представительством. DRV объединяет кооперативные ассоциации в регионах, а также разные кооперативные организации: например банковские DZ BANK, страховые компании R+V Versicherung и др. [15].

Организационно-экономический механизм немецких СХК сформировался исходя из строгого соблюдения законов Германии в соответствии с международными нормами и правилами кооперативного права. Такой механизм отличает строгая вертикальная иерархия, в основании которой находятся фермерские хозяйства, объединенные в кооперативы на местах (часто по территориальному признаку). Кооперативы на местах объединяются на уровне региона (региональные ассоциации) и далее по отраслям (отраслевые кооперативные союзы). СХК Германии разнообразны по видам и формам: специализирующиеся на производстве отдельных видов сельхоз продукции, закупочные и сбытовые кооперативы, выполняющие специфические маркетинговые функции, оказывающие различные виды услуг и др. Фермерские хозяйства и организации осуществляют свою деятельность по принципу экологизации сельского хозяйства, популяризации органических методов его ведения [16].

Опыт Канады интересен тем, что в Канаде, как и в Казахстане, континентальный климат, а экономика этой

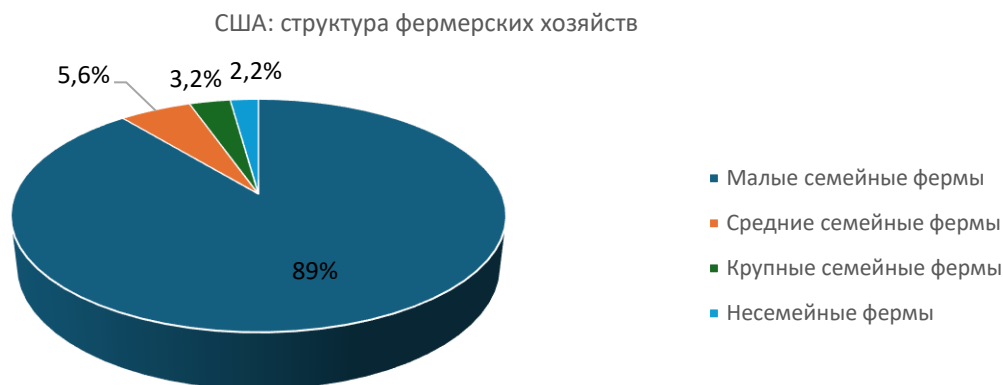
второй по территории страны мира во многом зависит от природных ресурсов; при этом месторождения полезных ископаемых разрабатываются в районах проживания местного населения. В Канаде наиболее развиты кооперативы по поставке ресурсов, перерабатывающие, снабженческие.

Государственная поддержка кооперативов осуществляется на федеральном и региональном уровне через программы, предусматривающие целевые кредиты и гарантии по ним, субсидии, дотации по проектам, внесение страховых взносов, например через программы AgriStability, AgriInvest и AgriInsurance, программа авансовых платежей Advance Payments Program, программа аграрного страхования AgriInsurance [17]. Канадский опыт создания сельских секретариатов при Министерстве сельского хозяйства и аграрного продовольствия позволил реализовать государственные приоритеты по развитию села и сельской кооперации.. Государство для сельхозпроизводителей использует различные меры поддержки рыночных цен, ценовые гарантии, меры в рамках Программы ценового пула, Закона «О программах сбыта сельхозпродукции» [18].

В США члены кооперативов составляют более 90% от общего числа сельхозпроизводителей. В среднем каждый сельхозпроизводитель входит в два и более кооператива, членами кооперативов являются представители различных организационно-хозяйственных форм, вне зависимости от масштабов бизнеса: мелкие, средние и крупные компании, организации, фермерские хозяйства и индивидуальные предприниматели [19].

Обратим внимание на особенности организации сельского хозяйства США: среди ферм наибольший удельный вес приходится на малые семейные фермерские хозяйства - 1784536 ферм или 89%; 113005 (5,6%) - на средние семейные фермы; 63153 (3,2%) - на крупные семейные фермы; 43058 (2,2%) - на несемейные фермы (рисунок 1).

Рисунок 1. Структура фермерских хозяйств США [17]

К крупным фермам США отнесены хозяйства, имеющие средний валовый денежный доход более 1 млн. долл., к малым семейным фермам – до 350 тыс.долл. Вопросы обеспечения длительного и качественного хранения сельскохозяйственной продукции власти США решают через кредитование фермерских хранилищ (FSFL). Согласно принятой государственной программе используются следующие проценты для кредитования: от 4,1 % при сроке кредита 3 года до 3,6 % со сроком кредита 10 лет. Для помощи неопытным фермерам, решившим заняться сельским хозяйством в 2022 году МСХ США предоставило 8,4 тыс. микрокредитов на выгодных для фермеров условиях. Помимо кредитной помощи, для мотивации к вступлению в кооперативы запускаются грантовые программы развития СХК, суммы грантовых выплат доходят до 200 тыс. долларов. Грантовый механизм развития СХК предусматривает конкурсный отбор претендентов на гранты. Льготы в налогообложении СХК выражаются следующим образом: если полученные доходы снова используются в деятельности кооператива, то их уже не признают доходом и они не подлежат налогообложению [17,19].

В США существует «Фонд цифровых возможностей для сельских районов», который предоставил 20,4 млрд. долларов сроком на десять лет, для решения проблемы обеспечения качественной интернет связью на селе.

Был объявлен аукцион, в результате которого 9,2 млрд. долларов инвестиций были распределены между 180 фирмами, которые обязались решить проблему скорости Интернета 25 Мбит/с для сельской местности, особенно для труднодоступных мест [20].

Мы видим, что общим для развитых стран мира является то, что кооперация охватывает разные этапы создания, переработки, хранения и реализации продукции сельского хозяйства, что позволяет глубоко сотрудничать и интегрироваться различным видам сельскохозяйственного и сопутствующего ему бизнеса.

СХК Казахстана на этапе создания, как правило, не обладали высокой конкурентоспособностью и значительным капиталом, уровень мотивации к вступлению в кооперативы был низким. В настоящее время в СХК РК преимущественно развивается животноводство: количество животноводческих кооперативов в 4 раза превышает количество растениеводческих (таблица 1). Для дальнейшего анализа в качестве источников данных использованы электронные таблицы Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам РК. Систематизация данных электронных таблиц «О деятельности сельскохозяйственных кооперативов в РК» за последние годы позволила определить динамику развития СХК [23].

Таблица 1. Количественные показатели развития сельскохозяйственных кооперативов в Казахстане

№	Показатели	годы				
		2019 г.	2020 г.	2021 г.	2022 г.	2023 г.
1	Количество кооперативов с основными и вторичными видами деятельности	2840	2919	3147	3284	3911
1.1	выращивание сезонных культур	205	269	254	283	310
1.2	выращивание многолетних культур	24	24	31	37	43
1.3	производство продукции питомников	2	3	3	2	8
1.4	животноводство	1149	1193	1237	1255	1510

Примечание: составлено авторами на основе источника [23]

Как показывает таблица 1, удельный вес животноводческих кооперативов республики в 2023 г. составлял 38,6%, а занятых растениеводством – 9,2%; в 2019 году пропорции между животноводством и

растениеводством соответственно – 40,4% и 8,1%, т.е. за последние пять лет особых изменений не произошло.

Рисунок 2. Количественные показатели развития сельскохозяйственных кооперативов Казахстана в разрезе объема оказанных услуг за 2019-2023 гг.

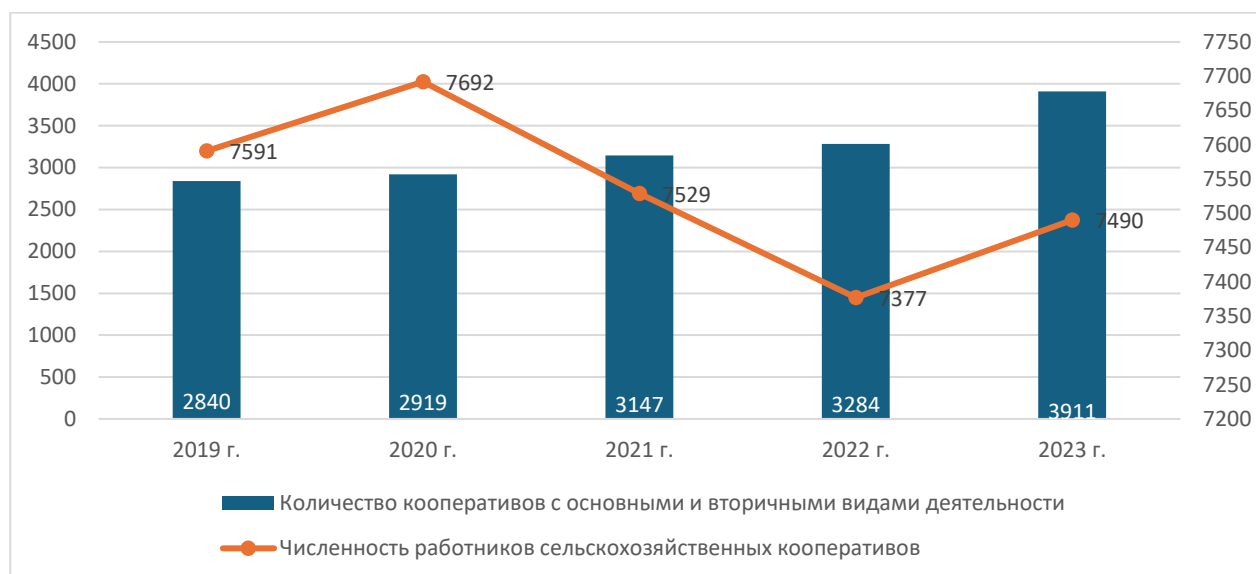

Примечание: составлено авторами на основе источника [23]

Данные рисунка 2 констатируют рост числа кооперативов за последние пять лет: если в 2019 г. было 2840 СХК, в 2023 г. работало 3911 СХК, что показывает рост на 37,7% по сравнению с 2019 г. и на 19,1% больше по сравнению с 2022 г. Однако, численность работников СХК за это же период снизилась на 1,3%, что говорит о слабой заинтересованности и

низкой приживаемости кооперативной модели хозяйствования на селе. Наибольшее количество СХК сосредоточено в южном регионе республики, в частности в Туркестанской области – 727, Жамбылской – 292; в Восточно-Казахстанской – 281, Акмолинской и Алматинской по – 269.

Рисунок 3. Количественные показатели развития сельскохозяйственных кооперативов Казахстана по численности работников сельскохозяйственных кооперативов за 2019-2023 гг.

Примечание: составлено авторами на основе источника [23]

Данные рисунка 3 показывают, что произошло снижение численности работников СХК за 2020- 2022 гг. на 4,1%, за последние два года прирост составил всего 1,5%. Одной из причин отсутствия значительного прогресса в развитии сельскохозяйственной кооперации аналитики часто называют уверенность местных сельхозпроизводителей в том, что они будут обеспечены государственной финансовой поддержкой в любое время,

следовательно, нет весомых причин для вступления в кооперативы [22].

Рассмотрим показатели производства продукции сельскохозяйственными кооперативами в РК (таблица 2). Общая посевная площадь в Казахстане в 2023 году составляла почти 24 млн.га (23,8 млн га), уточненная посевная площадь основных сельскохозяйственных культур 1225,5 тыс.га, из этой площади на СХК приходилось 118,041 тыс.га или 9,6%.

Таблица 2. Производство продукции сельскохозяйственными кооперативами в Казахстане

№	Показатели	годы				
		2019 г.	2020 г.	2021 г.	2022 г.	2023 г.
1	Посевная площадь основных сельскохозяйственных культур, га	293	759	838	1294	118041
2	Пшеница, тонн	8305	12732	10808	32691	24 234
3	Кукуруза (маис), тонн	-	-	-	-	8 779
4	Ячмень, тонн	8817	8729	3236	17790	9 272,2
5	Культуры кормовые, тонн	38 713	30 669	128 799	89 209	1566
6	Картофель, тонн	1308	2133	6527	11 091	7016
7	Лошади и животные семейства лошадиных прочие, тонн	1714	1467	1510	1218	2076
8	Скот крупный рогатый молочного и мясного стада, тонн	10 776	15 030	16 979	7556	10461
9	Молоко сырое скота крупного рогатого молочного стада, тонн	-	-	174089,6	3095,2	104310
10	Овцы и козы, тонн/тыс. тенге	892	662	440	615	556

Примечание: составлено авторами на основе источника [23]

В Казахстане наибольшее количество сельскохозяйственных организаций находится в следующих областях: Туркестанской (3695 ед.), Алматинской (2122 ед.) и Акмолинской (1999 ед.). Рассмотрим показатели кооперирования Акмолинской области, которая традиционно считается одним из самых крупных агропромышленных зерносеющих регионов Казахстана, область вносит значительный вклад в обеспечение продовольственной безопасности жителей столицы и страны в целом. Среди регионов Казахстана доля Акмолинской области в показателе «валовая продукция сельского хозяйства» составляет около 10%. Область показывает хорошие результаты роста продукции сельского хозяйства:

показатель валовой продукции сельского хозяйства с 11,3 млн. тенге в 1991 году вырос до 896,207 млрд. тенге в 2024 году. Благодаря внедрению прогрессивных агротехнических технологий урожайность зерновых культур возросла с 6,1 ц/га в 1991 году до 6,9 ц/га в 2023 году. Площадь орошаемых земель увеличена до 29,5 тыс. га. От республиканского объема производимого зерна - четвертая часть приходится на Акмолинскую область, а также 7% молока, 16% яиц и 8% мяса. Одновременно на откорме может находиться более 36 тыс. голов КРС [24].

В таблице 3 представлена динамика количественных показателей развития СХК Акмолинской области за ряд последних лет.

Таблица 3. Количественные показатели развития сельскохозяйственных кооперативов в Акмолинской области РК за 2017-2022 гг.

№	Показатели	2017 г.	2018 г.	2019 г.	2020 г.	2021 г.	2022 г.	2023 г.
1.	Количество действующих СХК (ед.):	278	280	287	284	277	263	227
	выращивание сезонных культур	8	8	10	11	8	8	6
	выращивание многолетних культур	1	-	-	-	-	-	-
	животноводство	212	212	212	206	198	192	162
2.	в составе СХК количество членов (ед.):							
	юридических лиц, из них:	115	126	118	117	104	43	47
	хозяйственные товарищества	114	124	115	117	104	39	36
	акционерные общества	1	2	-	-	-	-	-
	К или ФХ	84	104	114	108	86	78	89
	ИП	23	74	-	-	-	-	-
	Домашние хозяйства	6443	6364	6261	6104	6065	4444	3062
3.	Численность работников СХК, всего, чел.:	569	458	414	415	392	348	227
	Списочная численность работников СХК	544	449	407	404	387	338	287
	Численность работников СХК, принятых на работу по совместительству (из других организаций)	25	9	7	11	5	10	5
	Численность работников СХК, выполняющих работы по договорам ГПХ							
		16	12	14	51	23	6	10
4.	Производство продукции отдельных видов продукции, тонн:							
	КРС молочного стада	1453,0	1093,0	1367	1870	2196,3	1046,8	536,8
	Лошади и животные семейства лошадиных							
	прочие	1,0	-	2,0	39	19,7	-	30,0
	Картофель	10,0	325	-	180	60,6	-	-
	Культуры кормовые	250,0	250,0	200	250	300	2081,5	421,0

	Молоко сырое КРС молочного стада	28184,0	28979	31545	27667	20202,2	20006,5	9677,2
5.	Объем оказанных услуг СХК области, тыс.тенге	1800	560,0	498	138470	126065	1144	375

Примечание: составлено авторами на основе источника [25]

В 2023 г. в Акмолинской области проживало 788,2 тыс. человек, в том числе 445,4 тыс. чел. (56,5%) в городах, на селе 342,8 тыс. чел. (43,5%) [24].

За рассматриваемый период количество хозяйственных товариществ сократилось в 3,1 раза (со 114 до 36 ед.), количество крестьянских или фермерских хозяйств незначительно возросло (на 6%), а количество домашних хозяйств сократилось в два раза (с 6443 до 3062 ед) [25]. Большинство рассматриваемых показателей развития СХК Акмолинской области имеют отрицательную динамику.

Обсуждение и выводы

Исследования показали процесс становления и развития

«мультисистемного сельского хозяйства» в целом и кооперативных отношений в сельском хозяйстве в частности[15]. В связи с этим была поставлена задача оценки основных факторов в условиях неопределенности и быстрых изменений с учетом такого подхода как «новая нормальность», ставшим вновь популярным после пандемии COVID-19.

На основе исследований по вопросам влияния большого числа факторов на развитие сельского хозяйства [26,27,28] и контактного опроса экспертов проведен анализ матрицы воздействия срочности-приоритета для СХК РК (рис.4).

Рисунок 4. Анализ матрицы воздействия срочности-приоритета для сельскохозяйственных кооперативов

		Влияние		
Приоритет (фактор)		Низкий Вертикальное сотрудничество	Средний Специализация	Высокая Повышение эффективности производства
Срочность	Высокий Финансово-экономическое обеспечение условий развития СХК	Высокий	Высокий	Высокий
	Высокий Финансовые отношения между членами СХК	Низкий	Высокий	Высокий
	Высокий Государственная поддержка и регулирование СХК	Высокий	Высокий	Высокий
	Высокий Природно-климатические и географические условия	Средний	Высокий	Высокий
	Высокий Продвижение и доступность рынков сбыта для продукции СХК	Высокий	Высокий	Высокий
	Высокий Соотношение цен и затрат на производимую в кооперативах продукцию и услуг	Средний	Высокий	Высокий
	Высокий Импортозависимость кооперативов по ряду видов продукции	Низкий	Средний	Высокий
	Высокий Обеспечение объектами инфраструктуры сельскохозяйственного рынка	Низкий	Средний	Средний
	Средний Эффективность логистических процессов в сельском хозяйстве (движение товаров)	Высокий	Средний	Высокий
	Средний Площадь и качество земельных угодий	Низкий	Высокий	Высокий
	Средний Уровень развития СХК	Высокий	Высокий	Высокий
	Средний Технологические инновации и цифровизация в сельском хозяйстве	Высокий	Высокий	Высокий
	Средний Региональная политика и особенности развития сельских территорий	Средний	Высокий	Средний

	Средний Агропромышленная интеграция и кластеризация	Высокий	Высокий	Средний
	Средний Доступность рынка агострахования	Низкий	Средний	Высокий
	Низкий Гендерная и возрастная структура сельского населения	Низкий	Низкий	Низкий
	Низкий Социокультурные особенности региона	Средний	Средний	Средний
	Низкий Совершенствование существующей законодательной базы	Низкий	Низкий	Средний

Примечание: составлено авторами на основе источников[6,26-33]

По результатам ранжирования факторами, имеющие высокое влияние на вертикальное сотрудничество названы следующие: финансово-экономическое обеспечение условий развития СХК, государственная поддержка и регулирование СХК, продвижение и доступность рынков сбыта для продукции СХК, эффективность логистических процессов в сельском хозяйстве, уровень развития СХК, технологические инновации и цифровизация в сельском хозяйстве, агропромышленная интеграция и кластеризация,

В качестве факторов, оказывающих высокое влияние на специализацию выдвинуты следующие: финансово-экономическое обеспечение условий развития СХК, финансовые отношения между членами СХК, государственная поддержка и регулирование СХК, природно-климатические и географические условия, продвижение и доступность рынков сбыта для продукции СХК, соотношение цен и затрат, площадь и качество земельных угодий, уровень развития СХК, технологические инновации и цифровизация в сельском хозяйстве, региональная политика и особенности развития сельских территорий, агропромышленная интеграция и кластеризация.

В итоге, по нашему мнению, пять наиболее приоритетных факторов оказывают наибольшее влияние на процессы вертикального сотрудничества, специализацию и повышение эффективности производства:

- 1) финансово-экономическое обеспечение условий развития СХК,
- 2) государственная поддержка и регулирование СХК,
- 3) продвижение и доступность рынков сбыта для продукции СХК,
- 4) уровень развития СХК,

5) технологические инновации и цифровизация в сельском хозяйстве.

Рекомендации по совершенствованию организационно-управленческих, социально-экономических механизмов развития СХК должны быть систематизированы с учетом условий развития конкретного региона. Для зерновых кооперативов государственная помощь будет наиболее эффективной при создании страховых фондов на случай природных бедствий, аномальных погодных условий. Для животноводческих кооперативов необходима эффективная система формирования и распределения субсидий, способствующая совместной полноценной заготовке кормов для скота, с учетом рисков в зимний период. Государственные программы в регионах должны поддерживать молодых кооператоров, стремящихся развивать сельский бизнес в местах проживания; для молодежи должна быть создана современная инфраструктура, позволяющая использовать возможности цифровых технологий. Нет необходимости «слепого копирования» опыта зарубежных стран, кроме того, Казахстан обладает специфическими условиями, которые необходимо учитывать при разработке программ поддержки СХК РК.

Информация о финансировании. Данная статья подготовлена в рамках научного проекта ИРН АР23486198 «Изучение организационно-управленческих, социально-экономических механизмов развития сельскохозяйственных кооперативов и оценка их влияния на повышение доходов и качества жизни сельского населения Казахстана».

Список литературы

1. World Cooperative Monitor. Exploring the cooperative economy. Report 2023. <https://monitor.coop/en/media/library/research-and-reviews-world-cooperative-monitor/world-cooperative-monitor-2023>. (дата обращения 02.10.2024)
2. Buang M., Abu Samah A. (2020). Systematic review of factors influencing the effectiveness of the co-operative board. *Revesco*. no. 136. pp. 1-15. <https://revistas.ucm.es/index.php/REVE/article/view/71855>. (дата обращения 08.10.2024)
3. О сельскохозяйственных кооперативах. Закон Республики Казахстан от 29 октября 2015 года № 372-V ЗРК. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000372>. (дата обращения 02.10.2024)
4. Декларация кооперативных принципов. Декларации о кооперативной идентичности Международного кооперативного альянса. <https://www.un.org/ru/events/coopsyear/background.shtml>. (дата обращения 02.10.2024).
5. Стивен Р. Кови Семь навыков высокоэффективных людей: мощные инструменты развития личности = The 7 Habits of Highly Effective People: Restoring the Character Ethic / Стивен Р. Кови. — М. : Альпина Пабlishер, 2012. — 374 с
6. BMC. Impact, Urgency & Priority: Understanding the Matrix. 2020. <https://blogs.bmc.com/impact-urgency-priority/?print=pdf>. (дата обращения 30.09.2024)
7. Гани Абадан. Анализ приоритетов правительства Казахстана через призму «Матрицы Эйзенхауэра» <https://abadangani.com/kazakhstan-government-priorities.html> (дата обращения 30.09.2024)
8. Молькин А. Н. Роль сельскохозяйственной кооперации в АПК // Экономика и бизнес: теория и практика. 2017. №10. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/rol-selskohozyaystvennoy-kooperatsii-v-ark> (дата обращения: 26.10.2025).
9. Исламиев Р.Р. Организационно-экономический механизм развития кооперации в сельском хозяйстве // Наука и современность – 2012, С.52-56
10. Есенгалиева С.М. Организационно-экономические аспекты развития сельскохозяйственной кооперации // Проблемы агрорынка, январь - март / 2018
11. Глухов Ю.В. Организационно-экономический механизм развития кооперации в сельском хозяйстве. Автореферат диссертации. – Саранск. – 2010
12. Мацнева Е.А. Организационно-экономический механизм разработки и реализации инвестиционных проектов. автореферат 08.00.05/ 2006, Москва <https://www.dissercat.com/content/organizatsionno-ekonomicheskii-mekhanizm-razrabotki-i-realizatsii-investitsionnykh-proektov> (дата обращения 29.11.2024).
13. Кузнецова И.А., Чагина А.С., Тихонов Е.И., Реймер В.В. К проблеме развития организационно-экономического механизма агропромышленного комплекса // Международный научный журнал Актуальные исследования #44 (71) <https://apni.ru/article/3128-k-probleme-razvitiya-organizatsionno-ekonomicheskogo-mekhanizma-agropromyshlennogo-kompleksa> (дата обращения 30.11.2024).
14. Timothy W. Guinnane. Cooperatives as Information Machines: German Rural Credit Cooperatives. pp. 1883–1914. https://www.researchgate.net/profile/Timothy-Guinnane/publication/4854717_COOPERATIVES_AS_INFORMATION_MACHINES_GERMAN_RURAL_CREDIT_COOPERATIVES_1883_1914. (дата обращения 08.10.2024)
15. Анализ международного опыта развития системы сельскохозяйственной кооперации и возможность использования международной практики для развития сельскохозяйственной кооперации в России. <https://apknet.ru/analiz-mezhdunarodnogo-opyta-razvitiya-sistemy-selskohozyajstvennoj-kooperatsii-i-vozmozhnost-ispolzovaniya-mezhdunarodnoj-praktiki-dlya-razvitiya-selskohozyajstvennoj-kooperatsii-v-rossii/>. (дата обращения 07.10.2024)
16. Сафонов А.Ю. Развитие экономики сельского хозяйства в Германии. Московский экономический журнал. 2019. №9. <https://cyberleninka.ru/article/n/razvitie-ekonomiki-selskogo-hozyai-stva-v-germanii>. (дата обращения: 07.10.2024).
17. Обзор международного опыта государственной поддержки микро-, малого и среднего предпринимательства в сельском хозяйстве. Евразийская экономическая комиссия. 2023. 137 с. <https://eec.eaeunion.org/upload/clcr/review.pdf>. (дата обращения 18.10.2024)
18. Обзор торговой и сельскохозяйственной политики Канады. https://www.fao.org/fileadmin/templates/est/meetings/wto_comm/RU/Trade_policy_brief_Canada_RUS_final.pdf. (дата обращения 18.10.2024)

19. Тушканов М.П., Максимов А.Ф. Система фермерского кредита в США: структура, механизмы и результаты работы. Известия ТСХА. 2013. №6. <https://cyberleninka.ru/article/n/sistema-fermerskogo-kredita-v-ssha-struktura-mehanizmy-i-rezultaty-raboty>. (дата обращения: 21.10.2024).
20. ЕАК: Международный опыт развития цифровизации в АПК: государственная поддержка, регулирование, практика 2021 г. <https://eec.eaeunion.org/upload/medialibrary/d62/Mezhdunarodnyy-opyt-razvitiya-tsifrovizatsii-v-APK-gosudarstvennaya-podderzhka-regulirovanie.pdf>. (дата обращения: 21.11.2024).
21. Об утверждении Концепции развития агропромышленного комплекса Республики Казахстан на 2021 – 2030 годы. Постановление Правительства Республики Казахстан от 30 декабря 2021 года № 960. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000960#z636>. (дата обращения: 21.10.2024).
22. Почему сельскохозяйственные кооперативы не распространены в Казахстане? 08.08.2024// https://halykfinance.kz/download/files/ac_agrico.pdf (дата обращения: 21.10.2024).
23. Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. Электронные таблицы «О деятельности сельскохозяйственных кооперативов в Республике Казахстан, 2019г., 2020г., 2021г., 2022г., 2023г. Серия 3 Статистика сельского, лесного, охотничьего и рыбного хозяйства / <https://stat.gov.kz/ru/industries/business-statistics/stat-forrest-village-hunt-fish/spreadsheets/> (дата обращения: 21.10.2024).
24. РГУ «Департамент статистики Акмолинской области Комитета по статистике МНЭ РК. <https://stat.gov.kz/ru/region/akmola/> (дата обращения: 21.10.2024).
25. О деятельности сельскохозяйственных кооперативов в Акмолинской области. Статистика сельского, лесного, охотничьего и рыбного хозяйства// <https://stat.gov.kz/ru/region/akmola/spreadsheets/?industry/> (дата обращения: 21.10.2024).
26. Исаева О.В. Основные факторы, влияющие на развитие различных форм хозяйствования в сельском хозяйстве России. Современные вызовы агропродовольственного комплекса России. 2019. № 2. р р. 68-78
27. Candemir, A., Duvaléix, S., & Latruffe, L. (2021). Agricultural cooperatives and farm sustainability—A literature review. *Journal of Economic Surveys*. no. 35(4). pp.1118-1144
28. Gechbaia, B., Kharaishvili, E., Zviadadze, E., Mushkudiani, Z., & Tsilosani, A. (2021). Trade and economic relations between Georgia and the Czech Republic: challenges in export and import of agri-food products. *E3S Web of Conferences*. no. 280. pp. 11006

REFERENCES

1. World Cooperative Monitor. Exploring the cooperative economy. Report 2023. <https://monitor.coop/en/media/library/research-and-reviews-world-cooperative-monitor/world-cooperative-monitor-2023>.
2. Buang M., Abu Samah A. (2020). Systematic review of factors influencing the effectiveness of the co-operative board. *Revesco*. no. 136. pp. 1-15. https://revistas.ucm.es/index.php/REVE/article/view/71855.sel'skohozejajstvennyh_kooperativah.
3. Zakon Respubliki Kazakhstan ot 29 oktjabrja 2015 goda № 372-V ZRK. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000372>.
4. Deklaracija kooperativnyh principov. Deklaracii o kooperativnoj identichnosti Mezhdunarodnogo kooperativnogo al'jansa. <https://www.un.org/ru/events/coopsyear/background.shtml>.
5. Stiven R. The 7 Habits of Highly Effective People: Restoring the Character. -M.: Al'pina Pablisher. 2012. 374 s.
6. BMC. Impact, Urgency & Priority: Understanding the Matrix. 2020. <https://blogs.bmc.com/impact-urgency-priority/?print=pdf>.
7. Gani Abadan. Analiz prioritetov pravitel'stva Kazakhstana cherez prizmu «Matricy Jejzenhaujera». <https://abadangani.com/kazakhstan-government-priorities.html>.
8. Mol'kin A. N. Rol' sel'skohozejajstvennoj kooperacii v APK. *Jekonomika i biznes: teorija i praktika*. 2017. №10. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/rol-selskohozyaystvennoy-kooperatsii-v-apk>.
9. Islamiev R.R. Organizacionno-jekonomicheskij mehanizm razvitija kooperacii v sel'skom hozjajstve. *Nauka i sovremennost'*. 2012. S.52-56
10. Esengalieva S.M. Organizacionno-jekonomicheskie aspekty razvitija sel'skohozejajstvennoj kooperacii. *Problemy agrorynka*. 2018. №1. S.156-163.
11. Gluhov Ju.V. Organizacionno-jekonomicheskij mehanizm razvitija kooperacii v sel'skom hozjajstve. *Avtoreferat dissertacii*. Saransk. 2010

12. Macneva E.A. Organizacionno-jekonomicheskij mehanizm razrabotki i realizacii investicionnyh proektov. Avtoreferat 08.00.05. Moskva. 2006. <https://www.dissercat.com/content/organizatsionno-ekonomicheskii-mekhanizm-razrabotki-i-realizatsii-investitsionnykh-proektov>.
13. Kuznecova I.A., Chagina A.S., Tihonov E.I., Rejmer V.V. K probleme razvitija organizacionno-jekonomicheskogo mehanizma agropromyshlennogo kompleksa // Mezhdunarodnyj nauchnyj zhurnal Aktual'nye issledovaniya. 2021. №44 (71). <https://apni.ru/article/3128-k-probleme-razvitiya-organizatsionno-ekonomicheskogo-mekhanizma-agropromyshlennogo-kompleksa>.
14. Timothy W. Guinnane. Cooperatives as Information Machines: German Rural Credit Cooperatives. pp. 1883–1914. https://www.researchgate.net/profile/Timothy-Guinnane/publication/4854717_COOPERATIVES_AS_INFORMATION_MACHINES_GERMAN_RURAL_CREDIT_COOPERATIVES_1883_1914.
15. Analiz mezhdunarodnogo opyta razvitija sistemy sel'skohozjajstvennoj kooperacii i vozmozhnost' ispol'zovaniya mezhdunarodnoj praktiki dlja razvitija sel'skohozjajstvennoj kooperacii v Rossii. <https://apkneta.ru/analiz-mezhdunarodnogo-opyta-razvitiya-sistemy-selskoxozjajstvennoj-kooperacii-i-vozmozhnost-ispolzovaniya-mezhdunarodnoj-praktiki-dlja-razvitiya-selskoxozjajstvennoj-kooperacii-v-rossii/>.
16. Safonov A.Ju. Razvitie jekonomiki sel'skogo hozjajstva v Germanii. Moskovskij jekonomicheskij zhurnal. 2019. №9. <https://cyberleninka.ru/article/n/razvitie-ekonomiki-selskogo-hozyai-stva-v-germanii>.
17. Obzor mezhdunarodnogo opyta gosudarstvennoj podderzhki mikro-, malogo i srednego predprinimatel'stva v sel'skom hozjajstve. Evrazijskaja jekonomicheskaja komissija. 2023. 137 c. <https://eec.eaeunion.org/upload/clcr/review.pdf>.
18. Obzor torgovoj i sel'skohozjajstvennoj politiki Kanady. https://www.fao.org/fileadmin/templates/est/meetings/wto_comm/RU/Trade_policy_brief_Canada_RUS_final.pdf.
19. Tushkanov M.P., Maksimov A.F. Sistema fermerskogo kredita v SShA: struktura, mehanizmy i rezul'taty raboty. Izvestija TSHA. 2013. №6. <https://cyberleninka.ru/article/n/sistema-fermerskogo-kredita-v-ssha-struktura-mehanizmy-i-rezultaty-raboty>.
20. EAK: Mezhdunarodnyj opyt razvitija cifrovizacii v APK: gosudarstvennaja podderzhka, regulirovanie, praktika 2021 g. <https://eec.eaeunion.org/upload/medialibrary/d62/Mezhdunarodnyy-opyt-razvitiya-tsifrovizatsii-v-APK-gosudarstvennaya-podderzhka-regulirovanie.pdf>.
21. Ob utverzhdenii Konceptii razvitija agropromyshlennogo kompleksa Respubliki Kazahstan na 2021 – 2030 gody. Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 30 dekabrya 2021 goda № 960. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000960#z636>.
22. Pochemu sel'skohozjajstvennyye kooperativy ne rasprostraneny v Kazahstane? 08.08.2024 // https://halykfinance.kz/download/files/ac_agrico.pdf
23. Bjuro nacional'noj statistiki Agentstva po strategicheskemu planirovaniyu i reformam Respubliki Kazahstan. Jelektronnyye tablicy «O dejatel'nosti sel'skohozjajstvennyh kooperativov v Respublike Kazahstan (2019g.,2020g.,2021g.,2022g.,2023g.)».
24. Serija 3. Statistika sel'skogo, lesnogo, ohotnich'ego i rybnogo hozjajstva // [https://stat.gov.kz/ru/industries/business-statistics/stat-forrest-village-hunt-fish/spreadsheets/\(data obrashhenija: 21.10.2024\)](https://stat.gov.kz/ru/industries/business-statistics/stat-forrest-village-hunt-fish/spreadsheets/(data obrashhenija: 21.10.2024)).
25. RGU «Departament statistiki Akmolinskoj oblasti Komiteta po statistike MNJe RK. [https://stat.gov.kz/ru/region/akmola/\(data obrashhenija: 21.10.2024\).dejatel'nosti sel'skohozjajstvennyh kooperativov v Akmolinskoj oblasti. Statistika sel'skogo, lesnogo, ohotnich'ego i rybnogo hozjajstva // https://stat.gov.kz/ru/region/akmola/spreadsheets/?industry/](https://stat.gov.kz/ru/region/akmola/(data obrashhenija: 21.10.2024).dejatel'nosti sel'skohozjajstvennyh kooperativov v Akmolinskoj oblasti. Statistika sel'skogo, lesnogo, ohotnich'ego i rybnogo hozjajstva // https://stat.gov.kz/ru/region/akmola/spreadsheets/?industry/) (data obrashhenija: 21.10.2024).
26. Isaeva O.V. Osnovnye faktory, vlijajushhie na razvitie razlichnyh form hozjajstvovaniya v sel'skom hozjajstve Rossii. Sovremennye vyzovy agropromyshlennogo kompleksa Rossii. 2019. № 2. pp. 68-78
27. Candemir, A., Duvaléix, S., & Latruffe, L. (2021). Agricultural cooperatives and farm sustainability—A literature review. Journal of Economic Surveys. no. 35(4). pp.1118-1144
28. Gechbaia, B., Kharaisvili, E., Zviadadze, E., Mushkudiani, Z., & Tsilosani, A. (2021). Trade and economic relations between Georgia and the Czech Republic: challenges in export and import of agri-food products. E3S Web of Conferences. no. 280. pp. 11006

АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫ КООПЕРАТИВТЕРІН ДАМУДЫҒЫҒ ҰЙЫМДАСТЫРУШЫЛЫҚ-БАСҚАРУШЫЛЫҚ ТЕТІКТЕРІН АЙҚЫНДАЙТЫН ФАКТОРЛАР

Гүлнар ОРЫНБЕКОВА*, экономика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессордың м.а., С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті, Астана қ., Қазақстан Республикасы, gulnar_1669@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4327-1954>, Scopus ID: 57204658761

Дарима ЖЕҢІСХАН, экономика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті, Астана қ., Қазақстан Республикасы, azan_tanat@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2863-2611> Scopus ID: 57192156982

Роза БЕСПАЕВА, PhD докторы, қауымдастырылған профессор, С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті, Астана қ., Қазақстан Республикасы, brs_@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3955-9237>

Жібек ӘБІЛҚАСЫМОВА, PhD докторы, қауымдастырылған профессор, Шәкәрім Университеті, Семей қ., Қазақстан Республикасы, zhibekmm@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6803-6075>, Scopus ID: 57193856619, Researcher ID: 28683587

Диана МАДИЯРОВА, экономика ғылымдарының докторы, Ресей халықтар достығы университетінің экономика кафедрасының профессоры, Мәскеу қаласы, Ресей Федерациясы, mdm-diana@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6991-7528>, Scopus ID: 55368059300, Researcher ID: 27170360700

FACTORS DETERMINING THE ORGANIZATIONAL AND MANAGERIAL MECHANISMS OF DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL COOPERATIVES

Gulnar ORYNBEKOVA*, candidate of economic sciences, Acting Associate Professor, S.Seifullin Kazakh Agro Technical Research University, Astana, Republic of Kazakhstan, gulnar_1669@mail.ru, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-4327-1954>, Scopus ID: 57204658761

Darima ZHENSHAN, candidate of economic sciences, Associate Professor, S.Seifullin Kazakh Agro Technical Research University, Astana, Republic of Kazakhstan, azan_tanat@mail.ru, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-2863-2611>, Scopus ID: 57192156982

ROZA BESPAYEVA, PhD, Associate Professor, S.Seifullin Kazakh Agro Technical Research University, Astana, Republic of Kazakhstan, brs_@mail.ru, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-3955-9237>, Scopus ID: 5719385661

Zhibek ABYLKASIMOVA, PhD, Associate Professor, University named after Shakarima, Semey, Republic of Kazakhstan, zhibekmm@mail.ru, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-6803-6075>, Scopus ID: 5667773330

Diana MADIYAROVA, Doctor of Economics, Professor of Economics, Peoples' Friendship University of Russia, Moscow city, Russian Federation, mdm-diana@mail.ru, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-6991-7528>, Scopus ID: 55368059300, Researcher ID: 27170360700

ИНВЕСТИЦИОННЫЕ ПОКАЗАТЕЛИ: ВЛИЯНИЕ НА ТЕХНОЛОГИЧЕСКУЮ МОДЕРНИЗАЦИЮ И ЭКОНОМИЧЕСКИЙ РОСТ В КАЗАХСТАНЕ

**Сергей
БЕСПАЛЫЙ***

кандидат экономических наук, профессор, Торайгыров университет, Павлодар, Казахстан, sergeybesp@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7462-5340>, Scopus ID: 57195715472

**Чингиз
КУСЕГЕНОВ**

магистрант Академии государственного управления при президенте Республики Казахстан, Астана, Казахстан, Kusegenov.chingiz@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-0438-4670>

Дата поступления рукописи в редакцию: 10/02/2025

Доработано: 04/03/2025

Принято: 02/04/2025

DOI: 10.52123/1994-2370-2025-1438

УДК 338.2

МРНТИ 06.52.13

Аннотация. Инвестиционные показатели играют ключевую роль в стимулировании технологической модернизации и экономического роста, особенно в развивающихся странах, таких как Казахстан. Несмотря на богатую природными ресурсами экономику, Казахстан сталкивается с трудностями в поддержании долгосрочного роста из-за различий в эффективности инвестиций и технологическом прогрессе. В данном исследовании рассматривается влияние ключевых инвестиционных показателей, таких как прямые иностранные инвестиции (ПИИ, FDI), внутренние инвестиции и расходы на государственную инфраструктуру, на технологическую модернизацию и экономический рост в Казахстане с 2003 по 2023 год. Используя данные временных рядов, в исследовании используются тесты на стационарность и модель авторегрессии с распределенным лагом (ARDL) для анализа коинтеграции и динамических взаимосвязей между переменными. Полученные данные свидетельствуют о тесной долгосрочной взаимосвязи между инвестиционными показателями и экономическим ростом, при этом внутренние инвестиции и расходы на инфраструктуру оказывают значительное положительное влияние. Однако прямые иностранные инвестиции дают неоднозначные результаты, способствуя передаче технологий, но также создавая зависимость в определенных секторах. В краткосрочной перспективе инвестиции частного сектора и технологические инновации положительно коррелируют с экономическим ростом, в то время как инфляция и неэффективное распределение капитала препятствуют прогрессу. В исследовании подчеркивается важность согласования налогово-бюджетной и денежно-кредитной политики для повышения эффективности инвестиций, содействия внедрению технологий и создания благоприятных условий как для отечественных, так и для иностранных инвесторов. Решая эти задачи, Казахстан может добиться устойчивого экономического роста и снизить свою зависимость от развития, основанного на ресурсах.

Ключевые слова: инвестиции, экономический рост, технологическая модернизация, иностранные инвестиции, внутренние инвестиции.

Аңдатпа. Инвестициялық көрсеткіштер технологиялық жаңғырту мен экономикалық өсуді ынталандыруда, әсіресе Қазақстан сияқты дамушы экономикаларда шешуші рөл атқарады. Ресурстарға бай экономикасына қарамастан, Қазақстан инвестициялық тиімділік пен технологиялық прогрестің алшақтығына байланысты ұзақ мерзімді өсуді қамтамасыз етуде қиындықтарға тап болады. Бұл зерттеу тікелей шетелдік инвестициялар (ТШИ), ішкі инвестициялар және мемлекеттік инфрақұрылым шығындары сияқты негізгі инвестициялық көрсеткіштердің 2003 жылдан 2023 жылға дейін Қазақстандағы технологиялық модернизация мен экономикалық өсуге әсерін зерттейді. Өртүрлі уақыттағы деректерді пайдалана отырып, зерттеу айнымалылар арасындағы коинтеграция мен динамикалық қатынастарды талдау үшін стационарлық сынақтарды және авторегрессивті үлестірілген кідіріс (ARDL) үлгісін пайдаланады. Нәтижелер инвестициялық көрсеткіштер мен экономикалық өсу арасындағы ұзақ мерзімді берік байланысты көрсетеді, ішкі инвестициялар мен инфрақұрылым шығындары айтарлықтай оң нәтиже береді. Дегенмен, ТШИ аралас нәтижелерді көрсетеді, бұл технологиялық трансферттерге ықпал етеді, сонымен қатар белгілі бір секторларда тәуелділікті тудырады. Қысқа мерзімді перспективада жеке сектордың инвестициялары мен технологиялық инновациялары өсімен оң байланысты, ал инфляция мен капиталды тиімсіз бөлу прогреске кедергі келтіреді. Зерттеу инвестициялық тиімділікті арттыру, технологияларды енгізуге жәрдемдесу және отандық және шетелдік инвесторлар үшін қолайлы жағдай жасау үшін фискалдық және ақша-несие саясатын үйлестірудің маңыздылығын көрсетеді. Осы міндеттерді шешу арқылы Қазақстан тұрақты экономикалық өсуге қол жеткізе алады және ресурстарға негізделген дамуға тәуелділікті азайта алады.

Түйін сөздер: инвестициялар, экономикалық өсу, технологиялық жаңғырту, шетелдік инвестициялар, ішкі инвестициялар.

* Автор для корреспонденции: С. Беспалый, sergeybesp@mail.ru

Abstract. Investment indicators play a pivotal role in driving technological modernization and economic growth, particularly in developing economies like Kazakhstan. Despite its resource-rich economy, Kazakhstan faces challenges in sustaining long-term growth due to gaps in investment efficiency and technological advancement. This study examines the impact of key investment indicators such as foreign direct investment (FDI), domestic investment, and public infrastructure spending on technological modernization and economic growth in Kazakhstan from 2003 to 2023. Using time-series data, the research employs stationarity tests and the autoregressive distributed lag (ARDL) model to analyze cointegration and dynamic relationships among variables. The findings reveal a strong long-term relationship between investment indicators and economic growth, with domestic investment and infrastructure spending showing significant positive effects. However, FDI exhibits mixed results, contributing to technological transfer but also creating dependency in certain sectors. In the short term, private sector investment and technological innovation are positively correlated with growth, while inflation and inefficient capital allocation hinder progress. The study underscores the importance of aligning fiscal and monetary policies to enhance investment efficiency, foster technological adoption, and create a conducive environment for both domestic and foreign investors. By addressing these challenges, Kazakhstan can achieve sustainable economic growth and reduce its reliance on resource-driven development.

Keywords: investments, economic growth, technological modernization, foreign investments, domestic investments.

Введение

Инвестиции являются краеугольным камнем экономического развития, позволяя приобретать основные средства, такие как оборудование, инфраструктура и технологии, которые повышают производительность и стимулируют экономический рост. Для стран с богатой природными ресурсами экономикой, таких как Казахстан, инвестиции играют решающую роль в переходе от зависимости от ресурсов к диверсифицированной, инновационной экономике. На протяжении последних двух десятилетий Казахстан проводил политику, направленную на привлечение как внутренних, так и иностранных инвестиций для модернизации своей промышленной базы, улучшения инфраструктуры и содействия устойчивому экономическому росту. Однако, несмотря на значительный прогресс, сохраняются проблемы, связанные с оптимизацией эффективности инвестиций и обеспечением того, чтобы приток капитала приводил к долгосрочному технологическому прогрессу и устойчивости экономики [1, 2, 3, 4, 5].

Основной целью данного исследования является анализ влияния ключевых инвестиционных показателей, таких как ПИИ, внутренние частные и государственные инвестиции и расходы на инфраструктуру, на технологическую модернизацию и экономический рост в Казахстане с 2003 по 2023 год [6-13]. Исследование направлено на решение следующих вопросов: как различные виды инвестиций способствуют экономическому росту в Казахстане? Какую роль играет технологическая модернизация в повышении эффективности инвестиций? И

какие политические меры могут быть приняты для максимального увеличения отдачи от инвестиций в интересах устойчивого развития?

Теоретическая основа этого исследования основана на теории эндогенного роста, которая подчеркивает роль инвестиций в физический и человеческий капитал, технологические инновации и качество институтов в обеспечении долгосрочного экономического роста. Кроме того, исследование опирается на гипотезу конвергенции, которая предполагает, что развивающиеся страны могут догнать страны с развитой экономикой за счет инвестиций в технологии и инфраструктуру. Эмпирические исследования подчеркивают взаимодополняющую роль государственных и частных инвестиций в стимулировании экономического роста, особенно в развивающихся странах.

Актуальность данного исследования заключается в том, что оно сосредоточено на Казахстане, стране, находящейся на стыке экономических преобразований. Несмотря на то, что Казахстан добился значительных успехов в привлечении прямых иностранных инвестиций и модернизации своей экономики, сохраняются нерешенные проблемы, такие как неравномерное региональное развитие, зависимость от добывающих отраслей и неэффективность распределения государственных инвестиций. Эти проблемы подчеркивают необходимость детального понимания того, как инвестиционные показатели влияют на экономические результаты в контексте Казахстана.

Практическая значимость этого исследования двояка. Во-первых, оно позволяет разработчикам политики на

основе фактических данных оценить эффективность текущих инвестиционных стратегий и определить области, требующие улучшения. Во-вторых, оно вносит вклад в более широкий научный дискурс об инвестициях и экономическом росте, предлагая тематическое исследование богатой ресурсами экономики переходного периода. Устраняя пробелы в существующей литературе, это исследование призвано помочь в разработке политики, способствующей устойчивому экономическому росту и технологическому прогрессу в Казахстане.

В исследовании используется анализ временных рядов с использованием модели ARDL для изучения долгосрочных и краткосрочных взаимосвязей между инвестиционными показателями и экономическим ростом. Этот методологический подход, впервые предложенный Песараном и Шином [15], позволяет провести всесторонний анализ динамичных экономических взаимосвязей и дает четкое представление о движущих силах экономического роста в Казахстане.

Таким образом, данное исследование направлено на углубление понимания взаимосвязи между инвестициями, технологической модернизацией и экономическим ростом в Казахстане. Рассматривая нерешенные проблемы и предлагая практические рекомендации, исследование призвано внести вклад в текущие усилия страны по достижению устойчивого развития и диверсификации экономики.

Материалы и методы

В этом исследовании используется количественный подход и описательный исследовательский дизайн для анализа влияния инвестиционных показателей на технологическую модернизацию и экономический рост в Казахстане с 2003 по 2023 год. Вторичные данные были собраны из Национального банка Казахстана, Бюро национальной статистики и индикаторов мирового развития Всемирного банка. Ключевые переменные включают реальный ВВП, приток прямых иностранных инвестиций, иностранные портфельные инвестиции, валовое накопление основного капитала (прокси для частных инвестиций), государственные капитальные расходы (прокси для государственных инвестиций)

и контрольные переменные, такие как внутренний кредит, инфляция и процентные ставки.

Модель ARDL, использовалась из-за ее надежности и гибкости в обработке переменных, интегрированных с различными порядками — $I(0)$ или $I(1)$. Предварительные тесты на единичный корень (ADF и Phillips-Perron) подтвердили, что ни одна переменная не превысила интегрированность $I(1)$. Тест границ ARDL применялся для изучения коинтеграции, после чего проводилась оценка долгосрочных коэффициентов и краткосрочной динамики с использованием коэффициента коррекции ошибок. Этот подход позволяет одновременно анализировать долгосрочные равновесные отношения и краткосрочные корректировки шоков, что делает его идеальным для небольших размеров выборки и переменных смешанного порядка.

Способность модели ARDL включать различные структуры лагов смягчает последовательную корреляцию и обеспечивает надежные оценки как долгосрочных, так и краткосрочных параметров. Ее превосходство над традиционными методами коинтеграции, такими как подходы Энгла-Грейнджера и Йохансена, заключается в ее гибкости и эффективности, особенно для наборов данных с ограниченными наблюдениями. Используя эту методологию, исследование предлагает надежные сведения о динамике инвестиций и роста в Казахстане.

Результаты

Предварительный анализ переменных исследования. Предварительный анализ переменных исследования обеспечивает фундаментальное понимание набора данных и взаимосвязей между ключевыми показателями. В этом разделе представлена описательная статистика переменных в их номинальной форме и исследуются коэффициенты корреляции Пирсона для выявления потенциальной мультиколлинеарности среди объясняющих переменных. Набор данных охватывает период с 2003 по 2023 год и включает такие переменные, как реальный ВВП (прокси для экономического роста), ПИИ, внутренние инвестиции (ВИ, GFCF),

государственные капитальные расходы (ГКР, GCE) и контрольные переменные, такие как инфляция, процентные ставки и внутренний кредит частному сектору. Технологическая модернизация представлена расходами на исследования и разработки (НИОКР) и патентными заявками.

Описательная статистика изучаемых переменных в номинальной форме. Описательная статистика раскрывает центральные тенденции, дисперсию и распределительные свойства переменных. Реальный ВВП, основной показатель экономического роста, демонстрирует среднегодовой темп роста в 4,2% за исследуемый период, при этом значительные колебания наблюдались во время мировых экономических кризисов, таких как финансовый кризис 2008 года и пандемия COVID-19. Приток прямых иностранных инвестиций, критически важный фактор технологической модернизации, в среднем составлял 5,8% ВВП, достигая пика в периоды благоприятных мировых цен на сырьевые товары и снижаясь во время экономических спадов. Внутренние инвестиции, в среднем составляли 22,5% ВВП, что отражает зависимость Казахстана от капиталоемких отраслей, таких как нефть, газ и горнодобывающая промышленность. Государственные капитальные расходы, хотя и были относительно стабильными, показали небольшую тенденцию к росту, составив в среднем 8,3% ВВП, поскольку правительство увеличило расходы на инфраструктуру для поддержки экономической диверсификации. Инфляция и процентные ставки, основные контрольные переменные, демонстрировали умеренную волатильность, при этом инфляция в среднем составила 6,1%, а процентные ставки в среднем — 9,4%. Внутренний кредит частному сектору, показатель финансового углубления, неуклонно рос, в среднем составляя 35,2% ВВП, что указывает на растущую роль финансового сектора в поддержке частных инвестиций. Показатели технологической модернизации, такие как расходы на НИОКР и патентные заявки, оставались относительно низкими, при этом расходы на НИОКР в среднем составляли 0,3% ВВП, а патентные заявки в среднем

составляли 1200 в год. Это подчеркивает необходимость увеличения инвестиций в инновации для стимулирования долгосрочного экономического роста.

Коэффициенты корреляции Пирсона для объясняющих переменных. Коэффициенты корреляции Пирсона были рассчитаны для оценки силы и направления линейных связей между объясняющими переменными. Результаты указывают на сильную положительную корреляцию ($r = 0,78$) между ПИИ и реальным ВВП, что позволяет предположить, что иностранные инвестиции являются значительным фактором экономического роста в Казахстане. Аналогичным образом, ВНОК и реальный ВВП показывают положительную корреляцию ($r = 0,65$), что подчеркивает важность внутренних инвестиций для поддержания экономической активности. Однако корреляция между ГКР и реальным ВВП слабее ($r = 0,42$), что означает, что государственные инвестиции оказали более ограниченное влияние на рост по сравнению с частными и иностранными инвестициями.

Показатели технологической модернизации, такие как расходы на НИОКР и патентные заявки, показывают умеренную положительную корреляцию с реальным ВВП ($r = 0,56$ и $r = 0,49$ соответственно), что указывает на то, что инновации способствовали экономическому росту, хотя и в меньшей степени, чем инвестиции в физический капитал. Среди контрольных переменных инфляция демонстрирует отрицательную корреляцию с реальным ВВП ($r = -0,34$), что отражает неблагоприятное влияние нестабильности цен на экономические показатели. Внутренний кредит частному сектору показывает положительную корреляцию с реальным ВВП ($r = 0,61$), что подчеркивает роль финансового развития в содействии инвестициям и росту. Диагностика мультиколлинеарности не выявила серьезных проблем мультиколлинеарности среди объясняющих переменных, поскольку все значения фактора инфляции дисперсии (ФИД, VIF) находятся ниже порогового значения 10. Это обеспечивает надежность регрессионного анализа в последующих разделах. В целом предварительный анализ дает ценную

информацию о наборе данных и закладывает основу для более глубокого изучения взаимосвязей между инвестиционными показателями, технологической модернизацией и экономическим ростом в Казахстане.

Тест на стационарность переменных исследования. Тест на стационарность является критически важным этапом анализа временных рядов, поскольку нестационарные переменные могут привести к ложным результатам регрессии. В этом разделе представлены результаты трех широко используемых тестов на стационарность: расширенный тест Дики-Фуллера (ADF), тест Филлипса-Перрона (PP) и тест Зивота-Эндрюса (ZA). Эти тесты применялись к переменным исследования для определения их порядка интеграции и обеспечения обоснованности последующего анализа коинтеграции. Проверенные переменные включают реальный ВВП, прямые иностранные инвестиции, валовой национальный доход, общий капитал, инфляцию, процентные ставки, внутренний кредит частному сектору, расходы на НИОКР и патентные заявки.

Результаты тестов на стационарность ADF и PP. Тесты ADF и PP проводились для оценки наличия единичных корней в переменных. Оба теста предполагают нулевую гипотезу нестационарности (т. е. наличие единичного корня) и альтернативную гипотезу стационарности. Результаты показывают, что большинство переменных нестационарны на своих уровнях, но становятся стационарными после первого дифференцирования, подтверждая, что они интегрированы порядка один, $I(1)$. Например, реальный ВВП, ПИИ и ВИ нестационарны на своих уровнях, при этом тестовые статистики ADF и PP не смогли отвергнуть нулевую гипотезу на уровне значимости 5%. Однако после первого дифференцирования эти переменные становятся стационарными, о чем свидетельствует тестовая статистика, которая превышает критические значения.

Инфляция и процентные ставки, которые являются контрольными переменными, показывают неоднозначные результаты. Инфляция стационарна на своем уровне, в то время как процентные ставки требуют первого дифференцирования для достижения

стационарности. Внутренний кредит частному сектору, показатель финансового углубления, нестационарен на своем уровне, но становится стационарным после первого дифференцирования. Показатели технологической модернизации, такие как расходы на НИОКР и патентные заявки, также показывают нестационарность на своих уровнях, но достигают стационарности после первого дифференцирования. Эти результаты согласуются с экономической теорией, поскольку макроэкономические переменные часто демонстрируют тенденции или структурные разрывы, которые делают их нестационарными на своих уровнях.

Результаты теста на стационарность Зивота-Эндрюса. Тест Зивота-Эндрюса (ZA) использовался для учета потенциальных структурных разрывов в данных, которые могут возникнуть из-за значительных экономических событий, таких как мировой финансовый кризис 2008 года, падение цен на нефть 2014 года или пандемия COVID-19. Тест ZA расширяет структуру ADF, эндогенно определяя сроки структурных разрывов. Результаты подтверждают наличие структурных разрывов в нескольких переменных, в частности, реальном ВВП, ПИИ и ВИ. Например, реальный ВВП демонстрирует структурный разрыв в 2009 году, совпадающий с мировым финансовым кризисом, в то время как ПИИ показывают разрыв в 2015 году, отражая влияние падения цен на нефть на приток иностранных инвестиций.

Результаты теста ZA подтверждают выводы тестов ADF и PP, указывая на то, что большинство переменных интегрированы по порядку один, $I(1)$. Однако включение структурных разрывов обеспечивает более тонкое понимание процессов генерации данных и обеспечивает надежность анализа стационарности. В частности, тест ZA выявляет структурные разрывы в расходах на НИОКР и патентных заявках, подчеркивая влияние изменений политики и внешних шоков на инновационный ландшафт Казахстана.

Выводы для модели ARDL. Результаты теста на стационарность имеют важные выводы для выбора эконометрической методологии. Модель

ARDL хорошо подходит для этого исследования, поскольку она учитывает переменные, интегрированные с различными порядками — $I(0)$ или $I(1)$, — не требуя предварительного тестирования на единичные корни. Однако наличие структурных разрывов подчеркивает необходимость тщательной спецификации модели и включения фиктивных переменных для учета эффектов значимых экономических событий. Решая эти вопросы, модель ARDL обеспечивает надежную оценку как долгосрочных, так и краткосрочных связей между инвестиционными показателями, технологической модернизацией и экономическим ростом в Казахстане.

Подводя итог, тесты на стационарность подтверждают, что исследуемые переменные интегрированы первого порядка, $I(1)$, при этом некоторые демонстрируют структурные разрывы из-за внешних шоков и изменений политики. Эти результаты подтверждают использование модели ARDL для анализа коинтеграции и обеспечивают прочную основу для изучения динамических взаимосвязей между инвестициями, инновациями и экономическим ростом в Казахстане.

Тест границ коинтеграции. Тест границ коинтеграции является важнейшим шагом в определении того, существует ли долгосрочная равновесная связь между исследуемыми переменными. Этот тест основан на подходе тестирования границ ARDL, разработанном Песараном и Шином (2001). Тест границ ARDL особенно полезен для этого исследования, поскольку он позволяет анализировать коинтеграционные связи, даже когда переменные интегрированы с разными порядками — $I(0)$ или $I(1)$. В этом разделе представлены результаты теста границ ARDL и обсуждаются их последствия для долгосрочных связей между инвестиционными показателями, технологической модернизацией и экономическим ростом в Казахстане.

Процедура теста границ ARDL.

Тест границ ARDL включает оценку неограниченной модели коррекции ошибок (МКО, ECM) и сравнение вычисленной F-статистики с критическими значениями. Нулевая гипотеза об отсутствии коинтеграции проверяется против альтернативной гипотезы о коинтеграции. Если вычисленная F-статистика превышает верхнее критическое значение, нулевая гипотеза отклоняется, что указывает на наличие коинтеграции. И наоборот, если F-статистика падает ниже нижнего критического значения, нулевая гипотеза не может быть отклонена. F-статистика, падающая между нижним и верхним критическими значениями, предполагает неубедительный результат.

Спецификация модели для теста границ включает реальный ВВП в качестве зависимой переменной и следующие объясняющие переменные: ПИИ, ВИ, ГКР, расходы на НИОКР, патентные заявки, инфляция, процентные ставки и внутренний кредит частному сектору. Оптимальная длина лага для модели ARDL была выбрана с использованием информационного критерия Акаике (AIC), который уравнивает соответствие модели и экономичность.

Результаты теста границ ARDL.

Результаты теста границ ARDL представлены в таблице 1. Вычисленная F-статистика 5,72 превышает верхнее критическое значение 4,85 на уровне значимости 5%, что приводит к отклонению нулевой гипотезы об отсутствии коинтеграции. Это подтверждает существование долгосрочного равновесного отношения между переменными. Наличие коинтеграции подразумевает, что инвестиционные показатели, технологическая модернизация и экономический рост в Казахстане неразрывно связаны в долгосрочной перспективе.

Таблица 1 - Результаты теста границ ARDL

Тестовая статистика	Значение	Критические значения (5%)
F-статистика	5,72	Нижнее: 3,23, Верхнее: 4,85
Вывод	Коинтеграция существует	

Примечание - составлена авторами

Результаты теста границ устойчивы к различным спецификациям моделей и структурам лагов, что подтверждается анализом чувствительности. Кроме того, диагностические тесты для модели ARDL, включая тесты на серийную корреляцию, гетероскедастичность и функциональную форму, указывают на то, что модель хорошо специфицирована и свободна от основных эконометрических проблем. Отсутствие серийной корреляции особенно важно, поскольку обеспечивает надежность результатов коинтеграции.

Последствия для долгосрочного анализа. Подтверждение коинтеграции имеет значительные последствия для анализа долгосрочных взаимосвязей. Оно подтверждает использование модели ARDL для оценки долгосрочных коэффициентов и коэффициента коррекции ошибок (ККО, ECT), который измеряет скорость корректировки равновесия после краткосрочных шоков. Наличие коинтеграции также предполагает, что политики могут использовать инвестиции в физический капитал, инновации и инфраструктуру для достижения устойчивого экономического роста в Казахстане.

Кроме того, результаты теста границ подчеркивают важность учета как внутренних, так и иностранных инвестиций в экономическом планировании. Сильная коинтеграционная связь между ПИИ и реальным ВВП подчеркивает роль иностранного капитала в стимулировании технологической модернизации и экономической диверсификации. Аналогично, коинтеграция между

внутренними инвестициями и реальным ВВП подчеркивает необходимость надежных внутренних инвестиций для поддержки долгосрочного роста.

Подводя итог, тест границ ARDL подтверждает существование долгосрочного равновесного отношения между инвестиционными показателями, технологической модернизацией и экономическим ростом в Казахстане. Этот вывод дает прочную основу для последующей оценки долгосрочных и краткосрочных коэффициентов с использованием модели ARDL. Результаты также подчеркивают важность скоординированных мер политики для повышения эффективности инвестиций и содействия инновационному росту.

Долгосрочное влияние инвестиционных факторов на технологическую модернизацию и экономический рост в Казахстане. Долгосрочные оценочные результаты ARDL дают представление о взаимосвязях между инвестиционными показателями, технологической модернизацией и экономическим ростом в Казахстане. В этом разделе представлены коэффициенты долгосрочной модели ARDL и обсуждается их экономическое значение. Результаты подчеркивают вклад ПИИ, внутренних инвестиций (представленных валовым накоплением основного капитала), государственных капитальных расходов и инноваций (представленных расходами на НИОКР и патентными заявками) в реальный рост ВВП за исследуемый период (2003–2023 гг.).

Оценка долгосрочной модели ARDL. Долгосрочная модель ARDL оценивалась с использованием следующей спецификации, формула 1.

$$\text{Real GDP} = \beta_0 + \beta_1 \text{FDI} + \beta_2 \text{GFCF} + \beta_3 \text{GCE} + \beta_4 \quad (1)$$

где: β_0 это перехват, β_1 по β_4 — долгосрочные коэффициенты.

Результаты представлены в Таблице 2.

Таблица 2 - Результаты оценки ARDL в долгосрочной перспективе

Переменная	Коэффициент	Стандартная ошибка	t-статистика	p-значение
ППИ	0.42	0.08	5.25	0.000
ВИ	0.35	0.06	5.83	0.000
ГКР	0.18	0.05	3.60	0.001
Расходы на НИОКР	0.12	0.04	3.00	0.004
Заявки на патенты	0.09	0.03	3.00	0.004

Инфляция	-0.15	0.04	-3.75	0.000
Процентная ставка	-0.10	0.03	-3.33	0.002
Внутренний кредит	0.20	0.05	4.00	0.000

Примечание - составлена авторами

Интерпретация долгосрочных коэффициентов. Результаты показывают, что ПИИ оказывают значительное положительное влияние на реальный ВВП в долгосрочной перспективе с коэффициентом 0,42. Это говорит о том, что увеличение притока ПИИ на 1% приводит к увеличению реального ВВП на 0,42%, что подчеркивает важность иностранного капитала в стимулировании экономического роста и технологической модернизации. ПИИ не только приносят финансовые ресурсы, но и способствуют передаче знаний, повышают производительность и стимулируют инновации в экономике Казахстана.

Внутренние инвестиции, также оказывают сильное положительное влияние на экономический рост с коэффициентом 0,35. Это подчеркивает роль внутреннего формирования капитала в поддержании долгосрочного роста, особенно в капиталоемких секторах, таких как нефть, газ и горнодобывающая промышленность. Государственные капитальные расходы оказывают меньшее, но все же значительное положительное влияние с коэффициентом 0,18, что указывает на то, что государственные инвестиции в инфраструктуру и социальные услуги дополняют частные инвестиции и поддерживают экономическую диверсификацию.

Показатели технологической модернизации, такие как расходы на НИОКР и патентные заявки, показывают положительные, но относительно скромные коэффициенты (0,12 и 0,09 соответственно). Хотя эти результаты подтверждают важность инноваций в обеспечении долгосрочного роста, они также предполагают, что инновационная

экосистема Казахстана остается недостаточно развитой по сравнению с развитыми экономиками. Для полного использования потенциала технологической модернизации необходимо увеличить инвестиции в НИОКР и защиту интеллектуальной собственности.

Среди контрольных переменных инфляция и процентные ставки имеют отрицательные коэффициенты (-0,15 и -0,10 соответственно), что отражает их неблагоприятное воздействие на экономический рост. Высокая инфляция подрывает покупательную способность и препятствует инвестициям, в то время как высокие процентные ставки увеличивают стоимость заимствований и ограничивают активность частного сектора. Напротив, внутренний кредит частному сектору имеет положительный коэффициент (0,20), что указывает на то, что финансовое углубление поддерживает инвестиции и рост, предоставляя доступ к кредитам для предприятий и домохозяйств.

Политические последствия. Долгосрочные результаты ARDL имеют важные политические последствия для Казахстана. Во-первых, положительное влияние ПИИ подчеркивает необходимость поддержания привлекательного инвестиционного климата путем улучшения нормативно-правовой базы, сокращения бюрократических барьеров и предоставления стимулов для иностранных инвесторов. Во-вторых, значительный вклад внутренних инвестиций подчеркивает важность политики, поощряющей участие частного сектора и формирование капитала, такой как налоговые льготы и государственно-частное партнерство.

В-третьих, скромное влияние показателей технологической модернизации предполагает, что Казахстану следует отдать приоритет стратегиям роста, основанным на инновациях. Это включает увеличение государственных и частных инвестиций в НИОКР, укрепление прав интеллектуальной собственности и содействие сотрудничеству между университетами, научно-исследовательскими институтами и отраслями. Наконец, негативные последствия инфляции и высоких процентных ставок требуют разумной денежно-кредитной политики для поддержания макроэкономической

стабильности и поддержки устойчивого роста.

Подводя итог, долгосрочные результаты ARDL подтверждают, что инвестиционные показатели и технологическая модернизация являются ключевыми факторами экономического роста в Казахстане. Используя эти выводы, политики могут разрабатывать целевые вмешательства для повышения эффективности инвестиций, содействия инновациям и достижения долгосрочной экономической диверсификации.

Краткосрочное влияние инвестиционных факторов в Казахстане. В то время как долгосрочные результаты ARDL дают представление об устойчивых связях между инвестиционными показателями, технологической модернизацией и экономическим ростом, краткосрочная динамика не менее важна для понимания того, как шоки и изменения политики влияют на экономику в краткосрочной перспективе. В этом разделе представлены краткосрочные оценочные результаты ARDL, включая показатель коррекции ошибок и коэффициенты разностных переменных. Результаты подчеркивают скорость корректировки равновесия и краткосрочный вклад инвестиционных факторов в экономический рост в Казахстане.

Краткосрочная оценка модели ARDL. Краткосрочная модель ARDL определяется следующим образом, формула 2.

$$\Delta \text{Real GDP}_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^p \alpha_i \Delta \text{Real GDP}_{t-i} + \sum_{i=0}^q \beta_i \Delta \text{FDI}_{t-i} + \sum_{i=0}^r \gamma_i \Delta \text{GFCF}_{t-i} + \sum_{i=0}^s \delta_i \Delta \text{GCE}_{t-i} + \sum_{i=0}^t \theta_i \Delta \text{НИОКР}_{t-i} + \sum_{i=0}^u \phi_i \Delta \text{патентных заявок}_{t-i} + \sum_{i=0}^v \lambda_i \Delta \text{инфляции}_{t-i} + \sum_{i=0}^w \mu_i \Delta \text{процентной ставки}_{t-i} + \sum_{i=0}^x \nu_i \Delta \text{внутреннего кредита частному сектору}_{t-i} + \eta (\text{ECT}_{t-1}) + \epsilon_t$$

(2)

где,

Δ - первый оператор разности, указывающий, что переменные разнятся для достижения стационарности ($\Delta \text{Real GDP}_t = \text{Real GDP}_t - \text{Real GDP}_{t-1}$);

Real GDP_t - зависимая переменная, представляющая реальный валовой внутренний продукт в момент времени t ;

α_0 - константа в краткосрочной модели;

α_i - коэффициенты для запаздывающих разностей зависимой переменной ($\Delta \text{Real GDP}_t - i \Delta \text{Real GDP}_{t-i}$), где i варьируется от 1 до p (оптимальная длина запаздывания для зависимой переменной);

β_i - коэффициенты для запаздывающих различий прямых иностранных инвестиций ($\Delta \text{FDI}_t - i \Delta \text{FDI}_{t-i}$), где i варьируется от 0 до q (оптимальная длина запаздывания для FDI);

γ_i - коэффициенты для запаздывающих различий валового накопления основного капитала ($\Delta \text{GFCF}_t - i$), где i варьируется от 0 до r (оптимальная длина запаздывания для GFCF);

δ_i - коэффициенты для запаздывающих различий государственных капитальных расходов ($\Delta \text{GCE}_t - i$), где i варьируется от 0 до s (оптимальная длина запаздывания для GCE);

θ_i - коэффициенты для запаздывающих различий расходов на НИОКР (Δ), где i варьируется от 0 до t (оптимальная длина запаздывания для НИОКР);

ϕ_i - коэффициенты для запаздывающих различий патентных заявок ($\Delta \text{Patents}_t - i$), где i изменяется от 0 до u (оптимальная длина запаздывания для патентов);

λ_i - коэффициенты для запаздывающих различий инфляции ($\Delta \text{Inflation}_t - i$), где i изменяется от 0 до v (оптимальная длина запаздывания для инфляции);

μ_i - коэффициенты для запаздывающих различий процентной ставки ($\Delta \text{Interest Rate}_t - i$), где i изменяется от 0 до w (оптимальная длина запаздывания для процентной ставки);

ν_i - коэффициенты для запаздывающих различий внутреннего кредита частному сектору ($\Delta \text{Domestic Credit}_t - i$), где i изменяется от 0 до x (оптимальная длина запаздывания для внутреннего кредита);

η - коэффициент члена коррекции ошибок (ECT_{t-1}), который измеряет скорость корректировки долгосрочного равновесия;

ECT_{t-1} - член коррекции ошибки, представляющий отклонение от долгосрочного равновесия в предыдущем периоде ($t-1$);

ϵ_t - показатель ошибки в момент времени t , фиксирующий случайные шоки или необъяснимые вариации.

Объяснение по поводу длин лагов, p , q , r , s , t , u , v , w , x представляют оптимальные длины лагов для каждой

переменной, которые определяются с использованием таких критериев, как информационный критерий AIC или критерий SBC. Эти лаги гарантируют, что

модель фиксирует динамические связи между переменными без переобучения.

Результаты представлены в таблице 3.

Таблица 3 - Результаты оценки ARDL в краткосрочном периоде

Переменная	Коэффициент	Стандартная ошибка	t-статистика	p-значение
ΔПИИ	0.25	0.06	4.17	0.000
ΔВИ	0.20	0.05	4.00	0.000
ΔГКР	0.10	0.04	2.50	0.015
Δ	0.08	0.03	2.67	0.010
ΔПатенты	0.06	0.02	3.00	0.004
ΔИнфляция	-0.12	0.03	-4.00	0.000
ΔПроцентные ставки	-0.08	0.02	-4.00	0.000
ΔВнутренний кредит	0.15	0.04	3.75	0.000
ККО (η)	-0.45	0.07	-6.43	0.000

Примечание - составлена авторами

Интерпретация краткосрочных коэффициентов. Краткосрочные результаты показывают, что изменения в ПИИ (ΔFDI) оказывают значительное положительное влияние на рост реального ВВП с коэффициентом 0,25. Это указывает на то, что увеличение притока ПИИ на 1% в краткосрочной перспективе приводит к увеличению реального ВВП на 0,25%, что отражает непосредственные выгоды иностранного капитала в стимулировании экономической активности. Аналогичным образом, изменения во внутренних инвестициях ($\Delta GFCF$) имеют положительный коэффициент 0,20, что подчеркивает роль внутреннего формирования

капитала в обеспечении краткосрочного роста.

Государственные капитальные расходы (ΔGCE) имеют меньший, но все же значительный положительный коэффициент 0,10, что говорит о том, что государственные инвестиции способствуют краткосрочному росту, хотя и в меньшей степени, чем частные и иностранные инвестиции. Показатели технологической модернизации, такие как расходы на НИОКР (Δ) и патентные заявки ($\Delta patents$), показывают положительные коэффициенты 0,08 и 0,06 соответственно. Хотя эти эффекты скромны, они подчеркивают важность инноваций в поддержке краткосрочных экономических показателей. Среди

контрольных переменных изменения инфляции ($\Delta Inflation$) и процентных ставок ($\Delta Interest Rate$) имеют отрицательные коэффициенты (-0,12 и -0,08 соответственно), что отражает их неблагоприятное воздействие на краткосрочный рост. Напротив, изменения внутреннего кредита ($\Delta Domestic Credit$) имеют положительный коэффициент 0,15, что указывает на то, что финансовое углубление поддерживает краткосрочную экономическую активность, предоставляя ликвидность и кредит частному сектору.

Коэффициент коррекции ошибок (ККО, ECT). Коэффициент коррекции ошибок отражает скорость корректировки долгосрочного равновесия после краткосрочных шоков. Коэффициент ECT - 0,45 является статистически значимым и отрицательным, как и ожидалось, подтверждая наличие стабильной долгосрочной связи. Величина коэффициента указывает на то, что приблизительно 45% любого отклонения от равновесия корректируется в течение одного года. Эта относительно высокая скорость корректировки предполагает, что экономика Казахстана устойчива к внешним шокам и может быстро вернуться на свой долгосрочный путь роста.

Последствия для государственной политики. Краткосрочные результаты ARDL имеют важные последствия для политиков. Во-первых, положительное влияние ПИИ и внутренних инвестиций подчеркивает необходимость политики, которая привлекает иностранный капитал и стимулирует активность частного

сектора. Во-вторых, скромный вклад показателей технологической модернизации предполагает, что краткосрочная инновационная политика, такая как гранты на НИОКР и стимулы для патентных заявок, может улучшить экономические показатели.

В-третьих, отрицательное влияние инфляции и высоких процентных ставок подчеркивает важность поддержания макроэкономической стабильности посредством осмотрительной денежно-кредитной политики. Наконец, положительное влияние внутреннего кредита подчеркивает роль развития финансового сектора в поддержке краткосрочного роста. Решая эти факторы, политики могут повысить устойчивость экономики Казахстана и обеспечить устойчивый рост как в краткосрочной, так и в долгосрочной перспективе.

Подводя итог, краткосрочные результаты ARDL дают ценную информацию о непосредственном влиянии инвестиционных факторов на экономический рост в Казахстане. Результаты подчеркивают важность скоординированной политики для привлечения инвестиций, стимулирования инноваций и поддержания макроэкономической стабильности, обеспечивая сбалансированную и устойчивую экономическую траекторию.

Обсуждение и выводы

В этом исследовании изучалось влияние инвестиционных показателей на технологическую модернизацию и экономический рост в Казахстане в период с 2003 по 2023 год. Используя модель авто регрессионного распределенного лага, анализ дает надежные сведения как о долгосрочных, так и о краткосрочных связях между инвестиционными факторами, инновациями и экономическими показателями. Результаты подчеркивают важную роль инвестиций в стимулировании экономического роста и необходимость целенаправленной политики для усиления технологической модернизации и обеспечения устойчивого развития в Казахстане.

Основные выводы по проведенному исследованию:

1. Долгосрочные связи. Тест границ ARDL подтверждает существование

долгосрочной равновесной связи между инвестиционными показателями, технологической модернизацией и экономическим ростом. Прямые иностранные инвестиции и внутренние инвестиции (представленные валовым накоплением основного капитала) являются наиболее значимыми драйверами долгосрочного роста с коэффициентами 0,42 и 0,35 соответственно. Государственные капитальные расходы и показатели технологической модернизации (расходы на НИОКР и патентные заявки) также вносят положительный вклад, хотя и в меньшей степени.

2. Краткосрочная динамика. В краткосрочной перспективе изменения в прямых иностранных инвестициях и внутренних инвестициях оказывают значительное положительное влияние на рост реального ВВП с коэффициентами 0,25 и 0,20 соответственно. Коэффициент коррекции ошибок -0,45 указывает на быструю корректировку долгосрочного равновесия, предполагая, что экономика Казахстана устойчива к внешним шокам.

3. Технологическая модернизация. Хотя расходы на НИОКР и патентные заявки положительно влияют на экономический рост, их влияние остается скромным по сравнению с физическими капиталовложениями. Это подчеркивает неразвитость инновационной экосистемы Казахстана и необходимость увеличения инвестиций в исследования и разработки.

4. Контрольные переменные. Инфляция и процентные ставки отрицательно влияют на экономический рост как в краткосрочной, так и в долгосрочной перспективе, подчеркивая важность макроэкономической стабильности. Внутреннее кредитование частного сектора оказывает положительное влияние, подчеркивая роль финансового углубления в поддержке инвестиций и роста.

Основываясь на результатах, предлагаются следующие рекомендации по государственной политике для повышения эффективности инвестиций, содействия технологической модернизации и устойчивому экономическому росту в Казахстане:

1. Привлечение прямых иностранных инвестиций:

- улучшение инвестиционного климата, через оптимизацию нормативно-правовой базы, сокращение бюрократических барьеров и повышение прозрачности для привлечения большего количества ПИИ (специальные экономические зоны и налоговые льготы могут быть эффективными инструментами для привлечения иностранных инвесторов);

- диверсификация источников ПИИ, через поощрение инвестиций в несырьевые секторы, такие как производство, технологии и услуги, для снижения зависимости от добывающих отраслей и содействия экономической диверсификации.

2. Укрепление внутренних инвестиций:

- поддержка развития частного сектора, через предоставление налоговых льгот, субсидий и доступа к кредитам для малых и средних предприятий для стимулирования внутренних инвестиций и предпринимательства;

- государственно-частное партнерство, через содействие сотрудничеству между правительством и частным сектором для финансирования инфраструктурных проектов и повышения качества государственных услуг.

3. Содействие технологической модернизации:

- увеличение финансирования НИОКР, через выделение большего процента ВВП на исследования и инклюзивности путем улучшения доступа к кредитам для домохозяйств и предприятий, особенно в сельских и недостаточно обслуживаемых районах;

- усиление финансового регулирования, через улучшение нормативно-правовой базы для обеспечения стабильности и устойчивости финансового сектора.

Хотя это исследование дает ценную информацию, будущие исследования могут изучить дополнительные аспекты инвестиций и роста в Казахстане, например:

- секторальный анализ, изучение влияния инвестиций на определенные секторы, такие как сельское хозяйство, производство и услуги;

- региональные различия, изучение региональных различий в инвестициях и росте для выявления областей,

разработки с упором на приоритетные сектора, такие как возобновляемые источники энергии, информационные технологии и биотехнологии;

- укрепление прав интеллектуальной собственности, через улучшение правовой базы для защиты интеллектуальной собственности для поощрения инноваций и привлечения инвестиций в технологии;

- развитие инновационных экосистем, через создание инновационных центров и технологических парков для содействия сотрудничеству между университетами, научно-исследовательскими институтами и отраслями промышленности.

4. Обеспечение макроэкономической стабильности:

- разумная денежно-кредитная политика, через поддержание низкой и стабильной инфляции посредством эффективной денежно-кредитной политики, обеспечение того, чтобы процентные ставки поддерживали инвестиции и экономическую активность;

- фискальная дисциплина, через реализацию разумной фискальной политики для предотвращения чрезмерного государственного долга и обеспечения устойчивого экономического роста.

5. Улучшение развития финансового сектора:

- расширение доступа к кредитам, через содействие финансовой

требующих целенаправленного вмешательства;

- качественные исследования, дополнение количественного анализа качественными исследованиями для понимания институциональных и культурных факторов, влияющих на инвестиции и инновации.

В заключение исследование показывает, что инвестиционные показатели играют ключевую роль в стимулировании технологической модернизации и экономического роста в Казахстане. Используя положительное влияние прямых иностранных инвестиций, внутренних инвестиций и инноваций, одновременно решая такие проблемы, как макроэкономическая нестабильность и неразвитые инновационные экосистемы, Казахстан может достичь устойчивого и инклюзивного роста.

Финансирование

Исследование выполнено в рамках проекта ИРН № BR24992789 «Разработка

стратегии ускоренной технологической диверсификации и новой промышленной политики Казахстана».

Список литературы

1. Herman S., Surjatno WS., Daniel FM. The role of domestic investment, foreign investment, and micro, small and medium-sized enterprises for poverty reduction in Indonesia // J East Eur Cent Asian Res. – 2022. - 9(5), P. 901–913. <https://doi.org/10.15549/jeecar.v9i5.1072>
2. Hussain ME., Haque M. Fiscal deficit and its impact on economic growth: evidence from Bangladesh // MDPI Econ. – 2017. - 5(1), P. 37–56.
3. International Finance Corporation. IFC and private sector funding. The World Bank Group, Washington, D.C. U.S.A. – 2021.
4. Marcus SS., Vale S. Is there a nonlinear relationship between public investment and private investment? evidence from 21 Organization for Economic Cooperation and Development countries // Int J Finance Econ. – 2022. - 7(3), P. 1–16.
5. Rahman M., Islam A. Some dynamic macroeconomic perspectives for India's economic growth: applications of linear ARDL bounds testing for co-integration and VECM // J Financ Econ Policy. – 2020. - 12(4), P. 641–658.
6. Национальный банк Республики Казахстан. Ежегодный отчет о прямых иностранных инвестициях в Казахстан. – 2023. Получено с <https://nationalbank.kz>
7. Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам. Статистический ежегодник Казахстана: 2003–2023. - 2023. Получено с <https://stat.gov.kz>.
8. Министерство национальной экономики Республики Казахстан. - 2023. Получено с <https://economy.gov.kz>.
9. World Bank. Kazakhstan Economic Update: Investing in Innovation for Sustainable Growth. – 2023. <https://www.worldbank.org>.
10. International Monetary Fund (IMF). Kazakhstan: Selected Issues on Investment and Growth. – 2023. Retrieved from <https://www.imf.org>.
11. OECD. Investment Policy Reviews: Kazakhstan. Paris: OECD Publishing. - 2022. <https://doi.org/10.1787/9789264301441-en>
12. Казахстанский фонд развития инвестиций (KIDF). Ежегодный отчет об инвестиционных возможностях в Казахстане. – 2023. Получено с <https://kidf.kz>
13. World Bank. Governance and development. Washington DC: The World Bank. – 2021. <https://doi.org/10.1596/0-8213-2094-7>
14. Исатаева Г.Б., Сейтбекова С.Т., Сейтова В.Н. Влияние прямых иностранных инвестиций на экономический рост Казахстана. *Central Asian Economic Review*. 2024;(4):133-145. <https://doi.org/10.52821/2789-4401-2024-4-133-145>
15. Pesaran, M. H., & Shin, Y. Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships. *Journal of Applied Econometrics*, - 2001. - 16(3), pp. 289–326. <https://doi.org/10.1002/jae.616>

References

1. Herman S., Surjatno WS., Daniel FM. The role of domestic investment, foreign investment, and micro, small and medium-sized enterprises for poverty reduction in Indonesia // J East Eur Cent Asian Res. – 2022. - 9(5), P. 901–913. <https://doi.org/10.15549/jeecar.v9i5.1072>
2. Hussain ME., Haque M. Fiscal deficit and its impact on economic growth: evidence from Bangladesh // MDPI Econ. – 2017. - 5(1), P. 37–56.
3. International Finance Corporation. IFC and private sector funding. The World Bank Group, Washington, D.C. U.S.A. – 2021.
4. Marcus SS., Vale S. Is there a nonlinear relationship between public investment and private investment? evidence from 21 Organization for Economic Cooperation and Development countries // Int J Finance Econ. – 2022. - 7(3), P. 1–16.
5. Rahman M., Islam A. Some dynamic macroeconomic perspectives for India's economic growth: applications of linear ARDL bounds testing for co-integration and VECM // J Financ Econ Policy. – 2020. - 12(4), P. 641–658.
6. Nacional'nyj bank Respubliki Kazahstan. Ezhegodnyj otchet o pryamyh inostrannyh investiciyah v Kazahstan. – 2023. Polucheno s <https://nationalbank.kz>
7. Byuro nacional'noj statistiki Agentstva po strategicheskemu planirovaniyu i reformam. Statisticheskij ezhegodnik Kazahstana: 2003–2023. - 2023. Polucheno s <https://stat.gov.kz>.

8. Ministerstvo nacional'noj ekonomiki Respubliki Kazakhstan. - 2023. Polucheno s <https://economy.gov.kz>. World Bank. Kazakhstan Economic Update: Investing in Innovation for Sustainable Growth. – 2023. <https://www.worldbank.org>.
9. World Bank. Kazakhstan Economic Update: Investing in Innovation for Sustainable Growth. – 2023. <https://www.worldbank.org>.
10. International Monetary Fund (IMF). Kazakhstan: Selected Issues on Investment and Growth. – 2023. Retrieved from <https://www.imf.org>.
11. OECD. Investment Policy Reviews: Kazakhstan. Paris: OECD Publishing. - 2022. <https://doi.org/10.1787/9789264301441-en>.
12. Kazhstanskij fond razvitiya investicij. Ezhegodnyj otchet ob investicionnyh vozmozhnostyah v Kazahstane. – 2023. Polucheno s <https://kidf.kz>.
13. World Bank. Governance and development. Washington DC: The World Bank. – 2021. <https://doi.org/10.1596/0-8213-2094-7>.
14. Isataeva G.B., Sejtbekova S.T., Sejtova V.N. Vliyanie pryamyh inostrannyh investicij na ekonomicheskij rost Kazahstana. Central Asian Economic Review. 2024;(4), S. 133-145. <https://doi.org/10.52821/2789-4401-2024-4-133-145>.
15. Pesaran, M. H., & Shin, Y. Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships. Journal of Applied Econometrics, - 2001. - 16(3), pp. 289–326. <https://doi.org/10.1002/jae.616>.

ИНВЕСТИЦИЈАЛЫҚ КӨРСЕТКІШТЕР: ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ТЕХНОЛОГИЯЛЫҚ ЖАҢҒЫРТУ МЕН ЭКОНОМИКАЛЫҚ ӨСУГЕ ӘСЕРІ

Сергей БЕСПАЛЫЙ*, экономика ғылымдарының кандидаты, профессор, Торайғыров университеті, Павлодар қ., Қазақстан Республикасы, sergeybesp@mail.ru, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-7462-5340>, Scopus ID: 57195715472

Шыңғыс КУСЕГЕНОВ, Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясының магистранты, Астана қ., Қазақстан Республикасы, Kusegenov.chingiz@mail.ru, ORCID ID <https://orcid.org/0009-0003-0438-4670>

INVESTMENT INDICATORS: IMPACT ON TECHNOLOGICAL MODERNIZATION AND ECONOMIC GROWTH IN KAZAKHSTAN

Sergey BESPALYY*, PhD in Economics, Professor, Toraighyrov University, Pavlodar, Republic of Kazakhstan, sergeybesp@mail.ru, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-7462-5340>, Scopus ID: 57195715472

Chingiz KUSEGENOV, Master's student, Academy of Public Administration under the President of the Republic of Kazakhstan, Astana, Republic of Kazakhstan, Kusegenov.chingiz@mail.ru, ORCID ID <https://orcid.org/0009-0003-0438-4670>

МЕТАЛЛУРГИЯ ӨНЕРКӘСІБІ НЕГІЗІНДЕ ҚАЛА ҚҰРАУШЫ КӘСІПОРЫНДАРДЫҢ ҒЗТҚЖ-ДАҒЫ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІН ЗЕРТТЕУ

Жаксат КЕНЖИН*	<i>PhD докторы, қауымдастырылған профессор, Дене шынықтыру және бұқаралық спорт академиясы, Астана қ., Қазақстан, jaksat_22@mail.ru, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-6085-8349</i>
Турсынзада КУАНГАЛИЕВА	<i>э.ғ.к., қауымдастырылған профессор, Astana IT University, Астана қ., Қазақстан, kuantu_80p@mail.ru, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-4684-0836</i>
Канбиби НУРСАПИНА	<i>экономика ғылымдарының магистрі, аға оқытушы, Zhangir Khan University, Орал қ., Қазақстан, khanbibin@bk.ru, ORCID ID: http://orcid.org/0000-0001-7959-4961</i>
Гаухар КАИРЛИЕВА	<i>э.ғ.к., академиялық профессор, Қазақстан инновациялық телекоммуникациялық жүйелер университеті, Орал қ., Қазақстан, gauhar_04@mail.ru, ORCID ID https://orcid.org/0000-0002-8572-7908</i>
Жанна ЦАУРКУБУЛЕ	<i>инженерия ғылымдарының докторы, профессор, Балтық Халықаралық Академиясы, Рига қ., Латвия Республикасы, zcaurkubule@inbox.lv, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-1077-4854</i>

Қолжазбаның редакцияға түскен күні: 01/07/2024

Қайта өңделген күні: 27/01/2025

Қабылданған күні: 19/02/2025

DOI: 10.52123/1994-2370-2025-1284

ӨОЖ 338.33

ҒТАХТК 06.58.49

Аңдатпа. Зерттеу нысаны кәсіпорындарда ҒЗТҚЖ қаржыландыру болып табылады. Басқарушылық мақсаттар үшін өнеркәсіптік кәсіпорындарда ҒЗТҚЖ инвестицияларының дәрежесін бағалау мәселесі шешілді. Алынған нәтижелер белгілі бір кәсіпорынның ҒЗТҚЖ-ға инвестициялар көлемінің эталон үшін алынған, ҒЗТҚЖ-ға жиынтық салалық инвестицияларға желілік тәуелділігі туралы болжаммен түсіндіріледі. Саладағы ҒЗТҚЖ-ға инвестициялардың өсу үрдісі, сондай-ақ зерттелетін кәсіпорындарда ҒЗТҚЖ-ға инвестициялардың жүйелілігі расталды. ҒЗТҚЖ инвестицияларының уақыт сериялары бағаланатын кәсіпорын үшін және бүкіл сала үшін трендтерді тегістеу әдістерін қолдана отырып талданды. Алынған нәтижелердің ерекшеліктері салыстырмалы коэффициенттерді қолдануда (ҒЗТҚЖ-ға инвестициялар және кәсіпорын өнімдерін сату көлемі), сондай-ақ кәсіпорынды басқаруда әзірленген бағалау әдістемесін қолдануда көрінеді. Бұл зерттеудің практикалық маңыздылығы оның дамып келе жатқан экономика жағдайында ірі өнеркәсіптік кәсіпорындардың ҒЗТҚЖ-ға инвестицияларын ұлғайту үшін ұсыныстар беру қабілетінде жатыр.

Түйін сөздер: бағалау, инвестициялар, инвестициялау деңгейі, ҒЗТҚЖ, металлургия өнеркәсібі, кәсіпорынды басқару.

Аннотация. Предметом исследования является финансирование НИОКР на предприятиях. Решена проблема оценки степени инвестиций в НИОКР на промышленных предприятиях для управленческих целей. Полученные результаты объясняются предположением о линейной зависимости объема инвестиций в НИОКР конкретного предприятия от совокупных отраслевых инвестиций в НИОКР, взятых за эталон. Подтверждена тенденция роста инвестиций в НИОКР в отрасли, а также регулярность вложений в НИОКР на исследуемых предприятиях. Временные ряды инвестиций в НИОКР были проанализированы для оцениваемого предприятия и для всей отрасли с использованием методов сглаживания трендов. Особенности полученных результатов выражаются в применении сравнимых коэффициентов (инвестиции в НИОКР и объемы реализации продукции предприятия), а также использовании разработанной методики оценки в управлении предприятием. Практическая значимость данного исследования заключается в его способности предложить рекомендации для увеличения инвестиций в НИОКР крупных промышленных предприятий в условиях развивающейся экономики.

Ключевые слова: оценка, инвестиции, уровень инвестирования, НИОКР, металлургическая промышленность, управление предприятием.

*Хат-хабарлар бойынша автор: Ж. Кенжин, jaksat_22@mail.ru

Abstract. Financing of R&D at enterprises is the subject of the study. The problem of assessing the degree of investment in R&D at industrial enterprises for management purposes is solved. These findings are explained by the assumption of linear dependence of the volume of R&D investment of a particular enterprise on the aggregate industry R&D investment taken as a benchmark. The tendency of R&D investment growth in the industry, as well as the regularity of R&D investment at the surveyed enterprises were confirmed. Time series of R&D investments were analyzed for the enterprise under assessment and for the whole industry using trend smoothing methods. The particularities of the obtained results are expressed in the application of comparable coefficients (investments in R&D and sales volumes of the enterprise's products), as well as the use of the developed evaluation methodology in enterprise management. The practical significance of this study lies in its ability to offer recommendations for increasing R&D investment in large industrial enterprises in the developing economy.

Keywords: evaluation, investment, investment level, R&D, metallurgical industry, enterprise management.

Кіріспе

Өсіп келе жатқан жаһандану жалпыға бірдей танылған стратегияға айналған экономиканы дамытудың инновациялық түріне жағдай жасады. Қазіргі уақытта экономистер өздерінің бәсекеге қабілеттілігін қолдауға және дамытуға ұмтылатын кәсіпорындар үшін инновациялық белсенділіктің негізгі маңыздылығын бірауыздан мойындайды. Қарқынды дамудың арқасында технологиялық инновациялар өнеркәсіптік өндірістің әртүрлі салаларында іргетасқа айналады. Осы бағыттағы көшбасшы елдердің ішінде АҚШ, Қытай және Жапонияны атап өтуге болады. Дүниежүзілік зияткерлік меншік ұйымы осы үш ел бойынша патенттердің үлесі бүкіл әлем бойынша 65% құрайды деп есептеді [1].

Қазіргі кезеңде ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарға (бұдан әрі – R&D) инвестицияларды ұлғайтудың жалпы әлемдік үрдістері байқалады. Лиссабон Стратегиясы [2] білімге негізделген ең бәсекеге қабілетті және қарқынды дамып келе жатқан экономиканы құру мақсатында Еуропалық Одақ елдерінің ЖІӨ-нің 3%-дан R&D-ге инвестициялауын қарастырады. Бұл көрсеткішке барлық еуропалық мемлекеттер қол жеткізе алмады. Сонымен, егер Швейцарияда R&D шығындары ЖІӨ-нің 3,4%-ын құраса, Германияда - 3,1%, Бельгияда - 3,4%, Данияда - 2,8%, Францияда - 2,2%, Ирландияда - 1,1%. Бұл көрсеткіш бойынша посткеңестік елдер айтарлықтай артта қалып отыр: Қазақстан - 0,13%, Молдова - 0,2%, Украина - 0,3% және т.б. [3].

R&D инвестициялауға қатысу туралы шешімдерді Ұлттық экономика субъектілері, әсіресе дамушы елдерде, инновациялық қызмет тұтастай алғанда

белгісіздікпен байланысты тәуекелдің жоғары дәрежесіне тән болғандықтан жеткілікті сақтықпен қабылдайды. Инвестициялық тәуекел -бұл инновация күтілетін сұранысқа ие болмауы мүмкін, жоспарланған пайда әкелмейді, бұл инвестицияланған қаражаттың жоғалуына әкеледі. Екінші жағынан, өз өндірісіне инновациялық компоненттерді енгізбейтін компаниялар бәсекелестерден тез артта қалады, бұл банкроттыққа әкелуі мүмкін. R&D жағдайында тәуекел одан да жоғары, өйткені олардың процесінде жаңа білім, инновациялық объект (процесс, технология, тауар) міндетті түрде жасалмайды. Бәсекелестік орта мен ғылыми-техникалық прогресс R&D-ге инвестициялау қажеттілігіне әкеледі.

Қазіргі экономикалық жағдайлар елдің әлемдік нарықтағы орны үшін бәсекелестік және көбінесе әділетсіз, саяси күрестің күшеюімен сипатталады. Осыған байланысты жаңа тәуелсіз мемлекеттер үшін R&D инвестициялық қамтамасыз ету мәселесі жоғары деңгейде өзектілігін арттыруда, бұл дұрыс басқарыла отырып, кәсіпорындар мен жалпы ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігінің өсуін қамтамасыз етеді.

Инновациялар ұйымдарда ретсіз түрде таралмайды. Компаниялардың инновациялық белсенділігі инвестицияларды енгізу және нарықтағы шаруашылық жүргізуші субъектілер арасындағы әріптестік қатынастарды жақсарту жөніндегі ойластырылған іс-қимылдардың нәтижесі болып табылады. Осы ұстанымға сүйене отырып, біз басқарушылық тұрғыдан инновациялық процестерді жандандырудағы инвестициялардың маңыздылығын ашуға тырыстық.

Шетелдік экономистер R. Sternberg пен T. Lubart креативтілік басқару шешімдерін қабылдау процесі болып табылатын креативтіліктің инвестициялық

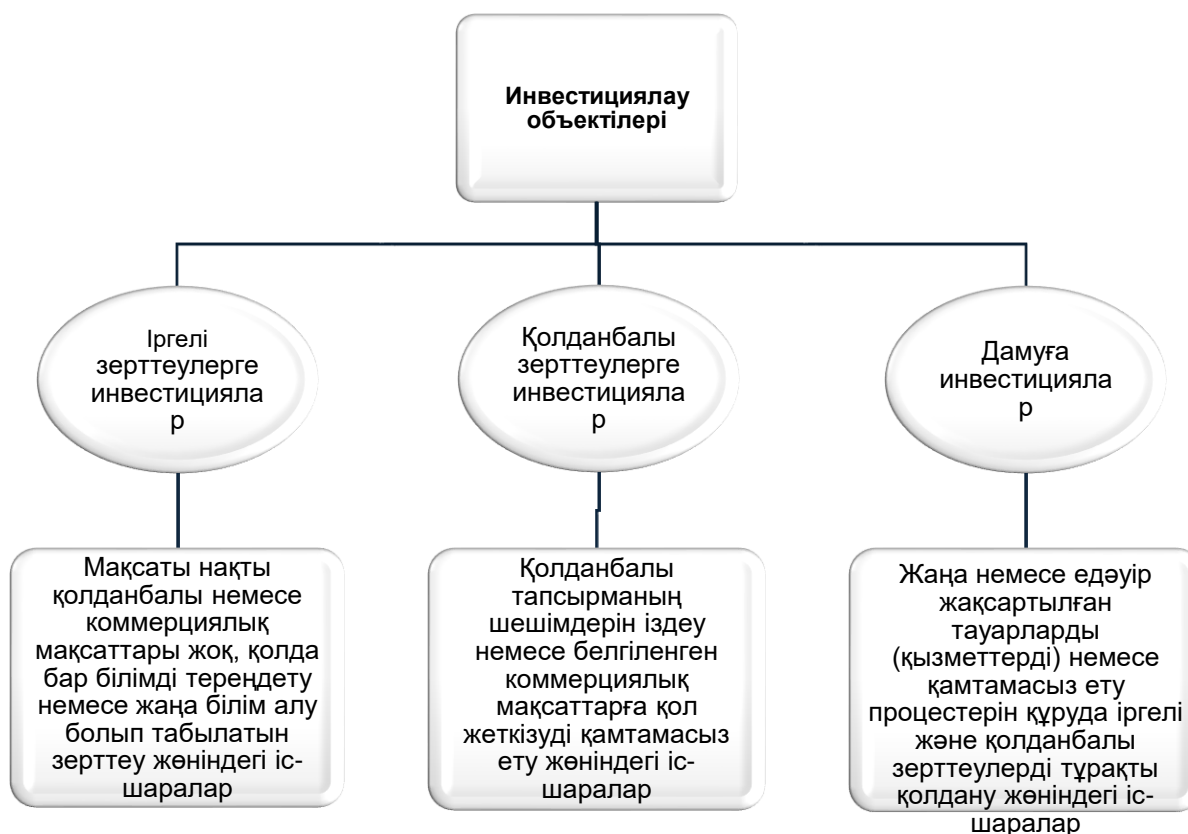
теориясын жасады [4]. Бизнес иелерінің кәсіпорындағы инновациялық процестерге қатысты қаржылық менеджменттің жетістіктерін пайдаланбауы инновациялық жобаларды уақтылы жүзеге асыруға мүмкіндік бермейді, бұл экономикалық субъектілердің артта қалуының негізгі себебі болып табылады. Осыған байланысты Бизнесі дамытуға басты кедергі сыртқы шектеулер емес, өзінің артта қалуы және ішкі кедергілер болып табылады.

Өсудің жаңа теориясы [5] инновацияға инвестициялау дәстүрлі өнімді кеңейтуге инвестиция салудан гөрі көп пайда әкеледі деген тұжырымдаманы ұсынады. Бұл ретте инвестициялық қамтамасыз етуді құрудың маңызды мақсаттары капиталдың өсуі, капиталдандырудың жоғары қарқыны, инвестициялардың рентабельділігін арттыру, капитал салымдарының құрылымын трансформациялау,

инвестициялық қызметтің тәуекелдерін азайту және т.б. болуы мүмкін. Осы тұжырымдаманың ережелерін дамыта отырып, инновациялық процестерді инвестициялық қолдау жүйесінің стратегиялық мақсаты компаниялардың экономикалық өсуін қамтамасыз ету болып табылатындығын жалпылаймыз.

Инновациялық дамудың басталуын негізінен өзін-өзі қаржыландыру мүмкіндігі жоқ және инвестицияларға тәуелді R&D белгілейді. АҚШ Ұлттық Ғылым қоры жаңа білімді табуға немесе жаңа немесе айтарлықтай жақсартылған тауарлар мен қызметтерді құруға бағытталған жоспарланған, шығармашылық қызмет болып табылатын R&D-ге кешенді анықтама береді [6]. Осы құжатты талдау R&D инвестициялау объектілерін келесідей жіктеуге мүмкіндік береді (1-сурет).

1-сурет. R&D инвестициялық нысандары

Дереккөз: мақала авторы құрастырған[6]

ЭЫДҰ-ның «Фраскати нұсқаулығы» әдіснамалық құжатында [7] белгісіздік R&D-нің айрықша сипаттамаларының бірі болып табылатындығын атап өтті. Жобаның бірінші кезеңінде нәтиже мен шығындар, оның ішінде уақытша шығындар мақсаттарға қатысты дәл есептелмейді. Жаңа білімді игеруге бағытталған іргелі зерттеулерге қатысты күтілетін нәтижелерге қол жеткізбеу ықтималдығы айтарлықтай жоғары. Мысалы, зерттеу жобасын енгізу кезінде кейбір бәсекелес гипотезаларды қабылдамау мүмкіндігі бар, бірақ бәрі бірдей емес.

R&D инвестициялары арқылы жүзеге асырылатын инновациялық қызметті белсендіру мәселесін қарастырған кезде, осы мәселе бойынша екі пікірталас тәсілін атап өту маңызды.

1. Дәстүрлі тәсілдің өкілдері R&D сөзсіз инвестициялау қажеттілігін атап көрсетеді, сонымен Х. Yip бірлескен авторлар R&D инвестициялары қазіргі динамикалық нарықта өз мүмкіндіктерін кеңейтуге ұмтылатын компанияларда шешуші рөл атқаратынын атап көрсетеді [8]. О. А. Гавриш және О. Карпенко R&D қаржыландыру ауқымы трансұлттық корпорацияларға жаһандық нарықта бәсекеге түсуге мүмкіндік береді деп мәлімдейді [9]. Шағын және орта кәсіпорындарға қатысты R&D шығындары өндірістің тиімділігін арттырады [10]. М. М. Parast, зерттеуі қызықты болып көрінеді, бұл кәсіпорынның R&D-ге инвестициялау тікелей ғана емес, сонымен қатар жанама әсер етуі мүмкін екенін көрсетеді, бұл қандай да бір жолмен әрқашан фирманың кірісіне ұйымдық әлеуетті арттыру арқылы әсер етеді [11].

2. Экономистердің баламалы (екінші) тобы R&D-ге инвестициялау мен кәсіпорынның экономикалық дамуы арасындағы тікелей байланысқа күмән келтіреді немесе инвестициялау қажеттілігін атап көрсетеді, бастапқы (R&D) емес, өндірістік сектордың инновацияларын дамытудың кейінгі кезеңдері. Сонымен, D. Weeder әзірленген басқарушылық аймақтық бағдарлама аясында да R&D инвестициялары кәсіпорындардың инновациялық даму қарқындылығына әсер етпейтінін атап өтті [12]. J. Lee және J. Wang кез-келген инновацияның басты мақсаты инвестициялау және инновацияларды өздігінен енгізу емес, ресурстардың бірдей

көлемінде жақсы нәтиже алу деп санайды [13]. Сәйкес А. Coat бірлескен авторлармен бірге кәсіпорындарда инвестицияларды ұлғайтудың орындылығы тек қолданбалы зерттеулерге қатысты негізделген [14].

Бұл зерттеуде біз мұны келесідей негіздей отырып, дәстүрлі тәсілді ұстанамыз.

1. Қорытындылай келе, шын мәнінде R&D «шығындар-уақыт-нәтиже» триадасындағы белгісіздікпен сипатталатынын атап өтуге болады, бұл оның сыни түрінде қойылған нәтижеге қандай да бір дәрежеде қол жеткізуге болатындығы туралы белгісіздікті көрсетеді. Бірақ осыған байланысты R&D-ді қолданыстағы өндіріс шеңберінде, яғни «R&D-инновация-өндіріс» форматында кеңейту ұсынылады, сондықтан олар өндірістен бөлінбейді. Біздің мұндай ұстанымымыз өндіріс теориясына негізделген. ҒЗТҚЖ шығындары мен өнеркәсіп өнімін өндіру көлемі арасындағы оң корреляцияның дәлелі экономистер тобы А. Т. Молдабекова, Н. С. Сабыр және А. Жидебекқызының зерттеуінде келтірілген [15].

2. R&D-ді жандандыру инновациялық дамудың белсенді құрылуына ықпал етеді, бұл R&D-ге инвестициялау сәтті жүзеге асырылған жағдайда тиімді инвестиция болып табылады (мысалы, кремний алқаптары). Сонымен қатар, R&D инвестицияларының үлесі жалпы өндіріске әлеуетті инвесторлар үшін тартымдылықты көрсетеді.

3. Макроэкономикалық дәлелді атап өту маңызды. Шикізат салаларының тауарларына мамандандырылған Экономика R&D және өнім инновацияларына салыстырмалы түрде төмен инвестицияларға ие, сонымен бірге мұндай экономика процестік инновациялар, жабдықтар сатып алу, көбінесе шетелдік салалардағы инвестициялардың белсенділігімен ерекшеленеді. Мұндай елдегі зерттеулердің ұлғаюы ел ішінде емес, ғылыми және конструкторлық әзірлемелерді сатып алумен айналысатын салалардың көбірек саны ұсынылған басқа елдерде инновациялардың көбеюіне әкелуі мүмкін.

Дүниежүзілік Банктің сарапшылары дамыған жеті елдің көрсеткіштерін зерттей

отырып, R&D инвестициялау көлемінің 0,1% -ға өсуін есептеді, соның арқасында олардың факторлық өнімділігі 0,18% -ға өсті. Инвестицияларды қолданудың қарқынды моделін енгізетін елдерде R&D инвестицияларының 0,02% өсуінен факторлық әсер алынады, ал экстенсивті моделі бар дамушы елдерде тек 0,005% [16]. Демек, біріншісінде инвестициялық және инновациялық тәуекелдердің деңгейі төмен, ал дамушы елдерде мұндай тәуекел 36 есе көп. Осылайша, R&D-ге тиімді инвестициялау инновациялық әлеуетті жандандыруға ғана емес, жалпы экономикалық өсуге де әсер етеді.

R&D инвестициялары олардың нәтижесін емес, шығындарды көрсететінін ескере отырып, іс жүзінде экономикалық қайтарым дұрыс және нақты міндеттер қойылған жағдайда ғана мүмкін болады, басқарушылық бақылауды қоса алғанда, жобаларды басқару құралдары қолданылады. Сонымен, Management Control System теориясы шеңберінде R&D бақылау басқару жүйесі ретінде сипатталады, оның жеке элементтері бюджеттеудің, бухгалтерлік бақылаудың және т.б. классикалық қаржы құралдары болып табылады [17]. В. Slusarczyk бірлескен авторлармен инвестициялық қамтамасыз ету инновациялық процесті жүзеге асыруды, қойылған стратегиялық мақсаттарға қол жеткізуді, жекелеген кәсіпорындарда да, жалпы экономикада да даму міндеттерін реттеудің өзіндік тетігі болып табылатынын атап өтті [18]. Демек, R&D инвестициялау деңгейін бағалау кәсіпорынның инвестициялық және инновациялық қызметін басқару механизміне негізделуі мүмкін.

Жалпы, ғылыми әдебиеттерді талдау кезінде «басқару мақсатында кәсіпорынның R&D инвестициялау деңгейін қалай бағалауға болады?» мұндай зерттеулер анықталған жоқ. Дегенмен, R&D инвестициялаудың жоғары деңгейінің қажеттілігі инновацияларды инвестициялық қамтамасыз етуді зерттеудің дәстүрлі тәсілінің бөлігі ретінде дәлелденді және өндіріс теориясының ережелеріне сәйкес келеді. R&D-ге тиімді инвестициялау жалпы экономикалық өсуді тудырады деген тұжырым R&D инвестициялау деңгейі мен кәсіпорынның экономикалық өсуінің нәтижелі факторын әдіснамалық дамуда қолдану туралы шешім қабылдады.

Материалдар мен әдістер

Зерттеудің мақсаты: өнеркәсіптік кәсіпорындардың R&D инвестициялау деңгейін бағалау және оны басқару шешімдерін әзірлеу үшін қолдану.

Осы мақсатқа жету үшін келесі міндеттер шешіледі:

- бағалау процесінде кәсіпорынның R&D инвестициялау деңгейлерін бітіру;

- кәсіпорындарды инвестициялау деңгейлері бойынша бөлу R&D;

- кәсіпорынды басқаруға R&D инвестициялау деңгейін бағалау нәтижелерін қолдану.

R&D инвестициялау деңгейін сандық бағалау үшін ұзақ мерзімді инвестициялардың сипатын ескеру қажет. R&D инвестицияларының уақыт қатарларын талдау арқылы жүзеге асырылды, уақыт қатарының ұзындығы ретінде 10 жыл кезеңі таңдалды. Осы зерттеу үшін объектімен дамушы нарықтық экономикасы бар Қазақстан Республикасының металлургия өндірісінің қала құраушы кәсіпорындары таңдалды. Бұл сала ел үшін экономикалық маңызды, сондықтан R&D-ге тұрақты инвестициялар қала құраушы кәсіпорындар үшін міндетті болып табылады.

Дамушы елдер кәсіпорындарының сыртқы факторларға елеулі тәуелділігі проблемасын есепке алу мақсатында саланың барлық ұйымдарының R&D-ге инвестициясын көрсететін уақыт қатары пайдаланылды (өсу үрдісінің болуын қосымша бағалау жүргізілді).

R&D инвестициялау деңгейін бағалау қор нарығы үшін классикалық түрде қолданылатын бета коэффициентін есептеу әдістемесі негізінде жүргізіледі. R&D инвестицияларының жоғары тәуекел деңгейі, сондай-ақ дамушы экономика кәсіпорындарының сыртқы орта факторларына тәуелділігінің маңыздылығы осы зерттеудің мақсаттары үшін әдістеменің дұрыстығын анықтайды.

Уақыт қатарларын туралау үшін өлшенген жылжымалы орташа әдіс қолданылады. Қалыпты емес деңгейлерді анықтау үшін Ирвин әдісі қолданылады.

Кәсіпорындарды басқаруда R&D инвестициялау деңгейін бағалау нәтижелерін қолдану үшін матрицалық әдіс қолданылды. Кәсіпорындардың өнімдерін сату көлемін талдау үшін бета-коэффициенттің ұқсас әдістемесі

қолданылды, бұл модельденген матрицадағы қиылыстардың шартты «тазалығын» қамтамасыз етеді.

Деректерді өңдеу «Statistica 13» бағдарламасының көмегімен жүргізілді.

Нәтижелер

R&D (β_i) инвестициялау деңгейі ретінде белгіленуі мүмкін β коэффициентінің негізі уақыт бойынша белгілі бір кәсіпорынның R&D инвестицияларының мөлшерінің сызықтық тәуелділігін және R&D-ге жиынтық салалық инвестицияларды (эталон ретінде) анықтау болып табылады. Классикалық бета коэффициентін есептеу әдістемесіне сәйкес R&D инвестициялау деңгейі келесі

формула бойынша анықталады (1-формула).

$$\beta_i = \frac{Cov(I_e, I_b)}{Var(I_b)} \quad (1)$$

Мұндағы:

β_i – R&D инвестициялау деңгейі;

Cov – ковариация;

I_e – кәсіпорынның R&D инвестициялары;

I_b – сала бойынша R&D инвестициялары;

Var – дисперсия.

Демек, β_i -бұл кәсіпорындағы R&D инвестициялауының бағыты мен корреляция деңгейін және оның саладағы жалпы өзгерістерін көрсететін көрсеткіш

1-кесте. Кәсіпорынның R&D инвестициялық деңгейлерінің градациясы

Деңгей	β_i	Құбылмалылық	Динамика
Сыни	$\beta_i \leq -1$	Кәсіпорынның R&D-ге қысқартылған инвестициялардың құбылмалылығы R&D-ге салалық инвестициялардың өсуінің құбылмалылығынан жоғары	Кәсіпорынның R&D инвестицияларының динамикасы R&D жалпы салалық инвестицияларының динамикасына қарама-қарсы
Төмен	$-1 < \beta_i < 0$	Кәсіпорынның қысқартылған R&D инвестицияларының құбылмалылығы R&D-ге жалпы салалық инвестициялардың өсуінің құбылмалылығынан аз	Кәсіпорындағы R&D инвестицияларының динамикасы R&D жалпы салалық инвестициялардың динамикасымен сәйкес келмейді
	$\beta_i = 0$	–	
Орташа	$0 < \beta_i < 1$	Кәсіпорынның R&D инвестицияларының өсуінің құбылмалылығы R&D жалпы салалық инвестицияларының өсуінің құбылмалылығынан аз	Кәсіпорынның R&D инвестицияларының динамикасы R&D жалпы салалық инвестицияларының динамикасымен оң корреляцияланады
Жоғары	$\beta_i \geq 1$	Кәсіпорынның R & D инвестицияларының өсуінің құбылмалылығы R&D жалпы салалық инвестицияларының өсуінің құбылмалылығынан жоғары	

Дереккөз: мақала авторы құрастырған

1-кестеге сәйкес, β_i нәтижесі біреуден үлкен кәсіпорын R&D инвестициялаудың жоғары деңгейімен ерекшеленеді, өзінің инвестициялық ресурстарын осы бағытта пайдаланады, жалпы саладан озып кетеді. $0 < \beta_i < 1$ индикатор диапазонында кәсіпорын R&D инвестициялаудың орташа деңгейіне

жатады, өйткені кәсіпорынның R&D инвестицияларының өсуі салаға қарағанда баяу жүреді.

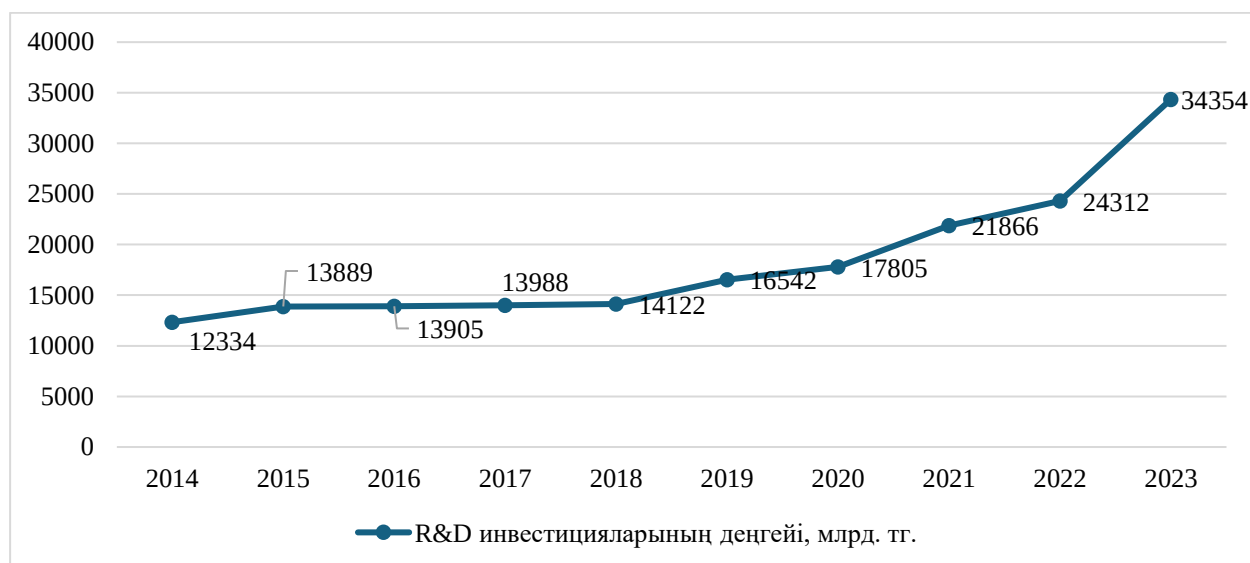
Егер кәсіпорынның β_i мәні -1-ден аз болса, онда сала бойынша R&D инвестицияларының ұлғаюы аясында олардың кәсіпорында қысқаруы байқалады. Бұл саладағы инновациялық процестердің

тенденцияларымен қамтамасыз етілетін мүмкіндіктерді пайдаланбау туралы айтады, қызмет мерзімі ішінде алынған инновациялық әлеует азаяды. Жалпы салалық деңгейі бар кәсіпорынның R&D инвестициялау деңгейі арасында резонанс бар және қысқарту қарқынына байланысты

мұндай нәтиже төмен ($-1 < \beta_i < 0$) немесе сыни ($\beta_i \leq -1$) болып табылады.

Трендтерді бағалау нәтижелері графикалық түрде 3-суретте көрсетілген ($R^2 = 0,94$).

2-сурет. Қазақстан Республикасының металлургия саласы кәсіпорындарының 2014-2023 жылдардағы R&D инвестицияларының серпіні

Дереккөз: Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросының деректері бойынша автор жасаған
Ескерту*: 1 АҚШ доллары = 444,5 теңге

2014-2023 жылдары Қазақстан Республикасының металлургия саласының кәсіпорындарына R&D инвестицияларының динамикасын талдау өсу үрдісін растады.

Әрі қарай, «шығару нүктелері» жойылды, уақыт қатарлары тегістелді. Аномальды бақылауларды анықтау Ирвин әдісімен жүзеге асырылады [19] (формулалар 2-4).

$$\lambda_t = \frac{|\gamma_t - \gamma_{t-1}|}{\sigma_y} \quad (2)$$

$$\sigma_y = \sqrt{\frac{\sum_{t=1}^n (y_t - \bar{y})^2}{n-1}} \quad (3)$$

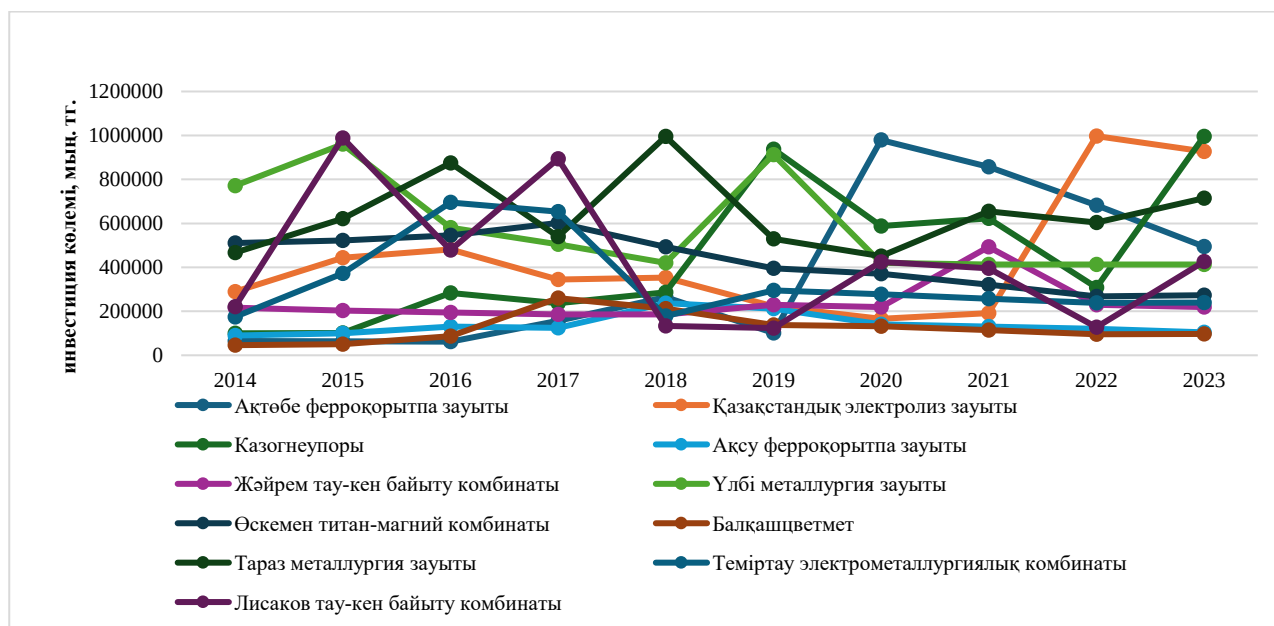
$$\bar{y} = \frac{\sum_{t=1}^n y_t}{n} \quad (4)$$

Мұндағы:

λ_t – аномалия критерийі;
 σ_y – үлгі бойынша стандартты ауытқу;
 y_t – сынаманың зерттелетін мәні;
 n – үлгі өлшемі;
 t – бақыланатын уақыт кезеңі.

Анықталған «шығару нүктелері» уақытша түзуден алынып тасталады және көршілес бақылаулар бойынша есептеулерді пайдалану нәтижесінде алынған орташа мәндермен ауыстырылады.

Соңғы кезең – жолдарды тегістеу. 3-суреттен уақыт қатарларының сызықтық емес байланысы туралы қорытынды жасауға болады.

Дереккөз: мақаланың авторы кәсіпорындардың жылдық есептері негізінде құрастырған

3-сурет. Кәсіпорындардың R&D инвестицияларының трендтері

Егер процесс сызықтық емес болса, онда жолдарды тегістеу үшін өлшенген жылжымалы орташа әдісті қолдануға болады (формула 5).

$$\bar{y}_t = \frac{1}{4}(y_{t-1} + 2y_t + y_{t+1}) \quad (5)$$

Нәтижелер
келтірілген.

2-кестеде

2-кесте. Зерттелетін кәсіпорындардың R&D инвестициялау деңгейін есептеу нәтижелері

Кәсіпорындар	β_i	Деңгейі
Ақтөбе ферроқорытпа зауыты	1,873	Жоғары
Қазақстандық электролиз зауыты	1,561	
Казогнеупоры	1,179	
Ақсу ферроқорытпа зауыты	0,606	Орташа
Жәйрем тау-кен байыту комбинаты	0,512	
Үлбі металлургия зауыты	0,059	
Өскемен титан-магний комбинаты	0,055	
Балқашцветмет	-0,011	Төмен
Тараз металлургия зауыты	-0,311	
Теміртау электрометаллургиялық комбинаты	-0,352	
Лисаков тау-кен байыту комбинаты	-0,920	

Дереккөз: ұсынылған әдістеме негізінде мақала авторы құрастырған

Осылайша, сала бойынша R&D инвестицияларының өсу үрдісі, зерттелетін кәсіпорындардың R&D инвестицияларының жүйелілігі расталды, трендтерді тегістеуді пайдалана отырып, бағаланатын кәсіпорында да, жалпы салада да R&D инвестициялаудың уақыт қатарлары өңделді. Зерттелген кәсіпорындардың ешқайсысы R&D инвестициялаудың маңызды деңгейін көрсеткен жоқ,

кәсіпорындардың жоғары/орташа/төмен деңгейлерге бөлінуі 3/4/4 болды.

Кәсіпорындардағы R&D инвестициялар деңгейін дамыту саласына қатысты басқару шешімдерінің матрицасын әзірлеу үшін инвестициялық-инновациялық қызметпен байланысты және кәсіпорынның экономикалық өсуіне қатысты нәтижелі тағы бір көрсеткіш

қажет. Мұндай көрсеткіш ретінде біз бета-коэффициентті қолдануды ұсынамыз, бірақ өнімді сату көлеміне (β_s) қатысты.

β_s критерийін құру әдістемесінің негіздері β_i коэффициентін есептеуге ұқсас. Тиісінше, кәсіпорында өнімді сатудың өсу қарқыны сала бойынша сатудың жиынтық көлемінің өсу қарқынынан жоғары болған жағдайда, β_s 1-ден асады. Қарама-қарсы жағдай

белгілі бір кәсіпорынның өнімдерін сатуда тұрақты құлдырау болған кезде пайда болады, ал жалпы сала бойынша сату көлемінің ұлғаюы байқалады ($\beta_s < -1$). Айта кету керек, кез-келген кәсіпорында өнімді сату көлемінің төмендеуі кезеңдері бар, бірақ мұндай құлдырау тегістеу әдісімен тегістеледі. Кәсіпорындардың ұсынылған жіктелуі матрицаға негізделген (3-кесте).

3-кесте. Инвестициялау деңгейлері R&D және өнімді өткізу көлемі бойынша кәсіпорын түрлері

		Іске асыру көлемінің деңгейі			
R&D инвестициялау деңгейі		Жоғары	Орташа	Төмен	Сыни
	Жоғары	Көшбасшылар		Дамушы	
	Орташа				
	Төмен	Инерциялық		Аутсайдерлер	
	Сыни				

Дереккөз: ұсынылған әдістеме негізінде мақала авторы құрастырған

Біз ұсынған көрсеткіштер деңгейінен 4-ке негізделген көбірек градацияларды қолдануға болады, содан кейін түрлер саны 16 болады. Матрицаны құрудың мақсаты әр түрге арналған басқару шешімдерін әзірлеу болғандықтан, осы зерттеуді мақала аясында ұсыну мүмкіндігі шектеулі болғандықтан, бұл типтер үлкейтілді.

«Аутсайдер» R&D инвестицияларын ұлғайтпайтын кәсіпорын болып табылады, мұндай кәсіпорында өнімді өткізу көлемінің төмендеуі байқалады, бұл тұтастай алғанда бәсекеге қабілеттіліктің төмендеуін анықтайды (Лисаков тау-кен байыту комбинаты). Аутсайдерге инновациялық белсенділікті бастау үшін қуып жету сипатын дамытудың жаңа стратегиясы (инвестициялау тәжірибесін зерттеу және ұқсас кәсіпорындардың R&D ұйымдастыру негізінде) қажет. Стратегиялық инвесторларды тарту үшін сценарийлерді әзірлеу қажет. Бұл кәсіпорындарда ресурстардың барлық түрлерінің шектелуін байқауға болады, бұл өз бетінше инновация жасау мүмкін емес. Зияткерлік меншікке қатысты құқықтарды беру мүмкіндігін зерттеу қажет, оны патенттерді сату немесе франчайзинг немесе лицензияларды сату арқылы құқықтарды ішінара беру арқылы жүзеге асыруға болады.

«Инерциялық» үлгідегі кәсіпорындар бұрын табысты инновацияларды әзірлеген және алдыңғы күш-жігерден (Теміртау электрометаллургиялық комбинаты, Тараз металлургиялық зауыты, Балқашцветмет) инерция бойынша үлкен көлемдегі өнімдерді сататын ұйымдар болып табылады. Айта кету керек, мұндай кәсіпорын ұзақ уақыт бойы инерциялық күйде бола алмайды, ол жаңа әзірлемелер алу үшін R&D инвестициялау деңгейін арттыру үшін шаралар қабылдауы керек. Солардың бірі тұрақты және қолдау көрсететін инновациялар желісі бойынша әзірлемелерді ұйымдастыру болуы мүмкін.

«Дамушы» типке R&D инвестициялаудың жоғары немесе орташа деңгейі бар жетілген кәсіпорындар жатады, бірақ олардың өнімдерін өткізу көлемі салалық көрсеткіштің өсу қарқынымен салыстырғанда төмендейді (Қазақстандық электролиз зауыты, Үлбі металлургия зауыты Жәйрем тау-кен байыту комбинаты, Өскемен титан-магний комбинаты). «Дамып келе жатқан» типтегі кәсіпорындардың назарын R&D нәтижелерін қолданудың сәттілігінің маңызды факторларына аудару керек.

Кейде мұндай кәсіпорындарға тек инновацияларды дамытып, оны бас компанияның пайдасы үшін жасайтындар

және оларды коммерцияландырумен айналыспайтындар жатады. Іске асыру көлемін ұлғайту үшін әзірлемелерді өз бетінше пайдалану қажет, өйткені коммерцияландырудың бұл нұсқасы кірістің максималды деңгейін ғана емес, сонымен қатар әзірлеушілердің инновацияны жүзеге асыруын бақылау мүмкіндігін қамтамасыз етеді, бұл жетілдіру бойынша жаңа идеяларға әкелуі мүмкін.

«Көшбасшылар» R&D инвестициялаудың жоғары деңгейін барынша табысты іске асыратын трендсеттерлі кәсіпорын болып табылады, бұл өнімді өткізу көлемінің жоғары өсуінен де көрінеді (Ақсу ферроқорытпа зауыты, Ақтөбе ферроқорытпа зауыты, Қазогнеупоралар). Осы түрге қатысты позицияларды сақтау стратегиясы ұсынылады.

Осылайша, кәсіпорынның R&D инвестициялау деңгейін бағалау басқару шешімдерін қабылдауға ыңғайлы матрицаны құру үшін кәсіпорынның тиімді даму көрсеткіштерімен бірге пайдаланылуы мүмкін.

Кәсіпорынның инвестициялық-инновациялық қызметіне қатысты бета-коэффициентті есептеудің классикалық әдістемесін қолдану оны бейімдеудің қарапайымдылығын және қолданудың қарапайымдылығын көрсетті. 1-кестеде келтірілген бета-коэффициентті есептеудің модификацияланған әдістемесі негізінде кәсіпорынның R&D инвестициялау деңгейлерінің градациясы кәсіпорындарды бағалауға және жіктеуге мүмкіндік берді.

β_i коэффициентін есептеу үшін металлургия саласының 10 жылдық уақыт кезеңіндегі R&D инвестицияларының тренді анықталды. 2-суреттен көріп отырғанымыздай, металлургия саласындағы R&D салалық инвестицияларының динамикасы жалпы оң және өсу тенденциясын көрсетеді. 2015 жылдан 2018 жылға дейін шамалы өсім байқалды, содан кейін металлургия саласының R&D инвестицияларының өсуі жылдам қарқынмен жүзеге асырылуда. Айта кету керек, өсу қарқыны пандемиямен (2020-2021 жж.) байланысты шектеулер кезеңінде де төмендемейді, мұны саланың ел үшін стратегиялық маңыздылығымен, сондай-ақ металлургиялық кәсіпорындардың жұмысын қамтамасыз етудің цифрлық

технологиялар саласындағы қолданбалы зерттеулерге инвестициялар есебінен теңестірумен түсіндіруге болады. Тұтастай алғанда, сала бойынша инвестициялық деңгей біркелкі бөлінеді, бұл алынған нәтижелердің дұрыстығы туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

2-кестеде келтірілген нәтижелерге сәйкес, R&D инвестициялаудың жоғары деңгейі зерттелетін кәсіпорындардың 27% байқалады, кәсіпорындардың 18% -ы орташа көрсеткішті көрсетеді, ал 55% - бұл көрсеткіш төмен. Инвестициялаудың сыни деңгейі R&D бар кәсіпорындар жоқ, оған ең жақын Лисаков тау-кен байыту комбинаты ($\beta_i = -0,92$)

Екі бета -коэффициенттің диапазондары негізінде бөлінген төрт градацияның арақатынасының арқасында (3-кесте) менеджерлерге кәсіпорындардың инвестициялық-инновациялық даму стратегияларын түзетуге мүмкіндік беретін 4 кәсіпорын түріне («көшбасшылар», «инерциялық», «дамушы» және «аутсайдерлер») сәйкес келетін мәндер комбинациясы пайда болды.

Ұқсас зерттеу бар [20], онда R&D-ге жоғары инвестициялар кәсіпкерлік ортада (ЕО елдерінің мысалында) патенттердің көбірек болуына әкелетіні дәлелденді. Зерттеудің соңында авторлар бұл мәселені фирма деңгейінде талдау оның нәтижелерін толықтыра алатынын атап көрсетеді. Біздің зерттеу фирма деңгейінде, сондай-ақ J. Hupady және P. Pissar зерттеулерімен салыстырғанда кейбір артықшылықтарға ие: салалық фактор ескерілді; бета-коэффициентті қолдануда көрінетін тәуекел факторы ескерілді; патенттер R&D шығыстарының нәтижелерінің жалғыз көрсеткіші болып табылмайтыны ескерілді, өндіріс өнімдерін сату көлемі неғұрлым ақпараттылығы болып табылады; кәсіпорынды басқаруда бағалау нәтижелерін қолдану негізделген.

Осы зерттеудің шектеулері бета коэффициентін есептеудің классикалық әдісінің де шектеулері бар екендігіне байланысты:

1) Ретроспективті тенденциялар әрқашан перспективалық трендтерді анықтай бермейді;

2) Нәтижелер таңдалған кезеңге байланысты;

3) Айнымалылар арасындағы сызықтық байланыс болжам (теориялық құрылым)сипатына ие.

Осы зерттеудің кемшіліктері инвестициялық-инновациялық процестерге тек R&D ғана қатыспайтындығымен байланысты және осы зерттеудің дамуы (кеңеюі) кезінде кәсіпорынның экономикалық өсуіне байланысты инновациялық қызметінің тиімділігіне әсер ететін факторларды, жалпы материалдық емес активтерге, адами капиталға және т.б. инвестициялар деңгейін бағалауды есептеуге болады.

Сонымен қатар, бенчмаркинг кезеңін енгізуге болады – β_i нәтижелерін бәсекелестер көрсеткіштерінің мәндерімен салыстыруды жүзеге асыруға болады. Алынған нәтижелер тек бір елдің және бір саланың ерекшеліктерін көрсетеді, өйткені іріктемеге қазақстандық кәсіпорындар мен металлургия саласы енгізілген. Жоғары технологиялық салалар осы әдісті қолданған кезде, мысалы, сала бойынша инвестициялардың экспоненциалды өсуін ескере отырып, басқа нәтиже бере алады. Неғұрлым әмбебап нәтижелерге қол жеткізу үшін әртүрлі елдерге немесе экономикалық дамудың кем дегенде бір деңгейіндегі елдерге салыстырмалы талдау жүргізу қажет.

Тиімді басқару шешімдерін әзірлеу және жүзеге асыру үшін авторлар үш негізгі бағытты анықтайды:

Жеке шешімдер - белгілі бір кәсіпорын жағдайындағы өзгерістерге жедел жауап беруге мүмкіндік беретін басшының жеке көзқарасын болжайды.

Алқалы (ұжымдық) шешімдер - әр түрлі пікірлерді ескеруге және қателіктер қаупін азайтуға мүмкіндік беретін топтағы шешімдерді талқылауға және бірлесіп әзірлеуге негізделген.

Супер оңтайлы шешімдер - кәсіпорынның мүдделері мен сыртқы мүдделі тараптар, соның ішінде инвесторлар мен серіктестер арасында компаға келуге бағытталған.

11 кәсіпорынды талдау негізінде, мүмкін авторлар F3TKЖ-ға инвестицияларды арттыру үшін келесі басқару шешімдерін ұсына алады:

-F3TKЖ-ға инвестициялау процесінің ашықтығын арттыру, бұл инвесторлардың сенімін нығайтады;

-ғылыми әзірлемелерді ұзақ мерзімді қаржыландырудың тұрақты стратегиясын қалыптастыру;

-F3TKЖ шығындарын оңтайландыру үшін жоғары оқу орындарымен және

зерттеу орталықтарымен серіктестікті дамыту;

-шығармашылық пен инновацияны ынталандыратын қызметкерлерді ынталандыру жүйесін енгізу;

-қосымша ресурстарға қол жеткізу үшін мемлекеттік-жекеменшік әріптестік тетіктерін қолдану.

Мұндай шаралар басқарудың тиімділігін арттыруға және F3TKЖ-ға инвестицияларды ұлғайтуға негіз бола алады.

Қорытынды

Зерттеуді қорытындылай келе R&D инвестициялау деңгейлерін бағалауды кәсіпорындардың R&D саласына бейімделе отырып, классикалық бета коэффициентін есептеу негізінде жүргізу ұсынылды. Белгілі бір кәсіпорынның R&D инвестицияларының уақыт бойынша сызықтық тәуелділігін және R&D-ге жиынтық салалық инвестицияларды анықтау (эталон ретінде) R&D инвестициялау деңгейін жоғары, орташа, төмен және сыни деңгейге дейін градациялауға мүмкіндік беретін 4 диапазонды береді.

Металлургия өнеркәсібінің қала құраушы 11 кәсіпорнының мысалында жүргізілген апробация R&D инвестициялау деңгейін бағалаудың ұсынылған құралының дұрыстығын көрсетті. металлургия өнеркәсібінің қала құраушы кәсіпорындарының R&D инвестициялау деңгейлері бойынша бөлінуі сыни деңгейдің жоқтығын көрсетті, бірақ кәсіпорындардың жартысынан көбі (55%) инвестициялау деңгейі төмен болды, ал жалпы сала бойынша R & D инвестицияларының тұрақты өсуі байқалады. R & D.

Кәсіпорынды басқаруда нәтижелерді қолдану R&D инвестициялау деңгейі көрсеткішінің экономикалық өсудің тағы бір маңызды көрсеткіші –өндіріс өнімдерін сату көлемі бойынша бета коэффициентімен қиылысында қалыптасқан матрица негізінде ұсынылады. Соңғысын анықтау сол алгоритм бойынша классикалық бета коэффициентіне негізделген. Үлкейтілген блоктардағы төрт градацияның арақатынасы жүзеге асырылды, нәтижесінде кәсіпорындардың 4 түрі түріндегі нәтижелер комбинациясы алынды: «көшбасшылар», «дамушы»,

«инерциялық» және «аутсайдерлер». Кәсіпорындардың әрбір түрі R&D инвестициялау деңгейін арттыру үшін

стратегиялық сипаттағы өздерінің басқару шешімдеріне сәйкес келеді.

Әдебиеттер

1. PCT. Yearly Review. WIPO. (2022). <https://digitizare.biblioteca.ct.ro/wp-content/uploads/wipo-pub-901-2022-en-patent-cooperation-treaty-yearly-review-2022.pdf> (circulation date: 19.01.2024)
2. Consolidated Reader-Friendly Edition of the Treaty on European Union (EU) and the Treaty on the Functioning of the European Union (TFEU) as amended by the Treaty of Lisbon. 3 edition. <http://en.euabc.com/upload/books/lisbon-treaty-3edition.pdf> (circulation date: 20.01.2024)
3. The global data platform of KNOEMA. <https://knoema.com/atlas> (circulation date: 21.01.2024)
4. Sternberg, R., Lubart, T. (1998). The Concept of Creativity: Prospects and Paradigms. In Sternberg, R. J. (Ed.) Handbook of Creativity. Cambridge University Press, 3-15. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511807916.003>
5. Barro, R. J., Sala-i-Martin, X. (2004). Economic Growth. 2 edition. Cambridge, London: The MIT Press, 676. <http://piketty.pse.ens.fr/files/BarroSalaMartin2004.pdf> (circulation date: 23.01.2024)
6. Business Research and Development and Innovation. National Science Foundation. <https://ncses.nsf.gov/pubs/nsf18313/> (circulation date: 30.01.2024)
7. Frascati Manual 2015: Guidelines for Collecting and Reporting Data on Research and Experimental Development. <https://www.oecd.org/sti/frascati-manual-2015-9789264239012-en.htm> (circulation date: 01.02.2024)
8. Yin, X., Qi L., Jia, J., Zhou, J. (2023). How does innovation spirit affect R&D investment and innovation performance? The moderating role of business environment. Journal of Innovation & Knowledge, 8 (3), 100398. <https://doi.org/10.1016/j.jik.2023.100398>
9. Гавриш, О. А., Карпенко, І. О. (2023). Інновації як імператив конкурентоспроможності транснаціональних корпорацій на глобальних ринках. Economic Synergy, 1, 136-150. <https://doi.org/10.53920/ES-2023-1-11>
10. Фролова, Н. Б. (2021). Податкове стимулювання НДДКР у контексті розширення фіскального простору. Податкова політика, 10, 81-97. <https://doi.org/10.33763/finukr2021.10.081>
11. Parast, M. M. (2020). The impact of R&D investment on mitigating supply chain disruptions. Empirical evidence from US firms. International Journal of Production Economics, 227, 107671. <https://doi.org/10.1016/j.ijpe.2020.107671>
12. Weeder, D. (2018). The impact of corporate governance provisions on R&D intensity: a closer look at corporate governance in an international perspective. Degree: Business Studies, 129. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-357789> (circulation date: 27.02.2024)
13. Lee, J., Wang, J. (2022). More Investment – Less Profit? An R&D Investment Conundrum of a Financially Constrained Firm in a Supply Chain. SSRN, July 24, 1-41. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3879197>
14. Coad, A., Segarra-Blasco, A., Teruel, M. (2021). A bit of basic, a bit of applied? R&D strategies and firm performance. The Journal of Technology Transfer, 46 (6). 1758-1783. <https://doi.org/10.1007/s10961-020-09826-1>
15. Молдабекова, А. Т., Сабыр, Н. С., Жидебеккызы, А. (2020). Оценка взаимосвязи между наукой и социально-экономическим развитием страны (на примере Казахстана). Economics: the strategy and practice, 15(3), 157-170. https://doi.org/10.51176/JESP/issue_3_T12
16. The World Bank Research Program, 2005-2007. Abstracts of Current Studies. <https://doi.org/10.1596/978-0-8213-7405-4>
17. Henri, J. F., Wouters M. (2020). Interdependence of management control practices for product innovation: The influence of environmental unpredictability. Accounting, Organizations and Society, 86, 101073. <https://doi.org/10.1016/j.aos.2019.101073>
18. Slusarczyk, B., Gorska, M., Wozniak, A. (2022). Value based concept of project management on enterprises. Economics and Finance, 10 (1), 37-53. <http://doi.org/10.51586/2754-6209.2021.10.1.37.53>
19. Ren., J., Wang, H. (2023). Mathematical Methods in Data Science. Beijing: Science Press, 258. <https://shop.elsevier.com/books/mathematical-methods-in-data-science/ren/978-0-443-18679-0> (circulation date: 10.03.2024)
20. Hunady, J., Pisar, P. (2020). Business Spending on Research and Development and its Relationship to Invention and Innovation. In: Proceedings of the ENTRENOVA. Enterprise Research Innovation Conference, 10-12 September 2020, IRENET. Zagreb: Society for Advancing Innovation and Research in Economy, 542-552. <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/224720/1/51-ENT-2020-Hunady-542-552.pdf> (circulation date: 15.01.2024)

References

1. PCT. Yearly Review. WIPO. (2022). <https://digitizare.biblioteca.ct.ro/wp-content/uploads/wipo-pub-901-2022-en-patent-cooperation-treaty-yearly-review-2022.pdf> (circulation date: 19.01.2024)
2. Consolidated Reader-Friendly Edition of the Treaty on European Union (EU) and the Treaty on the Functioning of the European Union (TFEU) as amended by the Treaty of Lisbon. 3 edition. <http://en.euabc.com/upload/books/lisbon-treaty-3edition.pdf> (circulation date: 20.01.2024)
3. The global data platform of KNOEMA. <https://knoema.com/atlas> (circulation date: 21.01.2024)
4. Sternberg, R., Lubart, T. (1998). The Concept of Creativity: Prospects and Paradigms. In Sternberg, R. J. (Ed.) Handbook of Creativity. Cambridge University Press, 3-15. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511807916.003>
5. Barro, R. J., Sala-i-Martin, X. (2004). Economic Growth. 2 edition. Cambridge, London: The MIT Press, 676. <http://piketty.pse.ens.fr/files/BarroSalaiMartin2004.pdf> (circulation date: 23.01.2024)
6. Business Research and Development and Innovation. National Science Foundation. <https://ncses.nsf.gov/pubs/nsf18313/> (circulation date: 30.01.2024)
7. Frascati Manual 2015: Guidelines for Collecting and Reporting Data on Research and Experimental Development. <https://www.oecd.org/sti/frascati-manual-2015-9789264239012-en.htm> (circulation date: 01.02.2024)
8. Yin, X., Qi L., Jia, J., Zhou, J. (2023). How does innovation spirit affect R&D investment and innovation performance? The moderating role of business environment. Journal of Innovation & Knowledge, 8 (3), 100398. <https://doi.org/10.1016/j.jik.2023.100398>
9. Gavrish, O. A., Karpenko, I. O. (2023). Innovacii jak imperativ konkurentospromozhnosti transnacional'nih korporacij na global'nih rinkah. Economic Synergy, 1, 136-150. <https://doi.org/10.53920/ES-2023-1-11>
10. Frolova, N. B. (2021). Podatkove stimuljuvannja NDDKR u konteksti rozshirennja fiskal'nogo prostoru. Podatkova politika, 10, 81-97. <https://doi.org/10.33763/finukr2021.10.081>
11. Parast, M. M. (2020). The impact of R&D investment on mitigating supply chain disruptions. Empirical evidence from US firms. International Journal of Production Economics, 227, 107671. <https://doi.org/10.1016/j.ijpe.2020.107671>
12. Weeder, D. (2018). The impact of corporate governance provisions on R&D intensity: a closer look at corporate governance in an international perspective. Degree: Business Studies, 129. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-357789> (circulation date: 27.02.2024)
13. Lee, J., Wang, J. (2022). More Investment – Less Profit? An R&D Investment Conundrum of a Financially Constrained Firm in a Supply Chain. SSRN, July 24, 1-41. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3879197>
14. Coad, A., Segarra-Blasco, A., Teruel, M. (2021). A bit of basic, a bit of applied? R&D strategies and firm performance. The Journal of Technology Transfer, 46 (6). 1758-1783. <https://doi.org/10.1007/s10961-020-09826-1>
15. Moldabekova, A. T., Sabyr, N. S., Zhidebekkyzy, A. (2020). Ocenka vzaimosvjazi mezhdu naukoj i social'no-jekonomicheskim razvitiem strany (na primere Kazahstana). Economics: the strategy and practice, 15(3), 157-170. https://doi.org/10.51176/JESP/issue_3_T12
16. The World Bank Research Program, 2005-2007. Abstracts of Current Studies. <https://doi.org/10.1596/978-0-8213-7405-4>
17. Henri, J. F., Wouters M. (2020). Interdependence of management control practices for product innovation: The influence of environmental unpredictability. Accounting, Organizations and Society, 86, 101073. <https://doi.org/10.1016/j.aos.2019.101073>
18. Slusarczyk, B., Gorska, M., Wozniak, A. (2022). Value based concept of project management on enterprises. Economics and Finance, 10 (1), 37-53. <http://doi.org/10.51586/2754-6209.2021.10.1.37.53>
19. Ren., J, Wang, H. (2023). Mathematical Methods in Data Science. Beijing: Science Press, 258. <https://shop.elsevier.com/books/mathematical-methods-in-data-science/ren/978-0-443-18679-0> (circulation date: 10.03.2024)
20. Hunady, J., Pissar, P. (2020). Business Spending on Research and Development and its Relationship to Invention and Innovation. In: Proceedings of the ENTRENOVA. Enterprise Research Innovation Conference, 10-12 September 2020, IRENET. Zagreb: Society for Advancing Innovation and Research in Economy, 542-552. <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/224720/1/51-ENT-2020-Hunady-542-552.pdf> (circulation date: 15.01.2024)

RESEARCH OF INVESTMENT ACTIVITY IN R&D OF CITY-FORMING ENTERPRISES ON THE EXAMPLE OF METALLURGICAL INDUSTRY

Zhaxat KENZHIN*, Dr.oec., PhD, Associate Professor, Academy of Physical Education and Mass Sport, Astana city, Kazakhstan, jaksat_22@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6085-8349>

Tursynzada KUANGALIYEVA, c.e.s., Associate Professor, Astana IT University, Kazakhstan, Astana city,

kuantu_80p@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4684-0836>

Khanbibi NURSAPINA, Master of Economic Sciences, Senior Lecturer, Zhangir Khan University, Uralsk city, Kazakhstan, khanbibi_n@bk.ru, ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-7959-4961>

Gauhar KAIRLIYEVA, c.e.s., Academic Professor., Kazakhstan University of Innovative Telecommunication Systems, Uralsk city, Kazakhstan, gauhar_04@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8572-7908>

Zhanna TSAURKUBULE, Doctor of Engineering Sciences, Professor., Baltic International Academy, Riga, Republic of Latvia, zcaurkubule@inbox.lv, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1077-4854>

ИССЛЕДОВАНИЕ ИНВЕСТИЦИОННОЙ АКТИВНОСТИ В НИОКР ГРАДООБРАЗУЮЩИХ ПРЕДПРИЯТИЙ НА ПРИМЕРЕ МЕТАЛЛУРГИЧЕСКОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Жаксат КЕНЖИН*, Dr.оес., доктор PhD, ассоциированный профессор., Академия физической культуры и массового спорта, г. Астана., Казахстан, jaksat_22@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6085-8349>

Турсынзада КУАНГАЛИЕВА, к.э.н., ассоциированный профессор., Astana IT University, г. Астана., Казахстан, kuantu_80p@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4684-0836>

Канбиби НУРСАПИНА, магистр экономических наук, старший преподаватель, Zhangir Khan University, г. Уральск, Казахстан, khanbibi_n@bk.ru, ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-7959-4961>

Гаухар КАИРЛИЕВА, э.ғ.к., академиялық профессор, Қазақстан инновациялық телекоммуникациялық жүйелер университеті, Орал қ., Қазақстан, gauhar_04@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8572-7908>

Жанна ЦАУРКУБУЛЕ, доктор инженерных наук, профессор, Балтийская международная академия, г. Рига, Латвийская Республика, zcaurkubule@inbox.lv, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1077-4854>

SUSTAINABLE PROJECT MANAGEMENT: PRINCIPLES AND STANDARDS

Aliya* KENZHEBAYEVA	<i>Candidate of Economic Sciences (Ph.D. in Economics), Consultant company «EC Academy», Astana, Kazakhstan, aliyaalzhanoyna@gmail.com, ORCID ID https://orcid.org/0009-0006-2764-2902</i>
Aliya MUKHAMEDZHANOVA	<i>D.Sc. Economics, Professor, Consultant company «EC Academy», Astana, Kazakhstan, mukhamedzhanova.aliya@gmail.com, ORCID ID https://orcid.org/0009-0005-9291-7784</i>
Gulimzhan SULEIMENOVA	<i>D.Sc. Economics, Associate Professor, Capacity Building Specialist, Astana Civil Service Hub, Astana, Kazakhstan, gulimjan_n@mail.ru, ORCID ID https://orcid.org/0000-0001-7332-504X, Researcher ID: O-6173-2017, Scopus ID: 54685102800</i>
Aimzhan IZTAYEVA	<i>Program Associate in the Graduate School, PhD, Office of the Executive Vice President and Provost at the University of Minnesota, Minneapolis, USA, iztay001@umn.edu, ORCID ID https://orcid.org/0000-0003-3344-4882</i>

Manuscript received: 03/02/2025

Revised: 13/03/2025

Accepted: 18/04/2025

DOI:10.52123/1994-2370-2025-1422

UDC 33.338.2

CICSTI 06.52.13

Abstract. The article examines sustainable project management within the framework of international sustainability standards. In the article the project is considered within the concept of sustainable development based on the integration of economic, environmental, and social aspects in relation with obtaining long-term benefits. The adoption of sustainable project management standards entails shifting from traditional methods to a more comprehensive and adaptable management approach. Projects are carried out across diverse sectors by companies and organizations, making it crucial to engage all stakeholders in applying sustainability principles. Modernizing management processes throughout the project lifecycle provides competitive advantages by aligning with these principles. Incorporating sustainability standards and principles into Kazakhstan's national projects at every phase of the product lifecycle fosters the creation of long-term value, minimizes environmental impact, enhances social accountability and economic outcomes, and increases the country's appeal to foreign investors. These aspects are particularly relevant for the successful execution of national projects in the Republic of Kazakhstan.

Accordingly, the article contributes by analyzing open-source materials, addressing the challenges of adopting sustainable project management, outlining sustainability principles, and elucidating the essence and scope of international standards. The objective of this article is to analyze the principles and standards of sustainable project management through the prism of international sustainability standards and their application in practice.

Keywords: sustainable project management, processes, principles, traditional, flexible, approach, standards.

Аңдатпа. Мақала халықаралық тұрақтылық стандарттары контекстінде жобаларды тұрақты басқаруды зерттеуге арналған. Мақалада жоба ұзақ мерзімді пайда алу тұрғысынан экономикалық, экологиялық, әлеуметтік аспектілерді интеграциялау негізінде тұрақты даму Тұжырымдамасы аясында қарастырылады. Тұрақты жобаларды басқару стандарттарын енгізу фокусты дәстүрлі тәсілден неғұрлым интеграцияланған, икемді басқару әдісіне өзгертуді қамтиды. Жобалар өмірдің әртүрлі салаларында жүзеге асырылады, сондықтан тұрақты басқару қағидаттарын қолдануға барлық мүдделі тараптардың қатысуы жобаны іске асырудың барлық кезеңдерінде тұрақтылық қағидаттарын ескеруді көздейді. Өнімнің өмірлік циклінің барлық кезеңдерінде Қазақстанның ұлттық жобаларында орнықты басқару қағидаттарын, стандарттарын есепке алу ұзақ мерзімді құндылықты құруды, қоршаған ортаға әсерді барынша азайтуды, әлеуметтік жауапкершілікті арттыруды, экономикалық пайданы, елдің шетелдік инвестициялар үшін тартымдылығын қамтамасыз етеді. Бұл мақаланың мақсаты – халықаралық тұрақты даму стандарттары призması арқылы тұрақты жобаларды басқару қағидаттары мен стандарттарын талдау және оларды жобаны басқару процесіне біріктіру.

Түйінді сөздер: жобаны тұрақты басқару, процестер, қағидаттар, дәстүрлі, икемді, тәсіл, стандарттар.

Аннотация. Статья посвящена исследованию устойчивого управления проектами в контексте международных стандартов устойчивости. В статье проект рассматривается в рамках концепции устойчивого развития на основе интеграции экономических, экологических, социальных аспектов с точки зрения получения долгосрочной выгоды. Внедрение стандартов устойчивого управления проектами предполагает изменение фокуса с традиционного

подхода на более интегрированный, гибкий метод управления. Проекты реализуются в различных сферах жизнедеятельности, поэтому вовлеченность всех заинтересованных сторон в применении принципов устойчивого управления, предполагает учет принципов устойчивости на всех этапах реализации проекта. Учет принципов, стандартов устойчивого управления в национальных проектах Казахстана на всех стадиях жизненного цикла продукта, обеспечит создание долгосрочной ценности, минимизацию воздействия на окружающую среду, повышение социальной ответственности, экономическую выгоду, привлекательность страны для иностранных инвестиций. Целью данной статьи является анализ принципов и стандартов устойчивого управления проектами через призму международных стандартов устойчивого развития и их интеграция в процесс управления проектом.

Ключевые слова: устойчивое управление проектами, процессы, принципы, традиционный, гибкий, подход, стандарты.

Introduction

The exploration of sustainable project management is a key component in achieving the Sustainable Development Goals (SDGs) of the Republic of Kazakhstan, as outlined in the 2015 Paris Agreement under the auspices of the United Nations [1]. Since 2016, Kazakhstan, alongside 196 UN member states, has embarked on implementing the 2030 Agenda for Sustainable Development, which encompasses 17 SDGs. By signing the Paris Agreement on Climate Change, Kazakhstan committed to reducing greenhouse gas emissions by 15% compared to 1990 levels by 2030, as part of its Nationally Determined Contributions (NDC). Furthermore, the country has initiated the development of new approaches to risk management, moving beyond traditional risk assessments [2].

Kazakhstan has pledged to provide periodic updates on its progress at the global level through Voluntary National Reviews (VNRs) on the achievement of the SDGs. The first such review was presented on July 16, 2019, during a policy forum in New York. Kazakhstan identified six priority SDGs for its development and integrated global SDG indicators into a unified platform, adapting them to national priorities. This integration has been accompanied by the establishment of a comprehensive monitoring system. According to the Bureau of National Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan, which serves as the central coordinator for SDG reporting, monitoring is conducted using 280 indicators, including 205 global and 75 national metrics [3].

Kazakhstan presented its second VNR at the UN High-Level Political Forum on July 15, 2022. The review emphasized a rapid and thorough assessment of the country's budgetary programs and highlighted key focus areas for achieving the

UN SDGs. These areas include embedding SDG-related indicators into state planning documents and enhancing the effectiveness of institutional mechanisms for implementing SDGs at both local and regional levels [3]. At the regulatory level, the banking sector in Kazakhstan currently provides reporting on specific components of sustainable development [4]. However, experts examining sustainability issues in the country highlight a lack of transparent government policies accompanying the adoption of sustainability reporting practices. There is a notable absence of effective tools, strategic frameworks, and systems for environmental risk assessment and sustainable management of national projects being implemented within the country [5]. Progress on certain indicators outlined in the Voluntary National Review (VNR) has been achieved through the integration of ESG strategies into business operations. This approach has enhanced the appeal and market presence of major national companies seeking to attract institutional investors. For instance, the official website of KazMunayGas (KMG) reports that in 2023, the company's ESG risk management received a rating of 32.3 points from the Sustainalytics agency. This rating classifies KMG as facing high risks due to ESG factors such as greenhouse gas emissions, environmental pollution, and compliance with environmental regulations [6]. Despite these challenges, between 2019 and 2021, the company achieved a reduction of over 30% in CO₂ emissions, a 55% improvement in energy savings (2021 compared to 2019), and a 49% decrease in oil spills during the same period (as calculated based on KMG data) [7]. The international ESG standard evaluates risks related to a company's environmental performance and its commitment to fostering the social well-being of employees through corporate policies. The GPM P5™ Sustainable Project Management Standard (SME) focuses on integrating SME principles

across all stages of the project lifecycle. However, the adoption of this standard has yet to gain significant traction in major national companies and industries of strategic importance in Kazakhstan.

Global experience demonstrates that the implementation of SME standards allows for comprehensive management beyond traditional project constraints such as timelines, budgets, and maintenance. These standards incorporate environmental, social, and economic dimensions, enabling the assessment of long-term risks and benefits for all stakeholders. Additionally, SME standards align seamlessly with ESG principles, further enhancing their applicability and effectiveness.

Materials and Methods

In this article, the authors studied the standards and principles of sustainable project management in terms of using the international standard for sustainable project management GPM P5™, which is a key tool in the methodology of sustainable project management (Global Project Management (GPM)). The methodology of sustainable project management is a balanced approach to the implementation of the project life cycle, taking into account the measurement of changes that cover the economic, environmental, and social areas of activity of organizations and society. The use of this approach is aimed at achieving the country's sustainable development goals, timely fulfillment of the country's commitments under the Paris Agreement. The study focused on the fact that projects have a direct and/or indirect impact on environmental changes. In these conditions, the introduction of principles and standards of sustainability into project management is considered as one of the methods capable of leading to a responsible attitude of organizations towards the environment, quality of life, and the ecosystem as a whole. It has been revealed that using only the traditional methodological approach to project management, which is currently widespread, is not able to solve the tasks of achieving national sustainable development goals in the horizon up to 2030. The application of the tools of the sustainable project management methodology is aimed at creating sustainable long-term value for all stakeholders: the state and society, and not just for individual project participants. It has

been established that the integration of traditional project management and sustainable management methodology tools at all stages of project implementation can lead to a reduction in risks, minimization of negative impacts on the environment, and an increase in the economic and social efficiency of the project as a whole. The work uses methods of analysis and generalization of information, scientific publications including those presented in the Scopus database. The analysis allowed the authors to identify the main features and current challenges facing project managers, develop their own vision and present the results, which are illustrated in the form of figures and tables. An algorithm for assessing the overall benefit from implementing sustainable practices in the full life cycle model of a project is presented. Based on the conducted research, it is recommended to integrate sustainable management methods into the management process of national projects. The proposed approach is focused not only on short-term financial and product benefits, but also on creating long-term value for the entire society.

The highlights

Kazakhstan has initiated the development of a new ecosystem model in which project management principles align seamlessly with global sustainability policies. This initiative was driven by ongoing adverse environmental changes, depletion of energy resources, widening social inequality, and heightened competition in attracting investments.

An investment pool of projects has been established in Kazakhstan, including initiatives in environmental, social, and economic development [8]. Despite the country's budgetary constraints and a decline in foreign investments in fixed assets, President Kassym-Jomart Tokayev emphasized in February 2024 that major foreign investors remain interested in contributing to the development of Kazakhstan's industrial and infrastructure sectors [9]. These investors increasingly scrutinize project management practices to ensure compliance with sustainability principles and standards. Global leaders and major corporations are adopting sustainable development tools in their operations, utilizing standards such as GPM P5™ and

GPM Global [10]. Thus, embedding the principles of sustainable management within corporate culture has become a decisive factor in attracting foreign investments. Kazakhstan has formally declared its commitment to the Sustainable Development Goals (SDGs) on two occasions. The first declaration was included in the National Development Plan until 2025, which prioritized the transition to a sustainable and green economy, increased adoption of green technologies, and the expansion of renewable energy sources. The second declaration was reiterated in the National Development Plan until 2029 (hereinafter referred to as the Plan) [11]. These commitments underscore the country's strategic emphasis on aligning national development with global sustainability objectives. Kazakhstan's inclusion of sustainable and green development goals in the National Plan through 2029 reflects the growing emphasis on transitioning to sustainable project management as a shared value and objective for the country, its major corporations, and organizations in the years ahead. However, the primary challenges in implementing sustainable project management are the absence of clear strategies and actionable plans for integrating sustainability into project workflows. Achieving balance among environmental, social, and economic aspects during project execution is essential. Project managers often face difficulties in assessing and measuring sustainability due to their typically specialized expertise, which is often confined to the project's subject area. The increasing interest in sustainable project management is closely linked to the transformative impact of projects on the environment. Sustainable project management involves the use of more adaptable methodologies that evaluate risks and potential benefits from the perspectives of all stakeholders. These methodologies integrate economic factors, social considerations, and the mitigation of environmental harm. In their study, Silvius and Schipper define sustainability in project management as follows:

"Sustainable Project Management (SPM) is the planning, monitoring, and control of the implementation and support of project processes, taking into account the environmental, economic, and social aspects

of the resource cycle, processes, results, and consequences of the project, aimed at achieving benefits for stakeholders while ensuring clear, fair, and ethical methods that include the active participation of stakeholders (international)" [12].

In 2021, Kazakhstan approved ten national projects encompassing the construction of social, industrial, and environmental facilities. The shift to a National Project framework was driven by the need for enhanced interagency collaboration and prioritization of budgetary resources. Over time, the government refined this approach, increasing the number of national projects to 15 by transitioning to more concise concepts focused on addressing specific challenges. These revised concepts now serve as strategic plans for the development of key industries through 2029 [13].

In the conclusion of the Supreme Audit Chamber of the Republic of Kazakhstan's report on the implementation of the republican budget for 2022, it was stated that "a full-fledged reformatting of state programs into national projects has not actually occurred. The tasks set by the Head of State to transition to concise national projects (with a limited number of clear and measurable indicators) understandable to all citizens have not been achieved. The developed national projects remain overly complex, with many duplicative activities and investment projects, as well as inherent shortcomings" [14].

Moreover, sustainability issues and sustainable project management have not been given adequate attention. Global practice demonstrates that integrating sustainability into national project management significantly enhances the potential to attract foreign investments. These investments, often referred to as "long money," provide greater long-term benefits. As Stefano Armenia and other researchers emphasize, "every project consumes energy and generates social, economic, and environmental impacts that collectively define the project's overall sustainability" [15]. They argue that a project's scope should go beyond merely preparing a feasibility study, involving a broader range of stakeholders, including environmental organizations, groups addressing social issues, and other community actors. The true value of implementing sustainable project

management lies in fostering a conducive environment for future generations, rather than focusing solely on narrow, short-term interests. Sustainable project management aligns with a holistic vision that balances immediate outcomes with long-term benefits.

This article aims to deepen the understanding of sustainable project management principles and their application in enhancing project outcomes. It is worth noting that research on this topic in Kazakhstan remains relatively underdeveloped, leaving significant potential for further exploration and dissemination.

Literature review

The topic of sustainable project management continues to garner significant attention from the global community and experts. This is evidenced by the work of researchers such as Armenia S., Dangelico R.M., Nonino F., and Pompeii A. [15], whose comprehensive analysis of 63 published papers on sustainable project management serves as a key reference for this article. Their findings highlight that sustainable project management has gained prominence over the past decade, driven by an increasing focus on developing and adopting innovative management practices. These practices integrate traditional project management with the more adaptive methods of sustainable project management, aligning with the UN Sustainable Development Goals (SDGs).

The literature review underscores that sustainable project management is far from being a theoretical construct; it is firmly grounded in empirical evidence. In 2024, Hajime Estanislao published a guide to sustainable development, emphasizing that applying sustainability principles in project management has become a necessity rather than a discretionary choice for project

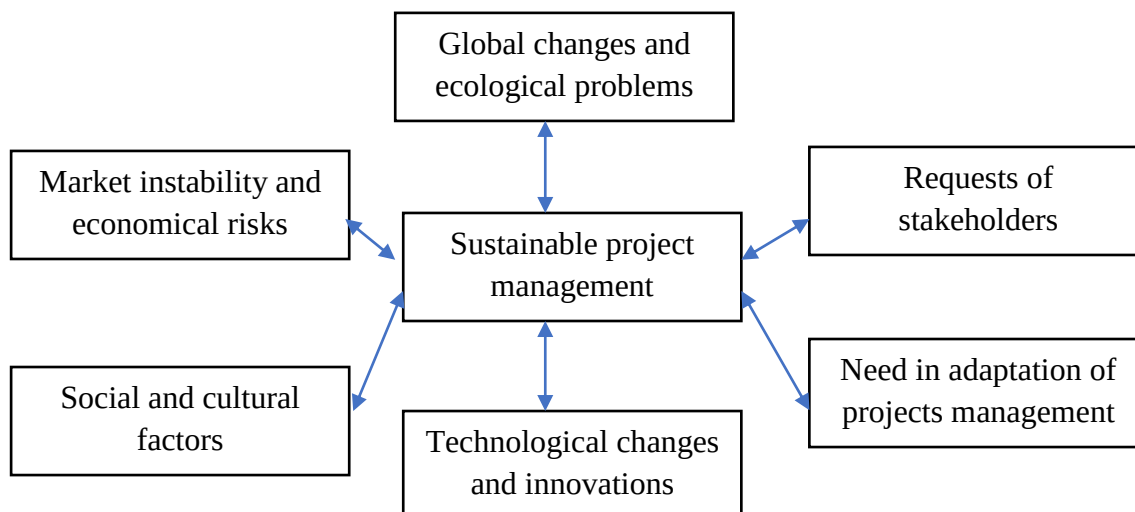
owners. This shift is driven by global challenges, including escalating environmental concerns, heightened social responsibility, and mounting economic pressures. Estanislao argues that integrating sustainable methods into project management fosters long-term success and contributes positively to the environment [16]. While the connection between projects and sustainability may not yet be thoroughly explored, it is undeniably evident. A systematic literature review on sustainable construction project management (SCPM) was published in 2024 by Gery Prasetyo and collaborators, offering an in-depth analysis of 94 articles using the PRiSMA methodology. This review highlights flexible project management approaches and underscores the growing relevance of sustainability in the construction sector [17].

From the reviewed literature and additional sources, it is apparent that research into sustainable project management in Kazakhstan requires further exploration to ensure its practical implementation. Such efforts would not only support the achievement of national development objectives but also align Kazakhstan with global sustainability trends.

Results and discussion

Sustainable project management includes more flexible methodologies that allow assessing risks and potential benefits from the perspective of all stakeholders, including economic aspects, social issues, and environmental impacts. Based on the analysis carried out and the generalization of various sources, Figure 1 presents current challenges that should be taken into account when integrating sustainability into national projects being developed.

Figure 1. Contemporary challenges facing project managers

Note: Compiled by the authors.

As a result of open sources analysis that discuss the problems of implementing sustainability in project management, the following research objectives are formulated in this paper: to study the main problems that organizations may face when implementing the principles of sustainable project management; to reveal the content of the sustainable project management standard GPM P5, PRiSMA; principles of sustainable project management; assessment of the overall benefits of implementation sustainable practices.

1. The main challenges faced by organizations in implementing sustainable project management.

The introduction of the principles of sustainable project management into organizational processes is not just the introduction of new tools or methods, changes in the corporate management culture, approaches to project planning and execution, but the ability to introduce criteria such as creating long-term value and responsibility into the corporate culture. The problems and difficulties faced by organizations are that the implementation of sustainable practices requires additional investments. It is important to create prerequisites for Kazakhstan companies and organizations to take into account the long-term consequences and contribute to the creation of long-term value for the ecosystem and society of Kazakhstan. The harmonization of the GPM P5 standard in the companies' strategy using ESG strategies can be the key to high-quality project

management and, ultimately, the implementation of selected indicators from among 205 global and 75 national indicators, which are reflected in the VNR of Kazakhstan.

2. The lack of a clear sustainability management plan for the project. Application of the GPM P5™ standard.

One of the key challenges faced by organizations is the lack of a sustainable project management plan. Sustainability issues are perceived as additional tasks, rather than as an integral part of the project process. In this regard, it is necessary to develop effective mechanisms for taking into account environmental, social and economic consequences, and to pay due attention to long-term consequences. For the purpose of introducing sustainability into project management, several frameworks have been developed in global practice, including the GPM P5™ standard for sustainable project management. GPM® It is a registered trademark of GPM Global. The GPM P5™ Sustainability in Project Management standard is an innovative framework that seamlessly integrates with the UN SDGs, offering organizations a comprehensive roadmap to align their project management practices with global sustainable Development goals. The GPM P5™ standard is designed to implement sustainability principles in project management and is an important tool for organizations seeking to integrate sustainability into their project processes. In particular, the company has developed a template that can be used to

develop a project sustainability management plan [10].

The sustainable development management plan defines: the purpose, approach, roles and responsibilities, budget, key performance indicators for ensuring sustainable development, the impact of changes in the project content on ensuring sustainable development, analysis and reporting, analysis of the impact of P5 on the sustainability of the project. The GPM P5 sustainable project management standard, presented on the official website of Green project management, is based on five key principles: the principle of Sustainable Value, the principle of Integration, the principle of Responsibility, the principle of Flexibility, and the principle of Transparency. The standard

has its advantages and challenges. The advantage of using the GPM P5™ standard is the following characteristics: a comprehensive approach, a global standard, and increased investment opportunities. To implement this standard in most companies in Kazakhstan, it is necessary to train qualified specialists, certified GPM green project managers; free financial and/or other additional resources; synchronization of sustainable management standards into national standards of project management. The figure shows an example of the distribution of GPM P5™ impact factors, taking into account the priorities of the development of Kazakhstan.

Table 1. Example of the distribution of GPM P5™ exposure factors

Principle	Environmental impact	Social impact	Economic impact
Long-term value	Minimizing carbon emissions, using renewable energy	Creating jobs, improving the quality of life	Reduced operating costs, increased market value
Integration	The use of environmentally friendly technologies	Involvement of local communities, improvement of social conditions	Efficient use of resources and cost reduction
Responsibility	Compliance with environmental standards, waste reduction	Fair working conditions, protection of workers' rights	Transparency in financial statements, attracting investments
Flexibility	Adaptation to new environmental standards	Adapting to changing population needs	Adapting to changing market conditions
Innovation	Introduction of innovative environmentally friendly technologies	Development of new methods of social responsibility	Applying new approaches to reduce costs

Note: Compiled by the authors.

The distribution of impact factors between the elements of GPM P5™ includes the integration of sustainable practices at all stages of the project and covers all key aspects: environmental, social and economic. Each GPM P5™ principle plays a role in minimizing negative impacts and maximizing long-term benefits. Consider the impact of GPM P5™ and the consideration of this standard at various stages of the project lifecycle, taking into account the principle of sustainable management.

Table 2. An example of the effects of P5 at different stages the life cycle of the project

Project stage	Environmental impact	Social impact	Economic impact
Planning	Assessment of CO2 emissions, requirements resource	Involvement of stakeholders, consideration of needs	Assessment of long-term economic benefits
Project conception	Introduction of environmentally friendly technologies and materials	Ensuring fair conditions for employees	Assessment of the economic feasibility of sustainable solutions
Realization	Resource consumption control and pollution minimization	Monitoring of working conditions, compliance with environmental standards	Effective budget management, cost control
Exploitation	Monitoring of environmental indicators, reducing the carbon footprint	Creating jobs, improving the quality of life	Reduced operating costs, increased profits

Note: Compiled by the authors

The integration of three aspects of sustainability into projects - economic, social, and environmental - is aimed at restoring the ecosystem, reducing carbon emissions, increasing biodiversity, creating public space, and creating jobs. The standardization of national project management based on GPM P5™ is aimed at increasing the sustainability of projects. By creating an appropriate hierarchical task structure, this becomes the basis for the development of the corporate culture of the organization, ensuring an increase in its value through the use of "green" development tools.

3. Balance between environmental, social and economic aspects.

The process of integrating sustainability into project management is always associated with the need for a balance between the three main components of sustainable development: environmental, social and economic components. In some cases, environmentally friendly technologies may require significant financial costs, which may be difficult to justify from an economic point of view, and moreover lead to a conflict between these components. In global practice, the PRiSM standard is widely used by responsible companies, its application makes it possible to minimize the carbon footprint of the project, focusing on the environmental and economic aspects of

sustainable development. The key elements of the standard are stakeholders, the standard is aimed at reducing risks and achieving long-term sustainable development, long-term benefits from the project implementation.

4. Assessment of the overall benefits of implementing sustainable practices. The "Full Life Cycle" model (LCC - Life Cycle Costing). This model allows you to take into account not only the initial investment, but also all operating costs, including maintenance and disposal of the project product. Includes:

1. Calculation of the initial costs for the implementation of sustainable practices and sustainable technologies (initial cost).
2. Annual operating costs (operational cost) for operation.
3. Savings. The difference in operating costs.
4. Increasing the value or improving the company's image, which may lead to greater demand for its services or products (capital gain).
5. Risk reduction.

5. Resistance to changes in corporate culture.

Resistance to change is a natural part of the process, especially in organizations with established cultures and familiar working

methods. Employees may perceive sustainable approaches as an additional burden or risk, rather than as an integral part of their professional activities. A key element in the successful integration of sustainability is staff training, education and motivation, and the formation of critical thinking. It requires not only the training of project managers, but also the creation of a support system that will provide them with the necessary tools and knowledge. In this regard, the recommendations of the PMI Global standard 7th Edition Project Management Institute, which developed the international PMBOK standard, (Identifiers: LCCN 2021011107 (print), which emphasizes the need to accumulate knowledge, skills, and mandatory knowledge transfer to new generations of managers aimed at implementing sustainable management principles in projects, deserve attention.

6. Difficulties in reconciling the interests of stakeholders.

Sustainability-oriented projects often involve the interests of many different stakeholders. Without taking into account the interests and opinions of all parties, the

project may face legal, social and economic problems.

7. Sustainable project management should include the creation of flexible plans and the search for alternative solutions, as well as the development of a corporate risk management system. Thus, in NC JSC NC KazMunayGas, the corporate risk management system is integrated into the processes of strategic planning, budgeting, and motivation through the Goal Setting process. By setting goals for management at all levels of management, the company strives to achieve approved performance indicators. The corporate risk management system links the goals tree with the risk tree in the project. Such environmentally sustainable project management can also have an economic effect in the form of minimizing and efficient use of resources, which is reflected in the Corporate Risk Management Policy of JSC NC KazMunayGas and its subsidiaries and affiliates.

8. Global challenges require the adaptation of traditional project management methods and the introduction of sustainability principles into project implementation processes.

Table 3. Comparison of traditional and sustainable project management.

Traditional project management	Sustainable project management
Model: Waterfall, adapted international ISO standards.	Model: flexible management, integrated approach.
Strategy: linear execution of stages: initiation, planning, execution, monitoring, completion. (PMBOK Guide)	Strategy: integration of processes according to the UN SDGs: environmental, economic, social. (GPM P5™ Sustainable Project Management Standard)
Goals: -meeting deadlines and budget, -implementation of the project with maximum efficiency within these limits, -minimization of risks within the framework of individual stages of the project, -restrictions on rapid response to external changes.	Goals: -creating long-term value for society, economy, ecology, -consideration of all stakeholders, -project management taking into account changes in the external environment, -making decisions that encourage green financing.
Principles: -project execution within a predefined budget, time and quality. -achieving specific short-term goals. Minimizing costs.	Principles: -sustainability integrates attention to environmental impact, social responsibility, and long-term economic benefits

Risks: Short-term risks are taken into account, while long-term risks are overlooked or insufficiently taken into account.	Risks: long-term risks related to: -with environmental instability, loss of biodiversity, -social consequences-deterioration of the quality of life of local communities, -economic risks - excessive dependence on depleted resources, instability of energy prices.
Advantages: short-term -implementation of the project within the budget, -set deadlines, -quality, -the final result according to the set goals. The triple limitation of the project. SMART - project goals.	Advantages: long-term -environmental sustainability, contributes to the preservation of the ecosystem -social sustainability - includes the participation of local communities, reducing poverty, creating new jobs, -economic benefits, energy efficient buildings, reduces the risks associated with dependence on resource constraints

Note: Compiled by the authors

Comparing the goals of traditional and sustainable project management, it should be noted that:

Traditional project management focuses on meeting current goals, subject to time, budget, and quality constraints.

Sustainable project management takes into account a wider range of factors, including long-term risks and benefits for all stakeholders.

9. In 2021, the Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan dated May 31 approved the “Rules for Project Management” and provided for the widespread use of the Agile management method. However, due to the fact that this resolution has become invalid, flexible management methods have not been implemented in the practice of project management in Kazakhstan.

Conclusion

Currently, according to Kazakh Invest's official data, a nationwide pool of investment projects has been formed in Kazakhstan, including facilities for the construction of an

agro-industrial complex, tourism, chemistry and petrochemistry, mechanical engineering, mining and metallurgical complex, etc. Each of these projects has different deadlines for implementation, and it is likely that if we set out today to integrate the principles of sustainable project management into the business processes of these projects, reporting based on structured forms of the GPM P5™ standard, this will help increase the company's value and attract reliable investors. Reducing carbon emissions, reducing the consumption of natural resources, implementing principles of sustainable project management, creating flexible plans, taking into account long-term risks and benefits for all stakeholders, all this will require new knowledge and skills from project managers. National project management processes should be updated to include the principles of sustainable management. Sustainable project management focuses not only on short-term financial and product results, but also on creating long-term value for the entire society.

References

1. Paris agreement united nations (2015) <https://www.un.org/> (date of access: 07.01.2025)
2. The Second Voluntary National Review of Kazakhstan <https://www.undp.org/> (date of access: 08.01.2025)
3. Monitoring of the Sustainable development goals until 2030. <https://stat.gov.kz/en/sustainable-development-goals/goal/> (date of access: 09.01.2025)
4. Order “On approval of the Methodological Guidelines for managing environmental and social risks for banks and other financial organizations” July 15, 2024, No. B-228. (date of access: 09.01.2025)
5. Domnin S. (2024) The third study of corporate ESG practices in Kazakhstan. <https://kz.kursiv.media/> (date of access: 09.01.2025)
6. Code of the Republic of Kazakhstan “Environmental Code of the Republic of Kazakhstan (with amendments and additions as of 12.12.2024) (date of access: 09.01.2025)

7. Policy on the corporate risk management system of JSC NC KazMunayGas and its subsidiaries and affiliates. <https://www.kmg.kz/upload/temp/> (date of access: 24.12.2024)
8. National pool of investment projects. <https://invest.gov.kz> (date of access: 06.12.2024)
9. Speech by the Head of State at the 36th plenary session of the Foreign Investors Council. October 31, 2024. <https://www.akorda.kz> (date of access: 06.12.2024)
10. GPM P5™ Project Management Sustainability Standard GPM Global Version 2.0 <https://greenprojectmanagement.org/images/PDF/P5/> (date of access 08.01.2025)
11. Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated July 30, 2024 No. 611 "On approval of the National Development Plan of the Republic of Kazakhstan until 2029 and recognition of certain decrees of the President of the Republic of Kazakhstan to be no longer effective" <https://adilet.zan.kz/> (date of access: 07.12.2024)
12. Silvius A.J.G., Schipper R.P.J. (2014) Sustainability in project management; A literature review and impact analysis//Social Business. -2014.-Volume 4, P.63-96 <https://doi.org/10.1362/204440814X13948909253866> (date of access: 21.12.2024)
13. On some issues of national projects. Joint order of the Minister of National Economy of the Republic of Kazakhstan dated August 11, 2021 No. 79 and the Chairman of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan dated August 12, 2021 No. 1. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2100023968> (date of access: 06.01.2025)
14. Conclusion to the report of the Government of the Republic of Kazakhstan on the execution of the republican budget for 2022. Supreme Audit Chamber of the Republic of Kazakhstan. <https://www.gov.kz/memleket/> (date of access: 27.12.2024)
15. Armenia S., Dangelico R., Nonino F., Pompeii A. (2019) Long-term project management: A review focused on conceptualization and a framework proposal for future research. Sustainability 2019, 11, 2664. <https://doi.org/10.3390/su11092664>. (date of access: 10.01.2025)
16. Hajime Estanislao, PMP, CSM ; Editor: Dr. Michael J. Schick, (2024) MSPM, PMP, CSM "Sustainability Project Management Handbook" June 10, 2024 <https://www.rosemet.com/sustainability-in-project-management/> (date of access: 10.01.2025)
17. Gery Prasetyo, Michael Efren Sutanto, Abbas Mayhessa Putra, Mohammad Ichsan (2024) "Insights and challenges of sustainable project management implementations in construction sectors: Systematic literature analysis", Article in Journal of Infrastructure Policy and Development- September 2024 DOI: 10.24294/jipd.v8i10.8104. <https://doi.org/10.1108/sasbe-08-2018-0040> (date of access: 07.12.2025)

ЖОБАНЫ ТҰРАҚТЫ БАСҚАРУ: ҚАҒИДАТТАР МЕН СТАНДАРТТАР

Алия КЕНЖЕБАЕВА*, э.ғ.к., «EC Academy» ЖШС консультанты, aliyaalzhhanovna@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0006-2764-2902>

Әлия МҰХАМЕДЖАНОВА, экономика ғылымдарының докторы, профессор, «EC Academy» ЖШС консультанты, mukhamedzhanova.aliya@gmail.com, ORCID ID <https://orcid.org/0009-0005-9291-7784>

Гүлимжан СУЛЕЙМЕНОВА, экономика ғылымдарының докторы, доцент, Астана мемлекеттік қызмет хабы, Әлеуетті нығайту бойынша маман, gulimjan_n@mail.ru, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-7332-504X> Researcher ID: O-6173-2017 Scopus ID: 54685102800

Аимжан ИЗТАЕВА, PhD, Миннесота университеті Вице-президент және Провост кеңсесі Жоғары мектеп бағдарламасының қауымдастырылған маманы, Миннеаполис, АҚШ, iztay001@umn.edu, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-3344-4882>

УСТОЙЧИВОЕ УПРАВЛЕНИЕ ПРОЕКТАМИ: ПРИНЦИПЫ И СТАНДАРТЫ

Алия КЕНЖЕБАЕВА*, к.э.н. консультант ТОО «EC Academy», aliyaalzhhanovna@gmail.com, ORCID ID <https://orcid.org/0009-0006-2764-2902>

Алия МҰХАМЕДЖАНОВА, д.э.н., профессор, консультант ТОО «EC Academy» mukhamedzhanova.aliya@gmail.com ORCID ID <https://orcid.org/0009-0005-9291-7784>

Гүлимжан СУЛЕЙМЕНОВА, д.э.н., доцент, специалист по наращиванию потенциала, Астанинский хабаослужбы, gulimjan_n@mail.ru, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-7332-504X> Researcher ID: O-6173-2017 Scopus ID: 54685102800

Аимжан ИЗТАЕВА, PhD, Ассоциированный специалист программы Высшей школы офиса Вице-президента и Провоста университета Миннесоты, Миннеаполис, Миннесота, США, iztay001@umn.edu, <https://orcid.org/0000-0003-3344-4882>

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР

INTERNATIONAL RELATIONS

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ

ОРТАЛЫҚ АЗИЯДАҒЫ СУ ДИПЛОМАТИЯСЫНЫҢ ИНСТИТУЦИОНАЛДЫҚ ТЕОРИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Альбина ПРНИЯЗОВА *	<i>Халықаралық қатынастар магистрі, Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясының докторанты, Астана, Қазақстан, a.prniazova@apa.kz, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-0840-8003</i>
Ben JARIHANI	<i>PhD, Джеймс Кук университетінің профессоры, Австралия, ben.jarihani@jcu.edu.au. ORCID ID: 0000-0002-1728-0008</i>
Назрин БАГИРОВА	<i>Білім беру менеджменті және саясаты магистрі, саясаттану бағытының гуманитарлық және ғылым кафедрасының оқытушысы, ADA университеті, Баку, Әзірбайжан, nbaghirova@ada.edu.az, ORCID ID: 0009-0002-7820-1315</i>

Қолжазбаның редакцияға түскен күні: 01/12/2024

Қайта өңделген күні: 04/02/2025

Қабылданған күні: 19/02/2025

DOI: 10.52123/1994-2370-2025-1382

ӨЖ 327.7

ГТАХТК 06.51.51

Аңдатпа. Мақалада Орталық Азиядағы сумен қамтамасыз ету проблемаларының, әсіресе Қазақстан Республикасында негізгі өзен ағыстарының азаю перспективасы тұрғысынан ушығуы айтылған. Қазақстан Республикасындағы (ҚР) және Орталық Азия өңіріндегі (ОА) су ресурстарын трансшекаралық контексте басқару үшін су дипломатиясы институттарын кешенді зерттеу Орталық Азиядағы (ОА) өңірлік тұрақтылық пен қауіпсіздіктің негізгі элементтері болып табылады.

Зерттеудің өзектілігі – су тапшылығы бүкіл әлем бойынша маңызды проблемаға айналғандығында. Мәселе жер бетінде таза және тұтынуға жарамды судың біркелкі бөлінбеуімен қиындайды. Әдетте, өзендер мен ірі су қоймалары трансшекаралық болып табылады. Орталық Азия аумағында екі өзен ағып жатыр, олардың көлемі аймақтың барлық қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін жеткіліксіз. Сонымен қатар, Өмудария мен Сырдарияның жоғарғы және төменгі ағысындағы елдердің мүдделері әртүрлі. Мәселен, Қырғызстан мен Тәжікстан бұл өзендерді электр энергиясын өндіру үшін пайдаланады, ал Қазақстан, Өзбекстан және Түрікменстан су ресурстарын ауыл шаруашылығы мен ауыл шаруашылығының дақылдарын өсіру үшін қолданады. Энергетикалық компаниялар жазда суды, қыста электр энергиясын өндіруге пайдалану үшін сақтауға мүдделі, ал ауыл шаруашылық кәсіпорындары суару маусымы кезінде жазда суды ауқымды қажет етеді. Су сапасының мәселесі өзектілігін жоғалтпай келеді және назар аударуды қажет ететін негізгі мәселелердің бірі болып табылады. Мемлекеттердің экологиялық саясаты судың сапасына сараптама жүргізуді және оның ластану дәрежесін бағалауды көздейді. Су ресурстарын бірлесіп басқару проблемаларын шешу судың ластануын бақылау жөніндегі тиімді өңірлік саясатты іске асыруда маңызды рөл атқарады.

Түйін сөздер: су дипломатиясы, су қауіпсіздігін реттеу, трансшекаралық су ресурстары, Орталық Азия, Куш-Тепа каналы, гидро-гегемон.

Аннотация. В статье отмечается обострение проблем водоснабжения в Центральной Азии, особенно в перспективе сокращения основных речных потоков в Республике Казахстан. Комплексное исследование институтов водной дипломатии для управления водными ресурсами в Республике Казахстан (РК) и Центрально-Азиатском регионе (ЦА) в трансграничном контексте, что является ключевыми элементами региональной стабильности и безопасности в Центральной Азии (ЦА).

Актуальность исследования заключается в том, что нехватка воды является всемирной проблемой. Ситуация осложняется неравномерным распределением чистой и пригодной для употребления воды по поверхности земли.

*Хат-хабарларға арналған автор: Альбина Прниязова, a.prniazova@apa.kz

Как правило, реки и крупные водоемы являются трансграничными. На территории ЦА протекают две реки, объем которых недостаточен для удовлетворения всех потребностей региона. Кроме того, Амударья и страны верхнего и нижнего течения Сырдарьи имеют разные интересы. Кыргызстан и Таджикистан используют эти реки для производства электроэнергии, а Казахстан, Узбекистан и Туркменистан используют водные ресурсы для выращивания сельскохозяйственных и сельскохозяйственных культур. Энергетические компании заинтересованы в хранении воды летом для использования зимой для производства электроэнергии, в то время как сельскохозяйственным предприятиям требуется вода летом во время сезона орошения. Проблема качества воды остается актуальной и является одной из основных, требующих внимания. Экологическая политика государств предусматривает проведение экспертизы качества воды и оценку степени ее загрязнения. Решение проблем совместного управления водными ресурсами играет важную роль в реализации эффективной региональной политики по контролю за загрязнением воды.

Ключевые слова: водная дипломатия, регулирование водной безопасности, трансграничные водные ресурсы, Центральная Азия, канал Куш-тепа, гидро-гегемон.

Annotation. The article notes the aggravation of water supply problems in Central Asia, especially in the perspective of reducing the main river flows in the Republic of Kazakhstan. A comprehensive study of water diplomacy institutions for water resources management in the Republic of Kazakhstan (ROK) and the Central Asian region (CA) in a cross-border context, which are key elements of regional stability and security in Central Asia (CA).

The relevance of the study lies in the fact that water scarcity is a worldwide problem. The situation is complicated by the uneven distribution of clean and usable water over the earth's surface. As a rule, rivers and large bodies of water are transboundary. There are two rivers on the territory of Central Asia, the volume of which is insufficient to meet all the needs of the region. In addition, the Amu Darya and the countries of the upper and lower reaches of the Syr Darya have different interests. Kyrgyzstan and Tajikistan use these rivers to generate electricity, while Kazakhstan, Uzbekistan and Turkmenistan use water resources to grow agricultural and agricultural crops. Energy companies are interested in storing water in summer for use in winter for electricity generation, while agricultural enterprises require water in summer during the irrigation season. The problem of water quality remains relevant and is one of the main ones that require attention. The environmental policy of the states provides for the examination of water quality and assessment of the degree of its pollution. Solving the problems of joint water resources management plays an important role in the implementation of an effective regional policy on water pollution control.

Keywords: water diplomacy, regulation of water security, transboundary water resources, Central Asia, canal Qush-Tepa, hydro-hegemon.

Кіріспе

Табиғи ресурс – «Су» адамзат пен қоршаған орта үшін ерекше аса маңызды. Осыған орай, су ресурстарын пайдалану қақтығыстары мен ресурстардың деградациясы мемлекеттерге әсері үлкен екені айқын. Табиғи ресурс «Су» жаһандағы ең бай ресурс болып табылады, өйткені су планетаның бетінің төрттен үш бөлігін қамтиды. Алайда, бұл көлемнің 97%-ы тұздардың шамадан тыс көп болуына байланысты суаруға қолданылмайды немесе мүлдем пайдалануға жарамсыз. Қалған 3% адамзат тұтынуы үшін өте аз. Халық санының өсуі, климаттың өзгеруі және экономикалық даму осы өмірлік ресурстарды пайдалану мен қорғаудағы, тазалығын сақтаудағы проблемаларды күшейтеді. Халықаралық құқық, ағыс бойында орналасқан елдер арасындағы тұрақты ынтымақтастықты орнатуда және суды басқарудың әділ әдістерін енгізуде шешуші рөл атқарады. Мақаланың ғылыми гипотезасы – ұлттық және өңірлік мүдделерді ескере отырып, Орталық Азияда су секторын реформалау бойынша ұсынымдар мен ұсыныстарды әзірлеу, бүкіл өңірдің тұрақтылығы мен қауіпсіздігін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Су

ресурстарының мәнінің маңыздылығы, олардың қауіпсіз және таза суға адам құқықтары контекстіндегі әлеуметтік маңыздылығын түсіну су қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселесін шешуге негіз болды. Осы шектеулі және құнды табиғи ресурсты сақтау мақсатында қазіргі және болашақ ұрпақ үшін трансшекаралық өзендер мен су айдындарын пайдалануды реттеудің тиімділігін арттыру жолдарын іздеу талап етіледі. Жағдайды суды тиімсіз пайдалану, суару қондырғылары мен су үнемдеу жүйелерінің тозуы және басқа да осындай проблемалар қиындатады. Қазіргі уақытта ОА елдерінің су ресурстарын басқаруға қатысты саясатының өзгеру тенденциясы байқалды және 2020-2021 жылдардағы жекелеген жергілікті шекаралық қақтығыстарға қарамастан, ынтымақтастықтың негізгі мәселелерін шешу бойынша өзара іс-қимылды нығайтуға бағытталған [1]. Зерттеудің алғышарттары. Жобаның проблематикасын талдау аймақтағы және Орталық Азия елдеріндегі су ресурстарын басқаруға арналған алдыңғы зерттеулерге негізделетін болады. Орталық Азия аймағының барлық ірі өзендері трансшекаралық болып табылады.

Аймақтағы негізгі су көздері – Тәжікстан, Ауғанстан, Өзбекстан және Түрікменстан сияқты бірнеше елдер арқылы өтетін Сырдария және Өмудария өзендері. Бұл өзендер шамамен 77 км³ сумен [2].

Аймақтағы бес мемлекеттің ішінен тек Қырғызстанның өз аумағында ғана қалыптасқан су ресурстары бар, ал өңірдің қалған елдері әртүрлі дәрежеде шектес аумақтардан судың келуіне тәуелді. Әсіресе қиын жағдай Өзбекстан мен Түрікменстанға тән, өйткені олардың жаңартылатын су ресурстарының 90%-ы сырттан келеді.

Осыған байланысты Қазақстан су ресурстарына тәуелді ел ретінде, өз алдына трансшекаралық өзендерді пайдаланудың жоғары басымдықты міндетін қояды. Себебі, Қазақстан аумағындағы су ресурстары біркелкі бөлінбеген. Судың ең көп қоры Шығыс Қазақстан облысында шоғырланған – 1 км²-ге 290 мың м³, ал Атырау, Қызылорда және әсіресе, Маңғыстау облыстарында тұщы су тапшылығы байқалады, онда бұл ресурстың көздері іс жүзінде жоқ [3]. Қазақстанның өңірлік және индустриялық деңгейлердегі экономикалық дамуы су ресурстарының қолжетімділігіне едәуір тәуелді. Елге қажетті судың жартысына жуығы оның көрші шекарас мемлекеттерден келетінін ескере отырып, оның көрші елдермен халықаралық қатынастардағы негізгі рөлі туралы айтуға Ресей ғалымдарының еңбектерінде трансшекаралық өзендер бойынша мәселелердің кең ауқымы аймақтағы заңдылықтан бастап соңғы пайдаланушылардың суды ұтымды пайдалануына дейін мәселелі қозғалады. Қазіргі халықаралық қатынастардың маңызды құрамдас бөлігі ретінде су қауіпсіздігі факторын зерттеуге бағытталған зерттеулер ішінде ерекше назар аударуға тұрарлық Н.Г. Рогожинаның [8] және О.А. Бояркинаның [9] еңбектерінде су ресурстарын басқару мәселелері мемлекетаралық, мемлекеттік және өңірлік проблемалар призмасы арқылы қаралды. Өзбек зерттеушілері [10-12] су ресурстарын интеграцияланған басқару тәсілі тұрғысынан қарастырылып отырған саладағы жергілікті мәселелерді шешудің тиімді кешенді әдісі қажет деген пікір айтады. Өзбекстан ғалымдары өз жұмыстарында аймақтық елдер

қамтамасыз етеді, оның 96%-ы суару үшін пайдаланылады. Сонымен қатар, аймақта Шу, Талас, Тарим және Ертіс сияқты басқа да ірі мемлекетаралық өзендер ағып жатыр

болады. Осы ретте, Су дипломатиясының тәжірибесінің қалыптасуы өте маңызды. Аталған табиғи және геосаяси факторлар халықаралық құқық қағидаттарында өңірлік интеграция, өзен бассейндерін бірлесіп басқару қажеттілігін объективті түрде айқындайды. Орталық Азия елдері арасындағы өзендердегі су ресурстарын бөлісу саласындағы қатынастарды реттеудің болмауы сауда, көлік және еңбек нарықтарын қоса алғанда, аймақтағы экономикалық интеграцияның әлеуетін айтарлықтай шектейді. Бұл жоғары шығындармен байланысты және тұрақты даму мақсаттарына (ТДМ) жетуді қиындатады [4]. Су ресурстарын басқару және су-энергетикалық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мәселелерін отандық және шетелдік зерттеушілер зерттеп келеді. Экология мен ресурстар үшін күрес арасындағы байланысты зерттеуге канадалық ғалым Т. Гомер-Диксон айтарлықтай үлес қосты [5]. Осымен қатар, М. Зейтуннің зерттеулерінде [6] және Дж. Уорнер [7] су ресурстары аймақтағы жағдайға әсер ететін факторлар ретінде қарастырылады, яғни су ресурстарын бақылау аймақтағы үлкен көрініске әсер ететіндігін көрсетеді.

арасындағы су саласындағы ынтымақтастықты дамыту болжамдарын қарастыруда. Тәжікстан авторларының еңбектерінде Орталық Азия суларының экологиялық жағдайы [13, 14] зерттеліп, трансшекаралық суларды әділ және тиімді пайдалану мәселелері қамтылған. Қазақстандық зерттеушілерге келетін болсақ, су ресурстарын бірлесіп пайдалану тақырыбы Қазақстанның Тұңғыш Президенті – Н. Назарбаевтың кітаптарында егжей-тегжейлі қарастырылады [15]. Экологиялық қауіпсіздіктің жалпы ережелеріне және оны іске асырудың әлемдік тәжірибесіне Г.Байқушықованың жұмысы арналған [16]. Орталық Азиядағы трансшекаралық өзендерді басқару мәселелеріне арналған зерттеулер ерекше назар аударуға тұрарлық [17]. Қазақстандық ғалым Ормышева өзінің диссертациясында ұлттық және аймақтық тәсілдер призмасы

арқылы трансшекаралық өзендерінің проблемаларына кешенді талдау жүргізе отырып, айтарлықтай үлес қосты [18]. Қарастырылып отырған мәселеде ғалымдардың көзқарастарына белгілі бір уақыт кезеңінде қалыптасқан халықаралық қатынастар қатты әсер ететінін мойындау керек. Осыған байланысты, халықаралық аренада қазіргі заманғы тез өзгеретін қатынастар жағдайында ұлттық және аймақтық деңгейде су дипломатиясына жаңа көзқарас қажет.

Қолданылған әдістер

Мақаланы дайындауда әртүрлі әлеуметтік-құқықтық ұйымдар арасындағы өзара әрекеттесуді анықтауға ықпал ететін құрылымдық әдіс қолданылды. Жобаның негізі тарихи перспективаларды синтездеуге, логикалық талдауға, субъективті факторлар мен объективті жағдайлардың өзара әрекеттесуіне, сондай-ақ Орталық Азия елдері арасындағы трансшекаралық су ынтымақтастығын ілгерілетуге қатысты құқықтық жүйелік талдауды қолдануға негізделген. Нақты деректерді пәндік және сыни тұрғыдан зерттеу қарастырылды. Мұнымен қатар пәнаралық тәсілді қолдануды талап етеді. Халықаралық ресми құжаттарды зерделеп, талдауды қолдану аймақтағы су ресурстары мәселесін шешу үшін шекаралас мемлекеттердің үкіметтерінің қалыптасу процесі және одан кейінгі ынтымақтастық мүмкіндіктері зерттелді.

Нәтижелерді талқылау

Жоғарыда аталған эксперттердің зерделенген өз еңбектерінде барлық жерде және әрқашан келіссөздер жүргізу қажеттігін ұсынады. Аймақтың гидрографиялық желісін ескере отырып, Орталық Азия елдері тараптары неғұрлым тезірек келісімге келсе, соғұрлым жақсы деп болжанады. Осылайша, ғалымдар «public diplomacy» дипломатиясының құралдарын немесе оның қосалқы түрі ретінде «су дипломатиясын» пайдалануды ұсынады.

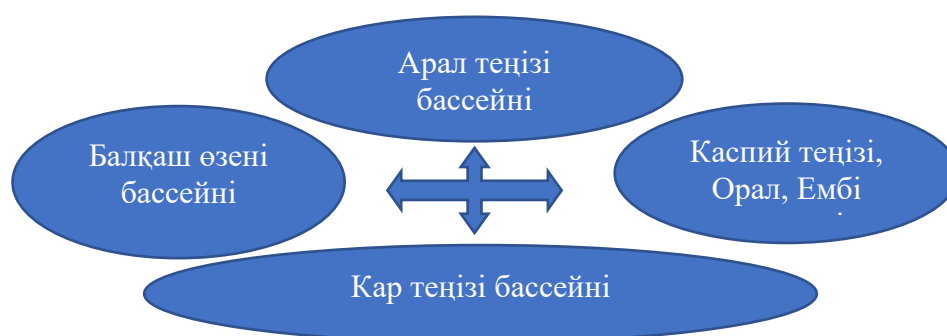
Жалпы су дипломатиясы дегеніміз не? Орталық Азияда қалай қалыптасқан? Авторлардың пікірінше, бұл су дипломатиясының көптеген анықтамалары бар екенін атап өткен жөн. Дегенмен, бірыңғай бекітілген ғылыми теориялық анықтама Орталық Азияда жоқ. Көбінесе,

су дипломатиясы трансшекаралық сулардағы ынтымақтастыққа қатысты барлық нәрсені қамтитын өте кең мағынадағы ұғым анықталады, әсіресе, соңғы жылдары біз елдерге қатысты, суға қатысты қарым-қатынастар бойынша барлық нәрсе үшін «су дипломатиясы» терминінің жиі қолданылатынын байқадық. Су дипломатиясының алғашқы белгілері ежелгі тарихтан көрінеді. Әлемдегі ең көне өркениеттер өзен жағасында пайда болғаны белгілі. Тарихқа сүйенсек, ең көне өркениет Месопотамияда пайда болған. Яғни, Тигр және Евфрат екі өзенінің жағасында. Месопотамиядағы алғашқы қоныстар біздің дәуірімізге дейінгі IV мыңжылдықта пайда болды. Бастапқыда, адамдар Месопотамияның солтүстік бөлігінде, Евфрат пен Тигр өзендерінің жағасында қоныстанды. Тигр мен Евфрат біркелкі ұқсас өзен емес. Евфрат Тигр өзеніндей терең, су мөлшері де көп емес, бірақ оның ағысы тыныш. Месопотамияда жоғарғы бөлігінде егіншілік жауын-шашынмен қамтамасыз етілсе, төменгі бөлігінде жер құнарлы болды және жасанды суаруды қолдану арқылы жақсы өнім алуға болатын. Өзен аралықтарының (Месопотомия) алғашқы тұрғындары шумерлер болды. Өзендерге суару желілерін де салған. Сонымен бірге ел, әртүрлі жеке мемлекеттерден тұрды. Оның ішінде Эреду, Ур, Киш, Лағаш, Умма қалалары құрамында болған. Қала-мемлекеттерге олар басқара алатын барлық ірі су каналдары кірген. Мысалы, Киш қаласы – Иррина канал жүйесін, Ур және Урук қалалары Итурунгал суару канал жүйесін басқарды. [20] Осымен қатар, тарихтағы су өркениеті туралы Джонс Хопкинс университетінің халықаралық зерттеулер мектебінің Орталық Азия зерттеушісі Фредерик Старр өз жұмысында да сипаттайды. Ол өз жұмысында "Орталық Азияда әлеуметтік қызметтің негізгі күштері суды сақтау, бөлу және жалпы басқару үшін күрделі жүйелерді салуға және оларға қызмет көрсетуге бағытталған" деген қорытынды ұғымға келеді. [21] Орталық Азияға келетін болсақ, ол негізінен екі ірі өзеннің – Әмудария мен Сырдарияның жоғарғы және төменгі ағысында орналасқан халқы тығыз қалыптасқан кең байтақ аймақ. Орталық Азияның не екенін көрсететін ұғымдық аппаратта немесе түсініктеме «Ішкі Азия», «Орталық Азия», «Түркістан»

сияқты көптеген терминдер бар және бұл терминдердің барлығының өзіндік реңктері бар. ЮНЕСКО түсініктемесіне сәйкес Орталық Азия барлық Еуроазиялық дала оңтүстік Ауғаныстаннан Солтүстік Пәкістан мен Үндістанда да осы Орталық Азияға енеді деген ұғым айтылған [22]. Дегенмен, авторлардың зерттеу пікірінше, Орталық Азия бес мемлекеттің басшылары (Қазақстан, Өзбекстан, Тәжікстан, Қырғызстан және Түрікменстан) Совет үкіметі таралғаннан кейін, егемендікке ие болғандықтан соң бірігіп атаған саяси ұғымды білдіреді деген ұстаммен келіседі. Орталық Азия территориясы тұйық Арал-Каспий бассейні шегінде орналасқан үлкен аумақты территорияны алады. Орталық Азия аумағында орналасқан барлық мемлекеттер теңізге шыға алмайтын елдер санатына жатады. Өңір оның аумағының көп бөлігін алып жатқан материкшілік шөлдер аймағында орналасқан. Аймақтың бедері дала мен шөлді жазықтардың кең аумақтарын, алқаптарды, ең биік таулы шыңдар мен таулы қыраттарды біріктіреді. Аймақта бірнеше ірі таулы жүйелер орналасқан: Алтай және Саян алабы, Тянь-Шань және Памир Алай өңірінің оңтүстік-батысында. Таулар алып жатқан алаң Орталық Азия аумағынан 800 мың км² немесе 20 пайызды құрайды [1]. Тәжікстан мемлекеті аумағының 90%-дан астамы және Қырғызстан таулы деп саналады. Шығыс Қазақстанның аумағы (Қазақша Ұсақшоқы, Жоңғар Алатауы, Тарбағатай және Алтай)

өңірдің осы бөлігін де таулы жерлер қамтиды. Өзбекстанның оңтүстік-шығысы (Батыс Тянь-Шань және Гиссар таулары) Ауғанстан мен Қытай аумағына дейін созылып жатыр. Таулар климаттық реттеуіш және негізгі өзендердің су құраушы тетігі болып табылады. Түрікменстанда таулар ел аумағының небәрі 1%-ын құрайды. Мұздықтар Қырғызстан аумағының 4%-ын және Тәжікстан аумағының 6%-ын алып жатыр. Қазақстан мен Өзбекстанда да мұздықтар бар. Орталық Азияда мұздықтардың жалпы ауданы 12-14 мың км² құрайды. Мұздықтардағы су қоры 1000 км³ құрайды, бұл Орталық Азияның басты өзендері Өмудария мен Сырдарияның онжылдық ағынына сәйкес келеді. Қардың, мұздықтардың еруі және көп жылдық мұз қату нәтижесінде пайда болған су өңірдің өзен ағысы теңгеріміндегі кірістің едәуір бөлігін қамтамасыз етеді. Вегетациялық кезеңде бұл 74%, ал күзгі-қысқы кезеңде 26% шамамен жетеді. [1]. Жалпы аймақта 89 мыңнан астам өзендер бар. Дегенмен, ең үлкен, сумен қамтамасыз ететін Өмудария мен Сырдария өзендері. Бұл ірі өзендер Өмудария мен Сырдария және Іле өзендерінің ағыстары Арал теңізіне және Балқаш көліне жетеді. Географиялық тұрғыдан алатын болсақ Орталық Азияны су бассейндері бойынша ірі теңіз және көл бассейндеріне бөлуге болады: Олар Арал теңізі бассейні, Балқаш өзені бассейні, Каспий теңізі, Орал, Ембі және Кар теңізі бассейні. (Сурет 1.)

1-сурет. Орталық Азияның су бассейндері

Ескертпе: Автормен [1] әдибиет негізінде құрастырылған.

Жалпы, зерделеп келгенде, жоғары орналасқан ел табиғи туындыларды үнемді, ал екінші төменгі жақта орналасқан ел өзге елдің іс-әрекетінен туындаған ластанудың әсерінен суларды қолдану үшін залалсыздандыруға экономикалық шығындар көтереді. Бір сөзбен айтқанда, өзеннің әрбір түрі ынтымақтастық үшін өзіндік алғышарттар жасайды. Көршілес өзендер мемлекеттер арасында шекара құрады. Мұндай аспектілерде суға құқық шекаралас мемлекеттерге қолданылуы мүмкін. Жүйелі өзен бассейндері жағдайында су көрші мемлекет арқылы ағып, ағыс бойынша кезекпен пайдаланылады. Көптеген халықаралық өзендер осындай сипатта тәжірибе қалыптасқан. Су пайдалану өзен бассейнінің ішінде орналасқан жеріне байланысты және суға түсу прерогативті болып табылады. Мұндай жағдайларда географиялық орналасуына сәйкес суды бөлу, су ағының бақылау, ластануын қадағалау сияқты артықшылықтар ағыс бойымен жоғары орналасқан мемлекеттерде болады. Бұл ұстаным Орталық Азия елдеріне де тән. Өзеннің жоғарғы ағысында орналасқан мемлекеттер – Қырғызстан мен Тәжікстан, төменгі ағыстағы елдер – Қазақстан, Өзбекстан және Түрікменстан. Осы өңірдегі судың басым бөлігі Әмудария мен Сырдариядан келеді. Кеңестік Одақ кезеңде Орта Азияда суару мәселесі бірінші орынға қойылып, құрғақ жерлерді суару жұмыстары қарқынды жүргізілді. Қазақстан, Өзбекстан, Түрікменстан ауылшаруашылық өнімдерін өсіруге ең қолайлы елдер болды, ал су ресурстарына бай Қырғызстан мен Тәжікстанның жоғары жағындағы елдер көршілес төменгі ағыстағы республикалардың суармалы егіншілік қажеттіліктерін сумен қамтамасыз етті. Оның есесіне төменгі елдер тараптары жоғарғы елдерді ауылшаруашылық өнімдерімен, энергиямен қамтамасыз етті. Бұл өзара тәсіл – өзара өтемақы тәсілі – Әмудария мен Сырдария өзендерінің су ресурстарын барынша оңтайлы басқаруға мүмкіндік берді [23].

Жоғарыда көрсетілгендей, трансшекаралық өзен бассейнінің, әдетте, барлық жағалау елдері мүдделі болып табылатын бірқатар біріктіруші сипаттамаларға ие. Бұл бассейнің су ресурстарын басқару (саяси және

техникалық, ұлттық және аймақтық мүдделері). Барлық ғалымдар бұл мақсаттарға (экологиялық қауіпсіздік, ұлттық қауіпсіздік, экономикалық және саяси қауіпсіздік) қол жеткізу үшін өзен бассейнінің жағалауындағы мемлекеттер суға байланысты мәселелерді бірлесіп шешуі керек деген қорытындыға келеді. Қойылған мәселені теориялық тұрғыдан зерделеп, автор трансшекаралық өзендердің проблемаларын талдау үшін гидрогегемония концепциясына жүгінеді. Бұл тұжырымдаманың авторы итальяндық философ Антонио Грамши. Грамшидің пікірінше, гегемония – бұл халық топтарына бақылау орнату үшін идеология мен күштерді бірге қолданатын топтың диктатурасының бір түрі деген пікір береді. Гидрогегемония концепциясы 2000-жылдары Лондондағы суды зерттеу тобы өкілдерінің жұмысында да көрініс тапты. Гидрогегемония басып алу, біріктіру және шектеу сияқты, суды бақылау стратегиялары арқылы қол жеткізілетін бассейн деңгейіндегі гегемония ретінде анықталады. Билік пен гегемония ұғымының трансшекаралық өзендердің су мәселелеріне қалай қолданылатынын толығырақ түсіну және осы мәселелердің шешімін табу үшін ең алдымен билік пен гегемонияның концептуалды аппаратын қарастыру қажет. Гидрогегемония кезінде мемлекеттің әскери-саяси күші мен экономикалық күші өзен бассейнінің су ресурстарын бақылау мүмкіндігіне ие, бұл төмен немесе жоғары орналасқан ұғымдық аппаратқа қайшы келеді. Осылайша, жағалаудағы елдердің географиялық орналасуы маңызды рөл атқарады, бірақ әрқашан жалғыз анықтаушы фактор бола бермейді. Мысалы, гидрогегемонияның негізгі мақсаттарының бірі халықаралық күн тәртібін бақылау, су айдындары мен гидрологиялық мәліметтер бойынша статистикалық мәліметтерді бақылау болып табылады. Су қауіпсіздігі профессоры Марк Зейтун билік категориясын келесідей анықтайды: Біріншісі – «қатты күштің» ең болжамды категориясы, екіншісі – «келіссөздер жүргізу», үшіншісі – «күш идеясы» [19]. Авторлар, бұл гидрогегемония теориясы Орталық Азия аймағындағы су мәселесіне тән емес деген тұжырымдамаға келеді. Себебі, соңғы 30 жылда аймақ мемлекеттері келісім арқылы суды бөліп келген. Яғни, күш қолданылмаған. Бұл

ретте, басқарушы тәсіл интеграция жолына түскен деп пікірге келуге болады. Интеграцияның пайда болған теориясы экономикалық бағытта дамуға негізделді: яғни, сыртқы экономикалық қызметті ырықтандыру негізінде интеграцияланған елдерді біріктірумен. Бұл категориялық анықтама кейінірек еркін сауда теориясына айналды – «freeterederm». Интеграция теориясындағы тағы бір бағыт – бұл экономикалық емес факторларға негізделді, өйткені экономикалардың бірігуі қатысушы елдер арасындағы қарулы қақтығыстарды азайтып, жалпы қорғаныс қабілетін арттырды. Үшінші бағытта елдер «ішкі өндірістің шектеулі факторлары», яғни «шектелген фактор» салдарынан интеграцияға ұмтылады деген ұғым ұйғарылды. Себебі, «шектеу факторын» жеңу үшін экономиканың ауқымының ұлғаюы қажет, жетіспеген тауарларды көршілес өзге мемлекеттерден толықтыру, жаңа технологиялардың дамуы, өндірістің дамуы және ғылыми зерттеулерге инвестицияның ұлғаюына әкеледі, бұған келгенде интеграцияланған жүйені тартымды етеді. Орталық Азия аймағында Тәжікстан мен Қырғызстанның су ресурстары бойынша географиялық артықшылығы бар, бірақ бұл елдер су ағынының төменгі жағындағы елдерге қарағанда экономикалық тұрғыдан әлсіздеу. Мысалы, Тәжікстан үшін су ресурстары Өзбекстанмен және Түрікменстанмен қарым-қатынаста іс жүзінде бірден-бір сыртқы саяси актив болып табылады. Қазақстан мен Өзбекстан халық саны көптігін ескере отыра, және экономикалық тұрғыдан, геосаяси орналасуы ортада болуы салдарынан ірі халықаралық тас жол дәліздері өтетінін ескере отырсақ, аймақтық ірі акторларына жатқызуға болады. Атап айтқанда, барлық көршілес мемлекеттер бір-бірімен байланыста. Осы ретте, Орталық Азия су гегемон мемлекет бар деген қатарға жатқызуға келмейді. Яғни барлық ағыс бойында орналасқан мемлекеттер бір-бірімен байланысты. Дегенмен, Орталық Азия елдеріне сыртқы ықпал жасай алатын акторларда бар. Олардың қатарына Ресей мен Қытай мемлекеттерін жатқызуға болады. Себебі, Ресей мен Қытай (Каспий аралы, Іле, Ертіс) трансшекаралық өзендері де осы мемлекеттер арасында ортақтасып пайдаланылады. Осымен қатар, жоғарғы

ағыс елдері қатарына Ауғанстанды да қосу қажет. Себебі, алдағы уақытта Өмудария өзеніне қатысты мүдделік құқықтар туындау мүмкін. Су ресурстарының 18%-дан астамы Ауғанстаннан шыққанымен, Орталық Азия елдері арасындағы дипломатиялық қатынастардың қатысушысы болып табылмайтын Ауғанстанды да ескеру қажет. Ауғанстанның солтүстігіндегі Өмудария өзенінде үлкен Куш-Тепа каналы жылдам қарқынмен салынуда. Оның ұзындығы 285 км, ені 100 м болады деп болжануда. Өзбекстан мен Өмударияның төменгі ағысында орналасқан Түрікменстанға және Өзбекстанның Қарақалпақстан және т.б. облыстарында құрғақшылық қауіп төндіреді. Сарапшылардың пікірінше, жағдайды реттеудің халықаралық-құқықтық тетіктері жоқ, сондықтан шиеленістің өршу қаупі жоғары. Орталық Азияға қатысты маманданған Нью-Йорктегі су қауіпсіздігі, басқару және дипломатия жөніндегі сарапшы Джахан Тағанова «The Diplomat» басылымына берген сұхбатында: «Өмударияның су қорының үштен бірі, салынып жатқан Куш-Тепа каналын салу үшін пайдаланылатынын айтты. Өмударияның төменгі ағысындағы елдер үшін, әсіресе Өзбекстан мен Түрікменстан үшін сөзсіз мәселеге айналады» деген пікірде.[24]

Осылайша, автор су қауіпсіздігі кешені теориясы мен гидрогегемония тұжырымдамасы Орталық Азиядағы су мәселелерін өзара ынтымақтастық, ұлттық және аймақтық аспектілер арасындағы тепе-теңдік призмасы арқылы талдауға мүмкіндік береді деген қорытындыға келеді. Су қауіпсіздігін қамтитын экологиялық қауіпсіздіктің концептуалды аппаратының табиғаты, мемлекеттердің өмір сүруі үшін аймақтық өзара тәуелділік пен аймақтық өзара іс-қимылды болжайды. Су дипломатиясы деген ұғым сумен қамтамасыз етудегі бағытында су қауіпсіздігінен таралатын халықаралық қарым-қатынастан туындайды деген тұжырымдама қалыптасады. Су дипломатиясына халықаралық су құқығы трансшекаралық өзендерді, көлдерді және сулы горизонттарды қорғауға және пайдалануға тікелей қатысты. Әлемде 150-ден астам елде трансшекаралық сулары мемлекеттер арасында ортақ ағады. Сондықтан, суды кім және қаншалықты мөлшерде пайдаланатынын анықтау үшін

ашық және болжамды мүмкіндігінше түзу болуы өте маңызды. Халықаралық су құқығы тәжірибесінің ұзақ тарихы бар. Су ресурстарын бөлісу туралы алғашқы келісім біздің эрамызға дейінгі 2450 жылы жасалған. Бірақ, біз кейінгі келісімдерде трансшекаралық су ынтымақтастығына бүкіл бассейнді қамтитын біртұтас қолданылатын тәсіл жоқтығын байқаймыз. Әлемдік тәжірибеде бірнеше мемлекеттердің аумағы арқылы өтетін трансшекаралық су ағындары мен өзендерді пайдалану және реттеу халықаралық құқықтың жалпы қабылданған нормаларымен реттеледі. Өзендерді пайдалану жөніндегі мемлекетаралық қатынастар аймақтық, бассейндік немесе екіжақты келісімдер бойынша арнайы келісімдермен реттеледі, онда мемлекеттер арасында келісімдер жасалған. Трансшекаралық су ресурстары туралы мемлекетаралық келісімдерді талдау ынтымақтастық мәселелері суды пайдаланудың әртүрлі аспектілері мен салаларын қамтитынын көрсетеді. Трансшекаралық су ресурстары бойынша мемлекетаралық келісімдерді талдау ынтымақтастық мәселелері суды пайдаланудың әртүрлі салаларын қамтитынын көрсетеді. Авторлар зерттеген 160 шарт пен келісімнің 39 пайызы суды реттеу немесе суды пайдалану мәселелеріне, 39 пайызы су энергетикасына, 9 пайызы су тасқынының

алдын алуға, 6 пайызы өндірістік суларға, 4 пайызы кеме қатынасы мен суды ластауға, 1 пайызы балық шаруашылығына бағытталған мәселелер. [25]

Сондай-ақ, бірінші су құқығын реттейтін құжат 1868 жылы Рейн өзеніне қатысты конвенциядан көштің басы болып есептеледі. Одан әрі, тәжірибе қалыптаса береді, негізгі құжат 1950 жылдардан бастап БҰҰ жүйесіндегі өзгерістерді қарасақ, олардың маңызды кезеңі 1997 жылы Халықаралық су ағындарын кеме қатынасы, пайдалану құқығы туралы конвенцияның қабылдануынан басталады. Бұл конвенция 2014 жылы күшіне енді, содан кейін 1992 жылғы Трансшекаралық су ағындары мен халықаралық көлдерді қорғау және пайдалану жөніндегі конвенция, бастапқыда UNEC аймағында аймақтық құжат ретінде әзірленіп, 2016 жылы күшіне енген. Осылайша, қазір БҰҰ-ға мүше барлық мемлекеттер осы Келісімге қосыла алады. Іс жүзінде бұл екі құжат трансшекаралық суларды бөлісудің негізгі ережелері мен принциптерін белгілейтін, жаһандық деңгейдегі су құқығын қалыптастыратын су дипломатиясының институционалдық негіздемесі деп пайымдауға болады. Жалпы су құқығы тәжірибесінің қалыптасуының бағытын төмендегі кестеден көруге болады.

2-сурет. Су ресурстарын басқарудағы негізгі тарихи құқықтық құжаттар эволюциясы

Ескертпе: автор әдебиеттер негізінде жасаған.

Трансшекаралық өзендерге, көлдерге және суды горизонттарға қатысты келісімдерді қамтуды кеңейтудегі негізгі мәселелердің бірі – халықаралық құқық іс жүзінде келісімге негізделген жүйе болып табылады. Сондықтан, елдердің өздері осындай келісімдер жасасудың артықшылықтарын түсінуі қажет. Мемлекеттерді осы немесе басқа келісімді қабылдауға мәжбүр ететін ұлттық мүддеден жоғары орган жоқ.

Жаһандық конвенциялар қатарына, мысалға 1992 жылғы конвенция және 1997 жылғы конвенциялар жатады. Бірақ, бұл құжаттар тек елдер ұстануға тиісті негізгі ережелер мен қағидаларды белгілейді, сондықтан, олар елдердің арасындағы өзендері, көлдері мен су ресурстарын басқаруға қатысты мәселелерді реттеу үшін қабылдаған құжаттарды толықтыра отырып қолданыла алады. Бірақ, іске келгенде, елдердің өздері трансшекаралық сулардағы ынтымақтастықтың артықшылықтарын, содан кейін оларды ортақ пайдалану үшін осы құқықтық келісімдерді жасасудың құндылығын көруі керек.

Осыған қоса, басқаруда немесе су дипломатиясында негізгі элементтердің бірі материалдық-құқықтық нормаларға беріледі. Қолданыстағы халықаралық құқықтың негізгі принциптері: әділ және ақылға қонымды пайдалану, айтарлықтай табиғатқа зиян келтірмеу, экожүйелерді қорғау, су ресурсын бөлу мөлшерін анықтайтын негізгі материалдық нормалар болып табылады. Бұл материалдық нормалардың сақталуы керектігін білдіреді. Осылайша, халықаралық су құқығы шеңберінде мемлекеттер арасындағы ынтымақтастық процесіне көмектесетін және оның болжамдылығы мен ашықтығын қамтамасыз ететін маңызды рәсімдік институционалдық тетіктері екендігін білдіреді. Орталық Азияға келетін болсақ, Арал теңізі бассейніне арналған әлемдік маңызы бар маңызды зерттеулер көп. Шамамен 60-70 жыл бұрын бұл теңіз төрт кеңестік республикасы халқына, 34 балық түрі бар, құнарлы экожүйесі бар әлемдегі төртінші үлкен теңіз болған. Кеңестік дәуірінде гидрологиялық ауқымды суару саясаты жүргізілді. Су шаруашылығы қызметін орталықтандырылған иерархиялық басқару суды пайдалану үшін ақы

алынбайтын түрінде асырылды. Қолданыстағы ресурсты бөлу орталықтандырылған квоталармен Арал теңізінің өмір сүруін қамтамасыз ету өте қиын болды. Нәтижесінде өзімізге белгілі, теңіз 90% суын жоғалтып, табиғи апатқа ұшырап қалды. Яғни, аймақ көптеген суару жүйелері бар өте маңызды географиялық аймаққа ие болған жағдайға тап болдық. Арал теңізі қасіреті, энергетика, ауыл шаруашылығы және суды пайдаланудың басқа да мақсаттары үшін суды бөлудің қазіргі проблемаларын қосқанда, аймақта климаты қатал аридтік аймақта айналдық, бұған қоса су ресурстары ластанған және халық саны жылдан жылға артып келеді. Қазіргі уақытта Аралды құтқару қорымен (ХАҚҚ) институционалдық ынтымақтастық бар, ол 30 жылдан бері Орталық Азия мемлекеттері арасында келісімге келуге көмектесетін және міндетті шешімдер қабылдайтын үкіметаралық жалғыз ұйым болып табылады, әсіресе су таратуға қатысты шешім қабылдау процесін жақсарту үшін әлі де құқықтық тетіктерін дамыту қажет етеді, әсіресе энергетика және экологиялық секторларда.

Бұл ұйымның құқықтық негізі: біріншіден, бұл 1992-1993 жылдары аралығында қабылданған келісімдер. Олардың кейбіреулері жалпы бағытқа ие, ал кейбіреулері Сырдариядағы су және энергетика келісімімен шектелген. Тек 2006 жылғы келісім тұрақты экологиялық дамуға бағытталған. Бірақ бізде аймақтық келісімдерге халықаралық су құқығын енгізуде нақты проблема бар екендігін атап өту қажет.

Біз қолданыстағы келісімдерде халықаралық қағидаттар жоқ екенін айтуға мәжбүрміз. ынтымақтастықтың процедуралық механизмі өте әлсіз. Құқықтық негізде әлі де көп жұмыс істеу керек. Бұл аймақтық ауқым. Жаһандық ауқымды және жаһандық трансшекаралық келісімдерді немесе көпжақты табиғатты қорғау келісімдерін, олардың Арал теңізі бассейніне қалай қолданылатынын қарастыра өтейік. Олар, әсіресе, БҰҰ ЕЭК-тің 1992 жылғы Су ағындары туралы конвенциясы сияқты негізгі конвенцияларға қатысты болуы екені анық. Бірақ, бұл конвенцияны тек Қазақстан, Өзбекстан және Түрікменстан ғана енгізді. БҰҰ-ның 1997 жылғы Су ағындары туралы конвенциясына тек Өзбекстан ғана қол

қойды, ал биологиялық әртүрлілік, сулы-батпақты жерлерді қорғау, климат туралы көпжақты экологиялық келісімдерге қол қойылды. Табиғи ортаның сумен байланысты әртүрлі элементтері арасындағы байланысты қорғау үшін нақты құрылымды құруда әлі де үлкен проблема бар екенін көреміз. Мұнымен бірге, ХАҚҚ-тың күн тәртібінде мемлекеттер арасында қаражаттарды қандай тәртіппен жұмсалуды ашық еместігін де атап өту керек. Осының салдарынан 2016 жылдан бері Қырғызстан өзінің қатысуын уақытша тоқтатып отыр. Сондай-ақ, бұл алаң Орталық Азиядағы жалғыз су ресурстарын басқаруға арнаған халықаралық орган екендігін ескеру керек. Дегенмен, қазіргі уақытта, жоғарыда көрсетілген Ауғанстан аумағында салынып жатқан Куш-Тепа каналының маңызы болса да, Ауғанстан Орталық Азиядағы су мәселесіне қатысты халықаралық ұйымдарға немесе келіссөздерге бүгінгі күнге дейін қатыспаған.

Өзбекстандық эксперттер Абдуллаев, Ахметовтар дабыл қағуда, олар болашақта бұл құрылыс үлкен ауқымды проблемаға айналатынына назар аударады. Құрылыс аяқталғаннан кейін, Куш-Тепа каналы Өмудария өзенінен ең көбі 13 км3 суды пайдаланады. Бұл су қабылдаудың 80%-дан астамы аймақтық егіс маусымы кезеңінде орын алады, бұл Өмудария өзенінің шектеулі су ресурстарына қосымша жүктеме береді. Әсіресе, бұл құрылыс қолданысқа енгеннен кейін Өзбекстан мен Түрікменстанға қатты әсерін тигізетінін білдіреді [26]. Климатқа әсер етудің артуы барлық жерде кездеседі. Құрғақшылық пен судың жетіспеушілігі жоғарғы ағыстағы энергия өндірісіне де, төменгі ағындағы суаруға да әсер етеді. Сонымен қатар, пайдалану тиімділігінің төмендігі, қол жетімділіктің шектелуі және климаттың су ресурстарына ықтимал теріс әсері, аймақтың белгісіз болашағына одан әрі ықпал етіп, барлық секторлардағы су ресурстары үшін бәсекелестікті күшейтеді. Осы мәселелердің ішінде Талибанның Куш-Тепа каналын жақында ашылып, іске қосылуы аймақтағы су қажеттілігін өсуі арқылы тағы бір белгісіздіктің өлшемін қосады. Соңғы жылдардағы он жетістіктер туралы атап өтетін болсақ, суды пайдалану мәселелерінде Орталық Азия республикалары арасындағы қарым-

қатынастар өзара тәуелділіктің жоғары деңгейімен және мемлекеттік мүдделердің тоғысуымен сипатталады.

Осы ретте, аймақ елдерінің су дипломатиясының негізінде ХАҚҚ және оның шеңберінде өзен ағының жыл сайынғы жоспарлау, мониторингілеу және жедел басқару үшін басқару құрылымы бар ICWC бірегей механизмі құрылды және әзірленді. Мысалға, Өзбекстан Республикасы Орталық Азия елдерінің бірі болып 2007 жылы БҰҰ Еуропалық экономикалық комиссиясының Халықаралық көлдердің трансшекаралық су ағындарын қорғау және пайдалану туралы конвенциясына 2014 жылы Халықаралық суларды навигациялық емес пайдалану құқығы туралы конвенцияға қосылды.

Атап айтқанда, 2021 жылы Өзбекстан Республикасы мен Түрікменстан арасында су шаруашылығы мәселелері жөніндегі бірлескен үкіметаралық комиссия құрылып, оның алғашқы отырысы сәтті өтті. «Тұямүн» су торабының «Сұлтансанжар» бөгетін қайта құру туралы үкіметаралық келісімге қол қойылды, бұл Тұямүн су қоймасының қолда бар әлеуетін екі тараптың мүддесі үшін пайдалануға мүмкіндік береді. Қағидаттық ынтымақтастарға қол жеткізілді және жақын арада Өмудария өзені бассейнінің су ресурстарын басқару, қорғау және ұтымды пайдалану туралы үкіметаралық келісімге, сондай-ақ су үнемдеу технологиялары саласындағы ынтымақтастық туралы меморандумға қол қойылады деп күтілуде. Дегенмен, бұл жерде де Ауғанстан мемлекеті жоқ. Халықаралық Аралды құтқару қорының алаңында ынтымақтастық платформасы шеңберінде 4 ел үкімет басшылары (Қазақстан, Тәжікстан, Өзбекстан, Түрікменстан) деңгейінде Аралды құтқаруға, Арал маңы мен Арал теңізі бассейнін экологиялық бағытталған өңірлік жобалар мен бағдарламаларды іске асыруда ынтымақтастықтың маңызды құжаттарын бекітті. Осымен бірге, 2022 жылы мемлекеттер арасында аймақтағы Қоршаған ортаны қорғау жөніндегі аймақтық бағдарлама қабылданды. Өңірлік бағдарламаны іске асыру мерзімі 2030 жылға дейін қарастырылған.

Ал, 2023 жылғы 15 қыркүйекте Душанбеде Тәжікстан Республикасының төрағалығымен Халықаралық Аралды

құтқару қорының құрылтайшы мемлекеттер басшылары кеңесінің кезекті отырысы өтіп, су ресурстары Орталық Азияның орнықты дамуы үшін шешуші рөл атқаратыны, ал трансшекаралық су ынтымақтастығы өңірдегі орнықты даму, бейбітшілікті, тұрақтылықты және өркендеуді қамтамасыз ету саласындағы мақсаттарға қол жеткізудің маңызды құрамдас бөлігі болып табылатыны атап өтілді.

Жалпы, Қазақстан өз тарапынан су мәселесіне маңызды және белсенді назар аударады. 2023 жыл Астанада Қазақстан Республикасы Су ресурстары және ирригация министрлігінде GIZ «Жасыл Орталық Азия» бағдарламасы командасының кездесуі өтіп, кездесуде ҚР Су шаруашылығы және ирригация министрлігі мен GIZ арасында «Климаттық әсерді ескере отырып, Орталық Азияда су ресурстарын басқару» жобасын іске асыру туралы шартқа ресми түрде қол қойылды. Жоба «Жасыл Орталық Азия» бағдарламасының өңірлік іс-қимыл жоспары шеңберінде бастамашылық етілді, оның мақсаты Орталық Азиядағы су секторындағы өңірлік ынтымақтастықты нығайтуға жәрдемдесу және барлық мемлекеттердің су ресурстарын орнықты интеграцияланған басқару қағидаттары туралы хабардарлығын жақсарту болып табылады. Өткен, 2024 жылы үшінші Су конференциясы атқарылып, онда Су онжылдығы бойынша үшінші Душанбе конференциясының негізгі мақсаты жалпы күш-жігерді одан әрі жандандыру және БҰҰ-ның су ресурстары жөніндегі конференциясының су күн тәртібінде мемлекеттерде ортақ мәдениет, ортақ тіл, ортақ тарихи мұра, соның ішінде су ресурстарын ортақ басқару тәжірибесі де бар. Осы аспект көршілес мемлекеттерді бұдан әрі біріктіріп ынтымақтастықтың күшейуінде айқын күш екені анық.

Бірақ, әлсіз жақтары тұрғысынан авторлар су басқарудағы институционалдық базасынан әлсіздігіне назар аударады. Біз бассейндегі барлық елдердің мүдделерін көрсететін институционалдық ынтымақтастықты нығайтып, жаңғыртуымыз керек. Орталық Азиядағы мемлекеттер ынтымақтастықтың принциптері мен жетілдірілген тетіктерін қосу арқылы қолданыстағы құқықтық негіздерді іске асыруды күшейтіп, оларды жақсартуы қажет.

тіркелген ерікті міндеттемелерді жүзеге асыруды қолдау, сондай-ақ, жаңа әріптестік қатынастарды ынталандыру және 2030 жылға дейінгі кезеңге тұрақты даму саласындағы күн тәртібінің мақсаттарына қол жеткізу жөніндегі іс-қимылдарды жеделдету болды.

Қорытынды

Су дипломатиясының, су ресурстарын басқару күрделіліктер көптеген саяси, құқықтық және институционалдық негіздерге байланысты екендігі белгілі болды. Сонымен қатар, күрделілік араласудың әртүрлі масштабтарына байланысты – жергілікті деңгейден халықаралыққа дейін жететіні айқын. Бұған қоса, әртүрлі акторлардың қатысуымен байланысты күрделілік, үйлестіру қажеттілігі күрделендіре түседі. Мұнда міндет дұрыс немесе ең қолайлы құрылымды анықтау болып табылады. Авторлар қазір Орталық Азия мемлекеттері су дипломатиясының призмасы арқылы су және энергетикалық ресурстарды нақты бірлескен және келісілген басқаруға көшудің уақыты келді деген пікірге тоқталады. Бұған аймақтағы Халықаралық су энергетикалық консорциумы түріндегі коммерциялық ұйым құру мен қазіргі заманғы нарықтық тетіктер негізінде ресурстарды басқару жөніндегі өңірлік ұйымның жандануы ықпал етуі мүмкін.

Қорытындылай келе, Орталық Азияда және аймақтағы су бассейндерінде суды тұрақты басқаруда көп ерекшеліктері бар екені белгілі болды. Су бассейні жағалауындағы

Бұл ретте, климат өзгеруіне қалыптасуға бағытталған, декларативтік позициядан бас тартып, халықаралық құқық құжаттары базасында құқықтық біркелкі институционалдық күші бар бассейндік басқару туралы құжаттарды әзірлеу қажеттілігі туындауда.

Орталық Азия мемлекеттері және Ауғанстан мемлекетінің өкілдерін су мәселесіне қатысты келіссөздерге мүшелерінің қатысуымен «Орталық Азия-бір аймақтық дауыс ретінде» платформа құру мүмкіндіктерін қарастыру да институционалдық фундаментті құру тәжірибесін қалыптастыруы болады деп пайымдаймыз.

Осымен қатар, дипломатияның жолының бірі – аралас тәсіл әдісі. Яғни,

жалпы су мәселесіне қатысты тек кәсіби су мамандары ғана емес, мемлекеттер арасында әр салалық ғалымдар, эксперттер жан-жақты аймақтық ғалымдар бірігіп, саяси, техникалық, экологиялық

зерттеулер мен болжамдар жасаудан, аналитикалық платформалар құрудан бас тартпау қажет екендігін назарға алу ұсынылады.

Әдебиеттер тізімі

- 1.Винокуров Е., Ахунбаев А., Усманов Н., Сарсембеков Т. Регулирование водноэнергетического комплекса Центральной Азии // Доклады и рабочие документы 22/4. – Алматы: Евразийский банк развития, 2022. – 117 б. <https://eabr.org/analytics/special-reports/regulirovanie-vodno-energeticheskogo-kompleksa-tsentralnoy-azii/> (Жүгіну күні: 12.09.2024)
- 2.Кукушкина А.В., Содиков Ш.Д. Проблема международного правового статуса водных ресурсов в Центральной Азии // Закон и право. – 2018. – № 12. – б. 31-39. <https://cyberleninka.ru/article/n/problema-mezhdunarodnogo-pravovogo-statusa-vodnyh-resursov-v-tsentralnoy-azii/viewer> (Жүгіну күні: 12.09.2024)
- 3.Пулатов Я.Э., Мухаббатов Х.М. Водные ресурсы бассейна Аральского моря, вододеление и пути решения дефицита воды // Центральноазиатский журнал географических исследований. – 2021. – № 1-2. – б. 70-83. <https://cyberleninka.ru/article/n/vodnye-resursy-basseyna-aralskogo-morya-vododelenie-i-puti-resheniya-defitsita-vody/viewer> (Жүгіну күні: 10.09.2024)
- 4.Достижение Целей устойчивого развития в Северной и Центральной Азии. – Бангкок: ЭСКАТО, 2017. – 49 с. <https://ecogofond.kz/wp-content/uploads/2018/12/CA.D.101-Dostizhenie-Celej-Ustojchivogo-Razvitija-v-Severnoj-i-Centralno-Azii.pdf> (Жүгіну күні: 27.09.2024)
- 5.Homer-Dixon T. Environment, Scarcity, and Violence. – Princeton, 1999. – 271 p.
- 6.Zeitoun M., Allan J.A. Applying hegemony and power theory to transboundary water analysis // Water Policy. – 2008. – Vol. 10. – № 2. – P. 3-12. https://www.researchgate.net/publication/228626516_Applying_hegemony_and_power_theory_to_transboundary_water_analysis (Жүгіну күні: 27.09.2024)
- 7.Zeitoun M., Warner J. Hydro-hegemony-a framework for analysis of transboundary water conflicts // Water Policy. – 2006. – Vol. 8. – № 5. – P. 435-460. <https://research-portal.uea.ac.uk/en/publications/hydro-hegemony-a-framework-for-analysis-of-trans-boundary-water-c> (Жүгіну күні: 27.09.2024)
- 8.Рогожина Н.Г. Экологическая политика развивающихся стран. – М., 2015. – 336 с.
- 9.Бояркина О.А. Водные конфликты в мировой политике: проблемы и перспективы: монография. – М., 2017. – 90 с.
- 10.Духовный В. и де Шутер Й. Вода в Центральной Азии: прошлое, настоящее, будущее. – Лондон, 2011. – 466 с. https://www.researchgate.net/publication/259682795_Water_in_Central_Asia_Past_present_and_future_Victor_A_Dukhovny_and_Joop_LG_de_Schutter_CRC_PressBalkema_Taylor_Francis_Group_London_UK_2011_ISBN_978-0-415-45962-4_hardback_410_pp (Жүгіну күні: 27.09.2024)
- 11.Мирзаев Н.Н. Руководство по организационным аспектам совершенствования управления спросом на воду. Проект «Интегрированное управление водными ресурсами в Ферганской долине». – Ташкент, 2012. – 68 с.
- 12.Рахимов М.А. Международное сотрудничество Узбекистана в контексте обеспечения стабильности и устойчивого развития в Центральной Азии / под ред. А. Саидова, Р. Абдуллаева. – Ташкент, 2011. – 230 с.
- 13.Кимсанов У.О. Эколого-ресурсосберегающие аспекты обеспечения водно-энергетической безопасности страны // Вестник Технологического Университета Таджикистана. – 2013. – № 1 (20). – С. 72-76.
- 14.Хоналиев Н.Х. Энергетические ресурсы и энергетическая безопасность Республики Таджикистан // Проблемы и перспективы экономики и управления: сб. материалов II международной научной конференции. – СПб., 2013. – С. 33-
- 15.Назарбаев Н.А. XXI ғасырдағы орнықты дамудың жаһандық энергоэкологиялық стратегиясы. – М., 2011. – 194 б.

16. Назарбаев Н.А. Эра независимости. – Астана, 2017. – 508 б.
17. Байкушикова Г.С. Қазіргі халықаралық қатынастардағы экологиялық қауіпсіздік мәселелері: Еуропа елдерінің Орталық Азияға тәжірибесі: монография. – Алматы, 2017. – 202 б.
18. Кукеева Ф.Т., Ормышева Т.А. Водные проблемы в Центральной Азии: на примере рек Чу и Талас // Вестник КазНУ. – 2015. – № 4 (72). – б. 84-90.
19. Ормышева Т.А. Вызовы экологической безопасности в Центральной Азии: противоречие между национальным и региональным подходами по вопросу трансграничных рек: дис. ... док. философии. – Алматы, 2019. – 142 б.
20. Саинов М.П., Саинова Н.П. Гидротехника в древнем междуречье. Изд-во. 3/2009. Вестник МГСУ. / <https://cyberleninka.ru/article/n/gidrotehnika-v-drevnem-mezhdurechie-1/viewer> (Жүгіну күні: 10.10.2024)
21. Стивен Фредерик Старр. Утраченное просвещение. Золотой век Центральной Азии от арабского завоевания до времен Тамерлана.. Изд-во. «Альпина паблишер», Москва, 2020/69-бет
22. Афиб Халид. Центральная Азия: от века империи до наших дней. Из-во: Альпина. Москва 2024. УДК 94(57)17/20. 13-26 б.
23. Гульбара Ч. Акунова. Особенности водной дипломатии в Центральной Азии. Проблемы постсоветского пространства/Post Soviet issues(2021);8(2):229-241. https://www.postsovietarea.com/jour/article/view/298?locale=ru_RU (Жүгіну күні 10.10.2024)
24. Niginakhon Saida, (2023, 05.07) The diplomat «The Taban's New Canal Threatens Water Security in Uzbekistan and Turkmenistan As the Taliban rushes to complete the Qosh Tepa canal, Central Asia's water security is at risk», Жүгіну күні: 22.09.2024 <https://thedi diplomat.com/2023/07/the-talibans-new-canal-threatens-water-security-in-uzbekistan-and-turkmenistan/?fbclid=IwAR3qhsz8HwZXon9D5WFHMcyz8HN5E8YJxhe0CQeqHuQTSOpsr4Mr800HiA> (Жүгіну күні 10.10.2024)
25. Хельсингские правила использования международных рек от 20.08.1966 г. https://unece.org/fileadmin/DAM/env/water/meetings/legal_board/2010/annexes_groundwater_paper/Annex_II_Helsinki_Rules_ILA.pdf (Жүгіну күні 10.10.2024)
26. Abdullaev I. Akhmetov S. Police brief. Impact of Afghanistan's Water Developments in Amu Darya Basin on Central Asia. <https://www.iais.uz/en/outputnew/qush-tepa-canal-construction-what-is-at-stake-for-central-asia> (Жүгіну күні 10.10.2024)

References

1. Vinokurov E., Akhunbaev A., Usmanov N., Sarsembekov T. Regulation of the water and energy complex of Central Asia // Reports and working papers 22/4. – Almaty: Eurasian Development Bank, 2022. – 117 p. <https://eabr.org/analytics/special-reports/regulirovanie-vodno-energeticheskogo-kompleksa-tsentralnoy-azii/> (Data accepted 12.09.2024)
2. Kukushkina A.V., Sodikov Sh.D. The problem of the international legal status of water resources in Central Asia // Law and Law. – 2018. – No. 12. – p. 31-39 <https://cyberleninka.ru/article/n/problema-mezhdunarodnogo-pravovogo-statusa-vodnyh-resursov-v-tsentralnoy-azii/viewer> (Data accepted 12.08.2024)
3. Pulatov Ya.E., Mukhabbatov H.M. Water resources of the Aral Sea basin, water separation and ways to solve water scarcity // Central Asian Journal of Geographical Research. – 2021. – No. 1-2. – p. 70-83. <https://cyberleninka.ru/article/n/vodnye-resursy-basseyna-aralskogo-morya-vododelenie-i-puti-resheniya-defitsita-vody/viewer> (Data accepted 10.09.2024)
4. Achieving the Sustainable Development Goals in North and Central Asia. – Bangkok: ESCAP, 2017. – 49 p. <https://ecogofond.kz/wp-content/uploads/2018/12/CA.D.101-Dostizhenie-Celej-Ustojchivogo-Razvitiya-v-Severnoj-i-Centralno-Azii.pdf> (Data accepted 27.09.2024)
5. Homer-Dixon T. Environment, Scarcity, and Violence. – Princeton, 1999. – 271 p.
- Zeitoun M., Allan J.A. Applying hegemony and power theory to transboundary water analysis // Water Policy. – 2008. – Vol. 10. – № 2. – P. 3-12.
6. Zeitoun M., Warner J. Hydro-hegemony-a framework for analysis of transboundary water conflicts // Water Policy. – 2006. – Vol. 8. – № 5. – P. 435-460.
7. Rogozhina N.G. Environmental policy of developing countries. – M., 2015. – 336 p.
- Boyarkina O.A. Water conflicts in world politics: problems and prospects: monograph. – M., 2017. – 90 p.

8. Rogozhina N.G. Environmental policy of developing countries. – M., 2015. – 336 p.
9. Boyarkina O.A. Water conflicts in world politics: problems and prospects: monograph. – M., 2017. – 90 p.
10. Dukhovny V. and de Shooter Y. Water in Central Asia: past, present, and future. – London, 2011. – 466 p.
https://www.researchgate.net/publication/259682795_Water_in_Central_Asia_Past_present_and_future_Victor_A_Dukhovny_and_Joop_LG_de_Schutter_CRC_PressBalkema_Taylor_Francis_Group_London_UK_2011_ISBN_978-0-415-45962-4_hardback_410_pp (Data accepted 29.09.2024)
11. Mirzaev N.N. Guidance on organizational aspects of improving water demand management. The project "Integrated Water Resources Management in the Ferghana Valley". – Tashkent, 2012. – 68 p.
12. Rakhimov M.A. International cooperation of Uzbekistan in the context of ensuring stability and sustainable development in Central Asia / ed. by A. Saidov, R. Abdullayev. – Tashkent, 2011. – 230 p.
13. Kimsanov U.O. Ecological and resource-saving aspects of ensuring the country's water and energy security // Bulletin of the Technological University of Tajikistan. – 2013. – № 1 (20). – Pp. 72-76.
14. Honaliev N.H. Energy resources and energy security of the Republic of Tajikistan // Problems and prospects of economics and management: collection of materials of the II International scientific conference. – ST. PETERSBURG, 2013. – pp. 33-37.
15. Nazarbayev N. A. global energy and environmental strategy for sustainable development in
16. Nazarbayev N.A. The era of independence. – Astana, 2017. – 508 b.
17. Baikushikova G. S. problems of environmental safety in modern international relations: the experience of European countries in Central Asia: monograph. - Almaty, 2017. - 202 P.
18. Kukeeva F.T., Tormysheva T.A. Water problems in Central Asia: on the example of the Chu and Talas rivers // Bulletin of the Treasury. – 2015. – № 4 (72). – b. 84-90.
19. Tormysheva T.A. Challenges of environmental safety in Central Asia: the contradiction between national and regional approaches to the issue of transboundary rivers: dis. ... doc. philosophy. – Almaty, 2019. – 142 p.
20. Sainov M.P., Sainova N.P. Hydraulic engineering in the ancient mesopotamia. Publishing house. 3/2009. Bulletin of the MGSU. / <https://cyberleninka.ru/article/n/gidrotehnika-v-drevnem-mezhdurechie-1/viewer> (Data accepted 10.10.2024)
21. Starr, S. F. (2020). Lost Enlightenment: Central Asia's Golden Age from the Arab Conquest to Tamerlane. Moscow: Alpina Publisher.
22. Khalid, A. (2024). Central Asia: From the Age of Empire to the Present Day (pp. 13–26). Moscow: Alpina. UDC 94(57)17/20.
23. Akunova, G. Ch. (2021). Specifics of Water Diplomacy in Central Asia. Post-Soviet Issues, 8(2), 229–241. Retrieved from https://www.postsovietarea.com/jour/article/view/298?locale=ru_RU (Accessed: October 10, 2024).
24. Saida, N. (2023, July 5). The Taliban's New Canal Threatens Water Security in Uzbekistan and Turkmenistan. The Diplomat. Retrieved from <https://thediplomat.com/2023/07/the-talibans-new-canal-threatens-water-security-in-uzbekistan-and-turkmenistan> (Accessed: October 10, 2024).
25. International Law Association. (1966, August 20). Helsinki Rules on the Uses of the Waters of International Rivers. Retrieved from https://unece.org/fileadmin/DAM/env/water/meetings/legal_board/2010/annexes_groundwater_paper/Annex_II_Helsinki_Rules_ILA.pdf (Accessed: October 10, 2024).
26. Abdullaev, I., & Akhmetov, S. (n.d.). Impact of Afghanistan's Water Developments in Amu Darya Basin on Central Asia. Policy Brief. Retrieved from <https://www.iais.uz/en/outputnew/qush-tepa-canal-construction-what-is-at-stake-for-central-asia> (Accessed: October 10, 2024).

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ВОДНОЙ ДИПЛОМАТИИ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

Альбина ПРНИЯЗОВА*, магистр международных отношений, докторант Академии государственного управления при Президенте Республики Казахстан, Астана, Казахстан, a.prniyazova@apa.kz, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0840-8003>

Ben JARIHANI, Доктор философии, профессор Университета Джеймса Кука, Австралия, ben.jarihani@jcu.edu.au, <https://orcid.org/0000-0002-1728-0008>

Назрин БАГИРОВА, магистр управления образованием и политики, преподаватель политических

исследований, кафедры гуманитарных наук и естественных наук, Университет ADA, Баку, Азербайджан, nbaghirova@ada.edu.az, ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-7820-1315>

INSTITUTIONAL THEORETICAL ASPECTS OF WATER DIPLOMACY IN CENTRAL ASIA

Albina PRNIYAZOVA*, Master of International Relations, Academy of Public Administration under the President of the Republic of Kazakhstan, Astana, Kazakhstan, a.prniyazova@apa.kz, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0840-8003>

Ben JARIHANI, PhD, Professor of James Cook University, Australia, ben.jarihani@jcu.edu.au, <https://orcid.org/0000-0002-1728-0008>

Nazrin BAGHIROVA, Master of Education Management and Policy, Lecturer of Political Studies, Faculty member, department of Humanities and Science, ADA University, Baku, Azerbaijan, nbaghirova@ada.edu.az, ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-7820-1315>

EU EXPERIENCE IN IMPLEMENTING SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS: FEATURES AND ADVANTAGES OF APPROACHES

**Zhanar
MEDEUBAYEVA**

*Professor, L.N.Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan,
balapan1967@yandex.kz, Scopus Author ID: 57745481600, ORCID ID
https://orcid.org/ 0000-0003-4462-9989*

**Botakuz
MAKHSUL***

*Master's student, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan,
botakuz.mak@gmail.com, ORCID ID https://orcid.org/ 0009-0009-4695-7530*

**David
APTSIAURI**

*Professor, Doctor of Economic Sciences, daptsiauri@geocase.ge General Director
of the Chamber of Commerce and Industry of Georgia, Extraordinary and
Plenipotentiary Ambassador, Tbilisi, Georgia, ORCID ID https://orcid.org/ 0009-
0006-6264-9042*

Manuscript received: 10/02/2025

Revised: 13/03/2024

Accepted: 27/04/2025

DOI:10.52123/1994-2370-2025-1436

UDC 327.7

CICSTI 11.25.47

Abstract. In the last decade sustainable development has emerged as a cornerstone of global governance, bridging environmental preservation, economic progress, and social equity. This paper explores the theoretical underpinnings of sustainable development, tracing its evolution from early international frameworks to its integration into the European Union's (EU) policies. By comparing the EU's sustainable development approach with the United Nations (UN) framework, this research highlights the distinct mechanisms and strategies that position the EU as a regional leader in sustainability. Particular attention is given to how the EU has embedded sustainable development goals into its treaties, directives, and strategies, including the European Green Deal and Fit for 55 Package. The paper also examines the tools and principles guiding the EU's efforts, such as precautionary principle, policy coherence, and robust monitoring systems like Eurostat SDG reports. Despite the EU's progress, challenges persist, including disparities among member states and geopolitical pressures. This research concludes with recommendations to enhance the EU's global role in sustainable development, emphasizing the importance of policy innovation, international collaboration, and alignment with UN frameworks to address emerging global challenges. These findings have practical implications for Kazakhstan, which is taking confident steps towards achieving sustainable development goals.

Keywords: sustainability, sustainable development, sustainable development goals (SDGs), European Union, United Nations

Аңдатпа. Соңғы онжылда тұрақты даму жаһандық басқарудың басты бағытына айналып, қоршаған ортаны сақтау, экономикалық өрлеу және әлеуметтік теңдікті ұштастыруда маңызды рөл атқарды. Бұл мақалада тұрақты дамудың теориялық негіздері қарастырылып, оның алғашқы халықаралық тұжырымдамалардан бастап Еуропалық Одақтың (ЕО) саясатына қалай енгені зерттеледі. Зерттеу барысында ЕО-ның тұрақты даму тәсілі Біріккен Ұлттар Ұйымының (БҰҰ) тұжырымдамасымен салыстырылып, ЕО-ны аймақтағы тұрақтылық көшбасшысы ететін ерекше механизмдер мен стратегиялар талданады. Әсіресе, ЕО-ның тұрақты даму мақсаттарын (ТДМ) өз келісімдеріне, директиваларына және стратегияларына, соның ішінде Еуропалық жасыл келісім мен «Fit for 55» пакетін қамту арқылы қалай енгізгеніне назар аударылады. Сондай-ақ, ЕО-ның тұрақты даму саласындағы жұмысын бағыттаушы құралдар мен қағидаттар, атап айтқанда, сақтық қағидаты, саясаттың үйлесімділігі және Eurostat-тың ТДМ есептері сияқты мониторинг жүйелері талқыланады. ЕО-ның жетістіктеріне қарамастан, мүше мемлекеттер арасындағы теңсіздіктер мен геосаяси қысымдар сияқты қиындықтар сақталуда. Бұл зерттеу ЕО-ның тұрақты даму саласындағы жаһандық рөлін күшейтуге бағытталған ұсыныстармен аяқталады, онда саясаттық инновацияларды дамыту, халықаралық ынтымақтастықты арттыру және БҰҰ-ның тұжырымдамаларымен үйлестірудің маңыздылығы атап өтіледі. Осы зерттеу нәтижелері тұрақты даму мақсаттарына жетуде сенімді қадамдар жасап келе жатқан Қазақстан үшін де практикалық маңызға ие.

Түйін сөздер: тұрақтылық, тұрақты даму, тұрақты даму мақсаттары (ТДМ), Еуропалық Одақ, Біріккен Ұлттар Ұйымы

*Corresponding author: Botakuz Makhsul, botakuz.mak@gmail.com

Аннотация. В последнее десятилетие устойчивое развитие стало краеугольным камнем глобального управления, объединяющим сохранение окружающей среды, экономического прогресса и социальной справедливости. В этой статье исследуются теоретические основы устойчивого развития, прослеживается его эволюция от ранних международных рамок до его интеграции в политику Европейского союза (ЕС). Сравнивая подход ЕС к устойчивому развитию с подходом Организации Объединенных Наций (ООН), данное исследование подчеркивает отдельные механизмы и стратегии, которые позиционируют ЕС как регионального лидера в области устойчивого развития. Особое внимание уделяется тому, как ЕС включил цели устойчивого развития в свои договоры, директивы и стратегии, включая Европейскую зеленую сделку и пакет Fit for 55. В статье также рассматриваются инструменты и принципы, направляющие усилия ЕС, такие как принцип предосторожности, согласованность политики и надежные системы мониторинга, отчеты Евростата о ЦУР. Несмотря на прогресс ЕС, проблемы сохраняются, включая неравенство между государствами-членами и геополитическое давление. Исследование завершается рекомендациями по усилению глобальной роли ЕС в устойчивом развитии, подчеркивая важность политических инноваций, международного сотрудничества и согласования с рамками ООН для решения возникающих глобальных проблем. Данные выводы имеют практическое значение для Казахстана, который делает уверенные шаги по достижению целей устойчивого развития.

Ключевые слова: Устойчивость, Устойчивое развитие, Цели устойчивого развития (ЦУР), Европейский Союз Организация Объединенных Наций

Introduction

Sustainable development has become a critical framework for addressing the interconnected challenges of environmental degradation, economic inequality, and social instability. Originating from global efforts such as the Stockholm Conference (1972) and the Brundtland Report (1987), the concept emphasizes meeting the needs of present generations without compromising the ability of future generations to meet their own. The United Nations (UN) has institutionalized this vision through the Sustainable Development Goals (SDGs), providing a universal agenda for global sustainability.

The European Union (EU) has emerged as a leading actor in advancing sustainable development, integrating its principles into regional policies and strategies. From the Maastricht Treaty to the European Green Deal, the EU has sought to balance environmental preservation with economic growth and social equity, tailoring global goals to its regional context. Unlike the UN, which relies on voluntary commitments, the EU employs binding policies, robust monitoring mechanisms, and extensive funding instruments to achieve its sustainability targets. This paper examines sustainable development from a theoretical perspective before delving into the EU's unique approach to implementing the concept. It explores the distinctions between the UN and EU frameworks, analyzing how the EU has integrated sustainable development into its policies and mechanisms. By evaluating the effectiveness of these strategies, the research sheds light

on the EU's contributions to global sustainability while addressing challenges and proposing actionable recommendations for future progress. Achieving sustainable development goals is a national priority for the Republic of Kazakhstan. The implementation of the principles of the Sustainable Development Goals is aimed at improving the quality of life of the population, adopting the best international standards, and enhancing the international image of the country.

Kazakhstan has made significant progress in its quest to achieve the SDGs. The country has laid a strong legislative foundation by integrating the SDGs, namely their 87 key indicators, into its state planning system. In 2024 an updated List of National Indicators of the Sustainable Development Goals until 2030 of the UN Sustainable Development Agenda and the Plan for the preparation of the 2025 Voluntary National Review were adopted in the Republic. Due to geopolitical and geoeconomics difficulties in the world in recent years, further implementation of sustainable development goals in Kazakhstan has been experiencing certain difficulties. Overcoming risks and problems on the way to achieving the set goals requires a deep analysis of the situation within the country, as well as studying international experience in implementing the SDGs. In this context, the study of the features, instruments and future implementation of the EU SDGs is of particular conceptual and practical interest.

Methodology

In researching the topic emphasis was placed on the concepts of sustainable development in the global academic community which are generally recognized and actually operational in considering issues of sustainable development both at the national and international levels. Understanding sustainable development as a whole as a continuous process of meeting the needs of present and future generations emphasizes the multidimensionality and diversity of goals, subjects and instruments of implementation. At the same time, the peculiarities of the perception of sustainable development issues at the level of the European Union and the implementation of their key goals were particularly highlighted by us in the article.

The main method of analysis of the selected problem was a desk study. System analysis and comparative method were used to determine the main logic and line of the research. Content analysis and discourse analysis were applied for scientific processing of the primary sources.

Discussion and Conclusions

Although the concept has existed for centuries, particularly within indigenous cultures, its modern definition was formally introduced in the 1987 Brundtland Report, *Our Common Future*. It was subsequently popularized and widely endorsed by global leaders during the 1992 Rio Earth Summit. Sustainable development is defined as "development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs" [1]

John Elkington founder of Sustainability, a British consultancy firm, defined the economic, environmental, and social aspects of company's sustainable development as "Triple bottom line" which commonly known as "Three pillars". As for the first bottom line, the Economic Dimension focuses on the need for economic growth that is sustainable and equitable. As the Brundtland Commission emphasized that economic development should not only aim for growth but also consider the long-term impacts on the environment and society. It argued for a "changing the quality of growth," which means that economic activities should account for their environmental and social costs. The goal is to create a healthy

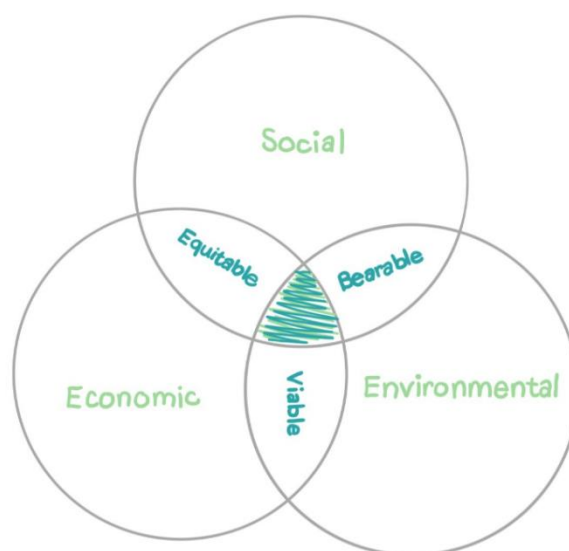
economy that provides jobs and improves living standards without depleting natural resources

Secondly, the environmental aspect of sustainable development stresses the importance of conserving natural resources and protecting ecosystems. The Earth Summit in 1992 highlighted the need for policies that integrate environmental protection with economic and social development. This dimension recognizes that the health of the planet is essential for the well-being of current and future generations, and it calls for sustainable practices that minimize ecological footprints and promote biodiversity.

Moreover, the social dimension emphasizes equity, justice, and the well-being of all individuals. It seeks to address issues such as poverty, inequality, and access to resources. The Brundtland Commission pointed out that sustainable development must prioritize the basic needs of the world's poor, ensuring that all people have the opportunity to improve their quality of life. This dimension advocates for inclusive decision-making processes that involve all stakeholders, particularly marginalized communities.

Figure 1. represents the three pillars of sustainable development—social, economic, and environmental—and their interdependence. Achieving effective sustainable development requires a paradigm shift in thinking to balance these dimensions harmoniously [2]

Figure 1. Three pillars of sustainable development

Source: [3]

As for the historical background of the concept, its roots to the growing awareness of environmental issues and their interconnection with social and economic systems during the early 1970s. Two pivotal moments in this era laid the foundation for sustainable development: the United Nations Conference on the Human Environment (Stockholm Conference) held in 1972 and Christopher Stone's seminal article, "Should Trees Have Standing? Toward Legal Rights for Natural Objects." These events not only expanded the global environmental discourse but also introduced innovative ways of thinking about humanity's relationship with the natural world. Stockholm Conference (5–16 June 1972) which addressed environmental issues at a global scale. It highlighted the environmental degradation caused by industrialization, population growth, and unsustainable resource use. More importantly, it underscored the inseparability of environmental and socioeconomic issues, setting the stage for what would later become sustainable development. [4]

In the same year, Christopher Stone's article "Should Trees Have Standing?" introduced a transformative legal and ethical framework for environmental protection. Stone argued that natural objects, such as trees, rivers, and ecosystems, should be granted legal rights[5] This was a revolutionary idea, challenging the anthropocentric view that nature exists solely for human exploitation. Stone's proposal aimed to create a legal mechanism where nature could have standing in court, represented by guardians to advocate for its interests. Stone's work resonated with the ethical underpinnings of the Stockholm Conference, which recognized the intrinsic value of nature. His ideas expanded the concept of sustainability by emphasizing the moral responsibility to preserve ecosystems not just for human benefit but for their inherent worth [6] The principles Stone championed—such as intergenerational equity and the precautionary principle—are integral to the sustainable development framework that would emerge in the decades following.

The UN conference produced the Stockholm Declaration, which introduced the notion that environmental health is essential for human well-being and economic development. It emphasized the need for a balanced approach, recognizing both the right to

development and the obligation to protect the environment for future generations. This was complemented by an Action Plan that identified key environmental challenges and proposed measures for pollution control, biodiversity preservation, and resource management. The establishment of the United Nations Environment Programme (UNEP) as an outcome of the conference institutionalized these ideas, signaling the global commitment to addressing environmental concerns in tandem with development goals. The Stockholm Conference provided the political and institutional foundation for addressing global environmental challenges, while Christopher Stone's work offered a philosophical and legal perspective on humanity's relationship with nature. Together, they planted the seeds for the concept of sustainable development by advocating for a harmonious balance between economic growth, social equity, and environmental preservation. These ideas would later be crystallized and given a formal definition in the Report of World Commission for the Environment and Development (WCED) - so called Brundtland Report, which built upon the legacies of Stockholm and Stone to propose a holistic vision for global development. The accurate definition of sustainable development outlined in the WCED report highlights four key elements: 1) addressing the needs of both present and future generations; 2) acknowledging limitations in resource exploitation and other activities to ensure sustainability; 3) emphasizing intergenerational justice in the equitable distribution of rights and responsibilities; and 4) adopting an integrated approach to environmental and developmental challenges. [7]. Attempts to determine the legal status of the concept of sustainable development appeared mainly in the doctrine of international law almost immediately after the announcement of the WCED Report. The approach taken by those relying on the Brundtland report formulation for meaning is to infer in the concept either a utilitarian perspective, anthropocentric and a development-orientated view of our environmental resources. [8]. Other disciplines of law, as well as representatives of other disciplines also have taken it up, such as political scientists, geographers, sociologists, or economists. The major milestone can be traced back to the Earth Summit, held in 1992 in Rio de Janeiro, is

widely regarded as a watershed event in the sustainable development movement. Researchers emphasize that it was significant not only for bringing together an unprecedented number of countries and organizations but also for facilitating compromises on complex issues related to the environment and development. The summit resulted in the adoption of the Rio Declaration, which established 27 principles aimed at achieving global sustainability, reflecting a compromise between the interests of developed and developing nations. One of the key outcomes of the Earth Summit was Agenda 21, a comprehensive plan that called for specific actions to address environmental and developmental challenges. This agenda highlighted the need for local communities to adopt and implement sustainable practices, thereby moving the discussion of sustainability from theory to actionable initiatives. Researchers note that the principles and frameworks established during the Earth Summit have had a lasting impact, influencing national and local policies aimed at promoting sustainable development worldwide. The International Court of Justice (ICJ) identify sustainability as a regulatory tool for activities and hold that what the concept denotes at any given time will depend on its context in an instrument [8]. Afterwards, the Johannesburg Summit, officially known as the World Summit on Sustainable Development, took place in 2002. This summit reaffirmed the global commitment to sustainable development and aimed to address pressing issues such as poverty, inequality, and environmental degradation. At the summit, leaders from around the globe recognized the need for a comprehensive approach to sustainable development that integrates economic, social, and environmental dimensions. They emphasized the importance of building a humane, equitable, and caring global society, acknowledging that human dignity is essential for sustainable development. The summit also resulted in the adoption of the Johannesburg Plan of Implementation, which outlined specific actions and commitments to achieve sustainable development goals, including the promotion of sustainable livelihoods and the management of natural resources. This plan aimed to accelerate the implementation of Agenda 21 and the outcomes of the Earth Summit, focusing on

practical measures to improve the quality of life for all people while ensuring the protection of the environment.

Critics of the Johannesburg Summit have raised several concerns regarding its effectiveness and the implementation of its outcomes. One major critique is that, despite the ambitious declarations made during the summit, there has been a significant gap between rhetoric and action. For instance, Dr. Mostafa Kamal Tolba noted that many of the lofty declarations and ambitious plans adopted at the summit have not been effectively implemented, leading to skepticism about the commitment of world leaders to sustainable development goals.

In 2015, the Sustainable Development Goals (SDGs) were adopted as part of the 2030 Agenda for Sustainable Development, which represents a significant global commitment to addressing pressing challenges. The United Nations established 17 SDGs aimed at tackling critical issues such as poverty, inequality, and climate change, emphasizing the need for a comprehensive approach to development that integrates economic, social, and environmental dimensions. The SDGs highlight the importance of inclusivity and partnerships across nations, recognizing that sustainable development requires collaboration among various stakeholders, including governments, civil society, and the private sector. This collaborative approach is essential for achieving the ambitious targets set forth in the SDGs, as it fosters shared responsibility and collective action to create a more equitable and sustainable world.

One of the primary challenges in achieving sustainable development is the interconnectedness of global systems, which requires a nuanced understanding of how economic, social, and environmental factors influence one another. Sustainability is a systemic issue, meaning that what happens in one nation, sector, or industry has impacts on others[8]. This complexity necessitates humility and a collaborative approach among nations, as the dynamics of poverty, inequality, and environmental degradation do not respect national borders. For instance, technological innovations in renewable energy can mitigate the impacts of climate change, while early interventions in conflict zones can prevent long-term poverty. Despite the ambitious goals set forth in the SDGs, significant obstacles remain. The persistent gap between rich and poor nations

exacerbates global inequalities, and the ongoing degradation of natural resources threatens the very foundation of sustainable development. Moreover, the effects of climate change, such as biodiversity loss and increased natural disasters, disproportionately affect developing countries, which often lack the resources to adapt effectively. To address these challenges, it is crucial to foster a political and economic environment that prioritizes sustainability. This includes integrating environmental considerations into economic decision-making and ensuring that policies are inclusive and equitable. The emphasis on evidence-based decision-making is vital, as accurate data can inform policies that address the unique needs of different populations, particularly marginalized groups. Furthermore, the role of education and public awareness cannot be overstated. Sustainable development requires a collective effort from all sectors of society, including governments, businesses, and individuals, to adopt practices that promote environmental stewardship and social equity. As the discourse around sustainable development continues to evolve, it is essential to maintain a focus on the interconnectedness of its pillars-economic, social, and environmental-to create a holistic approach that can adapt to the changing global landscape.

In conclusion, while the path to sustainable development is fraught with challenges, it also presents opportunities for innovation and collaboration. By prioritizing inclusivity, leveraging technology, and fostering a culture of sustainability, the global community can work towards a future that is equitable and resilient for all.

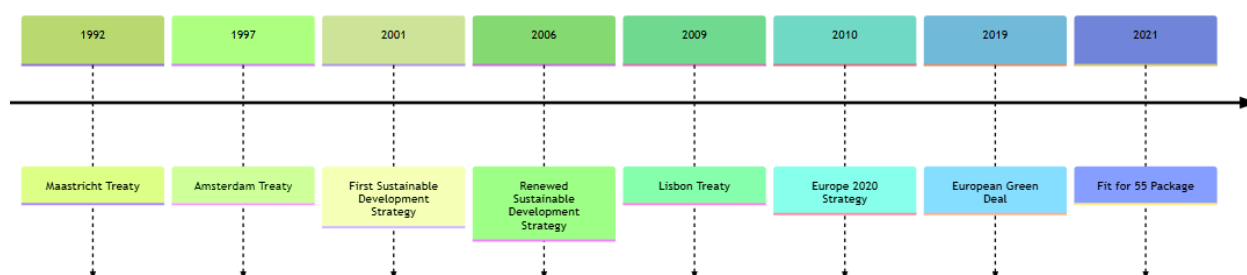
After the solid definition of sustainable development in the Bruntland Report, the integration of concept into EU policy began with the Maastricht Treaty in 1992, which

emphasized the importance of sustainable development for the Union. This treaty laid the groundwork for future EU policies by highlighting the need for a balance between economic growth, social equity, and environmental protection [9].

As shown in the Figure 2, the Amsterdam Treaty further reinforced this commitment by explicitly linking sustainability with environmental protection in 1997. This treaty built upon the foundations laid by the Maastricht Treaty, ensuring that sustainable development became a guiding principle for EU actions and policies, which is marked as a significant step in recognizing sustainable development as a key objective of the EU, influencing subsequent treaties and policies [10].

In 2001, the EU launched its first sustainable development strategy at the Gothenburg Summit, which set objectives for addressing key challenges such as climate change, sustainable transport, and public health [10]. This strategy called for a more integrated approach to policy-making. The first strategy formed the core of the EU's policies towards sustainable development setting objectives and defining actions for seven key challenges for the period until 2010: 1) climate change and clean energy; 2) sustainable transport; 3) sustainable consumption and production; 4) conservation and management of natural resources; 5) public health; 6) social inclusion, demography and migration; 7) global poverty and sustainable development challenges. In addition, a more integrated approach to policy-making was proposed, to improve synergies and reduce trade-offs. The external dimension of sustainable development like global resource use, international development concerns, etc., was also introduced into EU internal policy making [11]

Figure 2. Timeline of EU Sustainable Development Milestones

Source: provided by authors

As a further development, the European Union's 2005 guiding principles for sustainable development establish a comprehensive framework for achieving its sustainability goals by integrating key values into policymaking. These principles underscore the EU's commitment to balancing environmental, social, and economic considerations in its policies and initiatives. For instance, the principle of Promotion and Protection of Fundamental Rights ensures that sustainable development efforts are aligned with human rights, guaranteeing that all actions respect and promote fundamental freedoms. Similarly, Intra-and Intergenerational Equity emphasizes solidarity within and between generations, addressing present needs while safeguarding the ability of future generations to meet theirs. On the other hand, the Renewed Sustainable Development Strategy of the European Union, adopted in 2006, aimed to address the persistent unsustainable trends identified in the original strategy from 2001. This renewed strategy recognized the need for a gradual change in consumption and production patterns and emphasized a more integrated approach to policy-making [12]. It reaffirmed the importance of global solidarity and highlighted the necessity of strengthening the EU's collaboration with partners outside the Union. Furthermore, the Lisbon Treaty, which came into force in 2009, marked a significant evolution in the European Union's (EU) approach to sustainable development policy integration. It explicitly recognized sustainable development as a fundamental goal of the EU, integrating it into the broader framework of EU policies and strategies. The concept of "balanced and sustainable"

development as stated in Article 3 [9] of the Treaty on European Union (TEU) emphasizes the importance of sustainable development in relation to economic growth, social progress, and environmental protection, thereby establishing a legal basis for its implementation across various policy areas [10]. The evolution of sustainable development policy integration continued with the adoption of the Europe 2020 strategy in 2010, which built upon the foundations laid by the Lisbon Treaty and the renewed Sustainable Development Strategy. Europe 2020 aimed to promote smart, sustainable, and inclusive growth, reinforcing the interconnectedness of economic, social, and environmental policies. This strategy further emphasized the need for a coordinated approach to achieve sustainability targets, integrating them into the EU's broader economic policies and initiatives [9]. The Union's effort continued by the European Green Deal, is adopted in December 2019, represents a comprehensive strategy aimed at making the EU the first climate-neutral continent by 2050. It sets ambitious targets, including a net reduction of at least 40% in greenhouse gas emissions by 2030, an increase to a 32% share for renewable energy, and a 32.5% improvement in energy efficiency. The Green Deal emphasizes that achieving these goals requires significant investments, estimated at €260 billion per year until 2030, which is about 1.94% of the EU's annual GDP in 2020 [13]. It also highlights the importance of integrating social fairness and environmental progress, asserting that economic growth, social equity, and environmental sustainability are compatible and mutually reinforcing.

Figure 3. Linkage between each SDG to specific EGD policies.

The Global Goals for Sustainable Development - Agenda 2030		The European Green Deal								
		P1	P2	P3	P4	P5	P6	P7	P8	P9
		Biodiversity	From Farm to Fork	Sustainable agriculture	Clean energy	Sustainable industry	Building and renovating	Sustainable mobility	Eliminating pollution	Climate action
Goal 1 - No Poverty										
Goal 2 - Zero Hunger										
Goal 3 - Good Health & Well Being										
Goal 4 - Quality Education										
Goal 5 - Gender Equality										
Goal 6 - Clean Water & Sanitation										
Goal 7 - Affordable & Clean Energy										
Goal 8 - Decent Work & Economic Growth										
Goal 9 - Industry, Innovation & Infrastructure										
Goal 10 - Reduced Inequalities										
Goal 11 - Sustainable Cities & Communities										
Goal 12 - Responsible Consumption & Production										
Goal 13 - Climate Action										
Goal 14 - Life Below Water										
Goal 15 - Life On Land										
Goal 16 - Peace Justice & Strong Institutions										
Goal 17 - Partnerships for the Goals										

Source: [14]

Dark green—clear correlation between EGD Policies and SDGs; light green—indirectly derived relationship between EGD Policies and the SDGs; white cells—weak or no apparent relationship.

At the heart of the EU's sustainability agenda is the European Green Deal, which aims to make Europe the first climate-neutral continent by 2050. This ambitious strategy addresses key SDGs such as climate action (SDG 13), sustainable industry (SDG 9), and responsible consumption and production (SDG 12). It promotes clean energy, sustainable mobility, biodiversity conservation, and the transition to a circular economy. Another cornerstone of the EU's efforts is the focus on inclusive and equitable quality education (SDG 4), which is essential for reducing poverty (SDG 1) and improving health and well-being (SDG 3). By addressing these interconnected goals, the EU seeks to tackle systemic inequalities and foster long-term development (Figure 3). Following the Green Deal, the Fit for 55 Package was introduced in 2021 as part of the EU's regulatory framework to achieve its climate goals. This package includes a set of legislative proposals aimed at reducing net greenhouse gas emissions by at least 55% by 2030 compared to 1990 levels [4]. It encompasses revisions to existing directives, such as the Renewable Energy Directive and the Energy Efficiency Directive, to enhance the EU's climate policies and ensure that all member states contribute effectively to the overarching goal of climate neutrality. According to [13], the connection between

these two goals, including the cost-benefit impacts on all citizens, needs to be more explicitly defined. Without a clear understanding of the consequences of each action, along with robust quantitative indicators for the environmental, economic, and social sustainability pillars, achieving these goals remains highly uncertain. In the context of ongoing global challenges and issues within and around the European Union, implementing the Green Deal without these necessary adjustments could jeopardize sustainable development and the unity of the EU. A transition to climate neutrality can only be sustainable if it is grounded in shared conviction and consensus. The implementation of the SDGs heavily relies on member states, which play a crucial role in translating these goals into actionable strategies. Many have updated their National Development Plans or introduced new frameworks aligned with the SDGs, often linking them directly to national budgets to ensure accountability. Approximately half of the EU member states have operational strategies integrating the SDGs into governance systems. High-level coordination mechanisms, often led by prime ministers or central government bodies, ensure horizontal policy coherence by aligning efforts across ministries and sectors. This approach enables member states to

address interconnected challenges, such as economic resilience, inequality, and environmental sustainability, in a comprehensive manner. To monitor progress, the EU has established robust governance and tracking frameworks. Member states regularly evaluate their achievements using SDG-aligned indicators, identifying gaps and informing evidence-based policymaking. At the EU level, the European Semester—a framework initially designed for coordinating economic policies—has been expanded to include social and environmental dimensions. This ensures sustainability is integrated into economic monitoring and that SDG priorities are maintained at both national and regional levels. Collaboration and stakeholder engagement are integral to the EU's approach. Platforms like the Multi-stakeholder Platform on SDGs bring together civil society, businesses, and governmental organizations to foster dialogue, share best practices, and provide advice on SDG implementation. Inter-departmental working groups and task forces further enhance policy coherence, while the Council of the European Union emphasizes the importance of cultural cooperation in sustainable development, encouraging evidence-based strategies that link culture and sustainability. These mechanisms ensure that national and EU-wide strategies are well-coordinated and mutually reinforcing. The EU employs diverse funding instruments to support its sustainable development goals. The European Green Deal Fund is a cornerstone of this effort, facilitating the transition to a climate-neutral economy by 2050. It provides financial support to regions and industries heavily reliant on fossil fuels, focusing on innovation, renewable energy, sustainable agriculture, and energy efficiency. By offering grants, loans, and guarantees, the fund ensures an inclusive green transition. Additionally, the EU budget allocation channels significant resources toward sustainability through programs such as Horizon Europe, the Cohesion Fund, and the Common Agricultural Policy. These initiatives integrate sustainability into research, development, and regional support. The EU also encourages private sector involvement through public-private partnerships (PPPs), green bonds, and investment platforms like InvestEU, leveraging private capital to complement public funding and scale sustainable development projects. The EU's

approach to sustainable development is guided by key principles that shape policy design and implementation. The Precautionary principle emphasizes proactive action in the face of uncertainty, ensuring environmental risks are addressed before harm occurs. (Humphreys, 2017). This principle is central to regulations on emissions, chemical safety, and biodiversity conservation. Moreover, the Polluter-Pays principle mandates that those responsible for pollution bear the costs of mitigation, driving policies such as carbon pricing and environmental taxes to incentivize cleaner practices. It is key for economic regulation to achieve environmental policy objectives [8]. It's most visible in the EU system for greenhouse gas (GHG) emission allowance trading (EU ETS) in order to promote reduction (European Union, 2003). The EU uses ETS to meet obligations under the Kyoto protocol to the Climate Change Convention. The principle of Intergenerational Equity ensures that current actions do not compromise the well-being of future generations, a commitment embedded in long-term strategies like the European Green Deal and the 2030 Climate Target Plan. The analysis of the EU's system on public participation alongside the fundamental rights reveals there is successful incorporation of the Rio Declaration Principle 10 and the Aarhus Convention provisions into EU law promoting social aspect of sustainability [8]. To ensure transparency and accountability, the EU employs advanced monitoring tools. +Eurostat SDG Reports provide detailed annual analyses of the EU's performance across all 17 SDGs, identifying trends and challenges while evaluating the effectiveness of policies. National Energy and Climate Plans (NECPs), submitted by member states every ten years, outline strategies for renewable energy adoption, emissions reductions, and energy efficiency improvements, offering roadmaps for achieving national and EU-wide climate targets.

Analysis reveals that international concept and principle of sustainable development is capable of application at regional level, and specifically in the EU [8]. By aligning funding instruments, guiding principles, and monitoring tools, the EU creates a cohesive framework for sustainable development. Its comprehensive strategy combines ambitious

governance, innovative policies, and inclusive collaboration to address the interconnected challenges of economic, social, and environmental sustainability. This approach underscores the EU's commitment to building a sustainable, equitable, and resilient future, ensuring that no one is left behind in the development process.

Comparison between the UN and EU Sustainable Development Frameworks

The UN and EU frameworks for sustainable development share a common vision but diverge significantly in their scope, methods, and enforceability, reflecting their respective global and regional contexts. At the core of both frameworks is the shared goal of promoting sustainable development, yet their approaches to achieving this aim differ in important ways. The United Nations' Sustainable Development Goals (SDGs) provide a universally inclusive framework that is designed to address a wide range of global challenges, including poverty (Goal 1), climate action (Goal 13), and inequality (Goal 10). These SDGs reflect a broad, aspirational agenda meant to guide international efforts towards sustainability over the course of the 21st century. The SDGs emphasize voluntary commitments, enabling nations to prioritize their goals according to their specific needs, capacities, and national circumstances. This flexibility is seen as a strength in terms of fostering global participation. However, the broad and non-binding nature of the SDGs often leads to inconsistent or uneven implementation across different regions, as some countries may lack the political will, financial resources, or institutional capacity to fully commit to the [17].

In contrast, the European Union (EU) has tailored the SDGs to fit its regional context, effectively integrating them into legally binding policies that aim to achieve long-term sustainability in the European region. A notable example of this is the European Green Deal, a comprehensive policy framework that sets ambitious targets for climate neutrality by 2050 and advocates for a transition to a circular economy. By enacting binding legislation, such as the EU Emissions Trading System and the Clean Energy for All Europeans package, the EU ensures that sustainability goals are operationalized within its member states through clear legal frameworks, enforceable regulations, and measurable targets [18]. The EU's region-specific adaptation of the SDGs

highlights the importance of enforceable mechanisms in ensuring accountability, as the regulatory frameworks directly impact national policies and are subject to penalties for non-compliance. This binding approach offers a more concrete pathway to achieving sustainability compared to the UN's aspirational, voluntary framework. Additionally, the EU's robust monitoring and enforcement mechanisms provide a replicable model for other regions to follow in translating global sustainability goals into effective, localized policies. The UN and EU also differ substantially in their implementation mechanisms. The UN primarily relies on multilateral partnerships, collaboration, and "soft law" instruments to encourage the adoption of sustainable practices. Initiatives like the Global Partnership for Sustainable Development encourage cooperation between governments, non-governmental organizations (NGOs), the private sector, and other stakeholders to tackle pressing global challenges. These partnerships aim to provide financial, technical, and policy support for developing countries to meet their sustainable development objectives. However, the absence of binding legal instruments or enforcement mechanisms means that implementation is often voluntary, leading to inconsistent progress among nations, especially in the Global South [19]. On the other hand, the EU's approach integrates sustainability into its legislative agenda through enforceable policies and regulations. Programs like the Fit for 55 package, which targets a 55% reduction in greenhouse gas emissions by 2030, mandate specific emissions reductions for various sectors. Financial instruments like NextGenerationEU also provide targeted funding to support green transitions, ensuring that member states have the financial means to invest in sustainable initiatives. This regulatory framework ensures that progress towards sustainability goals is not left to the discretion of individual nations,[20] but is instead governed by legally binding obligations. The EU's approach highlights the power of regulatory policies in driving large-scale, systemic change, offering an example of how regional frameworks can make substantial contributions to global sustainability efforts. Analyses of sustainable development in the EU's external relations reveal that the EU has made evident efforts

to integrate sustainable development objectives into its external policies. However, its approach often appears more symbolic, fulfilling Treaty requirements by promoting sustainable development objectives without ensuring their enforcement [8].

Monitoring and accountability mechanisms are another area where the UN and EU frameworks diverge significantly. The UN tracks the progress of the SDGs through Voluntary National Reviews (VNRs), which allow countries to self-report their progress towards achieving the goals. While this system fosters transparency and encourages cross-country learning, it relies heavily on national governments' willingness and ability to report accurately and comprehensively. Furthermore, the lack of standardized reporting criteria across countries means that the data collected through VNRs may not be comparable or reliable, undermining the effectiveness of the monitoring process [17]. In contrast, the EU employs a more rigorous and centralized approach to monitoring its sustainability initiatives. Through institutions like Eurostat, the EU collects and analyzes standardized data from member states, which allows for consistent and reliable tracking of progress towards environmental targets. This centralized data collection enables the EU to identify discrepancies, assess the effectiveness of its policies, and make adjustments when necessary to ensure that its sustainability goals are met. Moreover, the EU's reliance on robust, evidence-based policymaking through its monitoring systems provides a strong foundation for informed decision-making and accountability. While the UN's VNR system promotes inclusivity and allows for a broad range of countries to participate in the sustainable development process, its lack of standardization and enforcement mechanisms is a significant limitation. The EU's centralized and comprehensive monitoring systems set a high standard for accountability, serving as a model for other regions seeking to implement sustainable development frameworks.

In conclusion, while the UN and EU frameworks for sustainable development reflect complementary strengths, they also highlight the importance of both global coordination and localized enforcement. The UN excels in providing a universal vision and fostering global cooperation, which is crucial for addressing the complex, interconnected challenges of sustainable development on a

global scale. The SDGs, with their emphasis on inclusivity and voluntary commitment, encourage participation from a diverse range of countries, making them an essential framework for tackling global issues. However, the EU's model demonstrates the effectiveness of integrating sustainability into regional governance structures through enforceable policies and robust monitoring mechanisms. The EU's ability to translate global sustainability goals into actionable and measurable policies within its member states provides a valuable example of how region-specific approaches can drive meaningful progress. Together, these two frameworks emphasize the need for a dual model: a universal, globally coordinated effort to address shared challenges, paired with localized enforcement and monitoring systems that ensure accountability, transparency, and tangible outcomes.

Conclusion

The European Union (EU) has established itself as a global leader in sustainable development by integrating ambitious policies, robust regulatory frameworks, and comprehensive monitoring mechanisms. Through initiatives such as the European Green Deal and the Fit for 55 Package, the EU has successfully embedded sustainability into its economic, environmental, and social policies. The EU's adoption of binding legislation, financial instruments, and governance principles, including the Precautionary Principle and Polluter-Pays Principle, has facilitated a structured approach to achieving sustainable development. However, despite these efforts, challenges persist, including economic disparities among member states, geopolitical uncertainties, and implementation gaps. Kazakhstan, in its pursuit of the Sustainable Development Goals (SDGs), has made notable progress by incorporating key sustainability indicators into state planning. However, as the country navigates geopolitical and economic challenges, further integration of sustainability principles remains essential. The EU's experience offers valuable insights that Kazakhstan can adapt to strengthen its sustainable development framework. One key area for improvement lies in institutional governance and policy integration. To ensure sustainability policies are effectively implemented, Kazakhstan should develop a comprehensive national

sustainable development strategy that aligns sectoral policies with long-term sustainability objectives. Establishing a centralized coordination body, similar to the EU's governance model, would facilitate better policy coherence, inter-ministerial collaboration, and streamlined decision-making.

Financial mechanisms also play a crucial role in driving sustainable development. Kazakhstan should expand green financing tools, such as green bonds, sustainability-linked loans, and investment incentives for renewable energy projects. Encouraging public-private partnerships (PPPs) would help mobilize additional resources for sustainable infrastructure and technological innovation. By fostering a regulatory environment that attracts both domestic and international investments in green initiatives, Kazakhstan can accelerate its transition toward a more sustainable economy.

Enhancing monitoring and accountability systems is equally critical for achieving meaningful progress. Implementing a national SDG tracking and reporting system, inspired by Eurostat's SDG Reports, would enable Kazakhstan to assess policy effectiveness and identify gaps. Additionally, strengthening regional cooperation within Central Asia could facilitate the creation of a shared sustainability monitoring framework, fostering data transparency and cross-border collaboration in achieving the SDGs.

Given Kazakhstan's resource-rich economy, the advancement of renewable energy and technological innovation should be a priority. Investments in solar, wind, and hydroelectric power can reduce reliance on fossil fuels and support the country's decarbonization efforts. Establishing strategic partnerships with the EU for technology transfer and research collaboration would further enable Kazakhstan to adopt cutting-edge sustainable solutions, improving energy efficiency and reducing environmental impact. Finally, fostering public awareness and stakeholder engagement is essential for ensuring long-term sustainability. Integrating sustainability education into the national curriculum can help cultivate an environmentally conscious society, while promoting civil society participation in sustainability policymaking would ensure a more inclusive approach to decision-making. Transparent governance mechanisms that involve businesses, NGOs,

and local communities in sustainability efforts would contribute to more effective and widely supported policies. By implementing these strategic measures, Kazakhstan can enhance its sustainable development trajectory while ensuring long-term economic resilience, environmental protection, and social equity. The EU's experience underscores the importance of strong governance, financial innovation, and stakeholder engagement, all of which can be adapted to Kazakhstan's national context. Through localized strategies and strengthened international cooperation, Kazakhstan can accelerate its progress toward sustainable development and position itself as a regional leader in sustainability.

References

- 1.Brundtland G.H. World Commission on environment and development // Environmental Policy and Law. – 1985. – Vol. 14, No. 1. – P. 26–30. – DOI: [https://doi.org/10.1016/S0378-777X\(85\)80040-8](https://doi.org/10.1016/S0378-777X(85)80040-8).
- 2.Jonker J., Welford R. Beyond Rhetoric: Identifying Organisational Gaps and Individual Challenges in the Achievement of Sustainable Development // EBS Review. – 2004.
- 3.A Non Boring Definition of Sustainable Development — Hippy in a Suit [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.hippyinasuit.org/videos/definition-sustainable-development> (accessed: 20.03.2025).
- 4.Report of the United Nations Conference on the Human Environment, Stockholm, 5–16 June 1972. – UN, 1973 [Electronic resource]. – Access mode: <https://digitallibrary.un.org/record/523249> (accessed: 10.02.2025).
- 5.Moore T.R. Should Trees Have Standing? Toward Legal Rights for Natural Objects [Electronic resource]. – Access mode: <https://ir.law.fsu.edu/lr/vol2/iss3/12> (accessed: 10.02.2025).
- 6.Tolba M. On sustainable development. – 2022. – P. 8–12. – DOI: 10.1017/9780511977961.007.
- 7.World Commission on Environment and Development (WCED). Our Common Future. – 1987.
- 8.Humphreys M. Sustainable Development in the European Union: A General Principle. – 1st ed. – London: Routledge, 2017.
- 9.Kiselakova D., Stec M., Grzebyk M., Sofrankova B. A Multidimensional Evaluation of the Sustainable Development of European Union Countries – An Empirical Study // Journal of Competitiveness. – 2020. – P. 56–73.
- 10.Kenig-Witkowska M. The Concept of Sustainable Development in the European Union Policy and Law // Journal of Comparative Urban Law and Policy. – 2017. – Vol. 1.
- 11.European Commission. A Sustainable Europe for a Better World: A European Strategy for Sustainable Development. European Commission's proposal for the Gothenburg European Council, COM. – 2001.
- 12.European Sustainable Development Strategy. Review of the EU Sustainable Development Strategy – Renewed Strategy // Council of the European Union. – Brussels, 2006. – Vol. 9, No. 6.
- 13.Filipović S., Lior N., Radovanović M. The Green Deal – Just Transition and Sustainable Development Goals Nexus // Renewable and Sustainable Energy Reviews. – 2022.
- 14.Koundouri P., Devves S., Plataniotis A. Alignment of the European Green Deal, the Sustainable Development Goals and the European Semester Process: Method and Application // Theoretical Economics Letters. – 2021. – Vol. 11, No. 4. – P. 743–770. – DOI: <https://doi.org/10.4236/tel.2021.114049>.
- 15.Erbach G., Jensen L. Fit for 55 Package. – European Parliamentary Research Service (EPRS), European Parliament, 2022.
- 16.European Union. Directive 2003/87/EC of the European Parliament and of the Council of 13 October 2003 establishing a scheme for greenhouse gas emission allowance trading within the Community and amending Council Directive 96/61/EC [Electronic resource]. – Access mode: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32003L0087> (accessed: 11.01.2025).
- 17.Clemençon R. Sustainable Development Goals and the European Union's Role in Global Environmental Governance // Environmental Journal of Sustainable Development. – 2016.

18. European Parliament. Europe's Approach to Implementing the Sustainable Development Goals: Good Practices and the Way Forward. – 2019.

19. United Nations. Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development. United Nations General Assembly. – 2015.

Nature. Assessing the Sustainability of the European Green Deal // Nature Sustainability. – 2024

ЕО-НЫҢ ТҰРАҚТЫ ДАМУ МАҚСАТТАРЫН ІСКЕ АСЫРУДАҒЫ ТӘЖІРИБЕСІ: ТӘСІЛДЕРДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ МЕН АРТЫҚШЫЛЫҚТАРЫ

Жанар МЕДЕУБАЕВА, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан, Scopus Author ID: 57745481600, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-4462-9989>

Ботакөз МАХСУЛ*, магистрант, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан, botakuz.mak@gmail.com, ORCID ID <https://orcid.org/0009-0009-4695-7530>

Давид АПЦИАУРИ, профессор, экономика ғылымдарының докторы, Грузияның Сауда-өнеркәсіп палатасының бас директоры, Төтенше және Өкілетті Елші, Тбилиси, Грузия, daptsiauri@geocase.ge, ORCID ID <https://orcid.org/0009-0006-6264-9042>

ОПЫТ ЕС В РЕАЛИЗАЦИИ ЦЕЛЕЙ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ: ОСОБЕННОСТИ И ПРЕИМУЩЕСТВА ПОДХОДОВ

Жанар МЕДЕУБАЕВА, профессор, balapan1967@yandex.kz Л.Н. Гумилевский Евразийский Национальный университет, Астана, Казахстан ScopusAuthorID: 57745481600, balapan1967@yandex.kz, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-4462-9989>

Ботакөз МАКСУЛ*, магистрант, botakuz.mak@gmail.com, Л.Н. Гумилевский Евразийский Национальный университет, Астана, Казахстан, ORCID ID <https://orcid.org/0009-0009-4695-7530>

Давид АПЦИАУРИ, профессор, доктор экономических наук, Генеральный Директор Торгово-Промышленной Палаты Грузии, Чрезвычайный и Полномочный Посол, Тбилиси, Грузия, daptsiauri@geocase.ge, ORCID ID <https://orcid.org/0009-0006-6264-9042>

EXAMINING AN ALLIANCE BETWEEN KAZAKHSTAN AND PAKISTAN: EXPLORING NEW DISCOURSE

**Ghulam
RASOOL***

PhD doctoral student, Department of Regional Studies, Faculty of International Relations, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, ghulam.rasool@scholars.usindh.edu.pk , ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-5132-3438>

**Leila
DELOVAROVA**

Associate Professor, Department of International Relations, Faculty of International Relations, Al-Farabi Kazakh National University, delovarova@mail.ru, Almaty, Kazakhstan, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3163-5933>

**Shah Nawaz
MANGI**

Associate Professor, Department of Political Sciences, Faculty of Social Sciences, Government College, University of Hyderabad, Pakistan, Hyderabad, Pakistan, shahnawaz.mangi@gcu.edu.pk, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3143-3418>

Manuscript received: 19/02/2025

Revised: 12/03/2025

Accepted: 23/04/2025

DOI: 10.52123/1994-2370-2025-1454

UDC 327.82

CICSTI 11.25.09

Abstract. This paper investigates the relations between Kazakhstan and Pakistan forging a new discourse in scholarly arena aims to connect Central Asia with globe south. It signifies geostrategic affairs in Central Asia, playing a leading role in shaping interregional integrity and interplay dilemmas for modern international relations. In a similar context, the location of Pakistan is strategically crucial at the hubs of the South Asia, linking with Central Asia through the northern areas and the Middle East by the Arabian Sea. Both estates maintain strong geostrategic parts within the territories, binding major global powers through crucial trade roads and natural resources. These states have bilateral bond, and the connection of multilateral traces the important path in explaining the opportunities, outcomes, and security risks. This study is more focused on highlighting key factors, interregional connectivity, similarities and cordial path. In this case, the research methods is employed based on the secondary data applying descriptive methods. This mode of inquiry signifies the state related narrative and discourses in international relations. Additionally, it aims to create a table talk for the foreign policy experts to review the bilateral handshake with other countries to connect both regions. Yet, the examination underpins conclusions and discussions highlighting the overlooked, disregarded, and novel findings into research questions and narratives for the researchers, students, and foreign policy experts. Therefore, it suggests the implications of adopting bilateral ties which has ignored, untouched gap in the research paradigm. This study would open new avenues for the interregional connectivity paving new paths.

Keywords: Kazakhstan, Pakistan, Connectivity, Cooperation and Alliances

Аңдатпа. Бұл мақалада Орталық Азияның жаһандық Оңтүстікпен өзара іс-әрекетіне бағытталған ғылыми аренада жаңа дискурс қалыптастыратын Қазақстан мен Пәкістан арасындағы қатынастар зерттеледі. Орталық Азиядағы геостратегиялық факторлардың өңірлік тұтастықты нығайтудағы және қазіргі халықаралық қатынастарға ықпал етудегі жетекші рөлі атап өтіледі. Осыған ұқсас контексте Пәкістанның орналасқан жері Оңтүстік Азия елдерінде стратегиялық маңызы бар, Орталық Азия аймағымен Солтүстік аймақтар арқылы және Таяу Шығысты Араб теңізі арқылы байланыстырады. Екі геосаяси бірлік те ірі әлемдік державаларды маңызды сауда жолдары мен табиғи ресурстар арқылы байланыстыра отырып, территорияларда күшті геостратегиялық байланыстарды сақтайды. Екіжақты және көпжақты қатынастарды талдау заманауи халықаралық қатынастардың динамикасын тереңірек түсінуге мүмкіндік береді, сондай-ақ аймақтық тұрақтылықты жақсартудың мүмкіндіктерін ашады. Бұл зерттеу негізгі факторларды, аймақаралық байланысты, ұқсастықтарды және жалпы жолды анықтауға бағытталған. Бұл зерттеу сипаттамалық тәсілдерді қолдана отырып, екінші деректерге негізделген әдістерді қолданады. Зерттеу режимі мемлекеттік баяндау мен халықаралық қатынастардағы дискурстарды білдіреді. Сонымен қатар, бұл сыртқы саясат мамандары үшін екіжақты өзара әрекеттесуді басқа елдермен қарастыру және екі аймақтың арасындағы байланыстарды дамытуға бағытталған академиялық әңгімелерді қалыптастыруға бағытталған. Алайда, зерттеу нәтижелер мен талқылауларды бекітіп, зерттеу мәселелеріндегі назардан тыс қалған, ескерілмеген және жаңа қорытындыларды зерттеушілерге, студенттерге және сыртқы саясат мамандарына ұсынып отыр.

* Corresponding author Ghulam Rasool, ghulam.rasool@scholars.usindh.edu.pk

Осылайша, бұл зерттеу екіжақты байланыстарды қабылдаудың салдарын көрсету арқылы зерттеу парадигмасында орын алған олқылықты анықтайды. Бұл зерттеу аймақаралық өзара байланысты нығайту үшін жаңа мүмкіндіктерді ашады.

Түйінді сөздер: Қазақстан, Пәкістан, байланыс, ынтымақтастық және альянстар

Аннотация. В этой статье исследуются отношения между Казахстаном и Пакистаном, формирующие новый дискурс на научной арене, направленный на взаимодействие Центральной Азии с Глобальным Югом. Это подчеркивает, что геостратегические дела в Центральной Азии, играют ведущую роль в формировании межрегиональной целостности и взаимодействующих дилеммах для современных международных отношений. В аналогичном контексте местоположение Пакистана имеет стратегически важное значение в странах Южной Азии, связывая с регионом Центральной Азии через северные районы и Ближний Восток через Аравийское море. Обе геополитические единицы сохраняют сильные геостратегические связи на территориях, связывая основные мировые державы через важнейшие торговые пути и природные ресурсы. Государства двух регионов имеют двустороннюю связь, а также связь многосторонних контактов, которые прослеживают важный путь в объяснении возможностей, результатов и рисков безопасности. Данное исследование в большей степени сосредоточено на выделении ключевых факторов, межрегиональной взаимосвязанности, сходств и общего пути. В этом исследовании используются методы на основе вторичных данных с применением описательных подходов.

Этот режим исследования обозначает государственное повествование и дискурсы в международных отношениях. Кроме того, он направлен на создание академических разговоров для экспертов по внешней политике, для рассмотрение двустороннего взаимодействия с другими странами для контактов обоих регионов. Тем не менее, исследование подкрепляет выводы и обсуждения, подчеркивая упущенные из виду, проигнорированные и новые выводы в исследовательских вопросах и повествованиях для исследователей, студентов и экспертов по внешней политике. Таким образом, данное исследование предполагает последствия принятия двусторонних связей, которые игнорировали, пробел в исследовательской парадигме. Это исследование откроет новые возможности для усиления межрегиональной взаимосвязи.

Ключевые слова: Казахстан, Пакистан, взаимосвязь, сотрудничество и альянсы

Introduction

The relations of Kazakhstan with Pakistan are bilateral. Pakistan became the first South countries amongst to recognize and accept Kazakhstan in December 1991 when it gained independence. In this case, the chapter on diplomatic linkages was set in 1992 when President Nursultan Nazarbayev visited Pakistan for an official visit (Panda, 2015), this chapter of mutual understandings, official visits set to know each other as cordial concerns. Similarly, both estates have signed 35 MoUs in many fields (MoP, 2024). There are many factors aspects fortify the cooperation between Kazakhstan and Pakistan. Likewise, Pakistan serves as a central hub for Asian markets and is a pivotal partner in China's Silk Road Initiative (BRI) (Khatti *et al.*, 2023). Likewise, the land of Kazakhstan has no sea, whereas, Pakistan nourishes natural landways and leads to the Eurasian land with the South Asian region and Arabian Sea. Besides, it is an emerging and upgraded market for Pakistani products and goods. Kazakhstan is the major nation in Central Asia and has the largest economy despite remaining geographically disconnected from the natural resources of the water (Rasul *et al.*, 2024). Nevertheless, Pakistan is a South Asian country strategically

a torchbearer for the world's economic hub for Asian Markets. Although both country's foreign policy standpoints vary, but share a shared interest in economic cooperation. Meanwhile, these regions have close connectivity with China, further strengthening the strategic alignment and infrastructure. In this case, the proposed study covers the discourse on the issue between Kazakhstan and Pakistan. It also explores the key factors connecting the region, which traces the roots in the Silk and Belt Road. The research study reduces the distance to connect South Asia with Central Asia and paves the path for the researchers to cover novel research ways of the regions. While examining lanes for the advancement of the system discussed in this study. It embraces a qualitative method, collecting primary data from interviews and newspapers, whereas secondary data from authentic and vivid references to spread an insightful concept of these regions' interplay dynamics. The presented study pursues to articulate the current narrative of collaboration, cooperation, business, trade, and improved discourses related to Pakistan and Kazakhstan. This development of the closing nearer coaxes previous literature based on Pakistan and Kazakhstan, proposing a deeper understanding

of the geographical terrain of the global South and Central region.

Literature review

Kazakhstan is the main country in the Central Asia and the largest economy despite being lack of the sea by the land. However, Pakistan is a South Asian land strategically set as a gateway to Asia. Although their policy perspectives differ, both nations share a common interest in economic collaboration. Meanwhile, Pakistan and Kazakhstan possess close links with China, further bolstering the infrastructure and strategic alignment. Simultaneously, the Belt and Road Initiative (BRI) is a transformative project of China to resurrect ancient trade ways, enabling interconnectivity, geopolitical position, financial development, and cooperation across Asia beyond (Rasul *et al.*, 2024). In this case, this project has particularly influenced the regional and interplay dynamics of countries such as Kazakhstan and Pakistan in Asia. However, the literature review explores key studies that shed light on the various ways in which Pakistan and Kazakhstan contend with the different routes, concentrating on strategic collaborations, infrastructural investments, and economic troubles. These studies highlight the function of the BRI in shaping South and Central Asia's geopolitical landscape and economic future and the lack of Kazakhstan and Pakistan particularly.

In this way, Kazakhstan's mutual interest in advancing new markets engages with Pakistan's essential for the both region's integration and economic growth (Rashid & Javed, 2016). Mainly, the thesis of the dissertation (Batool, 2016) explores the external and foreign strategy objectives toward Central World and the potential ties to Kyrgyzstan and Kazakhstan. It figures out that while there are big opportunities for economic collaboration, regional competition, and political challenges could hinder aspirations supported by diplomatic employment to develop stable trade tracks and reinforce mutual economic destinations. The study (Rezapour & Simbar, 2019) articulates the project as a geopolitical transformation that shows substantial infrastructure investment, connectivity, and economic development and opportunities. In this way, the findings of the investigation (Tekir,

2022) highlight that the BRI has catalyzed Kazakhstan's growth as a central corridor, resulting in boosted foreign assets and the building of transportation grids. Economically, the influences emphasize an expansion in infrastructure products and trade (Rezaeinejad *et al.*, 2023), though it has also directed to social situations over economic dependency and local delivery market wrecks. Similarly, the China Pakistan Economic Corridor (CPEC) operates strategic stock, security and investment potentially entitling Pakistan to behave as a gateway between the Indian Ocean and Central Asia (Rasul *et al.*, 2024).

The above-explained literature of the relevant studies describes the CPEC, and BRI connecting central and South Asian regions. However, Pakistan has welcomed CPEC as a transformative initiative, yet security issues in the Indian Ocean and political stability are under the skin. Meanwhile, Kazakhstan has facilitated the BRI to evolve a central logistical hub market but is cautious of over-reliance on China in some way.

Research gap in the literature

Kazakhstan and Pakistan signify a paramount branch in ancient silk and belt roads of Central and South Asia regions. Establishing the journey of Kazakhstan with Pakistan directives geostrategically foreknowledge, mesmerizing ways, and vital partnerships. It examines the cordial alliance as a bilateral relations and geographical shifts in regions, offering exceptional options for future collaborations, economic growth, trade expansion, and regional connectivity in the Chinese bloc (Rasul *et al.*, 2024). In a similar context, the above-existing literature discourses the strategic and economic consequences of the (BRI) on individual countries. Likewise, (Rashid & Javed, 2016; Batool, 2016; and Rezapour & Simbar, 2019) have highlighted Pakistan's engagement with Central Asian regions, which shows the lack of particular discourse on the ties shaping the roots of new investigations. Besides, these researchers (Tekir, 2022; Rezaeinejad *et al.*, 2023 and Rasul *et al.*, 2024) have focused on Central Asian regions for connecting neighboring countries with Afghanistan. These studies have lack of co-invest between Kazakhstan and Pakistan.

To achieve such differences, gaps, and interludes, this research study seeks to explore the cordial bond in terms of economic and strategic position between Kazakhstan and Pakistan in a discourse on bilateral series. In this path, the examination would nourish new insights for upcoming researchers to fill the vacuum and pave a route in future research directions.

Research questions

Highlighting the specified research gap above, this analysis targets the following research questions to find the insights of the proposed study.

How did the alliance develop between Kazakhstan and Pakistan?

What are the key factors driving cooperation between Kazakhstan and Pakistan?

5. Materials and Methods

The proposed study's methodological technique is qualitative, employing descriptive investigation procedures. It aims to explore international theories because the data mainly consists of bilateral and cordial alliance, agreements, memoranda, laws, and social facts. Besides, this method uses a system to examine and comprehend the purpose of the study by describing the core materials and data (Rasul *et al.*, 2024). In this way, in analyzing the proposed research, the authors adopted a qualitative process for the study examination. In this regard, it connects Kazakhstan and Pakistan, underscoring the bilateral and key factors engaging both countries. The realm of the described subject is linking Central Asia with South Asia with interplay dynamics via CPEC an initiative of the Silk and Belt Roads Project (BRI).

With regard to data, the researcher is interested in conducting secondary data techniques, gathering from the most consistent and quiet high-quality sources, including TV interviews, embassies, and steadfast research bulletins.

Problem statement

Kazakhstan and Pakistan both are the leading nations in their regions in modern globe of the economic perspective. Pakistan is the partner of the China in terms of the CPEC doctrine whereas Kazakhstan is the leader of the Central Asian countries. In this regard, both

estates play pivotal role in heightening the balance of power, promoting the international markets, and interregional connectivity in Asia. However, this study relies on the secondary data highlighting the main core of the ties first time in research discourse of the scholarly arena. It aims to highlight the value of the cooperation forging an alliance and different aspects in the findings. Firstly, the domain of the research has been ignored previously in the research directions (Panda, 2015: Khatti, 2022: Rasul *et al.*, 2024). Secondly, the newspapers have reviewed the journalistic overview of the relations (Fayyaz, 2019: Khan, 2020: and Rafiq, 2023) which aimed a touchy sign to boost the discourse ahead. Meanwhile, the scholars (Batool, 2016: Rashid, & Javid, 2016: Rezapour, & Simbar 2019 and Rezaeinejad *et al.*, 2023) have highlighted different aspects of Pakistan with the Central Asia particularly focusing China and the BRI.

To overcome such problems in the discourse, this study aims to base a new phenomenal discourse to bring closer the relations between Pakistan and Kazakhstan. It would help to congregated the attentions of the researchers, students, and policy making experts to review the research aspect of the discourse.

Findings and discussions

Mutual understanding between two countries, whether formal or informal, refers to bilateral ties established through memorandums of understanding (MoUs), cooperation agreements, and economic alliances. More effective bilateral bonds tend to last longer in the international arena when the relations are leveled in mutual respect, recognition of sovereignty, joint interests, and cordial bond between states. This section discusses the findings and results of the highlighted research hypothesis into findings' conclusion. The findings play vital role in the paper which underpins the versatile nature of the study. It investigates the friendly business and trade perspective sketching historical exchanging, pacts and others related agreements. Besides, the key factors of the connections are highlighted to show how it connects both states mapping South and Central Asia. In this way, the CPEC is also a turning point for both regions which is discussed ahead.

Forging an alliance

Kazakhstan is a landlocked state, whereas, Pakistan nourishes natural land ways and leads to the Eurasian land with the South Asian region and Arabian Sea. Besides, it is an emerging and upgraded market for products and goods. However, it was 1920-39 when the atrocities of the USSR's leaders violated many Kazakh people who migrated towards the northern areas of the Indian subcontinent, which is presently known as Pakistan. In this response, the central committee of All India Muslim League (AIML) passed a resolution for the Kazakh diaspora on February 23, 1942, at the Delhi (Malik, 1994), where the party depicted a serious intense worry and concern about conditions and instructed the British government to support, help for proper provisions and arrangements for them. Therefore, the migrants peacefully settled in the northwestern parts (Pakistan). Due to historical connections, Central Asian regions especially the Republic of Kazakhstan have a significant influence on present Pakistan. Meanwhile, modern-day Pakistan and the current Kazakhstan's geographical position have linkages since bygone era. Both Pakistan and Kazakhstan were amalgamated through oldest Silk Road, which are known as the Silk Belt Road Initiative of China as (BRI). Kazakhstan and Pakistan bilaterally profit in various sectors, including tourism, commercial trade, and sociocultural (Khan, 2020). The hot and tropical seaport in the Baluchistan province of Pakistan (Gwadar) present a straightforward maritime road for Kazakhstan's business trade and commerce with other main parts of the World like the Middle East, Far East, and Africa. Besides, with a population of 240 million (Rasul *et al*, 2024), Pakistan is the globe's fifth-largest market and can import a wide variety of goods, products, and related materials from Kazakhstan. These comprise paint supplies, building stuff, textiles, foodstuff derivatives, machinery, different metals, fertilizers, and coal. In this case, Kazakhstan could also import in-demand Pakistani goods, like fine jewelry, precious stone, materials, medicines, agricultural things, fresh vegetables, footwear, sport related instruments leather commodities, and building supplies. Business trade is loaded into strong aptitude for upcoming development

of the countries. The present business and trade volume has increased to \$138 million, hitherto these numbers do not completely grab the probable of the trade connection. However, the Ambassador of Pakistan, Nauman Bashir Bhatti, and Yerzhan Kistafin, Ambassador of Kazakhstan have drafted a main principle with a unwavering firm and purpose: to promote mutual trade to an exceptional milestone of \$1 billion (Rafiq, 2023). It shows the mutual adherence to growing a healthy economic alliance. Significant improvements are prominent in commerce and trade movements between Kazakhstan and Pakistan. The modern scenario of the alliance has forged closely to bring Central and South Asia through the cooperation and collaboration.

Cooperation and regional collaboration

Pakistan already marked over half a century of independence, while Kazakhstan appeared as an independent country in the final decade of the 20th century. Both manes adopted the different tracks with a joint vision for collaboration in spite of the differing nature of independence. The initial decade of the 21st century laid the foundation of bilateral respect from the sides for healthy collaboration, observing the beginning of significant and cooperative alliances. President Nazarbayev was the main torchbearer for Kazakhstan to tie with the International world. In his region, the first trade agreement was signed with Pakistan under President Parvez Musharraf in 2003. According to the embassy news this period of agreement was joined by Kassym Jomart Tokayev who served as foreign minister at that time. Currently, Mr. Tokayev is the head of the Republic of Kazakhstan. Besides, Khurshid Muhammad Kasuri was in the company as the foreign minister of Pakistan. It was the first-ever trade agreement that brought both parties on the bilateral platform to observe for a long time. Both countries regularly established these links by shared economic commission meetings after the agreement sometimes co-chaired by senior officials. Yet, these gatherings aimed to develop the extent of the initial trade agreement and fibbed the chair for sector-specific collaboration. It made an image of cooperation and began a new chapter for the shared and mutual interests. However, another cultural cooperation agreement was signed in

2005 as a Memorandum of Understanding (MoU), which aimed to promote a more in-depth alliance by fostering educational collaboration in terms of economic stability for young scholars and quality education (Khan & Zhen, 2022). This agreement is known as Joint Commission gatherings from both parties. This year played a vital role in terms of bringing people-to-people connections that further focused on developing investment and trade collaborations. In this way, Regional collaboration has been the main source of these connections. It has been an essential pillar of Kazakh-Pak linkages, especially through multilateral organizations that aim to facilitate economic collaboration, security alliance, and infrastructure connectivity. However, Kazakhstan played a vital role in blending Pakistan into the Shanghai Cooperation Organization (SCO) framework and promoting active participation in different agendas and initiatives. Pakistan was recognized full member of the SCO in 2017 when Kazakhstan was chairing a Summit in Astana where the officials of Pakistan joined (Fayaz, 2019). The regional stability between Central and South Asia strengthened, and the SCO equipped an organized framework for Kazakhstan and Pakistan to cooperate on mutual and shared priorities such as regional security, economic collaboration, and cultural exchange. In this case, the Trans-Afghan Railway was under-discussed, promoting the easiest way to connect the lands softly and securely without barriers.

Present Relations of Current Synergies

The rise of China in the economic prosperity of the BRI countries has impacted to flourishing to bring new technological changes in the interregional connectivity. Kazakhstan and Pakistan both are the main key of the talk to bond on one stage of the prospects. This century of geo-political order has grown china in the South Asia which aimed to strongly improve its strategic positions. China, a new global power was economically rising in, developing synergies that again provoked the regional dynamics in terms of economic attention. In this developing geopolitical arena, Kazakhstan arose as a substantial force in Central Asian countries, aiming to bridge linkages with South Asia. It was an era of

complex dilemmas and the end of proxy war. Reflecting this transformation period, the foreign minister of Kazakhstan Kanat Saudabayev visited Pakistan in 2011 to promote bilateral ties. Besides, it pinnacle in a vital economic deal in accordance with agricultural trade, and energy infrastructure, establishing the new epoch of cooperation. Additionally, it led to the foundation of the Pakistan-Kazakhstan Joint Cooperation Council (JCC) in 2011 further congealed these relations. Significantly, it marked the dawn of geostrategic cooperation between the two countries, promoting decisive integration between the regions of Central and South World. Simultaneously, the Quadrilateral Traffic in Transit Agreement (QTTA) strengthened more strongly bilaterally which was joined by China, Kyrgyzstan Pakistan, and Kazakhstan. The geostrategic crossroads of Pakistan in South Asia has always been an eye-catching location and the dawn of China Pakistan Economic Corridor made it easier to make South Asia to Central Asia closer. Concurrently, the Trans-Afghan Railway Project (2021) is also a main source of land connectivity and Kazakhstan is leading Central Asia towards Africa, and Europe through South Asia. There are many current pacts between Pakistan and Kazakhstan.

Meanwhile, the direct air route between Kazakhstan and Pakistan has been initiated since July 2023. This prosperous engagement is held by Scat Airlines as a direct flight from Lahore to Almaty. In accordance with the data of airline, within three months of transportation, 2,050 travelers (62% of the flight capacity), covering students, teaching experts, business professionals, and visitors have soared from Lahore to Almaty. In the opposite flow, 1,520 passengers (46% of the flight capacity) have traveled from Almaty to Lahore. Besides, air cargo mulling up to 5,000 Kg (kilogram) has been transported by different passengers (Rafiq, 2023). According to Pakistan's leading logistics group, the National Logistic Corporation (NLC), Kazakhstan newly dispatched several trucks along a unique trade route from Afghanistan to Pakistan. In this way, the ports of Karachi in the Sindh province of Pakistan and Gwadar in the Baluchistan province of Pakistan act as geostrategic pipes, connecting south to Central Asia with the Far

East, Middle East, and Africa. The mutual trade between Kazakhstan and Pakistan encompass a variety of commerce and trade sectors of economic collaboration. The directly supplies comprise cotton, textiles, rice, medication by-products, gas, oil, metals, and natural resources.

Key Factors for Cooperation

Numerous factors strengthen the collaboration between Kazakhstan and Pakistan. Likewise, Pakistan serves as a central hub for Asian markets and is a pivotal partner in China's Silk Road Initiative (BRI). Besides, Kazakhstan has substantial possibilities due to its uranium production, the highest GDP growth in Central Asia, and strong links with superpowers of international relations. Similarly, it holds a key and main role in the Central World region and chairs the Shanghai Cooperation Organization (SCO). Together, Kazakhstan and Pakistan could leverage the regional stability playing vital role as a valuable partners in their respective regions.

CPEC regional Connectivity

China China-Pakistan Economic Corridor is a project that aims to boost the Pakistani economy and pave a path for China's go-west policy through BRI. Besides, there are many countries such as Saudi Arabia, Turkey, Iran, Qatar, Oman, and now Afghanistan have joined to invest in this project study (Rezapour & Simbar, 2019). However, India is also tracing roots to joining, which shows a positive response to the Shanghai Cooperation Organization Summit hosted by Pakistan. China is also in talks with India for the roots of the Indian Ocean. This initiative has long insights to connect geostrategic position and regional connectivity between South and Central Asian regions. It can also help Kazakhstan reach the Arabian Sea, which is a country, to access unique and unexplored trade trails for more rapid, more budget-friendly, and cost-effective shipping (Rasul *et al.*, 2024). This corridor encloses novel and fresh avenues for a country like Kazakhstan to export its goods to international markets by connecting Pakistan's ports with China's western borders via Xiajing city towards South Asia, the Middle East, and also with Africa. Goods products and raw materials from

Kazakhstan like gas, oil, and mineral resources could move easily via Pakistan to other international locations. China Pakistan Economic Corridor promotes more prominent geopolitical cooperation between Kazakhstan and Pakistan, maintaining the roles within enterprises like the Silk Belt and Road Initiative (BRI) and authorizing both to facilitate among geostrategic zones (Batool, 2016). This kind of closer connectivity support South and Central Asia to improve regional stability in Afghanistan and economic development in the countries. Consequently, it acts as a consequential track linking Pakistan and Kazakhstan, allowing both countries to profit from transferred trade, energy, and infrastructure initiatives while heightening the economic and strategic connections.

Geostrategic Position

Geostrategically, Pakistan is vital at the crossroads of the South, connecting with Central Asia through the northern areas and the Middle East by the Arabian Sea. This gesture of position paves the crucial path in presenting the outcomes, opportunities, and challenges. In a similar context, Kazakhstan owns very promising geostrategic circumstances, which have been significant in shaping its role in interregional dilemmas and international affairs. Both Kazakhstan and Pakistan maintain strong geostrategic parts within the territories, fastening prominent global powers through crucial trade roads and natural resources (Rasul *et al.*, 2024). Pakistan, placed at the junction of South Asia serves as a gateway connecting Central Asian countries and the People's Republic of China to Arabian Sea, with its ports proposing direct maritime pass to the East. Simultaneously, Kazakhstan's central background in Eurasia arranges it as a bridge between West and East, shaping a fundamental role in the Belt and Road Initiative project and acting as a crucial overland central intersection for interests, products, and goods moving between Asia and Europe (Khatti *et al.*, 2023). Together, these countries' strategic establishments strengthen their prominence in regional resilience, commerce, trade, and energy supply, emphasizing their complementary principles, roles, and regulations in connecting vast territories through sea and land.

Language Similarities

The cultural similarities of nations connects the mutuality of intergovernmental bond within state in modern bilateral relations, which shows the resemblances, and parallel closeness. Similarly, the official language of Kazakhstan is Kazakh, while Pakistan's official language is Urdu. Interestingly, both languages transmit myriad similar expressions/words, mainly due to historical exchanges and linguistic leverages from Arabic, Persian, and Turkic languages, making subtle links between them. The similar common words in both languages are the following.

1. Kitap (Urdu: کتاب, Kazakh: кітап) and in English is called Book.
2. Dost (Urdu: دوست, Kazakh: дос) and in English is called Friend.
3. Ilm (Urdu: علم, Kazakh: ылым) and in English is called Knowledge.
4. Adab (Urdu: آداب, Kazakh: әдеп) in English is called manners, Ethics, or Respect.
5. Taleem (Urdu: تعلیم, Kazakh: тәрбие) in English is called training or Education.
6. Qalam (Urdu: قلم, Kazakh: қалам) in English is called Pen.

These transferred terms reminisce historical exchanges through trade, commerce, conquest, and art-cultural exchange examine the cordial relations between Kazakh and Pakistan. However, embassy of Kazakhstan is working to bring together as the ambassador of Kazakhstan in Pakistan Mr. Kistafin highlighted that a project of Kazakh-Urdu language exchange has signed between Kazakh National University and National University of Modern Languages Islamabad. Both University are main leading educational institutions of the country. However, Eurasian National University also presents a wide range of language-learning chances by its faculty of International relations (AT, 2016). Urdu is mostly grown under the stimulus of the Arabic and Persian languages. In this regard, Al Farabi Kazakh national university has Urdu department of South Asian Studies where ambassador of Pakistan in Kazakhstan paid a visit in 2018. The educational engagement always help to recreate and strengthen the ties between the countries.

Analysis

Kazakhstan and Pakistan are the leading countries in Central and South Asia, while different in the socio-culture, traditions, and foreign policy frameworks, share strong relations from a historical perspective in the Silk Roots. It is a road of trade, economic exchanges, and low-cost travel that facilitated the market goods to reach easily, linking both regions that modern day is the prime example of the BRI. This paper analysis discusses the alliance forging a positive trademark, which benefits both countries in contributing to the prosperous tapestry of the shared bond. This alliance mutually displayed fidelity to developing beneficial economic cooperation in gold, precious stones, medicine, and agriculture imports and exports. This study also analyzed how Kazakhstan proved to a cordial towards Pakistan in forging a closed alliance in helping to welcome Pakistan into SCO which plays a role in bringing countries together under the Asian leaders. It has experienced an integral pillar of PaK-Kazakh links, particularly through multilateral societies that seek to encourage promoting economic cooperation and infrastructure connectivity. Currently, both countries are very close in exchange programs providing scholarships for bringing advanced education in the new scientific approach. The research finds specific facets in heightening imports and exports which are the main sources for cooperation and collaboration. Likewise, the CPEC crosses Afghanistan to Central Asia, by which air cargo and direct products have reached Almaty from Pakistan. The study highlighted the findings for the present socio-culture exchanges which play pivotal outcomes for both countries.

Conclusions

This paper highlighted the suggestions based on the explorations and investigations of the findings. It will further open the discussion to enrich the economic benefits within Shanghai Cooperation Organization SCO where both states joins the hands together on the regional cooperation. This paper prospectively seeks to attract the bilateral relations enhanced which is no doubt a healthy collaboration for the modern international relations. Kazakhstan is a country of opportunities where Pakistani businessmen collaboratively boost the market and open the

doors of employment. Simultaneously, the rising of the BRI will help Pakistan to reach Kazakhstan by road with the CPEC road projects. In this way, both countries need to make a path for digital trade corridors and tech collaboration because this era is growing globally in digital infrastructure. It helps to build e-commerce and develop educational technology exchanges and entrepreneurship. In a substantial climacteric of trade linkages, Pakistan has remarkably dispatched its first-ever transit consignment to Kazakhstan via the Silk Route, observing a unique trade epoch between the two countries. The achievement hails from operationalizing the Quadrilateral Traffic in Transit Agreement (QTTA) signed between Kazakhstan-Pakistan-China and

Kyrgyzstan. However, The CPEC is an initiative to connect Pakistan with Kazakhstan by the Silk Road. In the future, Kazakhstan and Pakistan could collaboratively partner in high-tech logistics, likewise automated cargo handling, eco-friendly shipping, high-speed rail links, and sustainability. These developments yield cheaper and more cost-efficient trade faster. Consequently, the study recommends developing educational collaboration, and digital exchange skill growth strength for young generations. It fosters collaboration to award scholarships to both nation's students. At the end, the paper flourish these economic benefits enriching novel scientific approach to further paving the paths for the upcoming research.

References

1. Panda, A. The. "Pakistan and Kazakhstan Look to Increase Cooperation". // - 2015. - The Diplomat. <https://thediplomat.com/2015/08/pakistan-and-kazakhstan-look-to-increase-cooperation/>
2. Rasul G., et al. "The Role of Afghanistan in Central Asia: A Review of Risks and Future Prospects". // KazNU Bulletin. International Relations and International Law Series. -2024. – T. 106 - No. 2. – S. 62–69. <https://doi.org/10.26577/IRILJ.2024.v106.i2-06>
3. Khatti, D. et al. "The regional nuisances between Pak-china relations: A Historical Perspective". // Research Mosaic. – 2022. - T. 2. - No.2- S. 22-28. <https://researchmosaic.com/index.php/rm/article/view/26>
4. Rashid, A., Javaid, U. "China Central Asia Relations and opportunities for Pakistan". // South Asian Studies. - 2016. – T. 31. No. 02. S. 541-559. <http://111.68.103.26/journals/index.php/IJSAS/article/viewFile/3067/1275>
5. Batool, T. "Foreign Policy of Pakistan towards Central Asia and its Future Economic Relationship with Kazakhstan and Kyrgyzstan". // Doğu Akdeniz Üniversitesi. 2016. – (Master Thesis) <http://hdl.handle.net/11129/4606>
6. Rezapour, D., Simbar, R. "China's New Silk Road Initiative: Opportunities and Threats for Iran, Pakistan and Kazakhstan". // International Political Economy Studies. – 2019. - T.1 No. 1. - S. 157-186. https://ipes.razi.ac.ir/article_1189.html?lang=en
7. Tekir, G. "Economic and Political Impacts of the Belt and Road Initiative on Kazakhstan". // International Journal of Arts, Humanities and Social Studies. – 2022. – T. 4. –No. 03. - S. 60-69. https://www.researchgate.net/profile/Goekhan-Tekir/publication/361107816_Economic_and_Political_Impacts_of_the_Belt_and_Road_Initiative_on_Kazakhstan/links/629d88076886635d5cc2f565/Economic-and-Political-Impacts-of-the-Belt-and-Road-Initiative-on-Kazakhstan.pdf
8. Rezaeinejad, I., et al. "International economic policy of Iran, Pakistan and Kazakhstan within China Belt and Road initiative". // In E3S Web of Conferences EDP Sciences. 2023. - T. 381. No. 20. - S. 20-29. https://ipes.razi.ac.ir/article_1189.html?lang=en
9. Rafiq, M. "Pakistan and Kazakhstan Relations: A Way Forward". // The Astana Times. 2023. <https://astanatimes.com/2023/03/pakistan-and-kazakhstan-relations-a-way-forward/>
10. Malik, N.S. "The All India Muslim League and Central Asia". // Islamic Studies. 1994. – T. 33. No. 2/3. - S. 381-391. <http://www.jstor.org/stable/20840174>.
11. Khan, M.H. "Pakistan-Kazakhstan Bilateral Relations: A Strategic Road Map". // Institute of Strategic Thinking. 2020. – T. 3. No. 1. – S. 12-20. <https://www.sde.org.tr/analysis/pakistan-kazakhstan-bilateral-relations-a-strategic-road-map-analizi-16294>
12. Khan, H. U., Zhen, Y. "Historical Overview of Pakistan-Central Asian Republics Relations". // Research Journal of Social Sciences. 2022. - T. 2. No.3. – S. 1-23. file:///C:/Users/Admin/Downloads/6126-Article%20Text-11200-1-10-20230306%20(1).pdf
13. Fayyaz, S. "Pakistan and the SCO-Aspirations and Challenges". // J. Pol. Stud. 2019. – T. 5. No. 26. S. 95-102. <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/jlo26&div=8&id=&page>

ҚАЗАҚСТАН МЕН ПӘКІСТАН АРАСЫНДАҒЫ ОДАҚТЫ ЗЕРТТЕУ: ЖАҢА ДИСКУРСЫ ТАЛДАУ

Ghulam RASOOL*, PhD докторанты, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті Халықаралық қатынастар факультетінің Өңірлік зерттеулер кафедрасы, Алматы, Қазақстан, ghulam.rasool@scholars.usindh.edu.pk, ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-5132-3438>

Лейла ДЕЛОВАРОВА, доцент профессор, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің Халықаралық қатынастар факультеті., Алматы, Қазақстан, delovarova@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3163-5933>

Shah NAWAZ MANGI, доцент, профессор, Хайдарабад-Пәкістан Үкіметтік колледж университеті Әлеуметтік ғылымдар факультетінің Саясаттану кафедрасы, Хайдарабад, Пәкістан, shahnawaz.mangi@gcu.edu.pk, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3143-3418>

ИЗУЧЕНИЕ АЛЬЯНСА КАЗАХСТАНА И ПАКИСТАНА: ИССЛЕДОВАНИЕ НОВОГО ДИСКУРСА

Ghulam RASOOL*, PhD докторант, кафедра региональных исследований, факультет международных отношений, Казахский национальный университет имени Аль-Фараби, Алматы, Казахстан, ghulam.rasool@scholars.usindh.edu.pk, ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-5132-3438>

Лейла ДЕЛОВАРОВА, доцент, кафедра международных отношений, факультет международных отношений, Казахский национальный университет имени Аль-Фараби, delovarova@mail.ru, Алматы, Казахстан, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3163-5933>

Shah NAWAZ MANGI, доцент, кафедра политических наук, факультет социальных наук, доктор философии, доцент Государственного колледжа Университета Хайдарабада, Пакистан, shahnawaz.mangi@gcu.edu.pk, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3143-3418>

STRATEGIC DISCOURSES: A CONTENT ANALYSIS OF XI JINPING'S AND VLADIMIR PUTIN'S SPEECHES ON CENTRAL ASIA

Islam SUPYALDIYAROV	<i>PhD Candidate, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan, Senior Lecturer, SDU University, Kaskelen, Kazakhstan, islam.supyaldiyarov@sdu.edu.kz, ORCID ID: https://orcid.org/0009-0000-3010-5821</i>
Eldaniz GUSSEINOV	<i>Non-Resident Research Fellow, Haydar Aliyev Center for Eurasian Studies, Ibn Haldun University, Istanbul, Türkiye, eldaniz.gusseinov@gmail.com, ORCID ID: https://orcid.org/0009-0003-5027-3437</i>
Saule ALIYEVA	<i>Associate Professor, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan, saulealieva@mail.ru, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-5098-9206</i>

Manuscript received: 10/11/2024

Revised: 20/12/2024

Accepted: 19/02/2025

DOI:10.52123/1994-2370-2025-1368

UDC 327

CICSTI 11.25.40

Abstract. The foreign policy strategies and rhetoric of global powers, particularly neighboring China and Russia, significantly influence the geopolitical landscape of Central Asia. This study aims to identify and compare key themes and rhetorical strategies in the speeches of Chinese President Xi Jinping and Russian President Vladimir Putin regarding their policies towards Central Asia. Using quantitative content analysis of three key speeches by each leader over the past two years, speeches were analyzed using the R programming language to determine the most frequently mentioned words and themes. The analysis focused on various categories such as Prestige/Leadership, Security Issues, Global Threats, Terms and Issues of Cooperation, the role of International Organizations, rhetoric on Foreign Policy issues, and Relations with Friends and Rivals. The analysis of the speeches of the two presidents revealed that both leaders prioritize cooperation, economic development, and security. Xi Jinping's rhetoric is more inclusive and future-oriented, whereas Putin's speeches emphasize immediate regional stability and strategic partnerships. The results of the quantitative content analysis demonstrate that while Xi Jinping and Vladimir Putin share common themes in their speeches, their approaches reflect their respective strategic priorities and geopolitical contexts. Xi Jinping's emphasis on global cooperation contrasts with Putin's focus on regional security and economic integration. This comparative analysis deepens our understanding of the distinct yet intersecting narratives that shape the geopolitics of Central Asia.

Keywords: Central Asia, China, Russia, Xi Jinping, Vladimir Putin, content analysis, foreign policy rhetoric.

Аңдатпа. Әлемдік державалардың, әсіресе көрші Қытай мен Ресейдің сыртқы саясат стратегиялары мен риторикасы Орталық Азияның геосаяси ландшафтына айтарлықтай әсер етеді. Бұл зерттеу Қытай Төрағасы Си Цзиньпин мен Ресей Президенті Владимир Путиннің Орталық Азияға қатысты саясаты жөніндегі негізгі тақырыптары мен риторикалық стратегияларын анықтауға және салыстыруға бағытталған. Сандық контент-талдау әдісі арқылы әрбір көшбасшының соңғы екі жылда жасаған үш маңызды сөзі зерттелді. Талдау R бағдарламалау тілі көмегімен ең жиі айтылған сөздер мен тақырыптарды анықтау үшін жүргізілді. Зерттеу барысында бедел/көшбасшылық, қауіпсіздік мәселелері, жаһандық қауіп-қатерлер, ынтымақтастықтың негізгі ұғымдары мен мәселелері, халықаралық ұйымдардың рөлі, сыртқы саясатқа қатысты риторика, сондай-ақ одақтастармен және бәсекелестермен қарым-қатынастар сияқты санаттарға ерекше назар аударылды. Екі көшбасшының сөздерін талдау олардың ынтымақтастық, экономикалық даму және қауіпсіздік мәселелеріне басымдық беретінін көрсетті. Си Цзиньпиннің риторикасы барынша инклюзивті және болашаққа бағытталған болса, Путиннің сөздері аймақтық тұрақтылық пен стратегиялық әріптестікті өзектілікке қояды. Сандық контент-талдау нәтижелері Си Цзиньпин мен Владимир Путиннің сөздерінде ортақ тақырыптар болғанымен, олардың тәсілдері стратегиялық басымдықтары мен геосаяси контекстеріне сәйкес ерекшеленетінін көрсетеді. Си Цзиньпиннің жаһандық ынтымақтастыққа баса назар аударуы Путиннің аймақтық қауіпсіздік пен экономикалық интеграцияға бағытталған саясатына қарама-қайшы келеді. Бұл салыстырмалы талдау Орталық Азия геосаясатын қалыптастыратын әртүрлі, бірақ қиылысатын баяндауларды тереңірек түсінуге мүмкіндік береді.

*Corresponding author: Islam Supyaldiyarov, islam.supyaldiyarov@sdu.edu.kz

Түйінді сөздер: Орталық Азия, Қытай, Ресей, Си Цзиньпин, Владимир Путин, контент-талдау, сыртқы саясат риторикасы.

Аннотация. Стратегии внешней политики и риторика мировых держав, особенно соседних Китая и России, существенно влияют на геополитический ландшафт Центральной Азии. Данное исследование направлено на выявление и сравнение ключевых тем и риторических стратегий в речах председателя КНР Си Цзиньпина и президента России Владимира Путина, касающихся их политики в отношении Центральной Азии. С использованием количественного контент-анализа были изучены три ключевые речи каждого лидера за последние два года. Анализ проводился с применением языка программирования R для выявления наиболее часто упоминаемых слов и тем. Основное внимание уделялось различным категориям, таким как престиж/лидерство, вопросы безопасности, глобальные угрозы, термины и аспекты сотрудничества, роль международных организаций, риторика по вопросам внешней политики, а также отношения с союзниками и конкурентами. Анализ речей двух лидеров показал, что оба придают первостепенное значение сотрудничеству, экономическому развитию и безопасности. Риторика Си Цзиньпина носит более инклюзивный и ориентированный на будущее характер, тогда как выступления Путина делают акцент на актуальной региональной стабильности и стратегических партнерствах. Результаты количественного контент-анализа демонстрируют, что, несмотря на общие темы в речах Си Цзиньпина и Владимира Путина, их подходы отражают их стратегические приоритеты и геополитические контексты. Акцент Си Цзиньпина на глобальном сотрудничестве контрастирует с фокусом Путина на региональной безопасности и экономической интеграции. Данный сравнительный анализ углубляет понимание различных, но пересекающихся нарративов, формирующих геополитику Центральной Азии.

Ключевые слова: Центральная Азия, Китай, Россия, Си Цзиньпин, Владимир Путин, контент-анализ, риторика внешней политики.

Introduction

Events of the past decades have once again demonstrated the close interconnection of all elements within the system of international relations. The political, social, and economic development of Central Asia over the past 30 years stands out as one of the most remarkable and intriguing achievements in regional development of the 21st century. This is notable due to the rapid growth within Central Asian countries and intriguing because of the vast fluctuations and persistent disparities throughout the region. In modern global geopolitics, Central Asia holds the status of a strategic transit corridor, connecting not only the West and East but also the North and South. Various forces, represented by global and regional players along with different international organizations, are striving to establish new relationships and form a favorable balance in their relations with the countries of the region, where the groundwork is set for both broader cooperation and intensified competition. In our previous work, we identified that the growing strategic importance of Central Asia in global politics is reinforced by factors such as the military conflict in Ukraine and China's rising global ambitions [1]. Although virtually all major powers consider the region a zone of strategic interest, Russia and China, due to their geographical proximity and historical legacy, continue to play key roles in shaping and

developing the political and economic contours of this region. Both states are actively involved in Central Asian policy, interacting with the countries of the region on a bilateral level and through various regional platforms often initiated by these powers themselves (Russia-Central Asia Summits, China-Central Asia Summits). While Russia relies significantly on the Eurasian Economic Union (EAEU) to promote and protect its economic interests in the region, the driving force of China's economic engagement is the Belt and Road Initiative (BRI). In the realm of security, these countries cooperate with the region within the frameworks of the Collective Security Treaty Organization (CSTO) for Russia and the Shanghai Cooperation Organization (SCO) for China. Recently, various experts have noted that the SCO is transforming into an organization that ensures not only security cooperation but also economic cooperation [2]. Considering that Central Asia has found itself at the center of a completely new geopolitical dynamic, the trends of cooperation between the countries of the region and their key partners are also undergoing significant changes. In the current dynamic geopolitical landscape, virtually all major countries of the world are compelled to rethink their strategies on the international stage and make certain adjustments to their foreign policy priorities.

A noticeable trend in post-Cold War geopolitics has been the rise of personalist regimes in almost all parts of the world. The decline of democracy in countries with presidential systems often leads to the emergence of personalist regimes [3]. Personalist regimes are autocracies where all “discretion over policy and personnel” is concentrated in the hands of one person [4]. In the context of the two countries examined in this article, the political regimes of Vladimir Putin in Russia and Xi Jinping in China are characterized by a strong centralization of power around these two leaders. Both presidents, during their presidency, have succeeded in consolidating and continue to consolidate their personal authority, while expanding and extending their rule through constitutional changes. This process is also reflected in the weakening of institutional checks on power, accompanied by the suppression of opposition movements and forces, further strengthening the personalized system of governance in these countries.

In the study of modern political communication, content analysis of political leaders' speeches plays a crucial role. The personalist nature of the regimes in the countries under study is particularly significant in our case. The concentration of all power in Russia in the hands of Putin is not new to the academic world. However, the 19th Congress of the Communist Party of China in 2017 confirmed, and the 20th Congress in 2022 reinforced, the fact that Xi Jinping has consolidated his personal power in the country. A deep and detailed content analysis of the speeches of these two political leaders will help to understand and capture the rhetorical strategies of state leaders and how they shape and present their foreign policy strategies. Speech, defined as “the process of communication through public speaking aimed at expressing opinions, statements, instructions, and other content”, plays a crucial role in political communication by facilitating the delivery of messages to the other party, whether directly or indirectly [5, 6]. Language not only reflects but also actively shapes perception, identity, and reality, emphasizing the strong interconnection and mutual reliance between language, culture, and politics [7].

The relevance of the topic is due to the importance of Central Asia as a strategic region for both countries. The novelty of the work is determined by the results of this study, obtained through the disclosure of the topic. The conclusions of this article can contribute to the study of the relationships between Central Asian countries and their closest partners, namely the Russian Federation and China, as well as contribute to the study of their approaches and strategies in the Central Asian direction. Therefore, this article is dedicated to conducting a comparative content analysis of speeches by the leaders of two countries (Russia and China) concerning foreign policy in Central Asia. The aim of the study is to identify and compare the main themes, rhetorical strategies, and changes in these speeches over time. The main research question is: What are the main themes and rhetorical strategies used by the presidents of Russia and China in their speeches concerning relations with Central Asian countries, and how have these strategies evolved over time?

Literature review

The third decade of the current century has marked an active study of Eurasian geopolitics, with a notable focus on the relations of global and regional powers with the countries of Central Asia. However, much of the existing scholarly literature is concentrated on the role of other factors such as political institutions, regional initiatives, and historical and cultural ties, rather than on the role of the political leaders of these powers. The study of the rhetoric of the leaders of China and Russia regarding Central Asia is a crucial aspect of understanding the foreign policy strategies of these countries, allowing for the identification of key directions, priorities, and focal points. This issue is particularly relevant given that, in the context of transformations over the past few decades, the political regimes in these countries have become more personalized. As a result, analyzing the speeches of their leaders offers a unique opportunity to examine their countries' foreign policy strategies in the region. In this regard, the fact that the leaders of the two key partners and largest neighbors of Central Asia have managed to significantly reduce system resistance and personalize their

regimes opens new avenues for further research on this issue.

A review of the existing academic literature related to the study of China's interactions with Central Asian countries and the region as a whole reveals a clear predominance of attention to the Belt and Road Initiative (BRI), thereby shifting the main focus towards the economic and infrastructural aspects of China's policy in the region. Despite the still-limited representation and the lack of extensive qualitative and quantitative research on China's engagement with Central Asia, this topic is rapidly gaining popularity. Many authors have concentrated on various aspects of this interaction, primarily addressing regional initiatives, economic cooperation, and security issues [8, 9, 10, 11, 12]. In addition, recent years have seen an increase in analytical materials and studies on China's soft power in the region [13, 14, 1]. This is unsurprising, as the BRI encompasses not only economic cooperation through infrastructure projects, developing trade and economic ties, and expanding China's economic influence in the region, but also serves as one of the key instruments of China's soft power in Central Asia. However, the rhetorical dimension of this process remains underexplored and underrepresented, despite the potential of such studies to reveal additional nuances in China's strategic approach to the region.

On the other hand, a review of the academic literature on Russia's relations with Central Asia shows that much of the existing research focuses on security issues, energy diplomacy, cultural and historical ties, and interactions within regional organizations and initiatives, reinforcing the discourse that views the region as a traditional sphere of Russian influence [15, 16, 17, 18]. Moreover, recent years have seen a growing body of research on the implementation of Russia's soft power tools and strategies in its interactions with Central Asian countries [19, 1]. Nevertheless, despite the fact that Vladimir Putin's speeches play a key role in understanding Russia's foreign policy towards Central Asia, the rhetorical analysis of his speeches has not received sufficient attention in the academic literature. This lack of research naturally creates gaps in understanding how the leaders of the two countries use rhetoric to shape the

regional agenda. A content analysis of the rhetoric of both leaders could provide valuable insights into the messages directed not only at external audiences but also at internal elites, offering an opportunity to study the processes of domestic interactions within these countries. Thus, the goal of this article is to address this gap by focusing on identifying and comparing the key themes, rhetorical strategies, and emphases in the speeches of Xi Jinping and Vladimir Putin regarding their policies towards Central Asia.

Methodology

To address the research question, this article relies on the method of content analysis of the speeches of the presidents of two countries concerning their relations with Central Asian countries. In contemporary science, political communication is a complex and dynamic field of knowledge, and the most widely used method in this field is content analysis [20, 21]. Providing a quantitative assessment of content is applied in various fields of science, including the analysis of foreign policy. The use of this method allows for an in-depth analysis of the content, style, and rhetoric of political leaders' speeches, thereby enabling us to identify and compare the main themes, rhetorical strategies, and changes over time in the speeches of the leaders of neighboring countries regarding Central Asian states. The appeal of content analysis lies in its ability to uncover what might be overlooked in a superficial examination [22]. The primary logic of implementing this method is to obtain a quantitative structure of the content of the speeches of the presidents of Russia and China.

Various researchers use different approaches and structures in the process of content analysis, but the most widely used and preferred method remains quantitative content analysis [23]. However, in recent years, critical discourse analysis, linguistic analysis, and qualitative content analysis have also been strongly represented in contemporary science [24, 25, 26]. Often, content analysis is used in combination with other methods, allowing for the integration of different approaches to achieve the desired result. Overall, quantitative content analysis provides a reliable foundation

for analyzing and understanding various aspects of the foreign policy dynamics of the two countries in the third decade of the current century.

In this article, the authors selected a number of key speeches by the presidents of Russia and China over the past two years, concerning their countries' foreign policy towards Central Asia. The selection of speeches for analysis was guided by the relevance of the content to the research question, which focuses on the foreign policy rhetoric of the presidents of Russia and China regarding Central Asian countries. The following criteria were used:

1. **Timeframe:** Speeches delivered within the last two years were selected to ensure a focus on recent foreign policy developments and engagements.

2. **Context:** Only speeches delivered at major regional summits where Central Asia was a key topic of discussion were chosen. Specifically, the following were analyzed:

- ✓ 22nd and 24th Meetings of the Council of Heads of State of the Shanghai Cooperation Organisation (SCO): These are platforms where Central Asian countries play a prominent role, and both Russia and China have made significant foreign policy statements regarding the region.
- ✓ Russia-Central Asia and China-Central Asia Summits: These summits were selected as they focus exclusively on the relationship between the two powers and Central Asian states.

3. **Availability:** Full, unabridged texts of the speeches had to be available in Russian (for President Putin) and English (for Chairman Xi Jinping). These were obtained from official government sources, ensuring accuracy and authenticity.

For the content analysis, we selected three speeches from each president, specifically their speeches at the 22nd and 24th meetings of the Council of Heads of State of the Shanghai Cooperation Organisation (SCO) and their speeches at the Russia-Central Asia and China-Central Asia summits, respectively. The results are presented in the

tables below to show the proportion and frequency of words most often repeated in the speeches. Full texts of President Putin's speeches in Russian were obtained from the website of the President of Russia (kremlin.ru), and the texts of Chairman Xi Jinping's speeches in English were obtained from the Xinhua website (english.news.cn).

The R programming language was employed for content analysis in this article. R is a powerful programming language and environment widely used for statistical computing and data analysis. Its versatility and extensive package ecosystem make it particularly valuable for content analysis, a method used to systematically analyze text data. Content analysis involves various tasks such as text preprocessing, extraction of key themes, and quantitative analysis of word frequencies, all of which can be efficiently performed using R.

The coding process involved several stages:

1. **Data Collection:** Speeches were collected from official websites (President of Russia's website and Xinhua).

2. **Preprocessing:** The speech text was prepared by converting it to lowercase, removing punctuation, numbers, common stopwords, and excess whitespace to focus on meaningful content.

3. **Corpus Creation:** The preprocessed texts were transformed into a corpus (a structured collection of text documents).

4. **Document-Term Matrix (DTM):** A DTM was created to quantify the frequency of words across the speeches.

5. **Word Frequency Analysis:** The DTM was processed to calculate the most frequently used words, highlighting key themes and rhetoric.

The code used to process the content analysis focuses on preprocessing the text and analyzing word frequencies. Initially, it ensures the necessary packages (tm, SnowballC, wordcloud) are installed and then loads these libraries. The speech text file is read into a variable `speech_text` with UTF-8 encoding to handle text properly. The text is then converted into a corpus, which is a collection of text documents, with this corpus containing just one document (the speech text). The text

undergoes preprocessing to prepare it for analysis. This preprocessing includes converting all text to lowercase, removing punctuation, removing numbers, eliminating common English stopwords, and stripping excess whitespace. Following this, a Document-Term Matrix (DTM) is created, where each row represents a word and each column represents a document. The matrix is converted to a regular matrix, and word frequencies are calculated by summing the occurrences of each word. The words are then sorted in descending order of frequency. A data frame `word_freqs_df` is created with two columns: `word` and `freq`, containing the words and their respective frequencies. Finally, the most frequent words are printed to the console, providing insight into the most commonly used words in the speech. This approach is useful for analyzing the themes and rhetoric in political speeches, offering a quantitative foundation for understanding the content and style of political leaders' communications. By employing quantitative content analysis through R, we provide a clear, data-driven understanding of the speeches, enabling a

comprehensive comparison of how Russia and China articulate their foreign policy strategies toward Central Asia.

Shifting Focus: Key Themes in Xi Jinping's International Speeches

To identify the main themes and rhetorical strategies in the speeches of the President of the People's Republic of China, Xi Jinping, a quantitative content analysis of three key speeches from the past two years (as deemed by the authors) was conducted. These speeches include President Xi's address at the 22nd meeting of the Council of Heads of State of the SCO on September 16, 2022, the keynote speech at the "China-Central Asia" Summit on May 19, 2023, and his address at the "Shanghai Cooperation Organization Plus" Meeting in Astana on July 4, 2024. The quantitative content analysis, conducted using the R programming language, identified the most frequently mentioned words in the Chinese leader's speeches (see Table 1). This analysis highlights key themes and shifts in emphasis in his recent addresses.

Table 1 - Most frequently mentioned words in President Xi's speeches

Word	SCO Samarkand Summit 2022	China-Central Asia Summit 2023	SCO+ Meeting 2024
development	32	17	10
cooperation	23	16	10
china	14	24	11
security	12	6	9
international	11	-	4
peace	9	-	4
support	7	6	-
common	7	-	7
regional	7	-	4
shared	6	-	5
friendship	5	6	4
changes	-	-	5
spirit	-	-	4
solidarity	-	-	4
governance	-	-	4
road	-	9	-
together	-	8	-

silk	-	7	-
cultural	-	7	-
community	-	6	-
energy	-	6	-
trade/economic	5	6	-
future	5	5	-

Source: Table created by authors.

As seen in Table 1, development and cooperation consistently emerge as high-priority topics in the analysis of all three of the Chinese leader's speeches, indicating a strong emphasis on economic growth and collaborative efforts. The frequent mention of these terms suggests that China prioritizes fostering partnerships and promoting development through multilateral cooperation. The frequent reference to China itself is prominent in all events, especially at the China-Central Asia Summit, where it is most often mentioned, primarily due to the summit's name. This underscores China's active role in these regions and its efforts to position itself as a central player in regional and global affairs.

Another recurring theme is security, highlighting that maintaining regional stability and addressing security issues remain ongoing priorities in China's global agenda. The pronounced emphasis on "peace" and "international" became more noticeable in the speech at the SCO Samarkand Summit in 2022 compared to later events, reflecting a broader focus on global harmony and multilateralism earlier, with a slight shift in subsequent summits. Words such as "common," "shared," and "community" are consistently mentioned, underscoring the importance China places on collective efforts and shared goals within international communities.

The mention of friendship in all speeches indicates the growing importance of soft power for China, while the emphasis on cultural ties, particularly during the 2023 China-Central Asia Summit, shows China's desire to

build strong interpersonal and cultural connections alongside economic and political relationships. Terms such as trade and economic, road, and energy are more frequently encountered at the China-Central Asia Summit, reflecting a particular focus on infrastructure projects such as the Belt and Road Initiative and energy cooperation with Central Asian countries. The word "future" appears notably during the speeches at the Samarkand SCO Summit in 2022 and the China-Central Asia Summit in 2023, indicating a forward-looking approach and emphasis on long-term planning and innovation. New themes, such as governance and solidarity, changes and spirit, also emerge, suggesting a focus on political unity and effective governance structures within the SCO framework.

Overall, all three analyzed speeches by Xi Jinping reflect a consistent emphasis on development, cooperation, and China's active role in international affairs, with a clear focus on security, peace, and fostering common values across different countries (See Figure 1). There have been slight shifts in focus, with later events showing more attention to economic initiatives, trade, and infrastructure projects, particularly with Central Asian countries. The recurring mention of cultural ties and friendship underscores China's strategy to enhance its soft power alongside hard power initiatives, indicating a multifaceted approach to international relations that balances economic growth, security concerns, cultural diplomacy, and regional stability.

Figure 1 - Word Cloud from President Xi's Speeches

Source: Figure created by authors.

Strategic Narratives: Key Themes in Vladimir Putin's International Speeches

For a detailed analysis of the important themes and key points in President Putin's speeches, we selected his addresses at the 2022 Samarkand SCO Summit, the 2022 Russia-Central Asia Summit, and the 2024 SCO+ meeting (See Table 2). The detailed content in Table 2 provides context and supports the thematic analysis based on word frequency data.

Table 2 - Most frequently mentioned words in President Putin's speeches

Word	SCO Samarkand Summit 2022	Russia-Central Asia Summit 2022	SCO+ Meeting 2024
cooperation	11	7	10
European Commission/Union	5	-	-
fertilizers	5	-	-
selfishness	4	-	-
economic/trade	7	14	4
sanctions	4	-	-
decision	4	-	-
role	3	-	3
security	3	5	7
solving	3	-	-
politics	3	-	-
principles	3	-	-
humanitarian	3	-	-
food	3	-	-
youth	-	-	6
development	-	6	4
business	-	-	4

eurasian	-	6	-
joint	-	5	-
energy	-	4	-
transportation	-	4	-
taliban	-	4	-

Source: Table created by authors.

As with the Chinese leader, cooperation is the primary theme in all of President Putin's speeches. He emphasizes the importance of collaboration within the SCO and with Central Asian countries. Putin underscores the significance of joint efforts in addressing international and regional issues, strengthening economic ties, and enhancing security and stability. This frequent mention of cooperation highlights Russia's strategic aim to foster strong, interdependent relationships with its regional partners.

The critical importance of economic and trade interactions with regional countries for Russia is demonstrated by their frequent mention in all three speeches. In his addresses at the 2022 SCO Samarkand Summit and the 2024 SCO+ meeting, President Putin frequently discussed increasing trade and investment exchanges, expanding the use of national currencies, and developing joint projects in various sectors. Additionally, in his speech at the Russia-Central Asia Summit, he detailed efforts to build new supply chains, create alternative logistics schemes, and improve financial settlement mechanisms. This focus on economic cooperation aligns with Russia's broader goal of enhancing economic resilience and reducing dependence on Western economies.

Content analysis of all three speeches shows that President Putin frequently mentions security issues, reflecting Russia's consistent focus on maintaining regional stability. In his addresses at the 2022 Samarkand SCO Summit and the 2024 SCO+ meeting, Putin discusses efforts to combat terrorism, extremism, and organized crime, as well as the importance of political and diplomatic conflict resolution. Additionally, during his speech at the Russia-Central Asia Summit, he delved into specific security challenges, such as the situation in Afghanistan and the influence of external intelligence services. This persistent emphasis on security underscores Russia's

priority to protect its borders and maintain a stable geopolitical environment.

In his speech at the 2022 Samarkand SCO Summit, the Russian leader focuses on European relations and sanctions, highlighting the geopolitical tension between Russia and the West amidst the military conflict in Ukraine. Putin criticizes the selective lifting of sanctions on Russian fertilizers, pointing to discrimination against developing countries. He also underscores the role of fertilizer and grain exports, linking agricultural issues to global food security and portraying Russia as a key player in addressing these concerns. Humanitarian principles and aid efforts are also central to his discourse, demonstrating his attempts to position Russia as a benevolent actor on the global stage.

In his speech at the SCO+ platform in July 2024 in Astana, President Putin dedicated significant attention to youth, reflecting a strategic focus on involving the younger generation in the structure and activities of the SCO. Initiatives such as the SCO Youth Council and various youth conferences aim to foster intercultural dialogue and cooperation among young people. The speech also outlined plans for the development strategy up to 2035, with particular emphasis on high technology, innovation, and sustainable development, as well as a forward-looking approach to economic and social progress within the SCO framework. Additionally, Putin underscored the importance of establishing a multipolar world order, positioning the SCO and BRICS as central elements of this transformation, reflecting Russia's broader geopolitical narrative aimed at challenging Western dominance and promoting a more balanced global power structure.

Efforts to strengthen ties within the Eurasian Economic Union and other regional structures were highlighted during Putin's speech at the Russia-Central Asia Summit in 2022. During this address, President Putin

discussed practical steps to enhance economic integration and build resilient supply chains, reflecting a strategic focus on regional self-sufficiency. The text analysis of this speech reveals a detailed discussion of cooperation in energy security, transport corridors, and digital technologies, emphasizing the importance of infrastructure development and energy partnerships in Russia's regional strategy. The speech also addressed the complex situation in Afghanistan, highlighting the risks posed by extremist groups and the role of external intelligence services, emphasizing critical security concerns in Russia's southern neighborhood.

Overall, the analysis of President Putin's speeches demonstrates his multifaceted approach to international relations, consistently addressing themes of cooperation, economic development, and security (See Figure 2). These themes are tailored to the specific context of each event, reflecting both Russia's strategic priorities and its adaptive approach to international diplomacy. For

instance, detailed discussions on economic issues and trade partnerships underscore Russia's strategic goal of establishing robust economic ties and reducing dependence on Western economies, particularly evident in the speech at the Russia-Central Asia Summit, which outlines specific steps towards regional economic integration and resilience.

The consistent focus on security in all three speeches highlights Russia's priority of maintaining regional stability and countering external threats. The detailed consideration of specific security challenges, such as the situation in Afghanistan, underscores the complexity of the security environment facing Russia and its proactive approach to mitigating these threats. The emphasis on youth engagement, technological innovation, and sustainable development in the SCO+ speech in Astana demonstrates a forward-looking approach to international cooperation, reflecting Russia's strategic vision for creating a sustainable and prosperous regional order.

Figure 2 - Word Cloud from President Putin's Speeches

Source: Figure created by authors.

A Comparative Analysis of Rhetoric in Xi Jinping and Vladimir Putin's Speeches

Based on the analysis of the most frequently mentioned words in the speeches of both leaders, the most prioritized themes promoted by the leaders to deepen cooperation with Central Asian countries within the SCO and C5+ formats were identified. This section

examines the content of the leaders' speeches through the lens of several categories and the arguments they used to support their positions. Key themes and categories were identified to structure the analysis. These categories were based on the most frequently recurring themes in the speeches, including Prestige/Leadership, Security Issues, Global Threats, Terms and Issues of Cooperation, the role of International

Organizations, rhetoric on Foreign Policy issues, and Relations with Friends and Rivals.

A detailed reading of each speech was conducted to highlight and note key phrases, sentences, and paragraphs relevant to each category. Mentions were quantified where applicable, such as counting the number of times specific themes were referenced. The content was then examined in context to understand its implications. This involved comparing how each president addressed similar themes, noting differences in emphasis, rhetoric, and political positions. The results obtained from the analysis were compared across all categories, identifying similarities and differences in their approaches. Key points of comparison were summarized, focusing on the strategic priorities and rhetorical styles of each leader.

Based on the previously identified categories, the following analysis can be made:

Prestige and Leadership: Xi Jinping frequently emphasizes China's historical and cultural significance, highlighting the revival and modernization of the Silk Road. His speeches consistently reference China's economic resilience and long-term development goals. In contrast, Vladimir Putin stresses the importance of the SCO as a major regional organization, highlighting Russia's leadership and contributions to regional stability and development. Putin emphasizes the strength of Russia's partnerships and strategic alliances.

Both leaders underscore their countries' historical significance and leadership within the region, but Xi Jinping focuses more on China's long-term vision and historical legacy, while Putin emphasizes Russia's role in maintaining stability and fostering economic growth. Xi's invocation of the Silk Road, beyond cultural symbolism, positions China as the key driver of regional development, thereby subtly asserting China's economic leadership in Central Asia. Putin, on the other hand, presents Russia as the guarantor of security and stability in the region, signaling the maintenance of traditional influence amidst growing Chinese engagement.

Security Issues: Xi Jinping prioritizes comprehensive security measures, emphasizing regional stability and the fight against terrorism. He advocates for the Global

Security Initiative to address broader security challenges. Putin focuses on maintaining security within member states and along external borders, highlighting the fight against terrorism, extremism, and organized crime. He stresses the importance of transforming and expanding security cooperation structures within the SCO.

Both leaders prioritize security and stability, with Xi Jinping framing security within a broader global context, while Putin emphasizes specific regional security measures and the transformation of existing structures. Xi's broader framing suggests that China aims to incorporate Central Asia into a larger security framework, reinforcing its global rise. Putin, meanwhile, focuses on ensuring that Russia remains central to regional security through existing structures, thereby protecting Russia's traditional sphere of influence in the region.

Global Threats: Xi Jinping addresses global instability, regional conflicts, and non-traditional security threats, highlighting the importance of a stable Central Asia for global economic recovery. Putin discusses global and regional instability, including the situation in Ukraine and Afghanistan, and criticizes external interference and protectionist policies from Western countries.

Both leaders recognize the presence of global and regional threats, but Xi Jinping frames these threats within the context of global economic recovery and regional stability, while Putin is more critical of external interference and specific geopolitical conflicts. Xi positions Central Asia as key to global stability, framing China as a stabilizing force in an uncertain world, while Putin's more defensive rhetoric centers on resisting Western influence in regional conflicts. This divergence reflects their broader geopolitical strategies, with Xi promoting China as a rising global power and Putin defending Russia's regional dominance.

Terms and Issues of Cooperation: Xi Jinping emphasizes cooperation through initiatives like the Belt and Road, highlighting the importance of economic, technological, and cultural cooperation. He advocates for mutual development and shared growth. Meanwhile, Putin stresses the importance of economic cooperation, including trade and investment,

highlighting the development of new supply chains and logistics schemes. He emphasizes the importance of multilateral cooperation within the Eurasian Economic Union and other regional structures.

Both leaders emphasize economic and technological cooperation, but Xi Jinping focuses on broad, long-term initiatives like the Belt and Road, while Putin highlights specific projects and the importance of reconfiguring existing economic frameworks. Xi's Belt and Road Initiative aims to anchor Central Asia firmly within China's economic network, suggesting a long-term strategy for regional integration. Putin, on the other hand, focuses on reconfiguring existing economic structures like the Eurasian Economic Union, underscoring Russia's desire to maintain economic influence in the face of growing Chinese involvement.

Role of International Organizations:

Xi Jinping strongly advocates for multilateralism and the role of international organizations like the SCO and BRICS, emphasizing the need for a fair and just global governance system. Putin emphasizes the central role of the United Nations and the importance of a multipolar world order, highlighting the significance of regional organizations like the SCO and BRICS in shaping the new world order.

Both leaders support multilateralism and the role of international organizations, but Xi Jinping focuses more on global governance and fair development, while Putin stresses the importance of a multipolar world order and the roles of specific regional organizations. Xi's rhetoric suggests that China seeks to reshape global governance to better reflect its rise, advocating for fairer systems of international cooperation. Putin's emphasis on a multipolar order, meanwhile, reflects Russia's resistance to Western dominance and positions regional organizations as key players in this rebalanced world system.

Rhetoric on Foreign Policy Issues:

Xi Jinping promotes peaceful development and mutual respect in international relations, advocating for comprehensive development initiatives and global partnerships. Putin stresses the need for peaceful resolution of conflicts, particularly in Ukraine and Afghanistan, and criticizes the policies of

Western countries, emphasizing the importance of sovereignty and non-interference.

Xi Jinping's rhetoric is centered around peaceful development and global cooperation, while Putin focuses on conflict resolution and sovereignty, often criticizing Western policies. Xi's emphasis on peaceful development aligns with China's broader strategy of presenting itself as a non-threatening global partner, while Putin's focus on sovereignty reflects Russia's concerns about external interference, particularly from the West. These contrasting approaches highlight the differences in how each leader seeks to engage with the global order—Xi through cooperation, and Putin through resistance to perceived threats to sovereignty.

Relations with Friends and Rivals:

Xi Jinping emphasizes friendly relations and partnerships with all countries, highlighting the importance of mutual respect and non-hegemonic behavior. Putin stresses strategic partnerships with specific countries and regional allies, highlighting the importance of equal dialogue and cooperation with both member and non-member states.

Both leaders emphasize the importance of friendly relations and strategic partnerships, with Xi Jinping taking a more inclusive and global approach, while Putin focuses on specific strategic alliances and regional cooperation. Xi's approach to partnerships reflects China's ambition to build broad-based, non-hegemonic relationships across the globe, while Putin's focus on strategic alliances is more regional in nature, emphasizing the need to secure and strengthen Russia's influence through targeted cooperation.

Xi Jinping and Vladimir Putin share many common themes in their speeches, including a focus on security, economic cooperation, and the role of international organizations. However, their approaches and emphases differ, with Xi Jinping leaning towards broad, global initiatives and peaceful development, while Putin emphasizes specific regional strategies, conflict resolution, and criticism of Western policies. These differences reflect their respective countries' strategic priorities and geopolitical contexts. The broader geopolitical implications reveal a subtle competition between the two powers, with

Central Asia serving as a critical region for both China's global ambitions and Russia's regional influence. While their rhetoric promotes cooperation, their underlying strategies may lead to tensions as both seek to assert dominance in a rapidly evolving multipolar world.

Conclusion

In conclusion, this study was designed to conduct a comparative analysis of the speeches of two key leaders – Xi Jinping, President of the People's Republic of China, and Vladimir Putin, President of the Russian Federation – focusing on their foreign policy strategies toward Central Asia. This research has demonstrated how the leaders of China and Russia utilize their speeches to advance their countries' strategic interests in the region. One of the most significant findings of this study is that the speeches of Xi Jinping and Vladimir Putin illustrate distinct approaches of their respective countries towards Central Asia. The results indicate that Xi Jinping emphasizes global initiatives such as the Belt and Road Initiative, whereas Putin focuses more on specific regional strategies, conflict resolution, and criticism of Western policies. Thus, Xi

places a strong emphasis on fostering friendly relations and partnerships with all countries, highlighting the importance of mutual respect and non-hegemony, while underscoring China's role as a leading player in international relations. Conversely, Putin largely emphasizes practical aspects of economic cooperation and the importance of a multipolar world, criticizing Western influence and emphasizing the need to deepen strategic partnerships with specific countries and regional blocs. The findings of this study suggest that there are differences in the rhetoric of the two presidents, reflecting broader strategic and geopolitical priorities of each country, as they strive to strengthen their positions in Central Asia.

In our view, the results of this study make a valuable contribution and complement the growing body of contemporary literature on Central Asia, raising numerous questions that warrant further research. Clearly, future research could employ similar quantitative content analysis methodologies using various statistical tools and programming languages. It would be intriguing to analyze the speeches of other key leaders from interested regional and global powers, such as the United States, France, India, and others.

References

1. Supyaldiyarov I., Supyaldiyarova D., Aliyeva S. Navigating New Realities: Central Asia's role in contemporary Geopolitics. // Public Administration and Civil Service. 2024. T. 89. № 2.
2. Liu N. T. T.-T. China-Central Asia cooperation: old wine in a new bottle, or a new cocktail in the making? // Journal of Central Asian Studies, 2024. T. 94. № 2. C. 39–51.
3. Baturo A., Anceschi L., Cavatorta F. Introduction // Oxford University Press eBooks., 2024. C. 1–26.
4. Geddes B., Wright J., Frantz E. Autocratic breakdown and regime transitions: a new data set // Perspectives on Politics. 2014. T. 12. № 2. C. 313–331.
5. Wardani A. W., Rizkiani S. Analysis of deixis in Stephen Colbert's commencement speech // Project (Professional Journal of English Education). 2021. T. 4. № 5. C. 775–782.
6. Hasanah S. N. A., Gustary D. T., Prasatyo B. A. Navigating Deixis in Political Discourse: An Examination of Zelensky and Putin's Speeches // DEIKTIS: Jurnal Pendidikan Bahasa Dan Sastra. 2024. T. 4. № 2. C. 107–114.
7. Gorham M. S. After Newspeak: Language Culture and Politics in Russia from Gorbachev to Putin. : Cornell University Press, 2014.
8. Bitabarova A. G. Unpacking Sino-Central Asian engagement along the New Silk Road: a case study of Kazakhstan // Journal of Contemporary East Asia Studies. 2018. T. 7. № 2. C. 149–173.
9. Dave B., Kobayashi Y. China's silk road economic belt initiative in Central Asia: economic and security implications // Asia Europe Journal. 2018. T. 16. № 3. C. 267–281.
10. Indeo F. The impact of the Belt and Road Initiative on Central Asia: Building new relations in a reshaped geopolitical scenario // Palgrave studies of internationalization in emerging markets. , 2018. C. 135–153.

11. Khasanov U. A. BRI in Changing Central Asian Economics // International Relations: Politics, Economics, Law. 2019. № 2.
12. Rana P. B., Ji X. BRI and Central Asia // Springer eBooks., 2020. C. 135–157.
13. Nursha G. Chinese Soft Power in Kazakhstan and Kyrgyzstan: A Confucius Institutes Case Study. / In Ed. M. Laruelle. : The George Washington University, 2018.
14. Sharifli Y. China's dominance in Central Asia: myth or reality? [Electronic resource]. URL: <https://rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/chinas-dominance-central-asia-myth-or-reality>.
15. Omelicheva M. Y. Central Asia // Routledge Handbook of Russian Foreign Policy / In Ed. A. Tsygankov. : Routledge, 2018.
16. Indeo F. The Role of Russia in the Central Asian Security Architecture. : OSCE Academy in Bishkek, 2018.
17. Stronski P., Ng N. Cooperation and Competition: Russia and China in Central Asia, the Russian Far East, and the Arctic. : Carnegie Endowment for International Peace, 2018.
18. Krapohl S., Vasileva-Dienes A. The region that isn't: China, Russia and the failure of regional integration in Central Asia // Asia Europe Journal. 2019. T. 18. № 3. C. 347–366.
19. Paizova A., Dadabayeva G. D., Park J. W. Russian soft power in Central Asia: conceptualization and implementation // Journal of History. 2021. T. 101. № 2.
20. Blassnig S. Content analysis in the research field of Political Communication: The Self-Presentation of Political Actors // Springer eBooks. , 2022. C. 301–312.
21. Graber D. A., Smith J. M. Political communication faces the 21st century // Journal of Communication. 2005. T. 55. № 3. C. 479–507
22. Pashinyan I. A. Content analysis as a method of research: advantages and limitations // Naučnaâ Periodika. Problemy I Rešeniâ. 2012. T. 2. № 3. C. 13.
23. Neuendorf K. A., Kumar A. Content analysis // The International Encyclopedia of Political Communication. 2015. C. 1–10.
24. Wodak R. Critical Discourse Analysis, Discourse-Historical Approach // SAGE Publications Ltd eBooks. , 2015. C. 63–94.
25. Chilton P. A. Analysing political discourse: Theory and Practice. : Psychology Press, 2004.
26. Engesser S., Ernst N., Esser F., Büchel F. Populism and social media: how politicians spread a fragmented ideology // Information Communication & Society. 2016. T. 20. № 8. C. 1109–1126.

СТРАТЕГИЯЛЫҚ ДИСКУРСТАР: СИ ЦЗИНЬПИН МЕН ВЛАДИМИР ПУТИННІҢ ОРТАЛЫҚ АЗИЯ ТУРАЛЫ БАЯНДАМАЛАРЫНА КОНТЕНТ ТАЛДАУ

Ислам СУПЫАЛДИЯРОВ*, PhD кандидат, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан, аға оқытушы, СДУ университеті, Қаскелең, Қазақстан, islam.supyaldiyarov@sdu.edu.kz, ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-3010-5821>.

Эльданиз ГУСЕИНОВ, Гейдар Әлиев атындағы Евразиялық зерттеулер орталығының ғылыми қызметкері, Ибн Халдун университеті, Стамбул, Түркия, eldaniz.gusseinov@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-5027-3437>.

Сауле АЛИЕВА, доцент, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан, saulealieva@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5098-9206>.

СТРАТЕГИЧЕСКИЕ ДИСКУРСЫ: КОНТЕНТ-АНАЛИЗ ВЫСТУПЛЕНИЙ СИ ЦЗИНЬПИНА И ВЛАДИМИРА ПУТИНА ПО ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

Ислам СУПЫАЛДИЯРОВ*, PhD кандидат, Евразийский национальный университет им Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан, старший преподаватель, Университет СДУ, Каскелен, Казахстан, islam.supyaldiyarov@sdu.edu.kz, ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-3010-5821>.

Эльданиз ГУСЕИНОВ, научный сотрудник Центра Евразийских Исследований им. Гейдара Алиева при университете Ибн Халдун, Стамбул, Турция, eldaniz.gusseinov@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-5027-3437>.

Сауле АЛИЕВА, доцент, Евразийский национальный университет им Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан, saulealieva@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5098-9206>.

COOPERATION BETWEEN TURKEY AND THE EUROPEAN UNION DURING THE COLD WAR (1947-1991)

**Bella *
BOKOVA**

Ph.D. student, Department of Regional Studies, Faculty of International Relations, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan, b.re.2016@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0006-6119-8593>

**Yasar
SARI**

Professor, the Director of the Heydar Aliyev Center for Eurasian Studies, Ibn Khaldun University, Istanbul, Turkey, yasar.sari@ibu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-3383-6600>

Manuscript received: 18/09/2024

Revised: 20/12/2024

Accepted: 20/02/2025

DOI:10.52123/1994-2370-2025-1321

UDC 327.7.327

CICSTI 11.25.15

Abstract. This article examines the cooperation between Turkey and the European Union during the Cold War (1947-1991), focusing on the key aspects of their political, economic, and military ties. In the context of the rivalry between two global systems, Turkey sought to enhance its security and international status by actively pursuing closer relations with the West. The analysis highlights significant agreements, such as the Mutual Assistance Agreement (1952) and Turkey's subsequent entry into NATO, which marked a crucial step towards integration into Western structures. The article investigates the factors that facilitated this cooperation, including Turkey's fear of Soviet expansion, the geopolitical importance of the region, and the West's desire to strengthen its position in the Middle East. Special attention is given to the role of the European Union, which, despite its initial economic focus, became a key player in shaping Turkey's military and political strategy. The consequences of this cooperation for Turkey's domestic politics and social structure are also explored. A comparative analysis of different periods during the Cold War allows for the identification of changes in the approaches of both parties toward cooperation and their impact on the current state of relations. In conclusion, it is emphasized that the interaction between Turkey and the EU during this period laid an important foundation for the development of their relationship, which remains relevant in the context of contemporary challenges. The article draws on a wide range of materials and publications, allowing for nuanced conclusions about the complexity and multi-layered nature of this cooperation.

Keywords: Turkey, EU, cold war, westernization, the Ankara Agreement, Cyprus crisis.

Аңдатпа. Мақала қырғи-қабақ соғыс кезіндегі Түркия мен Еуропалық Одақтың ынтымақтастығын зерттеуге арналған (1947-1991), осы субъектілер арасындағы саяси, экономикалық және әскери байланыстардың негізгі аспектілерін қарастырады. Екі әлемдік жүйенің қарама-қайшылығы жағдайында Түркия өзінің қауіпсіздігі мен халықаралық мәртебесін нығайтуға ұмтылып, Батыспен жақындасуға белсене кірісті. Өзара көмек туралы келісім (1952) және кейіннен Түркияның НАТО-ға кіруі сияқты маңызды келісімдерге қол қоюды талдауға баса назар аударылады, бұл Батыс құрылымдарына интеграциялануда маңызды қадам болды. Мақалада осы ынтымақтастыққа ықпал еткен себептер, соның ішінде Түркияның кеңестік ықпалдың кеңеюінен қорқуы, аймақтың геосаяси маңыздылығы және Батыстың Таяу Шығыстағы позициясын нығайтуға деген ұмтылысы қарастырылады. Еуропалық Одақтың рөліне ерекше назар аударылады, ол өзінің алғашқы экономикалық бағытына қарамастан Түркияның әскери және саяси стратегиясын қалыптастырудағы негізгі ойыншыға айналды. Түркияның ішкі саясаты мен оның әлеуметтік құрылымы үшін осы ынтымақтастықтың салдары да қарастырылуда. Қырғи-қабақ соғыстың әртүрлі кезеңдерін салыстырмалы талдау екі жақтың ынтымақтастыққа деген көзқарастарындағы өзгерістерді, сондай-ақ олардың қарым-қатынастың қазіргі жағдайына әсерін анықтауға мүмкіндік береді. Қорытындылай келе, осы кезеңдегі Түркия мен ЕО арасындағы өзара іс-қимыл олардың қарым-қатынастарын одан әрі дамыту үшін маңызды негіз болды, бұл қазіргі заманғы сын-қатерлер аясында да өзекті болып табылады. Мақала осы ынтымақтастықтың күрделілігі мен көпбағыттылығы туралы қорытынды жасауға мүмкіндік беретін материалдар мен жарияланымдардың кең спектріне негізделген.

Түйін сөздер: Түркия, ЕО, қырғи-қабақ соғыс, батыстандыру, Анкара келісімі, Кипр дағдарысы.

Аннотация. Статья посвящена исследованию сотрудничества Турции и Европейского Союза в период Холодной войны (1947-1991 гг.), рассматривая ключевые аспекты политических, экономических и военных связей между этими субъектами. В условиях противостояния двух мировых систем Турция, стремясь укрепить свою безопасность и международный статус, активно искала сближения с Западом. Основное внимание уделяется анализу подписания важных соглашений, таких как Соглашение о взаимной помощи (1952) и последующее вступление Турции в НАТО, что стало значимым шагом к интеграции в западные структуры. В статье исследуются причины, способствовавшие этому сотрудничеству, включая страх Турции перед экспансией советского влияния, геополитическую значимость региона и стремление Запада укрепить свои позиции на

*Corresponding author: B.Bokova, b.re.2016@mail.ru

Ближнем Востоке. Особое внимание уделяется роли Европейского Союза, который, несмотря на первоначальную экономическую направленность, стал ключевым игроком в формировании военной и политической стратегии Турции. Рассматриваются также последствия этого сотрудничества для внутренней политики Турции и её социальной структуры. Сравнительный анализ различных периодов Холодной войны позволяет выявить изменения в подходах обеих сторон к сотрудничеству, а также их влияние на современное состояние отношений. В заключение подчеркивается, что взаимодействие Турции и ЕС в этот период стало важной основой для дальнейшего развития их отношений, что имеет актуальное значение и в контексте современных вызовов. Статья опирается на обширный спектр материалов и публикаций, что позволяет сделать выводы о комплексности и многослойности данного сотрудничества.

Ключевые слова: Турция, ЕС, холодная война, вестернизация, Анкарское соглашение, кипрский кризис.

Introduction

Since the proclamation of the Turkish Republic in 1923, the Turkish state has managed to maintain the basic principles of creating and reproducing a new Turkish identity - secularism and Kemalism. However, despite Turkey's commitment to these principles, the European Community is in no hurry to accept Turkey as a member. The issue of Turkey's accession to the EU is the subject of heated debate in modern Europe. One part of the European bureaucracy and civil society, if not welcoming, then at least does not exclude such a possibility, while the other is categorically negative. The entire history of negotiations on Turkey's accession to the EU clearly demonstrates that the impasse they have now reached is explained not so much by Realpolitik considerations as by sociocultural reasons. In other words, the root of the problem lies more in the plane of identity than in the plane of interests. The beginning of the Cold War and the split of the European continent in the context of geopolitical confrontation between the two blocs brought security issues to the forefront, which for many years provided Turkey with one of the key roles in this system. Without having a developed economy, Turkey, thanks to the advantages of its geographical location, managed to become an important and in many ways indispensable coalition partner for the United States and Western Europe in solving the problem of "containing Soviet expansion." By joining Western military and economic unions and associations (in 1947 - in the IMF and World Bank, in 1952 - in NATO) and taking part in armed conflicts, Turkey sought to ensure its own security, as well as access to financial, economic and technological centers.

After World War II, the rapid practical Westernization of Turkey began. First of all, the country was included in the scope of the Marshall Plan. In 1948, Turkey joined the Organization for European Economic Cooperation, which was later transformed

into the Organization for Economic Cooperation and Development. In 1949 she became a member of the Council of Europe, called upon to be the guardian of European values and principles. The fact of acceptance implied that the Republic of Turkey met the basic conditions for accession: it was a European country and committed to respect for human rights, pluralistic democracy and the rule of law. The Turkish Constitution contained the necessary guarantees for the above. In 1951, it joined the GATT, and in 1952, the General Agreement on Tariffs and Trade. That same year, Turkey joined NATO and became the cornerstone of the Euro-Atlantic security system on its southern flank.

Late 1950s was marked by the loss of the dominant position of the United States in the system of relations with Turkey, losing it to Western European countries. From the very beginning, Ankara has demonstrated a clear interest in the European integration process. This was fully combined with the Kemalist policy of Europeanization of the country. In addition, the internal situation in Turkey was marked by worsening economic difficulties: a general increase in the budget deficit, a negative balance in foreign trade, strong inflation and a balance of payments crisis. Thus, it was economic motivation that became the incentive for Ankara to try to transfer cooperation with the the European Economic Community (EEC) to the level of integration rapprochement[1]. As for the Community, its interest in cooperation with Turkey can be explained by Ankara's role as a "barrier" from the USSR and a "bridge" to the Near and Middle East. Consequently, the current foreign policy situation for the Turkish republic during the beginning of the Cold War pushed the Turkish leaders to move closer towards the European alliance, as a result of which, the European direction in foreign policy today is an integral part of Turkish foreign policy. The study of the dynamics of the development of the European direction is the purpose of this scientific research.

Materials and research Methods

The methodology of this scientific work is based on a combination of several approaches that allow for a deep and multifaceted study of cooperation between Turkey and the European Union during the Cold War (1947-1991). First of all, the historical method is used, starting with the proclamation of the Republic of Turkey in 1923 and ending with the events of the late 1990s. This method allows us to identify the evolution of key principles of Turkish identity, such as secularism and Kemalism, as well as to trace the evolution of relations between these two subjects in the context of key historical events and changes in the international situation. The historical method helps to establish a link between internal political changes and international dynamics, which is important for understanding Turkey's motivation towards the European Union.

The analysis of archival documents and publications reveals the relationship between internal and external political processes. Political and Economic Analysis Political and economic analysis is used to study the economic factors that prompted Turkey to integrate with the European Economic Community (EEC). The article examines such aspects as Turkey's participation in the Marshall Plan, its membership in various international organizations and the economic difficulties that the country faced. This method allows us to trace how economic motivation and the need to stabilize the domestic economy have become important factors in Turkey's quest for European integration.

Finally, the application of the theory of international relations, including realism, liberalism and constructivism, allows for a deeper understanding of the motivations and strategies of both Turkey and the European Union. The methodology includes the application of theories of international relations, such as realism and constructivism, to the analysis of Turkish foreign policy. A realistic approach helps to understand how strategic interests and security considerations determined Turkey's role as a "barrier" from the USSR and a "bridge" to the Middle East. Constructivism, in turn, allows us to explore how identities and cultural aspects shape the perception of Turkey as a potential EU member. Together, the use of these methods provides a deep understanding of the

dynamics and complexities of relations between Turkey and the European Union in the context of the Cold War, which makes this analysis multilevel and relevant.

Results and discussion

1. First steps to negotiations

Greece's request for admission to the Common Market on June 8, 1959 accelerated the process of Turkey's rapprochement with the EEC, which began with the order of the Turkish Foreign Minister Zorlu on the preparation of an application for accession. The proposal was adopted at a meeting of the Turkish Council of Ministers on July 30, 1959, and on July 31, Ankara officially submitted an application to sign an Association Agreement, which was supported by the Federal Republic of Germany. The EEC accepted the Turkish request, understanding that the level of economic development of the country (underdeveloped infrastructure, low industrial profitability, balance of payments deficit, high unemployment, rapid population growth) excluded its integration with the Common Market in the near future. Turkey's request was considered at a meeting of the Council of Ministers of the EEC in Brussels on September 11, 1959. The Community countries were the main suppliers of imported goods to Turkey (about 30%), and the implementation of the association agreement within the framework of the Common Market made it possible to expand the export of Turkish goods to Europe and thereby attract foreign currency, which the country badly needed[2]. Turkey was attracted the inclusion of agriculture in the scope of priorities of the Treaty of Rome establishing the EEC, since at that time it was the largest sector of its economy. But first of all, in the perspective of a possible association with the Common Market, the Turkish authorities hoped to achieve financing for the country's economic development. From the very beginning, Turkey asked the EEC to provide it with economic and financial assistance to improve infrastructure and intensify industrial development.

The community, in turn, was economically interested in Turkey as a source of strategic goods: chrome and copper ore, manganese; as well as in the import of Turkish tobacco, cotton, and other agricultural products[3]. Western European countries actively attracted Turkish labor. 1-In September 1959, the European Commission

began the first stage of preparatory negotiations. They began on September 28, 1959 and continued until December 2. After the completion of the negotiations, Türkiye expressed its desire for the gradual formation of a customs union with the Common Market. Negotiations, resumed on May 11, 1960, were interrupted due to the emergence of disagreements within the EEC. The European Commission had a negative attitude towards the final version of the association agreement, since in it the Community assumed significant economic obligations. Some EEC members, notably France, denied Turkey's cultural identity with Europe[4]. But most Common Market members feared the political consequences of a complete withdrawal. The military coup of May 27, 1960, which was accompanied by a sharp restriction of democratic rights and freedoms and large-scale repressions, gave the EEC an acceptable reason to terminate negotiations with Turkey. While the latter has not yet decided on the essence of the agreement: whether it will be a simple trade agreement, as the European Commission wanted, or an association agreement identical to the one signed with Greece. Thus, the lack of certainty regarding the essence of the agreement and the execution of Premier Menderes along with two of his cabinet ministers led to the freezing of negotiations in September 1960. On 24 August 1961, the Turkish military government addressed a memorandum to the six members of the Community in which it protested the signing of the Association Agreement with Greece, which occurred while negotiations with Turkey were blocked, and insisted on the conclusion of a similar agreement including itself a customs union. In November 1961, a civilian government led by İnönü came to power as a result of democratic elections, and on March 5, 1962, it published a memorandum formulating the same demands that the military had put forward.

2. The Ankara Agreement

Turkey's intention to strengthen ties with the Common Market fit into the economic development strategy developed in 1962 for the first five-year plan, approved by the government in 1963. Germany demanded the establishment of relations with the new government, citing active Soviet activity near the Turkish borders. Meanwhile, the problem of Turkey has caused numerous

disagreements within the Community over what form of cooperation to choose for this country. Germany and the Netherlands were in favor of a customs union stemming from an association agreement, while France and Italy, fearing competition from Turkish fruit, preferred a more limited trade agreement. Negotiations were resumed on June 2, 1962. Finally, on September 12, 1963, on the basis of Article 238 of the Treaty of Rome on the EEC, the Ankara Agreement establishing an association between Turkey and the European Communities was signed, which entered into force on December 1, 1964. The First financial protocol, according to which the European Investment Bank allocated ECU 175 million to the country at 3% per annum for economic development[5]. Turkey's request was granted due to a sharp increase in wheat purchases and increasing European demand for unskilled labor.

The Ankara agreement was a reflection of the strategic guidelines of both sides for mutual rapprochement. The purpose of the agreement was “to promote the constant and sustainable strengthening of trade and economic relations, taking into account the accelerated pace of development of the Turkish economy, increasing the level of employment and improving the living conditions of the Turkish people” (Article 2.1). Thus, the economic goal was to create ever-increasing relations between the people of Turkey and the peoples united in the EEC and to bridge the gap that existed between the Turkish economy and the economies of the Community member countries. The conclusion of an agreement with the EEC provided the possibility of free movement of labor (Article 12). The political goal was defined as the joint defense of the principles underlying the Treaty establishing the EEC, determination to protect and strengthen peace and freedom. Türkiye also had to harmonize national legislation with the legal framework for the activities of the EEC. However, the Ankara Agreement did not allow Turkey's integration with the EEC to be considered in the medium term. The Ankara Agreement identified three stages: preparatory, transitional and final (Article 2.3). Yet the Ankara Agreement contained only a cautiously formulated prospect of accession: “As soon as the operation of this Agreement confirms Turkey's full acceptance of the obligations arising from the EEC Treaty, the

contracting parties will consider the possibility of Turkey's admission to the Community" (Article 28). At the preparatory stage, Türkiye was supposed to strengthen its economy, bringing it closer to EEC standards. The stage was determined for a period of 5 years. During this period, a gradual reduction of tariff quotas and the provision of preferences were envisaged for a number of important Turkish agricultural exports, such as unprocessed tobacco, raisins, figs, hazelnuts (Article 3). Under the terms of the Agreement, Turkey's only obligation was to strive to extend the most favored nation treatment to all EEC countries (Article 8).

The transition phase was supposed to bring the economic and fiscal policies of Turkey and the Community closer together. It was envisaged that Turkey would gradually reduce duties and equivalent taxes and fees, the abolition of quantitative and equivalent restrictions and the adoption of the Common External Tariff of the Community. At the same time, liberalization measures in relation to the EEC were to be irreversible (Article 4). The final stage included "the creation of a customs union and coordination of economic policy." Turkey had to completely liberalize the import of industrial goods from the EEC, develop and adopt regulations for the migration of Turkish labor and capital (Article 5). Due to the fact that Turkey, not being a member of the Community, could not be represented in its bodies, the Ankara Agreement provided for the creation between Turkey and the EEC of bilateral association bodies corresponding to the status of the country at that time. Turkey's association with the Common Market had its own institutions, which were endowed with operational autonomy. The main institution of the association, the Council, was to "guarantee the implementation and further development of the association" (Article 6). It was based on intergovernmental cooperation. The Association Council consisted, on the one hand, of representatives of the European Commission, the Council of Ministers and the governments of the EEC member states, and, on the other, of members of the Turkish government. Representatives of the Community and Turkey presided alternately (Article 24). The Council was the legislative basis for decision-making within the joint activities of the parties (Article 22). The Council made decisions unanimously, but it could only make useful recommendations

(Article 23). He was also given the right to settle disputes arising within the association (Article 25). The mixed parliamentary committee consisted of 36 members of the European Parliament and the VNST (18 from each side), its task was democratic control over the development of the association. He could provide recommendations to the European Parliament and the Grand National Assembly of Turkey. Its functions were advisory (Article 27)[6].

In 1964 and 1967 Low-level tariffs were introduced on a total of 19 traditional Turkish exports, most notably raw tobacco, raisins, and dates[7]. Trade preferences were also granted to certain agricultural, fishing, and textile products. If before the signing of the Association Agreement the share of the EEC in Turkish exports was 30.8% with a downward trend, then during the preparatory phase it increased to 40.6% in 1972[8]. However, despite the benefits, provided to the main Turkish export products, Turkey's foreign trade with the Community maintained a negative balance. During the preparatory phase of the association, Turkey exported agricultural products and textiles to the EEC, and imported industrial products necessary for the implementation of the country's industrialization projects. At the same time, Turkish industry was protected from foreign competition thanks to high taxes on imported products. In addition, Türkiye applied a system of quantitative restrictions on imports. It is clear that the association regime functioned while Turkey coped with a negative balance in foreign trade with the Community thanks to the foreign exchange transfers of workers, which the Common Market increasingly needed. However, the trade privileges and meager amount provided under the financial protocol fell far short of meeting Turkey's needs. In general, the result of the preparatory stage was positive in terms of the implementation of the provisions established by the Association Agreement. There was an increase in the volume of ties in all areas of trade and economic cooperation, creating a new quality of relations for Turkey with the EEC. The Turkish economy began to transform into an integral part of the European economy. Investments from European companies not only ensured the creation of new jobs, but also contributed to the adaptation of Turkish personnel to European quality standards.

3. The development of EU-Turkey relations in 1970-1990

On May 16, 1967, Turkey submitted an application to transfer its relations with the EEC to the next stage. There were various economic motivations underlying this request. Türkiye sought to seize new markets for its light industry products, ahead of Greece. But Turkey's primary goal was to increase the influx of foreign capital. This could be achieved in part through remittances from Turkish workers from Europe. Closer ties with the EEC could also help Turkey receive assistance from European investment funds. In addition, at the end of the 1960s. The economic situation in the EEC is favorable for Turkey. European economies were experiencing rapid growth, stimulated by low inflation and cheap raw materials on world markets, and accordingly they needed foreign labor. Compared to the preparatory phase, the transitional phase has faced serious political and economic difficulties since its entry into force. It began with the formation of a government coalition in Turkey, led by Ecevit, which was very hostile to the provisions of the Additional Protocol. This situation arose as a result of Ecevit's nationalistic beliefs and the unyielding anti-Western position of the National Salvation Party. The far-right parties (Islamists and the Türkiyeş Nationalist Movement Party) blocked the opportunities outlined by the Additional Protocol, viewing the EEC as a Christian club, a cultural antipode of Islam, wishing to dictate its policies to Turkey. They opposed any rapprochement with Europe[9].

Moreover, the Turkish intervention in Cyprus in the summer of 1974 and the crisis of military power in Greece led to large-scale changes in Turkey's relationship with the EEC. On July 3, 1974, Turkish troops invaded Cyprus and occupied the northern part of the island under the pretext of protecting the Turkish Cypriot community from Greek Cypriot efforts to create a Union of Cyprus and Greece. In 1975, the chairman of the new Greek government, Constantine Karamanlis, applied for full accession of his country to the Community. Greece viewed joining the EEC as a means of containing the security threat posed by Turkey, which seemed especially acute after the intervention in Cyprus. Initially, the Community reacted extremely negatively to the Greek application. The European Commission report noted not only the

weakness of the Greek economy, but also possible discrimination against Turkey[10]. However, the European Council rejected the recommendations of the European Commission and decided to begin negotiations on the full accession of Greece. The key argument in favor of this decision was the assumption that joining the Community would serve to strengthen the fragile democratic regime in Greece[11].

In the early 1970s. The situation in the global economy was characterized by growing instability, which manifested itself in the collapse of national currency rates and inflation. In addition, the oil crisis of 1973 also left its mark on the development of relations between the EEC and Turkey. The community has suspended imports of Turkish products and restricted the entry of foreign workers due to rising unemployment rates. Germany, France and the Benelux countries have decided to introduce a visa regime for Turkish citizens. As a result, foreign exchange remittances fell sharply, and Turkey faced rising external debt and trade deficits. Although Ankara has committed to trade liberalization, it has pursued an import substitution policy in an attempt to become self-sufficient in almost all areas. This contradicted the Community strategy, aimed at creating a free trade area, free movement of capital and labor between member countries. The Turkish political elite, not agreeing with the economic conditions of the EEC, slowed down the pace of integration, considering competition unnecessary and premature for the country's industry. Representatives of the largest industrial enterprises began to call for amendments to the Additional Protocol in order to exclude from it the prospect of creating a customs union[12]. On the one hand, the Community fixed import quotas received by Turkey, on the other, Ankara froze its obligations under the Agreement and did not comply with the regime for reducing customs duties. In addition, the quota system has placed Turkey's imports in a dependent position in terms of countries and product mix. Nevertheless, on January 1, 1976, Ankara reduced customs duties and harmonized the list of goods exempt from them in accordance with the Additional Protocol. Meanwhile, the European Parliament, based on the recommendations of the Joint Parliamentary Committee on the Association of the EEC

and Turkey (Document 272/75), which met in Ankara from 15 to 20 September 1975, expressed disappointment at the complete lack of practical results of the negotiations between representatives of the two entities in Cyprus and stressed that the necessary lasting solution can only be worked out through negotiations. They were to be based on the thesis of a sovereign, independent state of Cyprus and the equality of both entities on the island (Article 4 of the Resolution). Concern was expressed about the growing balance of payments deficit in Turkey, despite positive developments in the development of trade with the Community (Article 7)[13]. Demirel's return to power in November 1979 was marked by a revival in relations between Turkey and the Community. One of the first steps of the new government was to call for the resumption of the association's activities. The Turkish authorities believed that they should apply for membership while the second wave of expansion was being prepared. They feared that the EEC would face too many problems with the integration of Greece, Spain and Portugal and would not consider new candidates for a long period[14]. On January 24, 1980, the Turkish government announced an economic stabilization program. Its short-term goal was to eliminate inflation and the balance of payments deficit, and its long-term goal was to liberalize and restructure the Turkish economy to bring it to EEC standards[15]. In February 1980, the Association Council adopted a number of decisions regarding cooperation in socio-economic, technical economic, financial and agricultural fields, as well as the free movement of workers and guarantees of their social security[16]. Turkey has undertaken significant economic reforms based on the basic principles of the European Community. In order to overcome obstacles to Turkey's integration into the EEC, the government tried to raise the country's economic level through structural changes, the creation of new infrastructure, economic liberalization and trade reform. Türkiye abandoned the autarkic model of import substitution and opened its economy to the activities of market forces.

However, the intervention of the military in the political life of the country on September 11, 1980 had a negative impact on the attitude of the EEC towards Turkey. The military regime blocked the process of integration into the

Community. After the military coup, the problem of democracy and human rights became the main issue in Turkey's relations with the EEC. On the day of the coup, the European Commission expressed the hope that human rights would be respected and democratic institutions would soon be restored[17]. On September 18, 1980, the European Parliament, while discussing the situation in Turkey, adopted a resolution expressing concern about political and civil rights and physical safety of prisoners. Ankara was reminded that respect for internationally recognized human rights was a fundamental condition for the Community's dialogue with the associated state. The EEC's wait was dictated by the lack of a definite opinion regarding the policy of the new regime in Ankara. The European Community was afraid to rashly condemn the regime and release it from its sphere of influence. Friendly and positive reports from the embassies of EEC member states in Turkey also prevented the Community from taking a hard line towards the military[18]. However, the European Parliament took an irreconcilable position towards the new regime in Ankara, mainly under the influence of European socialists and liberals. The main topic of the parliamentary debates held on April 10, 1981 was the situation in Turkey. European socialists were of the opinion that it was necessary to suspend the Association Agreement between Turkey and the Community. As a result, the European Parliament approved a resolution calling on Ankara to restore democratic institutions within two months. By the end of 1981, a new crisis began in relations between Turkey and the Community, which lasted until the end of the military regime. It was caused by the fact that, from the point of view of the EEC, Turkey did not take the promised measures to quickly restore democracy. The European Commission strongly condemned the ban on political parties and the arrest of former Prime Minister Ecevit as actions contrary to the process of restoring democracy[19]. The European Parliament froze loans under the Fourth Financial Protocol.

The tough position of not only the European Parliament, but the Community as a whole meant the political isolation of Turkey in Europe, which affected its relations with individual EEC member states. Moreover, after joining the Community on January 1, 1981, Greece, using its veto power at

meetings of the Council of Ministers, opposed the implementation of the Association Agreement with Turkey, citing human rights violations. She put forward her own conditions for the resumption of relations: Turkey's evacuation of its troops from Cyprus, abandonment of its aggressive policy towards neighboring countries and bringing it into line with the provisions of international law[20]. In addition, the political regime established by the Constitution adopted by the military in 1982, from which a number of liberal democratic principles operating in Europe were excluded, created a serious obstacle to Turkey's integration into the EEC. By 1983, stagnation in the interaction between Turkey and the Community was due not only to the internal political situation in this country, but also to its tense relations with Greece. On November 15, 1983, the Turkish Republic of Northern Cyprus declared independence, but was recognized only by Turkey. The European Community regretted the current situation, in particular the failed attempts by the United Nations to bring the parties to the negotiating table. In solidarity with the position of the UN, the Community emphasized the integrity, independence and sovereignty of Cyprus and refused to recognize the Turkish Republic of Northern Cyprus.

Although the Turkish authorities believed that the 1983 parliamentary elections signaled the restoration of democracy and that this should stimulate a warming of relations with the EEC, Western Europeans showed skepticism about the new regime in Turkey. On September 23, 1985, the European Parliament adopted a resolution on the lack of respect for human rights in the country.¹⁴⁶ In response, Turkey promised to lift martial law, which prevented the normalization of relations, and allowed European representatives to monitor the human rights situation[21]. In January 1988, Özal's government signed the European Convention and the UN Convention for the Prevention of Torture; the first was immediately ratified in January, and the second in August of the same year. But freedom of thought and political association remained an important Western political value that was absent in Turkey, which was confirmed by the ban on communist and Islamist activities. European organizations called on Turkey to lift this ban, which was perceived as a serious obstacle to joining the

EEC. On April 14, 1987, Turkey submitted an official request for full accession to the EEC, or rather three applications: to the European Coal and Steel Community, to Euratom and the European Economic Community on the basis of Article 98 of the ECSC Treaty, Article 205 of the Euratom Treaty and Article 237 of the EEC Treaty. This move was dictated by Özal's economic reforms and the modernization of Turkish industry[22]. Turkey's application came as a surprise to the institutions and governments of the Community member states. On April 27, 1987, the European Council took note of this request and turned to the European Commission so that it could make its decision. In addition, in May 1988, Greece interfered with a meeting of the Association Council. At the insistence of this country, the Council's recommendation included a thesis on the impact of the Turkish occupation of Northern Cyprus on relations between Turkey and the EEC. The European Parliament resolution of May 20, 1988 on the situation on the island stated that the illegal occupation of part of the territory of a country associated with the Community by the military forces of another association partner creates a significant obstacle to the normalization of relations with the latter, namely Turkey. Ankara decided to boycott the meeting of the Association Council as a sign of protest. This joint meeting would be very important for her: on the agenda was the issue of unfreezing the Fourth Financial Protocol, which Greece did not agree to. Finally, on 20 December 1989, the EEC Commission presented its "Opinion on Turkey's application for membership in the Community" in the form of a report approved by the European Council[23]. It emphasized that priority was given to achieving the objectives of the Single European Act and that it would be undesirable to begin accession negotiations with any country before 1993 due to the difficulties of the transition period. As an annex, the report "Turkish Economy: Structure and Development" was published, which was a detailed analysis of the state of the Turkish economy, including its comparison with Greece, Spain and Portugal as the least developed members of the EEC. The document indicated that the beginning of negotiations on the accession of any country to the Community should be based on two principles. The candidate country must be able to accept a number of restrictions

obligatory for members of the Community and solve a number of problems that may arise in connection with the gradual integration of the EEC countries. It was noted that these provisions are especially important for Turkey as a country with a significant territory and a rapidly growing population, but whose level of economic development, however, is generally below the general level of the Community. On February 5, 1990, the European Council generally approved the recommendations of the European Commission and instructed her to develop in detail proposals to strengthen relations with Ankara. The conclusion of the Council of Ministers of the EEC proposed the creation of new mechanisms for Turkey's adaptation to accession to the Community[24].

Conclusions

Thus, Turkey's application was neither approved nor rejected by the governing bodies of the Community. This result reflected the contradictions, hesitations and fears within the EEC about Ankara's accession to it, which was reflected in the documents. But, having failed to achieve the main goal, Turkey's application nevertheless revived its relations with the EEC: efforts to develop them intensified on both sides, the political and technical mechanisms of the Association began to function again, and the implementation of measures aimed at the formation of the customs union was resumed on schedule. The EEC considered the latter as a necessary price and a tool for preserving Turkey's pro-European orientation, denying it entry. The decision of the European Community to postpone Turkey's admission for an indefinite period was met with deep disappointment and indignation. It should be noted that the collapse of the USSR eliminated the Soviet threat to the West and, consequently, questioned Turkey's

In addition, the Fourth Financial Protocol, signed in 1981, came into force. Based on this decision, on February 7, 1990, the EEC Commission prepared a list of necessary measures to cooperation with Turkey (Matthew Package), concerning the formation of a customs union in 1995 and the promotion of cooperation in the industrial, technological, political and cultural fields. But this package was not approved by the European Council due to opposition from Greece. Thus, Turkey's application was neither satisfied nor rejected by the governing bodies of the Community. This result reflected the contradictions, hesitations and concerns within the EEC regarding Ankara's accession to it, which was reflected in the documents.

usefulness for the EEC. Strategic security considerations have been partially replaced by political, economic and cultural ones. The problems of democracy and human rights have become increasingly prevalent in Ankara's relations with the EEC. But the Turkish authorities failed to respond in time to the shift in the Community's priorities. They believed that the economic reforms implemented since 1980 would be a sufficient circumstance in favor of joining.

Summarizing the materials of the scientific article, it can be stated that the political will to meet each other halfway was present on both sides. Along with this, Turkey and the EEC had in mind certain political and economic risks. The community was afraid of the influence of law enforcement agencies and the Muslim factor in Ankara's politics. As for Turkey, its economic structure, persistent macroeconomic instability and social uncertainty gave rise to the desire to "get" a stable market for the EEC, but at the same time "alienated" it from the Community.

REFERENCES

1. Cumhuriyet döneminde Türkiye ekonomisi (1923–1978). – Ankara, 1980. – S. 342.
2. Akagül D. Association CEE – Turquie: à la recherche d'une nouvelle dynamique // *Révue du Marché Commun*. – 1987. – No 303. – S. 6.
3. Redmond J. The next Mediterranean enlargement of the European Community: Turkey, Cyprus and Malta? – Brookfield, 1993. – S. 25.
4. Elmas N.V. Turquie – Europe: Une relation ambiguë. – Paris, 1998. – S. 66.
5. Ist Financial Protocol. // *Official Journal of European Communi- ties*. – 1964. – No 3705.

6. Oficial'nyj sajt Evropejskogo Parlamenta. Tekst Ankarskogo soglasheniya. [Elektronnyj resurs]. https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:f8e2f9f4-75c8-4f62-ae3f-b86ca5842eee.0008.02/DOC_2&format=PDF (data obrashcheniya:03.09.24).
7. Yakış Y. Türkiye – AET karşısında, Türkiye – İKO ekonomik ilişkileri // Avrupa Topluluğu ve Türkiye. – Ankara, 1987. – S. 84.
8. Elmas N.V. Turquie – Europe: Une relation ambiguë. – Paris, 1998. – S. 98.
9. Öniş Z. An awkward partnership: Turkey's relations with the European Union in comparative-historical perspective. – Istanbul, 2000. – S. 13.
10. Commission of the EC: Opinion on Greek Application for Member- ship. – Bulletin of the European Communities, 1976, No 2.
11. Öniş Z. An awkward partnership: Turkey's relations with the European Union in comparative-historical perspective. – Istanbul, 2000. – S. 12.
12. Vardan Ö. Turkey-EU relations and democracy in Turkey: problems and prospects// Turkish Policy Quarterly. Spring 2009. Vol. 8. No. 1. P. 49-57.
13. Resolution 19.9.75 on the recommendations of the Joint Parliamentary Committee of the EEC-Turkey Association adopted in Ankara on 19 Sep- tember 1975.
14. Fatemi A.S. Turkey membership in EU – pros and cons. <http://www.fatemi.com/CONFERENCES/turkey.html>
15. Müftüler M. Turkish economic liberalization and European integration // Middle Eastern Studies. – 1995. – No 1. – S. 91.
16. Follow-up Report Turkey: towards membership of the European Un- ion / Advisory Council on International Affairs. – 2004. www.AIV-advies.nl
17. Birand M.A. Türkiye'nin Ortak Pazar Macerası. – İstanbul, 1985. – S. 413.
18. Birand M.A. Türkiye'nin Ortak Pazar Macerası. – İstanbul, 1985. – S. 415.
19. European Commission: XVth General Report. – 1981. – S. 263.
20. Elmas N.V. Turquie – Europe: Une relation ambiguë. – Paris, 1998. – S. 121–124.
21. Follow-up Report Turkey: towards membership of the European Un- ion / Advisory Council on International Affairs. – 2004. www.AIV-advies.nl
22. Druzhilovskij S.B. Tureckaya respublika v 80–90-e gg. – M.: Vyssh. shk., 1998. – S. 39–40.
23. Commission Opinion on Turkey's Request for Accession to the Community. 20.12.1989. <http://www.mfa.gov.tr/grupa/ad/adab/opinion.htm>
24. XXIVth General Report, 1990 // Bulletin of the EC. – 1990. – No 1/2. – S. 77, 285.

ҚЫРҒИ-ҚАБАҚ СОҒЫС КЕЗІНДЕГІ ТҮРКИЯ МЕН ЕУРОПАЛЫҚ ОДАҚ АРАСЫНДАҒЫ ҢНТЫМАҚТАСТЫҚ (1947-1991 жж.)

Бэлла БОКОВА*, Ph.D. докторант, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті Аймақтану кафедрасының халықаралық қатынастар факультеті, Астана, Қазақстан, b.re.2016@mail.ru, ORCID ID <https://orcid.org/0009-0006-6119-8593>

Сари ЯШАР, профессор, Гейдар Әлиев атындағы Еуразиялық зерттеулер орталығының директоры, Ибн Халдун университеті, Стамбул, Түркия, yasar.sari@ihu.edu.tr, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-3383-6600>

СОТРУДНИЧЕСТВО ТУРЦИИ И ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА В ПЕРИОД ХОЛОДНОЙ ВОЙНЫ (1947-1991 гг.)

Бэлла БОКОВА*, Ph.D. докторант факультета международных отношений кафедры «Регионоведение», Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан, b.re.2016@mail.ru, ORCID ID <https://orcid.org/0009-0006-6119-8593>

Сари ЯШАР, профессор, директор Центра Евразийских исследований имени Гейдара Алиева Университет Ибн Халдуна, Стамбул, Турция, yasar.sari@ihu.edu.tr, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-3383-6600>

ФАКТОР ЕВРОСКЕПТИЦИЗМА И ФЕНОМЕН ПОЛИТИЧЕСКОГО КРИЗИСА В ФРАНЦИИ И ГЕРМАНИИ: СОСТОЯНИЕ И СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ

Таир НИГМАНОВ [†]	докторант, Евразийский национальный университет им Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан, tanhoiser@mail.ru , https://orcid.org/0000-0001-6139-6684
Райхан ТАШТЕМХАНОВА	профессор, д.и.н., Евразийский национальный университет им Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан, tashtemkhanova@mail.ru , https://orcid.org/0000-0002-3733-3672
Фарход ТОЛИПОВ	профессор, доктор политических наук (PhD), заведующий кафедры международных отношений Института социальных и политических наук, Ташкент, Узбекистан, farkhad_tolipov@yahoo.com , https://orcid.org/0000-0001-9747-8411

Дата поступления рукописи в редакцию: 17/02/2025

Доработано: 14/04/2025

Принято: 02.06./2025

DOI: 10.52123/1994-2370-2025-1450

УДК 324

МРНТИ 324

Аннотация. В 2024 году прошедшие в июне выборы в Европейский парламент оказали самое серьезное воздействие на политический расклад внутри Германии и Франции, ведущих государств ЕС. Президент Франции Эммануэль Макрон, не дожидаясь официальных результатов, объявил досрочные парламентские выборы. Позднее осенью распалась правящая коалиция в Германии, а лидеры партии "Союз 90/Зеленые", входившие в коалицию, ушли в отставку после череды неудач на местных выборах. Авторами статьи осуществлен кейс-стади политического кризиса каждого из государств, проводится анализ с целью установить применимость устоявшегося в науке определения политического кризиса для описаний событий и тем самым представить сравнительный анализ между странами. Новизна исследования заключается в комплексном сопоставлении политических кризисов во Франции и Германии после выборов в Европейский парламент в 2024 году с выявлением не только национальных особенностей, но и общих закономерностей трансформации политических процессов в странах-лидерах ЕС. В отличие от предшествующих работ, предлагаемая статья учитывает новейшие события-распад правящих коалиций и досрочные выборы, что, в свою очередь, актуализирует концептуальные рамки политического кризиса и определяет вклад авторов в разработку актуальных проблем сравнительной политологии, международных отношений и регионоведения.

Ключевые слова: Европейский парламент, центризм, евроскептицизм, популизм.

Аңдатпа. 2024 жылы маусым айында өткен Еуропалық парламент сайлауы ЕО-ның жетекші мемлекеттері — Германия мен Францияның ішкі саяси жағдайына ең елеулі ықпалын тигізді. Франция Президенті Эммануэль Макрон ресми нәтижелерді күтпестен, мерзімінен бұрын парламенттік сайлау өткізетінін жариялады. Күзде Германияда билік коалициясы ыдырап, коалиция құрамында болған "Одақ 90/Жасылдар" партиясының көшбасшылары жергілікті сайлаудағы сәтсіздіктерден кейін отставкаға кетті. Мақала авторлары әр мемлекеттің саяси дағдарысының жағдайын кейс-стади әдісімен зерттеп, ғылымда орныққан "саяси дағдарыс" ұғымының бұл оқиғаларды сипаттауға қаншалықты сәйкес келетінін талдайды және сол арқылы елдер арасындағы салыстырмалы талдау жүргізеді. Зерттеудің жаңалығы — 2024 жылы Еуропалық парламент сайлауынан кейін Франция мен Германиядағы саяси дағдарыстарды кешенді түрде салыстыра отырып, ұлттық ерекшеліктермен қатар, ЕО жетекші елдеріндегі саяси процестердің трансформациясының ортақ заңдылықтарын анықтауда. Бұрынғы еңбектерден ерекшелігі — бұл мақала билік коалицияларының ыдырауы мен мерзімінен бұрын сайлау сияқты соңғы оқиғаларды қамтиды. Бұл өз кезегінде саяси дағдарыстың тұжырымдамалық шеңберін өзектендіреді және авторлардың салыстырмалы саясаттану, халықаралық қатынастар және аймақтану салаларындағы өзекті мәселелерді зерттеуге қосқан үлесін айқындайды.

Түйін сөздер: Еуропалық парламент, центризм, еуроскептицизм, популизм.

Abstract. The elections to the European Parliament held in June 2024 had the most significant impact on the political landscape within Germany and France, the leading states of the EU. French President Emmanuel Macron, without waiting for the official results, announced early parliamentary elections. Later in the autumn, the ruling coalition in Germany collapsed, and the leaders of the "Alliance 90/The Greens" party, who were part of the coalition, resigned following a series of defeats in local elections. The authors of the article conducted a case study of the political crisis in

[†] Автор для корреспонденции: Т. Нигманов, tanhoiser@mail.ru

each country, analyzing the events to determine whether the established academic definition of a political crisis is applicable for their description, thus offering a comparative analysis between the two countries. The novelty of the research lies in the comprehensive comparison of the political crises in France and Germany following the 2024 European Parliament elections, identifying not only national characteristics but also common patterns in the transformation of political processes in the leading EU countries. Unlike previous works, the proposed article takes into account the latest developments—the collapse of ruling coalitions and early elections, which in turn updates the conceptual framework of political crisis and highlights the authors' contribution to addressing current issues in comparative political science, international relations, and regional studies.

Keywords: European Parliament, centrism, Euroscepticism, populism.

Введение

Франция и Германия – крупнейшие государства Европейского союза по населению и экономике. В 2024 году они столкнулись с внутривнутриполитическим кризисом, вызванным целым рядом внутренних и внешних причин. В обоих случаях это привело к досрочным парламентским выборам, которые несвойственны обеим странам. Последние досрочные парламентские выборы во Франции прошли в 1997 году, в Германии – в 2005 году. Данные события произошли на фоне все более усиливающихся беспокойств о росте популярности ультраправых партий, сопровождающихся дискуссией о кризисе демократии и умеренных политических сил.

На наш взгляд, политический кризис в Германии и Франции представляет академический интерес по двум причинам. Во-первых, эти страны являются главными локомотивами Европейского союза, роль которых особенно усилилась после выхода Великобритании из Союза. Следует также отметить, что влияние этих государств настолько значима, что политическая турбулентность, имеющая место в современных реалиях, может оказывать влияние как на ЕС, так и на ситуацию в мировом сообществе. Более того, остро обсуждается вопрос о кризисе демократии в странах Западного полушария.

Целью данной статьи является выявление общих закономерностей и отличительных особенностей в политических кризисах Германии и Франции, а также определить их влияние на рост евроскептицизма в странах ЕС. В соответствии с поставленной целью были сформулированы следующие задачи:

1. Провести полный и детальный анализ причин и предпосылок политического кризиса во Франции, а также результатов последующих парламентских выборов

2. Проанализировать причины распада правящей коалиции в Германии в целом и внутривнутриполитического кризиса партии «Союз 90/Зеленые» в частности.

3. Осуществить сравнительный анализ политических кризисов во Франции и Германии и выявить негативные последствия, связанные с ростом евроскептицизма в ЕС.

Гипотеза предлагаемой статьи. Политические кризисы в Германии и Франции, несмотря на существующие формальные поводы, обусловлены причинами, имеющими общий характер. Неспособность умеренных политиков оперативно решать проблемы в условиях затяжных социально-политических потрясений способствуют росту популизма и евроскептицизма в странах Европейского Союза. Важность и необходимость дальнейшей разработки, а также анализа современных внутривнутриполитических проблем стран Европейского союза предполагают прогнозирование негативного влияния этих процессов на деятельность ЕС и определения пути их решения.

Материалы и методы

Основными методами, использованными в ходе работы, являются кейс-стади и сравнительный анализ. Кейс-стади был использован для анализа каждого отдельного случая Германии и Франции, всестороннем изучении и анализе происходивших событий, выделении основных особенностей политического кризисов в них. Сравнительный анализ же необходим для поиска общих закономерностей в европейской политике, а также в выявлении рисков и угроз в повторе подобной политической ситуации в будущем как в этих же странах, так и других государствах Европейского союза.

В статье были использованы теоретические и эмпирические источники.

В качестве теоретических источников были использованы монографии и научные статьи, исследующие концепции евроскептицизма и политического кризиса. Эмпирические данные были взяты из публичных выступлений политиков, официальных статистических данных Европейской комиссии.

Одним из ведущих ученых в вопросах анализа политического кризиса является американский политолог Чарльз Херманн [1]. В 1963 году им было сформулировано определение политического кризиса, а также выделены основополагающие признаки данного явления. Вопрос доверия к политическим институтам, а также так называемый «кризис демократии» занимает важное место в академическом сообществе. Одним из наиболее известных трудов в данной области является монография бельгийского автора Давида ван Рейбрука «Против выборов» (2013) [2]. В своей работе ван Рейбрук анализирует причины снижения политической активности граждан демократических государств в течение последних десятилетий, а также пытается найти более оптимальную политическую модель вместо демократии, основанной на всеобщих выборах. Среди причин снижения доверия к демократии и демократическим политическим институтам в лице политических партий, парламента и правительства автор называет недостаток эффективности.

Также вопрос политического кризиса демократических институтов изучал английский ученый Дэвид Ренсимен, автор монографии «How Democracy Ends» [3]. По мнению Ренсимена существует три основных угрозы демократии: политическая стагнация, современные технологии и экономическое неравенство. Наибольший интерес в данном случае вызывает именно первый критерий, так как Ренсимен подразумевает под этим термином неспособность демократических систем оперативно адаптироваться к изменениям и эффективно реагировать на внезапно возникающие вызовы.

Вышеперечисленные работы заслуживают особого внимания при анализе основных отличительных особенностей политического кризиса. Авторы настоящей статьи не ограничивались трудами

вышеперечисленных политологов, но и обращались к работам других ученых для решения исследовательской задачи.

По смежной теме были опубликованы следующие статьи. Андреа Пирро, Пол Таггарт, Стейн ван Кессель в статье «The populist politics of Euroscepticism in times of crisis: comparative conclusions» [4] сравнивают между собой евроскептиков Западной Европы, различия в подходах политических радикалов правого и левого толка. Авторы справедливо отмечают переплетение между собой евроскептицизма и популизма. Однако в статье нет доказательства четкой взаимосвязи между социально-экономическими и культурными факторами и ростом евроскептицизма в той или иной стране. Также статья вышла до рассматриваемого сейчас политического кризиса, хоть и создает достойную теоретико-прикладную базу для актуальных политических процессов в странах Западной Европе. Джулия Ликай, Лена Рибле и Лаура Тойер в статье «Euroscepticism in France: An analysis of actors and causes» [5] сосредотачивают свой взгляд исключительно на французском кейсе евроскептицизма. Авторы составляют портрет избирателя евроскептически настроенных политиков, объясняют причины поддержки данного курса электоратом. Они утверждают, что причиной является институциональное недовольство из-за неэффективности управления как на национальном, так и на европейском уровне, особенно в решении проблем, связанных с миграцией, финансовым кризисом, безопасностью и национальной идентичностью.

В статье «Bilateral leadership in critical moments: France, Germany, and the management of major European integration crises» Лукаса Шрамма [6] рассматриваются потенциал, способы и средства франко-германского лидерства в управлении кризисами в ЕС. Будучи странами-основателями и двумя крупнейшими государствами-членами, Франция и Германия находятся в центре европейской интеграции и формирования того, что сегодня представляет собой ЕС. В статье выдвигается предположение, что Франция и Германия, скорее всего, возьмут на себя лидерство, если посчитают, что издержки сохранения статус-кво стали чрезмерно высокими.

Лукас Шрамм сделал упор на общеевропейские кризисы и теорию политического лидерства. В актуальной же статье авторы уделили большее внимание кризисам национального уровня и их взаимосвязь с наднациональной политической повесткой.

Алекс Щербяк и Пол Тагарт в статье «Euroscepticism and anti-establishment parties in Europe» [7] провели анализ, насколько все антисистемные партии являются евроскептическими, а евроскептические партии – антисистемными. Одним из выводов статьи является наблюдение, что евроскептики в различных странах весьма гибки в формулировке своих тезисов из-за чего национальный контекст оказывает значительное влияние на конечную форму нарратива об европейской интеграции.

В статье «French public opinion and Europe between distrust and ambivalence» [8] рассматриваются политические взгляды граждан к Европейскому союзу и Европе в сравнении с другими государствами интеграции. Было обнаружено, что французы меньше всех информированы о механизме работы ЕС, а уровень недовольства эффективностью Союза находится выше среднеевропейского. Также выводится тезис о противоречии между унитарной системой Франции и европейской культурой компромисса, что затрудняет адаптацию к сложной институциональной системе ЕС. Расширение ЕС усилило кризис идентичности, так как «Европа – это не просто увеличенная версия Франции».

Эксперты Council of Foreign Relations [9] провели обзорный анализ текущего политического кризиса во Франции, сделав вывод, что президент Эмманюэль Макрон может осуществлять внешнюю политику, при этом крайне ограничен во внутренней политике, что может являться индикатором политического кризиса. Также эксперты считают, что политическая система Германии более устойчива в сравнении с французской.

Маргарита Сыровенко [10], делая сравнение между французской и немецкой формой евроскептицизма считает, что французский является более радикальным, так как ни одна из политических сил Германии не поднимает вопроса о выходе из Европейского союза.

Пика евроскептические партии достигли к 2015–2017 годам на фоне миграционного кризиса. Причиной нахождения евроскептиков в оппозиции в 2021 году она считает несистемную программу евроскептиков, из-за которой тяжело выходить из кризиса после пандемии COVID-19.

Все вышеупомянутые работы создают глубокое понимание особенностей евроскептических настроений в Франции и в меньшей степени Германии. Однако они были опубликованы до роспусков парламентов ФРГ и Франции и выборов в Европарламент. Эти события дают новые эмпирические знания о евроскептиках, их возможностях победы на электоральных процессах и глубинных причинах политического кризиса в ведущих государствах Западной Европы. Поэтому авторы статьи считают актуальным и необходимым изучение данного вопроса в изменившихся политических условиях.

Причинами, обусловившими выбор Франции и Германии для анализа сложившейся ситуации политического кризиса, стали два фактора. Во-первых, эти события произошли практически одновременно, ставших следствием успеха популистских сил этих стран на выборах в Европарламент в июне 2024 года. Во-вторых, как было сказано выше, эти страны являются ведущими странами европейской интеграции и внутриполитические проблемы в них оказывают серьезнейшее влияние на весь Европейский союз.

Результаты

Кейс Франции

Отправной точкой французского политического кризиса можно считать проведенные 6-9 июня выборы в Европейский парламент. Европейский парламент представляет собой законодательный орган всего Европейского Союза. От каждой страны в Европейском парламенте заседает определенное количество депутатов, привязанное к примерному количеству населения этой самой страны. Больше всего из Германии (96) и Франции (79) при общем количестве в 750 человек. Выборы в Европарламент проходят в каждом государстве-члене Европейского союза с

целью репрезентации данной страны в общеевропейском институте.

Результаты последних выборов можно назвать сенсационными. Несмотря на то, что победу одержали умеренные правоцентристы, которых возглавляет нынешняя глава Еврокомиссии Урсула фон дер Ляйен, серьезные успехи показали популистские партии, которые сами же и критикуют Европейский союз. Данные политические силы принято называть евроскептиками.

Евроскептицизм – это политическая позиция или политика, сторонники которой активно критикуют Европейского союз и его институты или даже призывают к выходу из организации. Выделяют два вида евроскептицизма: «мягкий» и «жесткий» [11]. Сторонники первого призывают к серьезным реформам Европейского союза. Они выступают против отдельных органов Союза или его положений, но не настаивают на выходе из организации или ее упразднении. В качестве примера таких политиков можно назвать премьер-министра Венгрии Виктора Орбана, польскую партию «Право и справедливость», экс-кандидата в президенты Франции Марин Ле Пен и др.

«Жесткие» евроскептики придерживаются позиции, что европейская интеграция крайне невыгодна для стран-членов и единственное решение – расформировать ЕС или выйти из состава организации. Например, такой позиции придерживается глава UKIP Найджел Фарадж, бывший одним из главных сторонников Brexit.

В выборах в Европарламент 2024 года активное участие приняли евроскептики именно «мягкого» направления. В частности, успехов на выборах достигли партии «Национальное объединение» во главе с Марин Ле Пен и «Альтернатива для Германии» (АдГ). Партия Ле Пен уверенно выиграла с 31,37% голосов избирателей, в то время как фракция президента Эмманюэля Макрона расположилась на второй позиции, уступив почти вдвое 14,6%. АдГ заняла второе место, набрав 15,9% и опередив правящую Социал-демократическую партию Германии (СДПГ) на 2% [12].

9 июня Эмманюэль Макрон, не дожидаясь официальных итогов голосования, объявил о роспуске

национального парламента и досрочных выборах. То есть, поражение на выборах в наднациональный орган нанесло настолько сильный удар по легитимности национального истеблишмента, что вынудило действующую власть провести внеочередную электоральную кампанию в республиканский парламент. Следует обратить внимание на следующие моменты.

Во-первых, данный кейс является доказательством усиливающегося взаимовлияния ЕС и стран-членов. Внутри Союза размываются границы между национальным и наднациональным уровнем. Результаты на любом уровне оказывают влияние на статус партии и политиков. В некотором смысле этот феномен можно назвать «национально-региональным дуализмом».

Во-вторых, критики Европейского союза являются выходцами маргинализированной группы и активно участвуют в политических процессах объединения, вместе с тем подвергая ее деятельность активной критике.

Перед досрочными выборами сложились следующие основные политические силы:

Национальное объединение (National Rally)

Ультраправая партия под руководством Марин Ле Пен. Выступает с националистической и евроскептической программой, жесткой позицией по вопросам иммиграции. У партии были финансовые связи с российским банком, а ее лидеры выступают против вступления Украины в НАТО и ЕС.

Новый народный фронт (New Popular Front)

Левый альянс, включающий Социалистическую, Зеленую и Коммунистическую партии, а также партию "Непокоренная Франция" Жан-Люка Меланшона. Платформа включает отмену пенсионной реформы Макрона и введение высоких налогов на корпорации и богатых граждан.

Коалиция "Вместе" (Ensemble)

Центристская коалиция, включающая партию "Возрождение" Макрона и другие прогрессивные силы. Эта коалиция ранее была крупнейшей в парламенте, но для принятия законов с 2022 года нуждалась в поддержке других партий.

Республиканцы (Republicans)

Центристская правая партия, возглавляемая Эриком Сьотти. Некоторые члены партии недовольны его сотрудничеством с RN и выставляют собственных кандидатов под брендом "республиканских правых".

Реконкиста (Reconquest)

Католическая ультраправая партия, основанная в 2021 году Эриком Земмуром, известным своими радикальными антииммигрантскими взглядами. На прошлых выборах партия заняла пятое место.

По итогам последнего тура голосования на парламентских выборах во Франции официальные результаты показывают, что страна получит "подвешенный" парламент. Вопреки прогнозам опросов, ультраправая партия "Национальное объединение" (RN), возглавляемая Марин Ле Пен и ее 28-летним протеже Жорданом Барделлой, не станет крупнейшей силой в нижней палате парламента. Получив наибольшую долю голосов в первом туре, они завоевали лишь 143 места (включая их правых союзников под руководством Эрика Сьотти). Это значительно меньше, чем у "Нового народного фронта" (NFP), левого альянса, который получил 182 места. Однако NFP не добрался до большинства, для которого требуется 289 мест. И ультралевые, и ультраправые предложили программы с включением приоритетных направлений внешней политики, вызывающих обеспокоенность в контексте ослабления НАТО и Запада, а также содержащие необдуманные экономические реформы.

Коалиция "Вместе" (Ensemble), объединяющая центристов под руководством президента Эммануэля Макрона, потерпела поражение, но получила 168 мест. Несмотря на то что этот альянс станет лишь второй по величине фракцией в 577-местном Национальном собрании, однако этот результат гораздо лучше, чем предсказывали опросы. Остаток Республиканцев, которые исключили возможность сотрудничества с RN, получил 46 мест.

Ультраправые не смогли повторить на национальном уровне успех выборов в Европарламент, однако действующая правящая власть, которую можно

охарактеризовать как центристскую, все же столкнулась с противодействием более радикальной политической группы. Следовательно, этот факт свидетельствует о снижении популярности именно умеренных центристских сил и усилении более ярко выраженных как правых, так и левых политических флангов.

Таким образом, резонно возникает вопрос: следует ли охарактеризовать сложившуюся во Франции политическую обстановку как кризис? Уриэль Розенталь описывает политический кризис как серьезную угрозу основным структурам системы, из-за чего власть вынуждена принимать кардинальное решение в условиях нехватки времени и прогностической неопределенности. Обстоятельный анализ предпринятых Э.Макроном действий позволяет сделать вывод о соответствии их основным положениям и критериям концепции, а это в свою очередь дает основания охарактеризовать современное состояние Франции, которая пребывает в условиях политического кризиса.

Поражение на выборах в Европарламент в данном случае является лишь индикатором и пиком политического кризиса, когда власть вынуждена идти на досрочные выборы из-за демонстрации низкого уровня легитимности. В то же время истоки сложившейся ситуации уходят своим корнями в прошлое, точнее последних десятилетий. Так, Дэвид Ренсимен выделяет три угрозы современной демократии: политическая стагнация, современные технологии и экономическое неравенство.

Франция действительно столкнулась с политической стагнацией. Турбулентность в международном пространстве, связанная с увеличивающимися миграционными потоками и войной в Украине побуждают власть к принятию экстренных мер в решении сложившихся проблем. Однако эти действия или бездействие вызывают абсолютно полярную реакцию у разных представителей общества. Сторонники либеральных ценностей считают необходимой оказание максимально возможной помощи беженцам из Ближнего Востока и Украины и, как правило, положительно оценивают усилия Франции по финансовым и военным поддержки

Киева. Сторонники же реализма считают такие траты средств недопустимыми в условиях растущей инфляции и снижения реального уровня жизни. По их мнению, государство должно в первую очередь защищать интересы своих граждан и впоследствии заниматься решением проблем других регионов мира.

Однако с течением времени дифференциация мнений во французском обществе усиливается. К примеру, Ле Пен в последние годы набирает все большую популярность среди ЛГБТ-сообщества, несмотря на консервативные взгляды и даже публичные высказывания о неприятии однополых браков. Однако ЛГБТ-сообщество воспринимает мигрантов из Ближнего Востока и Африки как угрозу для себя и своих ценностей, поэтому проникается сочувствием к жесткой антииммиграционной политике Ле Пен.

Также распавшееся правительство сопровождали коррупционные скандалы. В частности, в январе 2024 года министром культуры была назначена Рашида Дати, против которой велось расследование на момент назначения на должность. Современные технологии также снижают уровень доверия к правительству, какая бы политическая сила не находилась у власти. В этой связи особая роль принадлежит социальным сетям, которые делают публичным и доступным для широкой публики каждую недоработку государства, не успевающего оперативно реагировать и решать назревшие проблемы. Все это создает постоянный негативный информационный фон, который приводит к снижению доверия к власти.

Следующей проблемой остается социальное неравенство, которое также связано с освещением существующих проблем в социальных сетях. Во-первых, социальные сети позволяют мобилизовывать население в акции протеста. В течение нескольких лет Франция не смогла справиться с регулярными митингами «желтых жилетов», в то время как правительству приходилось из-за экономических проблем постоянно принимать непопулярные решения, к примеру, повышение пенсионного возраста.

Во-вторых, социальные сети усиливают чувство несправедливости.

Если раньше среднестатистический человек узнавал о жизни богатых людей только через ограниченное количество телепередач или фотоматериалов газет и журналов, то сейчас благодаря развитию социальных сетей он постоянно видит кадры богемной жизни отдельных представителей социума. Это сильно контрастирует с существующими реалиями жизни французского общества. Так, в декабре 2023 года в Mansion du Eucore даже проходили круглые столы экспертов по вопросу привлечения ресурсов ЕС для решения жилищного вопроса во Франции. Государственные программы по строительству жилья оказались на деле неэффективными: построенные объекты были либо непривлекательными, так как не имели доступа к городской инфраструктуре (парки, остановки общественного транспорта и так далее), либо слишком дорогими из-за наличия по близости городской инфраструктуры.

Как видим, целый комплекс причин и вышеперечисленных факторов способствовали росту скептических настроений в обществе и недоверия к центристскому правительству, которое не смогло предоставить конкретный план решения проблем в сложившейся ситуации в стране.

Кейс Германии

Осенью 2024 года распалась правящая коалиция из СДПГ, «Союз 90/Зеленые» и СвДП. Этому предшествовали три важных политических обстоятельства.

Первое. Выборы в Европейский парламент оказали влияние и на Германию. Правящая СДПГ заняла лишь третье место, уступив ХДС/ХСС и ультраправой АдГ. Это отрицательно сказалось на и без того не высокой популярности правительства. Лидеры ХДС/ХСС председатель Фридрих Мерц и секретарь Карстен Линнеманн серьезно раскритиковали правящую партию, утверждая, что неверный курс последних двух с половиной лет и привел к такому низкому результату [13].

Второе. Правительственную коалицию серьезно подкосил внутрипартийный кризис в «Союз 90/Зеленые». В последние годы «Зеленые» столкнулись с идеологическим

расколом. Традиционно, как и в других странах, главной электоральной базой экологической партии являются студенты и молодежь. Сама же риторика сосредоточена вокруг окружающей среды и левой экономической политики.

В 2021 году «Зеленые» стали частью коалиционного правительства во главе с СДПГ. Переговоры были долгими, и одной из причин этого был вопрос компромиссов. В коалицию также входила правая «Свободная демократическая партия», и «Зеленые» встали перед дилеммой: согласиться на участие в коалиции, пойдя на уступки в своей левой программе или проявить принципиальность, не соглашаясь на работу в коалиции. Как известно, ХДС/ХСС и АдГ наотрез отказались вступать в коалицию, поэтому это могло привести либо к созданию неэффективной коалиции меньшинства, либо к перевыборам. «Зеленые» пришли к решению выбора участия в работе коалиции.

Фундаменталисты обвиняли руководство партии в предательстве принципов ради сохранения коалиции, тогда как реалисты критиковали радикалов за отсутствие гибкости, необходимой для достижения практических результатов.

Снижение популярности партии среди избирателей нанес ущерб репутации партии. Зеленые традиционно пользовались поддержкой молодежи и образованного среднего класса, однако их неспособность реализовать ключевые пункты программы в составе коалиции вызвало разочарование. Кроме того, ряд избирателей негативно воспринял повышение цен на энергоносители, которое связывалось с "зеленой" политикой, однако общеизвестно, что этому способствовали и факторы глобального характера.

В 2022 году в СМИ появились сообщения о том, что некоторые высокопоставленные члены Зеленых были вовлечены в коррупционные схемы, связанные с распределением выплат во время эпидемии коронавируса. Эти скандалы нанесли урон репутации партии, которая традиционно позиционировала себя как честную и неподкупную политическую силу. В официальном сообщении упоминались вице-канцлер Роберт Хабек и министр иностранных дел Анналена Бербок, которая даже

выдвигала свою кандидатуру на пост канцлера после выборов 2021 года.

Результат «Зеленых» на национальных выборах в 2021 году был безусловным успехом, однако к 2024 году партия утратила выданный ей кредит доверия, потерпев ряд сокрушительных поражений на местных выборах. На фоне внутренних разногласий и общественного недовольства Зеленые потерпели серию поражений на региональных выборах, что усилило давление на руководство и вызвало отставки ряда ключевых фигур, включая лидеров партии.

Третье. Правящая коалиция СДПГ, «Зеленых» и СвДП с самого начала характеризовалась глубокими разногласиями по ключевым вопросам, что существенно подрывало её эффективность.

Главным камнем преткновения стала энергетическая повестка. Партия Зеленых настаивала на ускоренном отказе от использования угля и газа, требуя значительных инвестиций в возобновляемые источники энергии и полное прекращение финансирования проектов по добыче ископаемого топлива. Однако эти предложения вызвали сильное сопротивление со стороны СвДП, которая представляла интересы бизнеса и промышленности, для которых быстрая энергетическая трансформация означала бы увеличение издержек. Социал-демократы оказались в трудной позиции, пытаясь сохранить баланс между двумя партнерами, но это только усугубило раскол.

Вопрос бюджетной политики стал еще одним фактором, способствовавшим распаду. Зеленые настаивали на увеличении государственных расходов для реализации экологической повестки и решения социальных проблем, включая поддержку малообеспеченных слоев населения, а также акцентировала внимание на привлечение инвестиций в климатическую инфраструктуру. СвДП, напротив, требовала соблюдения строгих бюджетных ограничений и сохранения "долгового тормоза", способствовавшего блокированию в вопросе принятия бюджета. Помимо конкретных политических вопросов, конфликт имел и более глубокую идеологическую природу. Зеленые и СвДП представляли диаметрально противоположные взгляды

на роль государства в экономике, что приводило к постоянным столкновениям, делая работу коалиции практически невозможной. К середине 2024 года противоречия достигли критической точки. Зеленые отказались поддерживать бюджет, предложенный министерством финансов, которое возглавлял представитель СвДП, а последний в свою очередь, заблокировал законодательные инициативы Зеленых по ускорению перехода к зеленой энергетике. В июле правительство официально объявило о своей неспособности продолжать работу, обусловив тем самым распад коалиции и назначение досрочных выборов. Распад правительства и кризис в Зеленой партии имели негативные последствия. Вакуум, образовавшийся после краха коалиции, привел к росту популярности правопопулистской партии "Альтернатива для Германии", которая активно критиковала экологическую повестку и обвиняла правительство в экономических проблемах, добилась рекордных результатов на региональных выборах в восточных землях Германии. По мнению экспертов, успех АдГ является тревожным сигналом и представляет угрозу для основополагающих принципов демократии. Система, традиционно ориентированная на коалиции крупных партий, столкнулась с фрагментацией: ни одна из партий больше не могла претендовать на доминирующую роль. Это затруднило формирование устойчивого правительства и повысило риск политической нестабильности. Следует также отметить, что фактору неустойчивости способствует позиция ХДС/ХСС, которая впервые за десятилетия оказалась в оппозиции. На фоне успеха на выборах в Европарламент христианские консерваторы оказывают максимальное давление на правящую СДПГ с целью возвращения ХДС/ХСС к власти.

Правящая коалиция Германии распалась после того, как канцлер Олаф Шольц отстранил ключевого члена правительства. Решение Шольца стало следствием утраты доверия к министру финансов Кристиану Линднеру, лидеру ориентированной на бизнес Свободной демократической партии, состоящей в то же время в коалиции с Социал-демократической партией и «Зелеными».

Коалиция, известная как «светофорная» из-за партийных цветов её участников (красного, жёлтого и зелёного), управляла Германией с 2021 года. Однако её распад лишил правительство парламентского большинства. Голосование о доверии, запланированное на 15 января, может привести к досрочным выборам уже в марте. Между тем оппозиция настаивает на более скором проведении голосования, а президент Франк-Вальтер Штайнмайер заявил о готовности распустить парламент в случае утраты доверия к канцлеру.

Кризис назрел на фоне споров о бюджете на 2025 год. Справедливости ради следует отметить, что экономика Германии второй год подряд демонстрирует отсутствие роста. Одним из ключевых вопросов стало ослабление так называемого «долгового тормоза». О.Шольц и его союзники из партии «Зеленых» предложили смягчить ограничение для увеличения государственных расходов, чем вызвало крайнее недовольство Линднера, утверждавшего, что интересы партийной базы канцлера ставятся выше государственных.

Финансовый кризис и внутренняя нестабильность стали основанием для сложившихся противоречий между участниками коалиции. На фоне вызовов, связанных с ростом цен на энергоносители, войной в Украине и необходимостью увеличения военных расходов, единство коалиции оказалось под угрозой. Несмотря на эти обстоятельства «Зеленые» заявили, что не планируют покидать правительство, а Шольц сообщил о назначении Йорга Кукиса на пост министра финансов вместо К.Линднера [14].

Общеизвестно, что О.Шольц возглавляет правительство меньшинства, которое вынуждено искать поддержку других партий для принятия ключевых решений, в то время как оппоненты канцлера настаивали на как можно более ранних выборах. 16 декабря 2024 года была согласована дата объявления вотума недоверия правительству О.Шольца, а также назначена дата досрочных парламентских выборов-23 февраля 2025 года.

Сравнение политических кризисов в Германии и Франции

Политический кризис 2024 года во Франции и Германии дестабилизировал политические системы двух ведущих европейских держав. Этот кризис является следствием сложного взаимодействия экономических, социальных, институциональных и внешнеполитических факторов. Для понимания масштабов и глубины кризиса необходимо подробно рассмотреть его ключевые причины и особенности в контексте современных реалий, связанных с глобальными вызовами, изменениями внутри Европейского Союза и национальными проблемами двух государств.

Есть общие для обоих государств социально-политические причины. В условиях глобальной экономической и политической нестабильности такие явления как инфляция, рост цен на базовые товары и услуги, сокращение реальных доходов населения и увеличение неравенства, стали своеобразными катализаторами социального напряжения. Этот процесс происходит как в Германии, так и во Франции.

Кризис также был обусловлен рядом внешних факторов, которые оказывали давление на политические системы Франции и Германии. Одним из ключевых вызовов стало изменение структуры международных экономических отношений. Усиление экономической конкуренции со стороны Китая, санкционные режимы в отношении России и энергетический кризис, вызванный геополитическими конфликтами, существенным образом ограничивали возможности для устойчивого экономического роста.

Популистские движения, действующие как во Франции, так и в Германии, активно использовали этот контекст для критики ЕС, обвиняя его в неспособности защитить интересы национальных государств.

Однако существуют и специфические для каждой ситуации особенности. Во Франции социальная напряженность связана с введением ряда непопулярных реформ в пенсионной и налоговой сфере. Одновременно высокий уровень налогообложения и замедление роста реальной экономики негативно повлияли на положение среднего класса, который традиционно является основой

политической стабильности. Так, в ноябре 2024 года ожидалось, что рост ВВП во Франции в 2024 году составит 1,1%, а в 2025 году прогнозируется его снижение до 0,8% [14]. Инфляция при этом составит, согласно оценкам, 2,4% и 1,9% соответственно.

Кризис политических институтов стал еще одним важным элементом, усугублявшим ситуацию. Во Франции ключевую роль сыграло глубокое недоверие к политическим элитам, которое было накоплено за десятилетия. Реформы, проведенные правительством в области пенсионного обеспечения и рынка труда, как было уже сказано, вызывали массовые протесты. В марте 2024 года страна была охвачена волной забастовок, затронувших транспортный сектор, здравоохранение, образование и промышленность. Эти протесты демонстрировали не только социальное недовольство, но и глубокий разрыв между правительством и обществом, который не удавалось преодолеть через традиционные демократические механизмы.

В Германии социально-экономическая ситуация была связана с несколькими иными проблемами, но не менее острыми. Демографические изменения, включая старение населения, оказывали давление на систему социальной защиты, которая нуждается в значительных бюджетных расходах. Увеличение потока мигрантов, обусловленных кризисами в странах Ближнего Востока, Африки и войной в Украине, способствовали появлению дополнительных вызовов в плане интеграции и перераспределения ресурсов. Возникновение так называемых "параллельных обществ", в которых мигранты сталкивались с ограниченным доступом к рынку труда и образованию, только усиливало общественное недовольство, часто перерастающее в открытые конфликты. В Германии политическая нестабильность была связана с расколом внутри правящей коалиции. Стороны не могли договориться по ключевым вопросам, таким как энергетическая политика и реформы Европейского Союза. Разногласия между партнерами по коалиции блокировали принятие важных решений, вызывая критику со стороны оппозиции и общества.

В связи с вышесказанным проведенный нами сравнительный анализ факторов, способствовавших

политическому кризису в Германии и Франции, позволил представить следующую таблицу:

Таблица 1. Сравнение кейсов Германии и Франции

	Германия	Франция
Повод для проведения досрочных выборов	Распад правящей коалиции	Успех национальной оппозиции евроскептического толка на выборах в Европарламент
Причины недовольства действующей властью	Замедление экономики; Миграционный кризис; Энергетические проблемы (вывод АЭС, инвестиции в «зеленую энергетику»); Проблемы с формированием коалиции; Коррупционные скандалы внутри коалиции.	Замедление экономики; Миграционный кризис; Энергетические проблемы (ремонт на АЭС, увеличение налогов на топливо); Непопулярные реформы (пенсионная система); Коррупционные скандалы внутри правительства.
Потенциальные бенефициары	Ультраправая партия «Альтернатива для Германии»	Ультраправая партия «Национальное объединение»

Как видим, центристские силы и Франции, и Германии не только не смогли решить актуальные проблемы, но и столкнулись с серьезными проблемами формирования правительства и коалиции. Это обстоятельство в условиях современных реалий, к сожалению, указывает на отсутствие дееспособности занимать лидирующие позиции в национальной политике.

Выводы

Проведение сравнительного анализа кейсов Франции и Германии позволило обозначить актуальные аспекты исследуемой проблематики и обратить внимание на ряд ключевых

моментов. В последние годы население обеих стран столкнулось с целым рядом серьезных вызовов, которые, по мнению ультраправых, оказали негативное влияние на национальную идентичность и на здоровье граждан. Среди них можно отметить миграционный кризис из стран Северной Африки и Ближнего Востока, пандемию COVID-19, начало войны в Украине, вторую миграционную волну и экономические потрясения, сопровождавшие эти события. Эти кризисы значительно ухудшили экономическую обстановку, создав атмосферу неуверенности в завтрашнем дне. Более того, падение популярности традиционных партий и рост влияния популистских движений, выступающих с

евроскептическими лозунгами, свидетельствовали о кризисе доверия к существующей политической системе.

Таким образом, кризис 2024 года представляет собой не только вызов, но и возможность для переосмысления и обновления политических систем двух стран, что будет иметь важное значение для будущего не только Франции и Германии, но и всего Европейского Союза. Умеренные центристские и близкие к ним по политическим воззрениям силы, находящиеся у власти, оказались неспособными предложить конкретные решения и четкие механизмы выхода из кризисной ситуации. Это ослабило доверие к ним и усилило интерес общества к более радикальным партиям и популистским политическим деятелям. Следовательно, сочетание социальных, экономических и политических факторов привело к изменению общественных настроений и укреплению позиций крайних политических движений. В свою очередь политический вакуум постепенно заполняется популистами преимущественно правого политического спектра, что может сказаться негативно на долгосрочных перспективах Европейского союза. Лидеры популистов обеих стран занимают евроскептические позиции, называя ЕС одним из главных виновников существующих проблем в их государствах. Потенциальный выход Германии и Франции из ЕС де-факто привел бы к упразднению Европейского союза в его нынешнем виде. Однако ни французские,

ни немецкие популисты в своем большинстве не стремятся к выходу своих государств из состава организации, так что даже в случае прихода их к власти, повторение сценария Великобритании, на наш взгляд, будет маловероятным.

Вместе с тем рост популярности вышеназванных политических партий оказывает негативное влияние на Европейский союз. Во-первых, это снижает доверие к европейским институтам, снижает темпы интеграции и создает атмосферу взаимного недоверия, основанного на спорах, кто больше платит и кто больше теряет внутри организации. Во-вторых, это замедляет оперативность в принятии решений на уровне ЕС, которая, итак, не отличается эффективной деятельностью в этом вопросе.

Как видим, сравнительный анализ политического кризиса в Германии и Франции позволил выявить их общие закономерности и отличительные особенности. Политический кризис придал импульс росту популизма, который в условиях современных реалий представляет серьезный вызов для стран Европейского Союза.

Между тем, данный политический кризис совпал по времени с новой международной и региональной европейской реальностью, в связи с приходом к власти в США Дональда Трампа, первые решения которого уже способствовали повышению политического градусу среди стран ЕС. В ЕС сегодня все больше говорят об укреплении европейского единства на фоне американского изоляционизма. С этой точки зрения германский или французский изоляционизм в самой Европе мог бы стать сильным геополитическим потрясением не только для Европы, но и для зарождающегося нового мирового порядка.

References

1. Hermann, C. F. (1963). Some consequences of crisis which limit the viability of organizations. *Administrative Science Quarterly*, 61–82.
2. Van Reybrouck, D., Annan, K. A., & Waters, L. (2018). *Against elections: The case for democracy* (First US edition). Seven Stories Press.
3. Runciman, D. (2018). *How democracy ends*. First US edition. New York, Basic Books.
4. Pirro, A. L. P., & Taggart, P. (2018). The populist politics of Euroscepticism in times of crisis: A framework for analysis. *Politics*, 38(3), 253–262.
5. Likaj, X., Rieble, L., & Theuer, L. (2020). Euroscepticism in France: An analysis of actors and causes. *IPE Working Papers*, Article 132/2019.
6. Schramm, L. (2024). Bilateral leadership in critical moments: France, Germany, and the management of major European integration crises. *Comparative European Politics*, 22(2), 170–191.
7. Szczerbiak, A., & Taggart, P. (2024). Euroscepticism and anti-establishment parties in Europe. *Journal of European Integration*, 46(8), 1171–1191.
8. Bruno Cautrès, Thierry Chopin, Emmanuel Rivièrè. Les Français et l'Europe : entre défiance et ambivalence - l'indispensable "retour de l'Europe en France". [Rapport de recherche] 119, CEVIPOF; Institut Jacques Delors; Kantar. 2020, pp.48.
9. What Does France's Political Instability Mean for Europe? | Council on Foreign Relations. (2024). <https://www.cfr.org/expert-brief/what-does-frances-political-instability-mean-europe> (Retrieved December 17, 2024)
10. Syrovenko Margarita Igorevna EVROSKEPTICHESKIE NASTROENIJa VO FRANCII I GERMANII: ISTOKI I SOVREMENNOST" // ANI: Jekonomika i Upravlenie. 2021. №3 (36). Syrovenko Margarita Igorevna. EUROSCEPTIC SENTIMENTS IN FRANCE AND GERMANY: ORIGINS AND PRESENT STATE // ANI: Economics and Management. 2021. No. 3 (36).
11. Taggart P. A Touchstone of Dissent: Euroscepticism in Contemporary Western European Party Systems. *European Journal of Political Research*. Volume 33, Issue 3, 1998. P. 363–388.
12. Home | 2024 European election results | European Union | European Parliament. (n.d.). <https://Results.Election.Europa.Eu/>; <http://www.europarl.europa.eu/portal/en>. URL: <https://results.election.europa.eu/en/> (Retrieved December 5, 2024)
13. Dettmer, M., Diekmann, F., Fiedler, M., Gebauer, M., Hickmann, C., Reiermann, C., & Schaible, J. (2024, November 20). Germany's New Elections: What Would a Chancellor Merz Do Differently? *Der Spiegel*. URL: <https://www.spiegel.de/international/germany/germanys-new-elections-what-would-a-chancellor-merz-do-differently-a-12962697-685f-4067-b32c-465da1eb8332> (Retrieved December 5, 2024)
14. Jörg Kukies to become German finance minister, reports say. (2024, November 7). *POLITICO*. <https://www.politico.eu/article/jorg-kukies-to-become-german-finance-minister-reports/> (Retrieved December 5, 2024)
15. Senior German Green politicians under investigation over 'corona bonuses.' (2022, January 19). *POLITICO*. URL: <https://www.politico.eu/article/senior-german-green-politicians-targeted-by-embezzlement-probe/> (Retrieved December 5, 2024)

ФРАНЦИЯ МЕН ГЕРМАНИЯДАҒЫ САЯСИ ДАҒДАРЫС ФЕНОМЕНІ ЖӘНЕ ЕУРОСКЕПТИЦИЗМ ФАКТОРЫ: ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ ЖӘНЕ САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУ

Таур НИГМАНОВ*, докторант, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана қ., Қазақстан, tanhoiser@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-6139-6684>

Райхан ТАШТЕМХАНОВА, профессор, тарих ғылымдарының докторы, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана қ., Қазақстан, tashtemkhanova@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-3733-3672>

Фарход ТОЛИПОВ, профессор, саясаттану ғылымдарының докторы (PhD), Халықаралық қатынастар кафедрасының меңгерушісі, Әлеуметтік және саяси ғылымдар институты, Ташкент қ., Өзбекстан, farkhad_tolipov@yahoo.com, <https://orcid.org/0000-0001-9747-8411>

THE FACTOR OF EUROSCEPTICISM AND THE PHENOMENON OF POLITICAL CRISIS IN FRANCE AND GERMANY: CURRENT STATE AND COMPARATIVE ANALYSIS

Tair NIGMANOV*, PhD candidate, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan, tanhoiser@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-6139-6684>

Raikhana TASHTEMKHANOVA, Professor, Doctor of Historical Sciences, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan, tashtemkhanova@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-3733-3672>

Farkhod TOLIPOV, Professor, PhD in Political Science, Head of the Department of International Relations, Institute of Social and Political Sciences, Tashkent, Uzbekistan, farkhad_tolipov@yahoo.com, <https://orcid.org/0000-0001-9747-8411>

www.journal.apa.kz